

ОБРАЗОВАНИЕ,

**НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ
В МИРЕ**

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 58
Часть-6_Декабрь -2024*

OPEN ACCESS

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

Декабрь - 2024 год

ЧАСТЬ - 6

OILADA BOLA TARBIYASI VA UNING PEDAGAGIK VA PSIXOLOGIK JIXATLARI

University Business of Science

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi o'qituvchisi

Bekberdiyeva Gulbahor

Pedagogika vapsixologiya yunalishi 3-kurs talabasi

Madaminov Anvarjon Alijon o'g'li

Annotatsiya: Maqolada oila tarbiya asoslari, oilada bolalar tarbiyasi, oilaning jamiyatdagi ahamiyati haqida ilmiy asoslar keltirilgan. Shuningdek oilada tarbiyaning o'zini haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: oila, farzand, ota, ona, jamiyat, tarbiya.

Аннотация: В статье представлены научные основы семейного воспитания, воспитания детей в семье, роли семьи в обществе. Также рассматривалась роль воспитания в семье.

Ключевые слова: семья, ребенок, отец, мать, общество, воспитание.

Annotation: the article presents the basics of Family Education, the upbringing of children in the family, the scientific foundations of the family's education in society. Also thought about the role of upbringing in the family.

Keywords: family, child, father, mother, society, upbringing.

Axloq-kishining tabiati, ko'rinishi, muomalasi hatti-harakati ya'ni insonni shaxs sifatida shakillanib jamiyatga bog'lana boshlangandam so'ng ko'zga ko'rinadigan insonlarga bog'laydigan undagi yaxshi va yomon bo'lgan insoniylikni ochib beruvchi harakter. Axloq bolaning yoshiga qarab uning tarbiyasi va tarbiyachisiga qarab vaqt va zamonga qarab shakillanib boradi. Bilim va ko'nikmalari keyinchalik amaliyoti va malakasi kuchli bo'lgan insonda axloq tushunchasi ham yetarlicha shakillangan. Axloq insonga har jabhada yordam beradi. U insondagi ommaviy madaniyatni (kiyinish, ovqatlanish, o'zini tuta bilish, gapirish, salomlashish) ham yaqqol ochib beradi. Kishining ta'lim jarayonida bilimni, ilmni bilish o'rganish bevosita axloq bilan namoyon bo'ladi. Ibn Sino hayotga, undagi borliqdagi savollarga o'z ma'naviyati bilan javob berar ekan insonning kamoloti tarbiyasidadir ya'ni uning fikrichha tarbiya odamda narsa va hodisaga ongli munosabatda bo'lishni rivoj toptirishi kerak. Ibn Sino bolaning o'smirligidan uning ma'naviy olami ruhiyati tarbiyasiga uning kelajak uchun foydali yetuk inson bo'lishini xohlar ekan avvalo bolaning ta'lim tarbiya nazariyasiga alohida e'tibor beradi. Har bir inson kuchli aqlli jismoniy jihatdan yetuk bo'lmog'i

lozim. Agarda bu hislatlar bo'lmasa tom ma'noda inson jamiyat a'zosi bololmaydi deydi.

Har bir insonda axloqiylik tug'ma holda bo'lmaydi, aksincha tarbiya orqali shakillanadi, olimning fikricha faqat o'z shaxsiy manfaati emas balki boshqalar uchun ham yashaydigan insonni shakillantirish kerak. Buning uchun esa yoshlarda kuchli axloqiylikni, do'stlikni iroda va e'tiqod kabi tuyg'ularini shakillantirmoq zarur. Ibn Sino (tadbiri manzil) asarida oila jamiyatning ajralmas qismi ekanini ta'kidlaydi, yaxshi tarbiya oila farovonligining asosi zamini oila muhitida har qanday holatda bolaning barkamol qilib yetishtirish bolaning ota-onasiga asosiy burchi, vazifasi ekanligini ta'kidlaydi.

Abu Nasr Farobiyning ta'lim tarbiya berishga oid pedagogik va psixologik qarashlar. Ta'lim degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish ma'lum xunarni egallash uchun zarur bo'lgan amaliy malakalar deydi. Olim Farobiyning ta'lim-tarbiya qarashlarida insonparvarlik g'oyalari alohida o'rin tutadi. Farobiyning ta'kidlashicha tarbiyalanuvchi ixtiyoriy ravishda zaruriy aqliy va axloqiy hislatlarini bilimli bo'lishga, to'g'rilik va haqiqatni sevishga, jasur do'stlarga sadoqatli bo'lish singari fazilatlarini egallashga intilmog'i lozim. U o'zining axloqiy qarashlari, markaziga insonni maqsad muddaolarini o'rganishni axloqiy kamolot va baxt saodatga erishuv yo'llarini ko'rsatishni qo'yadi. Axloqiy kamolot deganda hayrexsonli go'zal insoniy fazilatlarini tushunadi. Axloqiy kamolotga halaqit beruvchi salbiy hislatlarga dangasalik, bekorchilik, ilmsizlik, ongsizlik, kasb-hunarsizlikni kiritadi. Farobiy aql, ilm va ma'rifat baxt-saodatga erishishning asosiy vositasi deb biladi. Farobiy inson fazilatlarini tug'ma va yashash jarayonida paydo bo'ladigan fazilatlariga bo'ladi. Ya'ni tug'ma fazilatlar insonning o'ta o'tkir zehniligi biror narsani bilishga o'ta qobiliyatligi kiradi. Lekin tug'ma fazilatlar hayotda kam uchraydi. Asosiy axloqiy fazilatlarini odam yashash davomida egallaydi. Tug'ma fazilatli odamlar ham tarbiyaga muhtoj. Odamni tarbiyalab uni to'g'ri yo'lga solib turilmasa uni qobiliyati tezda so'nib qolishi mumkin. Ba'zi kishilar tug'ma qobiliyatni ishga solib yaxshi natijaga erishsin, boshqalar yomon natijaga erishadi.

Bu fikrlarni Farobiyning ta'lim tarbiyada yoshlarni mukammal inson qilib tarbiyalashda xususan aqliy-axloqiy tarbiyaga alohida e'tibor berganligi ko'rinib turipdi. Uning ta'kidlashicha bilim bilangina maqsadga erishilmaydi va bola ham yetuk bo'lmaydi. Olim daraxtning yetukligi uning mevasi bilan bo'lganidek insonning barcha hislatlari ham axloq bilan shakiollanishini aytadi. Farobiy o'z davridagi yoshlarning ta'lim olishlari bilim egallashlari, faoliyat ko'rsatishlari, mehnat qilishlari zarurligi xususida fikr bildirgan. Bu fikrlar hozirda ham ta'lim-tarbiyaga g'oyat muhimdir.

Yusuf Xos Xojibning kishi jamiyatga munosib bo'lib kamol topmog'i kerak. Buning uchun u tug'ilgan kundan boshlab zarur tarbiyani olmog'i lozim. U

“Qobil qizning tarbiyasi haqida fikr yuritar ekan, ularning o’zlariga xos xususiyatiga e’tibor berishni ta’kidlaydi.

Farzandlar tarbiyasi nihoyatda erta boshlanmog’i shart. Shundagina ularning noo‘rin xatti-harakatlariga berishining oldi olinadi.

Voiz Al-Koshifiyning uqtishicha insonni ta’lim-tarbiya orqali qayta tarbiyalash aqliy qobiliyatini o‘stirish mumkin.

Jaloliddin Davoniy ota-onaning bolani tarbiyalashdagi ahamiyatiga keng to‘xtalgan. Uning fikricha oila tarbiyasida ota ham ona ham teng huquqli, teng ishtirok etish bolaning yaxshi xulq odob-qoidalarini muayyan bir kasbni egallashiga ko‘maklashishi ilm-fan, hunar egallashining moddiy asosi bo‘lmish oziq-ovqat, kiyim-kechak buyum va jihozlarni yetkazib berish uchun jonbozlik ko‘rsatish kerak.

Abdulla Avloniy pedagog sifatida bola tarbiyasida alohida e’tibor beradi va tarbiyaning ro‘lini to‘g‘ri aniqlaydi.”Agar bir kishi yoshligidan nafs buzilib tarbiyasiz bo‘lib o‘sdimi Allohu akbar bunday kishilardan yaxshilik kutmak yerdan turib yulduzlarga qo‘l uzatmakdir”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zaynobbiddinov, D.K. (2021). Prevention of Diseases and Strengthening Through Physical Education Classes and Sport. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 1(1.5 Pedagogical sciences). Международный научный журнал № 11 (100), часть 1 «Научный импульс» июня, 2023 699
2. Т. М. Karimova. "Ijtimoiy psixologiya" Darslik "Toshkent". :2012.Kazakova E. V. va bosh. "Psixologiya" O'quv qo'llanma. - A-:2018.
3. Odilboyevich, J. X. (2024). Psychological Description of Teenage Outlaws in Interpersonal Relationships. Journal of Preschool Education and Psychology Research, 1(1), 20-22.
4. Odilboyevich, J. H. (2023). SHAXSLARARO MULOQOT DAVOMIDA MULOQOTNING VERBAL VA NOVERBAL HARAKATLARDA SHAXNING KOZ QARASHLARI VA YUZ MIMIKASIGA QARAB YOLG ‘ON ALOMATLARINI ANIQLASHNING PSIXOLOGIK TAVSIFI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 15(5), 59-64.
5. Odilboyevich, J. X. (2024). O‘SMIRLIK YOSH DAVRIDA SHAXSDA SUITSID XOLATLARINI PROFILAKTIKA QILISH YO‘LARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 47(3), 111-114.
6. Jurayev, X. O. (2024). Shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida o‘z men konsepsiyasining psixologik mexanizmlari. Science and Education, 5(9), 237-242.
7. Odilboyevich, J. X. (2023). PSYCHOTIC AND LIMITED NEUROTIC LEVELS DURING PERSONALITY SOCIAL LIFE. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 21(4), 27-34.
8. Odilboyevich, J. X. (2023). Psychopathic character and psychopathological characteristics of delinquent behavior in children of adolescent and adolescent age. International Journal of Intellectual Cultural Heritage, 3(5), 99-104.
9. Жураев, Х. О. (2023). В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ПРЕДПОЧТЕНИЙ ПСИХОГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ФОРМ ХАРАКТЕРА ЛИЧНОСТИ С. ТИПОЛОГИЯ ДЕЛЛИНДЖЕРА. Educational Research in Universal Sciences, 2(15), 601-603.

TA'LIM JARAYONINI YAXSHILASHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING PEDAGAGIK VA PSIXOLOGIK JIHATLARI

University of Business and Science
Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi
Jamoletdinova Maxfuza Xasanjon qizi
tel: +99894 809 50 51

Annotatsiya: Maqola "Ta'lim jarayonini yaxshilashda interfaol metodlardan foydalanish" mavzusiga bag'ishlangan. Maqolada interfaol o'qitish metodlarining ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni, o'quvchilarni faol jalb etish, ularning mustaqil fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Guruh ishlari, muhokama, loyihalar va ro'yxatli o'yinlar kabi interfaol metodlarning samarali qo'llanilishi, o'qituvchining malakasi va texnologik vositalarning o'qitish jarayoniga integratsiyasi muhokama qilinadi. Ushbu metodlar o'quvchilarning ta'limga qiziqishini oshirib, ta'lim jarayonini yanada samarali qilish imkoniyatlarini yaratadi.

Kalit so'zlar: interfaol, integrasiya, tarmoq, metod, interfaol metodlar, muloqot

Abstract: The article is dedicated to the topic "Using Interactive Methods to Improve the Educational Process." The article analyzes the role of interactive teaching methods in enhancing the effectiveness of education, involving students actively, and developing their independent thinking and communication skills. It discusses the effective application of interactive methods such as group work, discussions, projects, and role-playing games, as well as the teacher's qualifications and the integration of technological tools into the teaching process. These methods increase students' interest in learning and create opportunities to make the educational process more efficient.

Keywords: interactive, integration, network, method, interactive methods, communication

KIRISH

Ta'lim jarayoni doimo o'zgarib turadigan va rivojlanib boradigan soha hisoblanadi. Bugungi kunda global miqyosda ta'lim tizimi, ilm-fan va texnologiyalar o'zgarishi bilan birga, yangi pedagogik yondoshuvlar va metodlar joriy etilmoqda. Bu o'zgarishlarning asosiy maqsadi o'quvchilarni faollashtirish, ularning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshirish va o'z bilimlarini samarali tarzda o'zlashtirishlariga yordam berishdir. Zamonaviy pedagogikada an'anaviy o'qitish uslublari bilan birga, o'quvchilarni faol jalb etadigan va interaktiv aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan metodlar keng qo'llanilmoqda. Bunday metodlar orasida **interfaol metodlar**

o'quvchilarning ta'lim jarayonida faolligini oshirishga, ularning o'z fikrlarini erkin ifoda etishiga va o'qituvchi bilan konstruktiv muloqotga kirishishiga yordam beradi.

Interfaol metodlar o'quvchilarning nafaqat bilim olish jarayoniga faol ishtirok etishiga, balki ularning o'quv jarayonidagi o'zgarishlarni boshqarish, muammolarni hal qilish, fikr yuritish va mustaqil qarorlar qabul qilish kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Bunday yondoshuvlar o'quvchilarda nafaqat akademik bilimlarni, balki ijtimoiy ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Interfaol metodlar guruh ishlaridan tortib, muhokama va loyihalarga qadar keng qamrovli pedagogik vositalar sifatida qo'llanilishi mumkin. Bularning barchasi o'quvchilarning jamoaviy ishlash ko'nikmalarini, muloqot qilish, tinglash va o'zaro fikr almashish kabi qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi.

Interfaol metodlar yordamida o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarning o'zaro o'qish va o'rganish jarayonini boshqaruvchi va yo'naltiruvchi sifatida ham faol ishtirok etadi. O'quvchilar o'zlari uchun yangi ma'lumotlarni faqat qabul qilibgina qolmay, balki ularni amaliyotda qo'llash, tahlil qilish va sinovdan o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning mustaqil fikrlash va tanqidiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, interfaol metodlar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Dars jarayonida o'quvchilar faqat passive tinglovchilar bo'lib qolmasdan, balki ular o'zlarini darsning faol ishtirokchisi sifatida his qilishadi, bu esa ta'limga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Bundan tashqari, interfaol metodlarning samarali qo'llanilishi uchun o'qituvchining malakasi, ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish va darsni rejalashtirishdagi puxta tayyorgarlik muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi darsning har bir bosqichida o'quvchilarni qiziqtirish, ularni motivatsiya qilish va ularning fikrlarini tinglashga tayyor bo'lishi kerak. Shuningdek, interfaol metodlarni muvaffaqiyatli qo'llash uchun darslik va o'quv materiallari zamonaviy pedagogik yondoshuvlar va texnologiyalar bilan uyg'unlashgan bo'lishi zarur. Interfaol metodlar o'quvchilarning faolligini oshirishga qaratilgan usullar bo'lib, ular o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro aloqalarni kuchaytiradi. Ushbu metodlar orqali o'quvchilar nafaqat bilim oladi, balki o'z fikrlarini ifoda etish, muloqot qilish va guruhda ishlash kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Interfaol metodlarga quyidagilar kiradi:

1. **Guruh ishlari** – o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratib, muayyan mavzu bo'yicha hamkorlikda ishlashga undash. Bu metod o'quvchilarda jamoaviy ishlash va mas'uliyat hissini rivojlantiradi.

2. **Muhokama va munozara** – o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifoda etish va boshqa o'quvchilarning fikrlari bilan tanishish imkonini beradi. Bu metod muloqot va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

3. **Loyiha asosida o'qitish** – o'quvchilarga real hayotdan olingan masalalar yoki vazifalar asosida loyiha yaratishni taklif etish. Bu metod ijodkorlikni va muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi.

4. **Ro'yxatli o'yinlar** – o'quvchilarga mavzu bilan bog'liq bo'lgan o'yinlar yoki simulyatsiyalarni taklif qilish. Bu usul o'qish va o'rganishni qiziqarli qilishga yordam beradi.

5. **Vebinarlar va onlayn muhokamalar** – texnologiya yordamida o'quvchilarning ta'lim jarayoniga faol ishtirokini ta'minlash.

Interfaol metodlar o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu metodlar o'quvchilarni faqat darslarni tinglovchi sifatida emas, balki darsning faol ishtirokchisi sifatida qatnashishga undaydi. O'quvchilarning faol ishtiroki o'rganish jarayonida yanada samarali natijalarga olib keladi. Ular nafaqat darsda berilgan ma'lumotlarni qabul qilishadi, balki o'zgacha yondashuvlar va tajribalar orqali o'z bilimlarini kengaytiradilar. Interfaol metodlar o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifoda etish, bir-biri bilan fikr almashish, muloqot qilish va guruhda ishlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. O'quv jarayonida o'quvchining o'z-o'zini baholash va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. O'quvchi darsni nafaqat qiziqarli, balki mazmunli tarzda o'rganadi va o'qish jarayoniga ijodiy va mustaqil yondoshuvni qo'llaydi. U har bir daqiqani qadrlab, o'rganishdan maksimal foyda olishga intiladi. Muhimi, o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirish zarur:

- O'quv mehnatiga bo'lgan qiziqish va istakni uyg'otish;
- Har qanday holatda faollikni namoyon etish;
- Hozirgi tezkor axborot manbalaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish.

Shu sababli, hozirgi kunda o'quvchining o'zini rivojlantirish texnologiyasini yaratish pedagogika va didaktika sohalari uchun muhim va dolzarb masala hisoblanadi. Bu metodlar o'quvchilarning jamoaviy ishlarni tashkil etish, muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, guruh ishlari yoki muhokamalar orqali o'quvchilar turli fikrlarni tinglab, ularni tahlil qilish, o'zlarining nuqtai nazarlarini himoya qilish, va boshqalarni o'z fikriga keltirish kabi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Shuningdek, interfaol metodlar o'qituvchiga o'quvchilarga individual yondoshuvni ta'minlash imkoniyatini beradi. Har bir o'quvchi turlicha o'rganish usuliga ega va uning o'qish uslubi, qiziqishlari va qobiliyatlari farq qiladi. Interfaol

metodlar o'qituvchiga har bir o'quvchining ehtiyojlarini aniqlash va ularni ta'lim jarayoniga moslashtirish imkonini beradi. Misol uchun, guruh ishlari orqali o'quvchilarga o'z qiziqishlariga mos mavzularni tanlash imkoniyati yaratiladi. Bu o'quvchilarni yanada faol ishtirok etishga undaydi, chunki ular o'zlarini qiziqtirgan mavzularni o'rganishadi va bu jarayonda o'z bilimlarini chuqurlashtiradilar. Natijada, o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishi oshadi va ular o'rganish jarayoniga yanada jalb qilinadi.

Bundan tashqari, individual yondoshuv orqali o'qituvchi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini kuzatib borishi, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu tarzda, interfaol metodlar yordamida o'qituvchi har bir o'quvchining o'qish uslubi va ehtiyojlarini hisobga olib, ta'lim jarayonini yanada samarali va shaxsiylashtirilgan tarzda tashkil etishi mumkin. Bu esa o'quvchilarning bilim olish darajasini oshiradi va ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muloqot qilish kabi yuqori darajadagi ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Interfaol metodlarni muvaffaqiyatli qo'llash uchun o'qituvchining pedagogik malakasi va metodologik tayyorgarligi juda muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi faqat darsni to'g'ri tashkil qilibgina qolmasdan, o'quvchilarning dars jarayoniga jalb bo'lishini ta'minlashni ham bilishi lozim. Darsni muvaffaqiyatli tashkil etish, o'quvchilarning faolligini oshirish va o'qituvchining metodik yondoshuvini samarali qilish uchun o'qituvchi ularning qiziqishlarini, ehtiyojlarini va o'qish usullarini hisobga olishi zarur. Shuningdek, interfaol metodlar o'quvchilarni o'z faoliyatida mustaqil bo'lishga undaydi, ya'ni o'qituvchi o'z faoliyatini o'quvchilarning faol ishtirokini qo'llab-quvvatlash uchun moslashtirishi kerak. O'qituvchi, shuningdek, guruhlar yoki jamoalarga bo'lingan darsda har bir o'quvchining faolligini kuzatib borish, ularga individual yordam ko'rsatish va umumiy muhokamalarda ishtirok etishlariga imkon yaratish orqali o'quvchilarning o'zaro o'rganish jarayonini qo'llab-quvvatlashi zarur. Shu bilan birga, interfaol metodlarni qo'llashda ba'zi qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, o'quvchilarning harakatlarini va fikrlarini to'g'ri nazorat qilish o'qituvchi uchun qiyin bo'lishi mumkin, chunki ular dars jarayonida faol ishtirok etishga undaladi, bu esa o'qituvchining ularni boshqarish va tahlil qilish ishlarini murakkablashtiradi.

Dars davomida o'quvchilarning turli darajadagi faolligi ham ba'zan muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Barcha o'quvchilarning bir xil darajada faol ishtirok etishlari har doim ham mumkin bo'lmaydi, chunki ba'zilar darsda qatnashish uchun o'zlariga ko'proq vaqt va qiziqarli mavzularni tanlashni xohlaydi. Bunday holatlarda o'qituvchi individual yondoshuvni qo'llab-quvvatlashi va har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ravishda darsni tashkil etishi kerak. O'qituvchi o'z faoliyatini shaxsiylashtirishi va har bir o'quvchining qobiliyatlari va qiziqishlarini

hisobga olgan holda, dars jarayonini rejalashtirishga va har bir o'quvchining faolligini ta'minlashga e'tibor qaratishi zarur. Bu orqali interfaol metodlar orqali yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni bartaraf etish mumkin bo'ladi. Shunday qilib, o'qituvchining metodik tayyorgarligi va individual yondoshuvni qo'llash ko'nikmalari interfaol metodlarning muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun juda muhimdir.

Xulosa

Ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish nafaqat o'quvchilarning akademik bilimlarini oshirish, balki ularning ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishda ham juda katta ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'limda o'quvchilarni faollashtirish, ular o'rtasidagi o'zaro aloqalarni kuchaytirish va ijtimoiy muhitda samarali ishlashga tayyorlash muhim vazifa hisoblanadi. Interfaol metodlar, ayniqsa, o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifoda etish, guruh ishlarida samarali faoliyat ko'rsatish, bir-birlarining fikrlarini tinglash va tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ular o'quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi, ularni mustaqil fikrlash va o'z fikrlarini erkin ifoda etishga o'rgatadi. Shuningdek, bu metodlar ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, o'quvchilarni jamoaviy ishlashga va o'zaro fikr almashishga o'rgatadi. Interfaol metodlar nafaqat o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshiradi, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Shuning uchun, ta'lim tizimida interfaol metodlardan keng foydalanish, ta'lim jarayonini takomillashtirish va o'quvchilarning umumiy rivojlanishini ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jomiy, M. (2019). *Innovatsion ta'lim metodlari*. Tashkent: O'qituvchi.
2. Xo'jaeva, N. (2020). *Pedagogik texnologiyalar va metodlar*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
3. Bobojonov, B. (2018). *Interfaol o'qitish metodlari va ularning ta'lim samaradorligiga ta'siri*. O'zbekiston ta'limi jurnal.
4. Н.Н. Азизходжаева “Педагогик технология ва педагогик маҳорат”. Тошкент, 2005.
5. Ў.Қ.Толипов., М.Усмонхўжаева “Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари” Т-“ФАН” 2006 йил.
6. Н.Саидахмедов “Педагогик маҳорат ва педагогик технология” Т-2002 йил.
7. Ж.Ф.Йўлдошев., Ф.Йўлдошева., Г.Йўлдошева “Интерфаол таълим -сифат кафолати” Тошкент-2008 йил.
8. Т.Ғаффарова “Бошланғич таълимда замонавий педагогик технологиялар” Тошкент – “Тафаккур” 2011 йил.

9. N.Adizova “Interfaol metodlar va ulardan ta’lim jarayonida foydalanish” “KASB-HUNAR TA’LIMI” -2023.
10. Odilboyevich, J. X. (2024). Psychological Description of Teenage Outlaws in Interpersonal Relationships. *Journal of Preschool Education and Psychology Research*, 1(1), 20-22.
11. Odilboyevich, J. X. (2023). PSYCHOTIC AND LIMITED NEUROTIC LEVELS DURING PERSONALITY SOCIAL LIFE. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(4), 27-34.
12. www.ziyonet.uz
13. www.google.uz
14. www.pedagog.uz
15. www.istedod.uz

O'QITUVCHINING PEDAGAGIK FAOLIYATIDA PERSEPTIV JIXATLARI

*University of Business and Science
Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi
Nomanova Ma'rifat Abdillayevna
Psixologiya yunalishi 2-kurs talabasi
Mamajonova Dildora Yahyoxonovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab o'quvchilari o'rtasida ong faoliyati darajasi psixometriyasi omillari va ruhiy tabaqaga ajratgan holda individual ishlash asoslariga va o'quvchilar ruhiy ong faoliyati darajasini aniqlash va ular o'rtasida inson ruhini o'rganish qismlarini ijtimoiylashtirish, ruhiy-pedagogik ta'limning yangi bosqichiga o'tish va metodlarini ishlab chiqish usullariga yo'nalish berilgan.

Kalit so'zlar : Ruhiy-pedagogik rivojlantirish, ruhiy - pedagogik ta'lim, inson ongi faoliyati darajasi, ruhiy rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi pedagogik ta'lim.

Abstract: In this article, the psychometric factors of the level of mental activity among schoolchildren and the basis of individual work by dividing them into mental classes and the determination of the level of mental activity of students and the socialization of the parts of the study of the human spirit among them, mental-pedagogical education directions for the transition to a new stage and methods of development are given.

Key words: Spiritual-pedagogical development, spiritual-pedagogical education, level of activity of human mind, pedagogical education that develops and educates spiritually.

Абстрактный: В данной статье психометрические факторы уровня умственной активности школьников и основы индивидуальной работы путем разделения их на умственные классы и определения уровня умственной активности учащихся и социализации частей изучения человека среди них даны направления психолого-педагогического образования для перехода на новый этап и методы развития.

Ключевые слова: Духовно-педагогическое развитие, духовно-педагогическое образование, уровень активности человеческого разума, педагогическое образование, развивающее и духовно воспитывающее.

Kirish

Izchil rivojlanib borayotgan jamiyatimizda umumiy o'rta ta'lim tizimida ruhiy-pedagogik ta'limning yangi bosqichiga o'tish va metodlarini ishlab chiqish zarurati

tug'ilmoqda, bunga ko'ra, inson ongi faoliyati darajasi psixometriyasining yangi nazariyasi va texnikalari metodlarini yaratish muhimligi asosiy masalaga aylanmoqda. Misol sifatida hozirgi kunda o'quvchi va oqituvchi o'rtasidagi ziddiyatlarning keskinlashuvi ta'lim va tarbiya jarayonida o'zaro ruhiy bog'liqlikka erishila olinmayotganidandir. Ruhiy pedagogik tarbiya - o'quvchining o'zini to'g'ri boshqara olish qobiliyatidir. Ta'lim-tarbiyada nafaqat aqliy jihatdan ongllilik balki, kuchli iroda va fikrlash juda katta ahamiyatga ega. O'quvchilar maktab psixologi oldiga borib o'zini ruhiy anglashi kerakligini aytmaydi. Ularga ruhiyatini tanishi va rivojlantirishda individual hamda jamoaviy ishlash muhim jihat hisoblanadi.

Ma'lumotlarga ko'ra ziddiyatlarning 80% ruhiy zo'riqishdan kelib chiqadi. Agar o'quvchilik davridan boshlab bolalarga ruhini tanitib, uni yuksaltirish omillarini o'rgatib borilsa u o'zini-o'zi to'g'ri boshqarishni yo'lga qo'yadi. Pedagogning perseptiv qobiliyati yetishmasligi oqibatida o'quvchining ichki dunyosiga kirib borolmaslik, uning ruhiy holati bilan bogliq nozik tomonlarini tushunmaslik holatlarini yuzaga kelishi ayni paytda ruhiy rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi pedagogik ta'limni yo'lga qo'yishga ehtiyoj mavjudligini korsatmoqda. Shunga ko'ra ushbu maqsadda yangi metod va qo'llanmalarni yaratish muhim masala sanaladi. Ruhiy rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi pedagogik ta'limning eng muhim didaktik tamoyillari Ruhiy pedagogik ta'lim o'quvchilarning ruhiy tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun kreativ qo'llanmalar, rasm va boshqa yoshga oid qiziqarli, ruhlantiruvchi anglashlarni beruvchi amaliyotlarni ta'lim tizimiga singdirishga qaratilgan. Bu o'quvchilarning bilim olish bilan bir qatorda ruhiy o'sishi va axloqiy fikrlashni o'z ichiga oladi. Ruhiy-pedagogik ta'lim tushunarli va samarali bo'lishini ta'minlash uchun quyidagi asosiy tamoyillarni hisobga olish zarur:

1. Ruhiy ongning ravshanligi - ruhiy-pedagogik ta'limning maqsad va vazifalarini pedagoglar, o'quvchilar va ota-onalar uning maqsadini tushunishlarini ta'minlash uchun aniq belgilab olish. Oquvchilarning ruhiy farovonligi va shaxsiy o'sishi uchun ruhiy rivojlanish nima uchun muhim ekanligini tushuntirish.

2. Inklyuzivlik va hurmat: O'quvchilar o'rtasida amaliyotlarning xilma-xilligi orqali inklyuziv muhit yaratish.

3. Yoshga mos tarkib: O'quv dasturini o'quvchilarning ruhiy rivojlanish bosqichi va yoshiga moslashtirish. Talabalarning tushunishi va tajribasiga mos keladigan til, tushunchalar va amaliyotlardan foydalanish.

4. Tajribaviy o'rganish: O'quvchilarni ruhiy rivojlanish haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirish uchun aks ettiruvchi amaliyotlarga va axloqiy muhokamalarga jalb qiling. Ularga o'z e'tiqodlarini ifodalash imkonini berish.

5. O'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish: Pedagoglarning an'anaviy psixologiyadan bilimlarini o'quv amaliyotiga singdirish qobiliyatini oshirish uchun

doimiy treninglar o'tkazish va qo'llab-quvvatlash. O'qituvchilarni ruhiy tamoyillarni: Insonda tana, aql, qalb va ruh mutanosibligi va balansini saqlash omillarini ochib berishni mujassamlashtirishga undash

6. Ota-onalar ishtiroki: Ota-onalar va tarbiyachilarni ruhiy-pedagogik tarbiya jarayoniga jalb qilish. O'quvchilarning maktabdan tashqarida ruhiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun o'qituvchilar va oilalar o'rtasida ochiq muloqot va hamkorlikni rag'batlantirish.

Ushbu tamoyillarga amal qilish orqali ruhiy-pedagogik ta'limni o'quvchilar, o'qituvchilar va manfaatdor shaxslar uchun yanada tushunarli va mazmunli qilish mumkin. Bu o'quvchilarda ruhiy o'zini anglash tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradi, ularning yaxlit farovonligi va shaxsiy o'sishiga olib keladi. Ruhiy-pedagogik ta'limni umumiy ta'lim bilan uzviy bog'liq holda olib borish; Ruhiy-pedagogik ta'limni umumiy ta'lim bilan uzviy bog'liq holda olib borish o'quvchilarning yaxlit rivojlanishi va farovonligini rag'batlantirish uchun qimmatli yondashuv bo'lishi mumkin. Ruhiy-pedagogik tamoyillar va amaliyotlarni umumta'lim o'quv dasturiga kiritish orqali o'quvchilarga o'zlarini yaxshiroq tushunishga, muhim ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni shakllantirishga va ijobiy maktab muhitini yaratishga yordam beradi.

1. Psixologik savodxonlik: ruhiy - pedagogik ta'limning asosiy tamoyillarini o'rgatish o'quvchilarda inson xatti-harakati, his-tuyg'ulari va ruhiy jarayonlari haqida tushuncha hosil qilishiga yordam beradi. Bu ularning o'z-o'zini anglash hissini oshirishi mumkin.

2. Ogohlik va stressni boshqarish: Sinfda zehnlilik amaliyotlari va stressni boshqarish usullarini joriy etish o'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini tartibga solish, diqqatni jamlashni yaxshilash va xavotirni kamaytirishga yordam beradi. Bu amaliyotlar o'quvchilarning aqliy farovonligini va o'quv faoliyatini oshirishi mumkin.

3. Mojaroni hal qilish va muloqot qilish ko'nikmalari: O'quvchilarga mojarolarni hal qilish strategiyalari, faol tinglash va samarali muloqotni o'rgatish ularga tengdoshlar va kattalar bilan sog'lom munosabatlar o'rnatishga yordam beradi. Ushbu ko'nikmalar ruhiy rivojlanish uchun zarurdir.

4. Ijobiy psixologiya va farovonlik: Minnatdorchilik, chidamlilik va nekinlik kabi ijobiy psixologiya tushunchalarini o'z ichiga olish ijobiy maktab madaniyatini rivojlantirishga va o'quvchilarda o'sish tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu yondashuv kuchli va fazilatlariga e'tibor qaratadi, bu esa baxt va hayotdan qoniqishning oshishiga olib keladi.

5. Ruhiy salomatlik haqida xabardorlik: Ruhiy-pedagogik ta'limni umumiy ta'limga integratsiyalash orqali o'qituvchilar o'quvchilarning akademik va ruhiy rivojlanishini ta'minlaydigan yanada keng qamrovli va qo'llab-quvvatlovchi o'quv

muhitini yaratishi mumkin. Ushbu yondashuv talabalarga rivojlanish va o'zlarining to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishga yordam beradi.

Ruhiy rivojlantirishda o'qitish usullari. Psixometrik natijalarga asoslangan holda oquvchi ong darajasini tabaqalash va unga mos ravishda ish olib borish;

xushmuomalali bo'lish; ruhiy-pedagogik ta'lim berishda o'quvchilarning individual xususiyatlari va yoshini hisobga olish, moslashtirilgan va samarali ta'lim tajribasini yaratish uchun juda muhimdir. Bu erda yodda tutish kerak bo'lgan ba'zi fikrlar: Rivojlanish bosqichi, o'rganish uslublari, ong darajasi psixometriyasi asoslari, qo'llab-quvvatlovchi muhit. Ta'lim muassasasida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida oziga xos kiyinish madaniyatining mavjudligi, yagona rasmiy maktab formasining bo'lishi o'zaro ruhiy va ma'naviy munosabatlarga ta' siri va bog'liqligi. Pedagoglar o'quvchilarning individual xususiyatlari va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quvchilarning turli ehtiyojlari va xohishlariga javob beradigan, ularning ruhiy o'sishini rag'batlantiradigan umumiy ta'lim tajribasini oshiruvchi moslashtirilgan va boyitilgan ruhiy-pedagogik ta'lim dasturini yaratishi mumkin.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, psixologik ta'limda mavjud genetik, psixomatik metodlar asosida o'quvchining ong darajasi psixometriyasiga qarab individual ta'limni yolg'a qo'yish asoslarini ishlab chiqish va inson ruhini o'rganish qismlari; ruhiy rivojlantirish, ruhiy yuksaltirish omillari orqali o'quvchiga ruhiy o'zligini tanitish metodlarini yaratish eng asosiy vazifa bolib turibdi. Bunga ko'ra psixologiyaning hissiy ta'siri natijasida o'quvchida o'z ruhiyatini tanishi va boshqarish xususiyati shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Albatta bu kabi ta'lim shakli oquvchilar xulq-atvorlariga qarab induvidial rivojlantirish shartiga qaratilgan bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. T. M. Karimova. "Ijtimoiy psixologiya" Darslik "Toshkent". :2012.Kazakova E. V. va bosh. "Psixologiya" O'quv qo'llanma. - A-:2018.
2. Odilboyevich, J. X. (2024). Psychological Description of Teenage Outlaws in Interpersonal Relationships. *Journal of Preschool Education and Psychology Research*, 1(1), 20-22.
3. Odilboyevich, J. H. (2023). SHAXSLARARO MULOQOT DAVOMIDA MULOQOTNING VERBAL VA NOVERBAL HARAKATLARDA SHAXNING KOZ QARASHLARI VA YUZ MIMIKASIGA QARAB YOLG 'ON ALOMATLARINI ANIQLASHNING PSIXOLOGIK TAVSIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(5), 59-64.

4. Odilboyevich, J. X. (2024). O'SMIRLIK YOSH DAVRIDA SHAXSDA SUITSID XOLATLARINI PROFILAKTIKA QILISH YO'LARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 47(3), 111-114.
5. Jurayev, X. O. (2024). Shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida o'z men konsepsiyasining psixologik mexanizmlari. *Science and Education*, 5(9), 237-242.
6. Odilboyevich, J. X. (2023). PSYCHOTIC AND LIMITED NEUROTIC LEVELS DURING PERSONALITY SOCIAL LIFE. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(4), 27-34.
7. Odilboyevich, J. X. (2023). Psychopathic character and psychopathological characteristics of delinquent behavior in children of adolescent and adolescent age. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(5), 99-104.
8. Жураев, Х. О. (2023). В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ПРЕДПОЧТЕНИЙ ПСИХОГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ФОРМ ХАРАКТЕРА ЛИЧНОСТИ С. ТИПОЛОГИЯ ДЕЛЛИНДЖЕРА. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(15), 601-603.

“TOM SOYERNING SARGUZASHTLARI” ASARIDA TARJIMA TRANSFORMATSIYALARINING “GAP BO'LAKLARI ALMASHTIRUVI” TURIDAN FOYDALANISH

Dobilova Diyora Yo'lchi qizi, TerDU talabasi
+998948400549, *diyoradobiliva453@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqola badiiy asar tarjima jarayonida tarjimonlik transformatsiyalaridan foydalanish va tarjima jarayonidagi muammolar hamda ularga yechim topish to'g'risida

Annotation: This article is about the use of translational transformations in the process of translating literary work and about finding a solution to them in the translation process.

Kalit so'zlar: Tarjimonlik transformatsiyalari, badiiy asar, tarjima, tarjima jarayoni.

Key words: Translational transformations, literary work, translation, translation process

Tarjimonlik transformatsiyalari – bu tarjima jarayonida matn mazmunini, uslubini yoki tuzilishini asl nusxaga mos keladigan yoki maqsadli til (va madaniyat) talablari bilan uyg'unlashtirish uchun o'zgartirish usullari. Bular, asosan, tarjima qilingan matnning qabul qiluvchi auditoriya uchun tushunarli, mazmunan to'g'ri va uslubiy jihatdan muvofiq bo'lishini ta'minlash uchun qo'llaniladi.

Badiiy asar tarjimasida Tarjimonlik transformatsiyalarining eng ko'p uchraydiganlaridan biri almashtiruv turlaridan “gap bo'laklarini almashtirish” hisoblanadi. Mazkur tarjima turi hoh og'zaki, hoh yozma Tarjima turidan qat'iy nazar barcha tarjima turida qo'llaniladi. Gap bo'laklarini almashtirganda asl matn so'zlari va so'z birikmalari tarjima tilida boshqa sintaktik funktsiyada qo'llaniladi [1.B.23].

Masalan:

- Tom, are you joking? [2.B.70]
- Tom, bu hazilmi?

Ushbu gap so'zma-so'z tarjima qilinganda “Tom, sen xazillashyapsanmi” degan ma'noni beradi. Ammo tarjima jarayonida gapning bo'yoqdorligini oshirish maqsadida “Tom, bu xazilmi” misoli berilgan. Ushbu gapda joking- hazillashmoq, ya'ni ega - hazil ma'nosida qo'llanilgan.

Yana boshqa misollar:

- He said with a nasty smile[2.B.51].
- U yoqimsiz holatda Tabassum bilan gapirdi.

Ushbu gapda nasty - jirkanch, yoqimsiz soʻzi asl matnda aniqlovchi vazifasida kelyapti va tarjima jarayonida qay holatda soʻrogʻiga javob boʻlib hol vazifasini bajaradi va tarjima matnida hol boʻlip keladi.

-Tom quickly took the pot with the paint.[2.B.5]

-Tom tezda boʻyoqli idishni oldi

Ushbu gapda esa “with the paint” Soʻz birikmasi “boʻyoqli” yaʼni aniqlovchi vazifasini bajaryapti.

-The boys were sitting, hugging each other, wishing they could stop breathing.[2.B.18].

-Bolalar bir-birlarini quchoqlagan holda oʻtirishar va nafas olmay qolishni hohlashar edi.

Ushbu gapda qoʻshimcha kesim hugging tarjima jarayonida “qay holda” soʻrogʻiga javob boʻladi hamda, tarjima matnida hol vazifasini bajaradi.

-Joe had also decided to escape from his family. [2.B.26]

- Joning qarori oilasidan uzoqlashish edi.

Ushbu gapda esa asl matndagi “decided” qaror qilmoq soʻzi kesim vazifasini bajargan. Ammo tarjima matnida esa ega vazifasini bajargan. Va yana asl matnda “to escape” toʻldiruvchi vazifasini bajargan boʻlak tarjima matnida kesim vazifasini bajargan.

Xulosa qilib aytganda, tarjima jarayonida toʻgʻri maʼno va muqobillika erishish uchun boshqa tarjima turlari qatorida “gap boʻlaklarini almashinuvi” ham muhim rol oʻynaydi. Bundan tashqari, tarjimadagi boʻyoqdorlikni oshirishda xizmat qiladi hamda oʻquvchiga asarni toʻgʻri va tushunarli yoʻsinda boʻlishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Allayorova R. Tarjima nazariyasi va amaliyoti, Toshkent, 2008,
2. The adventure of Tom Sawyer
3. 4. Nabi, F., & Xudayqulov, A. (2024). GRAMMATICAL RULES OF PRINCIPLES OF ENGLISH TO DARI TRANSLATION. Interpretation and Researches, (8(30)). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2459>
5. Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN’S LITERATURE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 4(07), 21-25
6. Safarova, D. A., & Khasanova, K. B. (2022). ENGLISH TOPONYM TRANSLATION METHODS IN RUSSIAN LANGUAGE. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(5), 37-40.
7. Nafisa, A. Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol. JournalNX, 40-43.
8. Kizi, A. N. O. (2019). Lexical problems in rendering the story “A Christmas Carol” by Charles Dickens into uzbek. ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ, 34.
9. Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 10th edition (app edition) Version 1.0.2374. Copyright © Oxford University Press, 2024. All rights reserved.
Web: www.oxfordlearnersdictionaries.com Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 10th edition © Oxford University Press, 2020

USING LEXICAL AND GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN „ THE ADVENTURES OF SHERLOCK HOLMES AS WELL AS THE HOUND OF BASKERVILLES“ BY ARTHUR CONAN DOYLE

Eshboyeva Mahliyo Sheraliyevna

TerSu student +998930634488,

mahliyoeshboyeva70@gmail.com

Annotation: The analysis of lexical and grammatical transformations in Arthur Conan Doyle's "**The Adventures of Sherlock Holmes**" and "**The Hound of the Baskervilles**" provides insightful reflections on the linguistic techniques employed in these iconic works. These transformations not only reveal how language shapes the narratives but also demonstrate the stylistic nuances that make the works of Sherlock Holmes distinctive in the realm of detective fiction.

Keywords: transformations, modulation, generalization, concretization, calcification, transliteration, transcription, lexico-semantic, fiction.

For a more adequate translation of a literary text special translation methods are used - translation transformation. These are translation methods that are used in the absence of equivalents or when it is impossible to use the data in the dictionary of correspondences. Transformations divided into 3 various ranges of changes such as **grammatical, lexical, lexico-grammatical methods**.¹

This article depicts about lexical, grammatical changes, other extra methods like omission, addition as well.

1. Lexical Transformations

Lexical transformations involve changes in word choice, which significantly affect the mood, atmosphere, and character development within a narrative. In both *The Adventures of Sherlock Holmes* and *The Hound of the Baskervilles*, Conan Doyle's vocabulary choices help establish both the rational world of Sherlock Holmes and the eerie, atmospheric world of the Baskervilles.

Lexical transformations include **generalization, concretization, modulation, calcification, transliteration, transcription**.

Below there are some examples of the range of translation transformations:

¹ .Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN'S LITERATURE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 4(07), 21-25.

1. Generalization is a lexical-semantic transformation in which a unit of the source language is replaced with a narrower one value a unit of translated language with a broader.²

1.,The next time ... “ Sir Henry **began**.[1. P45]

„Keyingi safar ...” **deb gap boshladi** janob Genri

2. And your real name ...? [1.P48]

„ Xo’sh unda sizning haqiqiy ismingiz ...” **dedi kulimsirab Xolms**.

2. Concretization is a lexical- semantic transformation in which a word or phrase of the source language with a broader meaning is replaced by a word or phrase of the translated language with a narrower meaning .

1. „ Well ...,” **the stranger said, turning an interesting shade** of rade, „ my name is James Ryder .“ [2.P48]

„Yaxshi ...” **yuzi xijolatdan qizarib**, „mening ismim Jeymes Rayder “ deb javob berdi.

3.Modulation is a type of lexical transformatoin in which a word or phrase of source language is replaced by a unit of translated language the meaning of which is logically driven from the meaning of the original unit.

„ **Er ... er ...** John Robinson” he answered. [2.P48]

„ **Haligi ... haligi ...** Jon Robinson deb javob berdi.

And your real name ...? [2.P48]

“ Xo’sh unda sizning haqiqiy ismingiz ...” **dedi kulimsirab Xolms**.

1. The dead man **looked as** if somebody had beaten him on the head with a heavy, blunt weapon.[2.P24]

Go’yo,kimdir o’lgan odamning boshiga og’ir,o’tmas qurol bilan urgandek edi.

He had gone over to the **rabbit warren**.[2.P24]

U **tor ko’cha** bo’ylab ketgan.³

3. Calcification is a type of lexical transformation when lexical units of original language replaced its component parts more morphemes or words.

„**Baskerville Hall**” [1.P22]

„ **Baskerville Zali**”

4.Transliteration refers to the process of converting the characters or letters of one writing system into equivalent characters or letters in another writing system. Unlike translation and transcription, which focus on conveying meaning, transliteration

² .Nafisa, A. Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol. JournalNX, 40-432

³ Sir Arthur Conan Doyle The Adventures of Sherlock Holmes.Mediasat Poland Bis 2004

preserves the pronunciation or phonetic representation of a word or phrase. **Purpose of Transliteration**

Transliteration serves various purposes, including:

- a) **Phonetic representation:** Transliteration enables individuals to pronounce words or phrases in a different writing system, especially when learning a new language.
- b) **Consistency:** In academic or research settings, transliteration is used to maintain consistency when referring to names, places, or terms from a different writing system.
- c) **Language preservation:** Transliteration plays a crucial role in preserving languages that use non-Latin scripts, allowing them to be written and understood in a global context.

High **Tor** farm - Hay **Tor** fermasi [1.P45]

Great **Grimpen** Mire - Buyuk **Grimppen** Botqog'i [1.P26]

Merripit Hause - **Merripit** Haus [1.P45]⁴

Transcription

Transcription involves the process of converting spoken language into written form, capturing the spoken words, intonations, and non-verbal cues. Unlike translation, which deals with the conversion of one language into another, transcription focuses on converting speech within the same language, albeit in written format.

Mr McCarthy - **Janob Makkarty** [2.P24]

Dr Watson - **Doktor Uotsan** [1.P45]

Cosmapoliton Hotel - **Kosmapoliton mehmonxonasi** [2.P48]

Sir Henry - **Janob Genri** [1.P53]

John Robinson - **Jon Robinson** [2.P24]

In conclusion, the study of lexical and grammatical transformations in the Uzbek translations of *The Adventures of Sherlock Holmes* and *The Hound of the Baskervilles* highlights the importance of adaptation in literary translation. Techniques such as lexical substitution, generalization, concretization, and modulation help maintain the original meaning, tone, and atmosphere while making the text accessible to a new audience. Through careful adjustments like omission and addition, translators ensure that Conan Doyle's works remain engaging and culturally relevant, proving that translation is not just about words, but about capturing the essence of the original.

⁴ . Arthur Conan Doyle, *The Hound of Baskervilles*, Macmillan, 2005, –P 70.

Used literature:

1. Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN'S LITERATURE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 4(07), 21-25.
2. Nafisa, A. Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol. JournalNX, 40-432
3. Sir Arthur Conan Doyle The Adventures of Sherlock Holmes. Mediasat Poland Bis 2004
4. Arthur Conan Doyle, The Hound of Baskervilles, Macmillan, 2005, –P 70.
5. Kizi, A. N. O. (2019). Lexical problems in rendering the story “A Christmas Carol” by Charles Dickens into uzbek. ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ, 34.
6. Safarova, D. A., & Khasanova, K. B. (2022). ENGLISH TOPONYM TRANSLATION METHODS IN RUSSIAN LANGUAGE. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(5), 37-40.
7. Khasanova, K. B., & Safarova, D. A. (2023). BASICS OF LINGUODIDACTICS AND IT'S CONNECTION WITH OTHER SCIENCES. Builders Of The Future, 1(01), 50-52.
8. <https://www.theodysseyonline.com/analysis-of-conan-doyles-sherlock-holmes>
9. <https://genailia.medium.com/understanding-the-differences-translation-transcription-and-transliteration-explained-b5af734671b5>

ARCHITECTURE AND BUILDING

Doliev Temur Kholbuta ugli

Hochschule Anhalt , Master

E-mail: dolievtemur@gmail.com

Khayriddinova Munisa Nizomiddin kizi

UzSWLU , Student

E-mail: xamunisaa@gmail.com

ANNOTATION

Architecture is the art and science of designing and constructing buildings and other physical structures. It blends creativity, engineering, and cultural expression to create spaces that serve functional, aesthetic, and social purposes.

Architecture is the discipline of designing and constructing physical spaces that meet human needs while also considering aesthetics, functionality, and sustainability. It plays a vital role in shaping the built environment, reflecting societal values, cultural history, and technological advancements.

ABSTRACT

A **building** is a structure designed and constructed to serve various purposes such as living, working, recreation, storage, or any other human activity. Buildings vary widely in size, design, and function, from small houses to massive skyscrapers, industrial complexes, and cultural monuments.

Key Elements of a Building**1. Foundation:**

- The base of the building that supports its weight and ensures stability. Foundations are designed based on soil conditions and the building's load.

2. Structure (Framework):

- The skeleton of the building, made of materials like steel, concrete, or wood, which supports floors, walls, and roofs.

3. Walls:

- Enclose the building, provide insulation, and offer structural support. Walls can be load-bearing or non-load-bearing.

4. Roof:

- Protects the building from weather elements like rain, snow, and sunlight. Roof designs vary, such as flat, gable, or dome-shaped.

5. Windows and Doors:

- Allow light, air, and access to the building. Their placement and design impact energy efficiency and aesthetics.

6. Flooring:

- Provides a usable surface for occupants. Materials range from wood and tiles to carpets and concrete.

7. Services and Utilities:

- Systems that make the building functional, such as electrical wiring, plumbing, HVAC (heating, ventilation, and air conditioning), and elevators.

Types of Buildings

1. Residential Buildings:

- Houses, apartments, villas, and dormitories for living purposes.

2. Commercial Buildings:

- Offices, shopping malls, hotels, and restaurants designed for business activities.

3. Industrial Buildings:

- Factories, warehouses, and plants for production and storage.

4. Institutional Buildings:

- Schools, hospitals, government buildings, and cultural centers serving public needs.

5. Religious Buildings:

- Churches, mosques, temples, and synagogues designed for worship and spiritual activities.

6. Mixed-Use Buildings:

- Combine residential, commercial, and recreational functions, often found in urban developments.

Construction Materials

Buildings are constructed using a variety of materials, chosen based on purpose, budget, and local availability:

- **Concrete:** Durable and versatile, used for foundations and structural components.
- **Steel:** Provides strength and flexibility, ideal for skyscrapers and industrial structures.
- **Brick and Stone:** Traditional and aesthetically pleasing, often used in load-bearing walls.
- **Wood:** Lightweight and sustainable, commonly used in residential buildings.
- **Glass:** Allows natural light, often used in modern office buildings and facades.

Building Design Principles

1. Functionality:

- The design must align with the intended use of the building.

2. Sustainability:

- Incorporating eco-friendly features, such as solar panels, green roofs, and energy-efficient materials.
- 3. **Aesthetics:**
 - The visual appeal of the building, influenced by style, color, and proportions.
- 4. **Safety:**
 - Adhering to building codes for fire safety, structural integrity, and earthquake resistance.
- 5. **Adaptability:**
 - Designing flexible spaces that can evolve with changing needs.

Modern Trends in Building Design

1. **Green Buildings:**
 - Focus on reducing environmental impact, using renewable energy and sustainable materials.
2. **Smart Buildings:**
 - Equipped with automation systems for lighting, security, and energy management.
3. **Modular Construction:**
 - Pre-fabricated sections assembled on-site, reducing construction time and cost.
4. **Vertical Building:**
 - Skyscrapers and high-rises to address space constraints in urban areas.
5. **Energy-Efficient Design:**
 - Buildings optimized for natural ventilation, daylight, and insulation.

Famous Buildings Around the World

1. **Burj Khalifa (Dubai, UAE):**
 - The tallest building in the world, known for its innovative design and engineering.
2. **Eiffel Tower (Paris, France):**
 - A global cultural icon, originally built as a temporary structure for the 1889 World's Fair.
3. **Taj Mahal (Agra, India):**
 - A UNESCO World Heritage Site and an architectural masterpiece of Mughal design.
4. **Sydney Opera House (Sydney, Australia):**

- Famous for its unique shell-like design, blending modernist and organic architecture.

5. **Empire State Building (New York, USA):**

- A historic skyscraper symbolizing the Art Deco style.

Importance of Buildings

- **Shelter:** Protect people from environmental elements.
- **Economic Activity:** Provide spaces for businesses and industries.
- **Cultural Identity:** Represent a region's heritage, history, and values.
- **Social Interaction:** Facilitate communal activities and gatherings.
- **Technological Advancement:** Reflect engineering innovations and architectural trends.

Buildings are essential to human civilization, combining form, function, and innovation to create spaces that improve quality of life and reflect societal progress.

Architectural Education

Becoming an architect typically involves:

1. Completing a degree in architecture (Bachelor's or Master's).
2. Gaining practical experience through internships.
3. Passing licensing exams to become a certified professional.

Architecture is a dynamic field that combines art, science, and technology to create spaces that enhance human life. It continues to evolve, reflecting changes in culture, technology, and the environment. Architecture is more than just constructing buildings—it's about shaping the environments where people live, work, and interact. It combines artistic vision with practical problem-solving, leaving a lasting impact on society and culture.

REFERENCES:

1. "Modern Architecture Since 1900" - William J.R. Curtis
2. "A History of Western Architecture" - David Watkin
3. "The Death and Life of Great American Cities" - Jane Jacobs
4. "Complexity and Contradiction in Architecture" - Robert Venturi

ANTONIM SO`ZLAR- O`QUVCHILARDA MILLIY MA`NAVIYATNI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Axmedova Dildora Dilshodovna
Qarshi davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Maqolada o`zbek tilidagi antonimlarning tabiati, uning o`rganilishi borasida yangicha yondashuvlar tahlili berilgan. Maktab darsliklarida antonimlar haqidagi mavzularda o`quvchilarning yanada teranroq fikrlashi, mavzuni mustahkamlash uchun qo`shimcha sifatida yangi talqindagi mashqlar tavsiyasi keltirilgan.

Kalit so`zlar: zid ma`noli so`zlar, milliy ma`naviyatni shakllantirish, antonimik lug`at tuzish, darslarda antonimlar mavzusi yuzasidan o`quvchilar uchun qiziqarli topshiriqlar ishlab chiqish, o`zbek xalq maqollari.

Bugungi tezkor va shiddatli davr til ta`limidan har qanday sharoitda muammoga yechim topa oladigan, nutqiy salohiyati yuqori bo`lgan, muammoga, vaziyatga xolis nuqtai nazar bilan qaray oladigan, lisoniy birliklardan unumli va samarali foydalana oladigan shaxsni kamol toptirishni maqsad qilib qo`ydi. Bu ustuvor maqsadlarni amalga oshirishda til ta`limi asosiy va yetakchi o`rin tutadi. Negaki, insonning shaxsiy rivojlanishi uchun leksik bazasi yetarli darajada boy bo`lishi, fikrlash salohiyati rivojlanishi uchun o`z tilidagi leksema va leksik birliklarni mazmun-mohiyatini chuqur bilmog`i, nutq sharoitiga mos tarzda so`zlash malakasiga ega bo`lmog`i lozim .

Ma`lumki, jamiyatni inson tebratadi. Uni buyuk kelajak sari yetaklash ham, tubanlik qa`riga tortish ham insonning qo`lida. Shu sabab jamiyat a`zolarining, ayniqsa, o`sib kelayotgan avlodning ma`naviy kamoloti yangilanayotgan O`zbekistonda davlat ahamiyatiga molik dolzarb masalaga aylandi. Bugungi kunda o`zbek o`quvchilarini ham ruhan, ham aqlan, ham jisman yetuk qilib shakllantirish uchun milliy o`quv dasturlar, oila, maktabgacha tarbiya muassasalari va maktabda tamomila yangicha yo`sinda ish olib borilishi kerak bo`ladi. ¹

Taniqli leksikograf, pedagog, bir necha zamonaviy o`quv lug`atlari muallifi L.A.Vvedenskaya o`zining mashhur “Ritorika va nutq madaniyati” nomli kitobida shunday kirish qilgan edi: “Bizning davrimiz faol, uddaburon, ishbilarmon odamlar davri. Mamlakatimizda ijodiy tashabbuslarni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi., fikrlar xilma-xilligi, qat`iyat, ishonch, munosabat bildirish uchun imkoniyatlar eshigi ochiq. Bularning barchasi zamonaviy insonning kommunikativ

¹ Q. Husanboyeva. Tahlil-adabiyotni anglash yo`li.monografiya. Toshkent, .Muharrir nashr,2013y

imkoniyatlarini rivojlantirishni talab qiladi. Muloqotning eng muhim vositasi soʻzdir.”² Darhaqiqat, soʻzning qudrati haqida antik dunyo olimlaridan tortib bugungi davr filosof va filologlari ham yetarlicha bahs yuritmoqdalar. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, antonimlik hodisasi abstrakt otlar tabiatida uchraydi. Abstrakt otlar oʻrtasidagi maʼnaviy ziddiyatlar talqini xalqimizning madaniyati, maʼnaviyati, dunyoqarashi, eʼtiborli jihati qadriyatlar tizimi bilan bogʻliq. Zero, yaxshilik va yomonlik, yorugʻlik va zulmat, adolat va haqsizlik, hayot va oʻlim, rost va yolgʻon, sogʻlik va kasallik, doʻstlik va dushmanlik, mehnatkashlik va dangasalik, boylik va kambagʻallik, aql va ahmoqlik kabi qadriyatlar tizimi har bir xalq hayotining ajralmas qismiga aylangan.

Aql, farosat, topqirlik, chaqqonlik kabi fazilatlar insoniyat uchun azaldan qadriyatlarga aylanib ketgan hodisalar hisoblanadi. Bu tushunchalar xalq ogʻzaki ijodida ham, badiiy va publitsistik adabiyotda ham oʻz ifodasini topgan. Uzoqdagi ovni koʻrib, Yaqindagi yovni koʻrmas boʻlma maqolida ham farosat, aql bilan harakat qilish lozimligi antinomiyadan mohirona foydalanish orqali xalqona usulda aks ettirilgan³

Maktab darsliklarida sistemaviylikdan voz kechib, oʻquvchilarning nutqiy sharoitlarga tayyorlash, ularning nutqiy rivojlanishini shakllantirishga ilk qadamlar qoʻyildi. Shuning bilan bir qatorda, til sathlarining nutq jarayonida eng koʻp qoʻllanadigan boʻlimlarini atroflicha koʻrib chiqish, maktab darsliklarida ularga koʻproq ahamiyat qaratmoq lozim. Leksikologiya boʻlimida oʻrganiladigan sinonimlar, antonimlar, omonimlar, shular jumlasidandir. 5-sinf darsligida bu boʻlimga yetarlicha ahamiyat qaratilmagan. (amaldagi 5-sinf ona tili darsligi 2020-y) Zid maʼnoli soʻzlar yuqorida toʻxtalganidek, biri aytilganda ikkinchisi yaʼni zidi inson ongida tayyor turadi. Zid maʼnoli soʻzlarning ahamiyatini maqollar, iboralar, soʻzlar, qoʻshimchalar misolida keng tushuntirib berilgani bilan oʻquvchilar hayotida amaliy ahamiyat kasb etmasa, bugungi til taʼlimi oldidagi ustuvor maqsad amalga oshmagan hisoblanadi. Qachonki, berilayotgan mavzu asosida amaliy –nutqiy fikrlashga yoʻnaltirilgan maqsadli mashqlar, topshiriqlar ishlab chiqilsa oʻquvchilarda tanqidiy va tahliliy fikrlash, nutq vaziyatiga koʻra fikr bildira olish koʻnikmalari shakllantiriladi. Ularda zukkolik, topqirlik, oʻziga boʻlgan ishonch, berilganlar ichidan munosibini tanlash, ularni tekshirish, zidlash, tahlil qilish kabi ongda bajariladigan bilish jarayonlari bevosita amalga oshadi. Jahon tilshunosligi va tajribasiga nazar tashlansa, zid maʼnoli soʻzlar oʻquv izohli lugʻati rus, ingliz va turk tillarining oʻzida oʻquvchilarning yosh nuqtai nazaridan bir necha turi nashr etilgan,

² Введенская Л.А. Риторика и культура речи / Л.А.Введенская, Л.Г.Павлова. – изд. 12-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2012. – С. 3.

³ G.Komilova. A.Navoiy nomidagi TDOʻTAI mustaqil tadqiqotchisi. Antonim soʻzlar vositasida qadriyat va bahoning ifodalanishi. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 ISSUE3 2021

ulardan foydalanib kelinmoqda. O`quvchilarga bu lug`atlarning amaliy ahamiyati juda katta. Yangi avlod darsliklariga yordamchi sifatida turli o`quv lug`atlarini joriy etish va ulardan nutq o`stirish bo`yicha samaralarga erishish mumkin. Bugungi kundagi maktab ta`limida yangi avlod darsliklari nashr etildi. Bu darsliklarni yaratishdagi asosiy tamoyillar o`quvchining fikrlash salohiyatini o`stirish, nutqini ravon va til unsurlaridan to`g`ri va oqilona foydalanishga yo`naltirish, grammatikadan qochish va tildan amaliy foydalanishga asoslangandir. O`quvchilar nutqiy ko`nikmalarini shakllantirishning dastlabki omillari darslikda berilayotgan mashqlar va unga qo`shimcha lug`atlar hisoblanadi. Amaldagi 5-sinf ona tili darsligida (2020y) “Zid ma`noli so`zlar” mavzusi uchun 1-soat vaqt ajratilgan va bu mavzu yuzasidan mashqlar 10-sinfga borib 1 soat berilgan. O`quvchilarda amaliy ahamiyatini oshirish, milliy ta`limning ular ongida rivojlanishini ta`minlash uchun mashqlar salmog`ini oshirish va qiziqarli topshiriqlar bilan boyitish lozim. Buning uchun o`zbek xalq maqollaridan foydalanilsa, maqsadga muvofiq bo`ladi.

“Yaxshi so`zi psixolingvistik talqin qilinganda yaxshilik, yaxshilanmoq kabi so`zlar bilan anglatayotgan tushuncha bilan bitta yadro atrofida birlashadi va “yomon” tushunchasiga nisbatan qaramoq- qarshilik hosil qiladi.

Ma`naviy- axloqiy aksiologemalar ichida do`stlik-dushmanlik munosabatlari nafaqat insonlar, balki butun borliqdagi o`zaro aloqalarni ko`rsatuvchi hodisadir. Uning tildagi ko`rinishi, tilda voqelanishi ham ma`lum bir xalqning aksiosferasi, qolaversa dunyoqarashi, moddiy va ma`naviy olami bilan uzviy bog`liq. Ablah do`st dushmandan yomon, Ne hiyla bilsa, ishlatar oson, Burgut kuchi oyog`ida-Odamniki-do`stlikda, Dushmanning do`sti-mening dushmanim, Dushmanimning dushmanimening do`stim; Jahi dushman-aql do`st kabi maqollarda qadriyatga aylangan holatlarni yoki uning aksini ko`rish mumkin bo`ladi.

DO`ST-DUSHMAN ot-antonim juftlik. Tarkib jihatdan tub so`z-tub so`z.

Dushman (forscha) leksemasining semantik strukturasi quyidagicha:

1.Dunyoqarashi, manfaatlari, xatti-harakatlari bir-biriga to`g`ri kelmaydigan, o`zaro g`anim, raqib sifatidagi tomonlarning har biri.

2.Urushda o`zaro biri ikkinchisi bilan jang qiluvchi, bir-biriga qarshi urush e`lon qilgan tomonlardan har biri.

3.Insonga va umuman biror narsaga zarar keltiruvchi kimsa, narsa, hodisa.

Do`st (forscha shavqatli o`rtoq, yor, oshna, mahbub(a)) leksemasining semantik strukturasi quyidagi sememalardan iborat:

1.Qarashlari, dili, ish faoliyati yaqin bo`lgan, axillik bilan bog`langan ikki yoki undan ortiq kishining har biri (dushman leksemasining birinchi ma`nosiga antonim);

2.Yaqin, tanish, oshna. Shuningdek, lug`atda leksemaning ko`chma ma`nolari do`stingdan top, jon do`st, ish do`sti, mol do`sti tarzida;

1. Murojaat qilish shakli
2. Undov soʻz sifatida izohlangan

Mazkur antonim juftlikning semantik xususiyatlari haqida yana shularni qoʻshimcha qilish mumkin.: antonim boʻlishi uchun kontekst shart emas; bir semantik zanjirga aloqador: doʻst-dushman (inson) kabi; oʻz sinonimlariga ega; boshqa turkum yasalganda ham antonimligini saqlab qoladi: doʻstlashmoq-dushmanlashmoq; nutqimizda ham faol qoʻllanadi; oʻz va koʻchma maʼnolarida ham ziddiyat hosil qiladi; grammatik bir soʻz turkumiga mansub.

Maqollar tarkibidagi antonimlarning leksik-semantik, funksional-uslubiy xususiyatlarini oʻrganish oʻzbek xalqi madaniyati, urf-odat, anʼanalari, dunyoqarashi, milliy qadriyatlari haqida muhim maʼlumotlar berishi bilan ahamiyatli. Shuningdek, insoniyat uchun muhim hodisa va holatlardagi qarama-qarshiliklarni, kishilarning ichki dunyosidagi ziddiyatlarni nomlab kelishi bilan tilning aksiologik tomoni bilan uzviy boʻgʻliqdir”⁴.

Maktab oʻquvchilarini antonim soʻzlar bilan chuqurroq tanishtirish uchun oʻzbek xalq maqollaridan foydalanishning bir necha afzalliklari mavjud. Eng avvalo, oʻquvchilar ongida mavjud, nutqida tayyor, va uning mohiyati mazmuni tarbiyaviy ahamiyatga ega. Zero xalq ogʻzaki ijodi bilimdoni, yozuvchi Gʻafur Gʻulom aytganidek:”Har qirrasida yetti rang oftob tovlanib turgan xalqimiz ijodi uncha-muncha kishining zehni yetmaydigan darajada boʻydir”. Dono fikrlarni, oʻtkir haqiqatni, teran mazmunni, soʻz xazinasining duru-javohirlarini oʻzida mujassam etgan rang-barang maqollar nutqimizning taʼsir etuvchi vositalari orasida eng taʼsirchan, eng esda qoluvchi, kishini oʻylashga, fikr-mulohaza yuritishga beixtiyor majbur qiluvchi kuchga egadir. ularning kishilik jamiyati va har bir inson hayoti uchun naqadar qimmatli ahamiyatga molik ekanligini jahon donishmandlari qadim-qadimdan eʼtirof etib, qayta-qayta uqtirib kelganlar: “Barcha kishining kuchi ovqatdandir, aqlning kuchi esa hikmatdandir”(Aristotel);

“Agar aqlli boʻlishni istasang, hikmat oʻrgangilki, aql hikmat bilan kamol topadi”(Kaykovus);

“Qisqa ifodalangan oʻtkir fikrlar hayotni yaxshilashga koʻp xizmat qiladi”(Sitseron);

“Men qadimgi donishmandlarning... bizga qoldirib ketgan aql durdonalarini koʻzdan kechiraman; agarki biz ulardan nimadir yaxshi bir narsaga duch kelsak, uni oʻzlashtirib olamiz va juda katta foyda orttirgan boʻlamiz”(Suqrot).

⁴ G. Komilova. A. Navoiy nomidagi TDOʻTAI mustaqil tadqiqotchisi. Antonim soʻzlar vositasida qadriyat va bahoning ifodalanishi. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 ISSUE3 2021

Har bir xalq asrlar davomida juda katta hayotiy tajriba to`playdi, shu tajribani turli vositalar bilan kelajak avlodlarga meros qilib qoldiradi. Maqol va hikmatli so`zlar ana shunday bebaho ma`naviy merosimiz hisoblanadi. Dunyoda hikmat durdonalari yaratmagan, ularni asrlar osha ko`z qorachig`idek asrab, avaylab, sayqal berib, dilida, tilida dilida saqlab kelmayotgan biror xalq yo`q. O`zbek xalqi ana shularning biridir. Jahon madaniyatining ravnaqi uchun Al Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug`bek, Alisher Navoiy singari ko`plab buyuk olim va allomalar yetishtirib bergan xalqimizning madaniyatini, donishmandligini, umuman, kamolotini yer yuzining jamoatchiligi qadimdan e`tirof etib kelgan. Shunday ekan, bu bebaho ma`naviy merosimiz bilan yosh avlodni qurollantirishimiz lozim. Bunda ikki asosiy maqsadga erishgan bo`lamiz. Til nuqtai nazaridan o`quvchilar maqollar orqali antonim so`zlar haqida chuqur bilimga ega bo`ladilar, amaliy jihatdan shu maqollar vositasida ma`naviyati, dunyoqarashi kengayib, o`sib boradi.

Avval o`yla, keyin so`yla.

Do`st achitib gapirar, dushman kuldirib.

Adabni beadabdan o`rgan.

Aytmoq oson- qilmoq qiyin.

Zarar ko`rmay, foyda qayda?!

Zaharning ozi nima-yu, ko`pi nima?

Mehr temirni eritar, qahr toshni yorar.

Yaxshi so`z –jon ozig`I, yomon so`z-bosh qozig`i.

Yaxshi topib gapirar, yomon qopib gapirar.

Yaxshidan –vafo,

Yomondan –jafo.

Yaxshini ko`rib fikr qil,

Yomonni ko`rib shukur qil.

Qari o`lsa –ne davlatdir,

Yosh o`lsa-qiyomatdir.

G`ayratlining yuragi qaynar,

G`ayratsizning yuragi o`ynar.

Haddidan oshgan kulgidan-yig`i yaxshi.

Yuqorida keltirilgani kabi maqollar o`zbek xalq og`zaki ijodining bebaho boyliklaridir. Maqollarda ifodalangan qarama-qarshilik, leksema semasidagi zidlik o`quvchini mulohazaga chorlaydi. O`qituvchi maqollardan namunalar keltirib xattaxtada yoki elektron doskalarda yozib ularni ham leksik, ham mazmun jihatdan izohlab, o`quvchilarga shunday zid ma`noli maqollar izlashga topshiriq bersa maqsadga muvofiq bo`lar edi. Yoshlar boy ma`naviy merosimizdan bahramand bo`lar edi hamda tafakkuri birmuncha kengaygan bo`lar edi. Bundan tashqari, ona tili

darlarida foydalanish uchun mazkur ishda ba`zi metodik tavsiyalar, namuna mashqlari, lug`atlardan tavsiya namunalari ilova qilindi. (1-ilovaga qarang)

1-ilova

MAKTAB DARSLIKLARIDA ZID MA`NOLI SO`ZLARNING O`QITILISHI VA O`RGANILISHI YUZASIDAN MASHQLAR

ZID MA`NOLI SO`ZLAR mavzusi yuzasidan 5-sinf o`quvchilari uchun mo`ljallangan tavsiya va topshiriqlarni ko`rib chiqamiz:

1- mashq Berilgan so`zlar va ramziy chizgilar o`rtasida bir-biriga bog`liqlik bor, kuzating! (antonim so`zlar moviy rangli belgida, sinonim so`zlar rangsiz belgi bilan ko`rsatilgan).

Quyidagi so`zlarning ramziy chizgilarga mosini belgilang

YAXSHI-YOMON| TOZA-POK BALAND-PAST| KATTA-KICHIK|

- A)

B)
C)
D)

2-mashq.

BIRINI TANLANG!

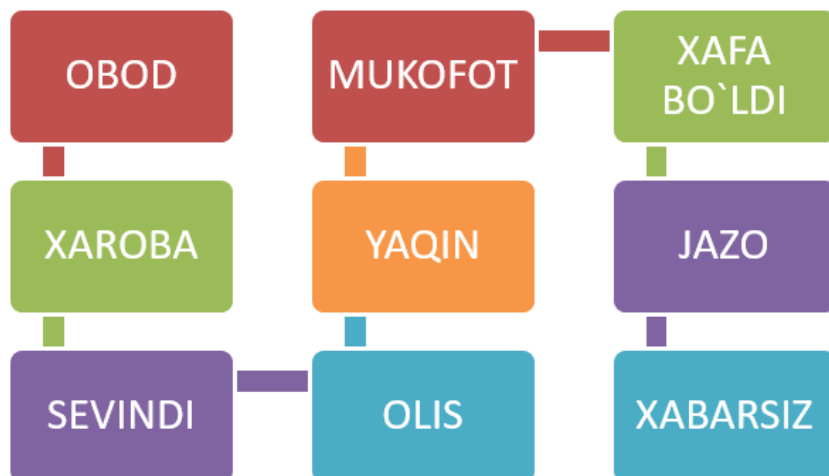
mavjud va dagi so`zlar o`rtasida ma`nodoshlik

mavjud va dagi so`zlar o`rtasida zid ma`nolilik

Shunga ko`ra qaysi to`g`ri?

A) qiyin	kuch	oson
B) iflos	pok	toza
C) kichik	ayol	katta
D) yomon	ochko`z	yaxshi

3-mashq.

Zaynab bir so`z o`yini o`ynamoqda. O`yinning qoidasiga ko`ra so`zlarni zid ma`nolilarini topib juftlash kerak. Qaysi do`sti vazifani to`g`ri bajargan deb o`ylaysiz?

1. **Aziza** ► obod-xaroba, jazo- mukofot, sevindi-xafa bo`ldi
2. **Sardor** ► olis-xabarsiz, jazo-mukofot, yaqin-sevindi
3. **Soliha** ► jazo-mukofot, obod-xaroba, sevindi-xafa bo`ldi, olis-yaqin.

4-mashq. So`zlarning zid ma`noli juftini topib joylashtiring.

G	KO'P
○	ANIQ
○	MAXFIY
○	MAMNUN
○	LOQAYD
○	KUNDUZ
○	ZAIF
○	MAYIN
○	G'OLIB
○	MUKOFOT
○	QO'POL
○	NODON
○	OLIS
○	BEOQIBAT
○	ODDIY
○	YASHIRIN
○	OXIRGI
○	OG'IR
○	PAST

A	BALAND
B	YENGIL
V	DASTLBKI
G	OZ
D	NOANIQ
E	OSHKORA
J	XAFA
Z	FAOL
I	KECHA
K	KUCHLI
M	DAG'AL
H	MAG'LUB
O	JAZO
P	MULOYIM
C	DONO
T	YAQIN
U	OQIBATLI
F	MURAKKAB

Yuqorida ko`rib o`tganimiz mashqlar, boshqotirma ko`rinishidagi topshiriqlar o`quvchini mulohaza qilishga, kreativ fikrlashga ongda zidlik, qarama-qarshilik hodisalarini leksik birliklardan izohlash, aniqlash malakasiga ega bo`ladilar. Leksikologiya bo`limida o`rganiladigan o`quv materiallarini o`quvchilarning nutqiy taraqqiyotiga xizmat qildirish uchun bir qator amaliy-ijodiy ishlardan foydalanishga to`g`ri keladi. Bu lug`atlardan to`g`ri va o`rnida foydalanish, ma`nodosh so`zlar va zid ma`noli so`zlarning ustida ishlash jarayonida ularning har birini ajratish, bu so`zlar tilning leksik boyligi, nutqimiz go`zalligi va ko`rki ekanligini anglab yetishlari, o`z nutqlarida undan to`g`ri va amaliy ishlarni bajarish tavsiya etiladi. Shu kabi mashqlar bilan darslar boyitilsa, yoki alohida mashqlar to`plami sinflar kesimida mavzulashtirilsa o`quvchilar nutqini o`stirish yanada yaxshilanadi. Nutq o`stirishning eng samarali usullaridan biri lug`atlar ekanligini ko`p bora tilga oldik. O`quvchilarning ona tili darslarida oz muddat bo`lsa-da, lekin muntazam lug`at ustida ishlashlari nutqning boyish, ko`rkamlashishi kuzatiladi va kutilgan samaradorlikka erishiladi.

Yuqorida ko`rib o`tganimiz mashqlar, boshqotirma ko`rinishidagi topshiriqlar o`quvchini mulohaza qilishga, kreativ fikrlashga ongda zidlik, qarama-qarshilik hodisalarini leksik birliklardan izohlash, aniqlash malakasiga ega bo`ladilar. Leksikologiya bo`limida o`rganiladigan o`quv materiallarini o`quvchilarning nutqiy taraqqiyotiga xizmat qildirish uchun bir qator amaliy-ijodiy ishlardan foydalanishga to`g`ri keladi. Bu lug`atlardan to`g`ri va o`rnida foydalanish, ma`nodosh so`zlar va zid ma`noli so`zlarning ustida ishlash jarayonida ularning har birini ajratish, bu so`zlar tilning leksik boyligi, nutqimiz go`zalligi va ko`rki ekanligini anglab yetishlari, o`z nutqlarida undan to`g`ri va amaliy ishlarni bajarish tavsiya etiladi. Shu kabi mashqlar bilan darslar boyitilsa, yoki alohida mashqlar to`plami sinflar kesimida mavzulashtirilsa o`quvchilar nutqini o`stirish yanada yaxshilanadi. Nutq o`stirishning eng samarali usullaridan biri lug`atlar ekanligini ko`p bora tilga oldik. O`quvchilarning ona tili darslarida oz muddat bo`lsa-da, lekin muntazam lug`at ustida ishlashlari nutqning boyish, ko`rkamlashishi kuzatiladi va kutilgan samaradorlikka erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

5. .Bahriddinova B.M. O`zbekistonda o`quv lug`atchiligi: lingvistik asoslari, tarixi va istiqbollari: Filil.fan.dokt.(DSc)...diss.-Samarqand.2020.-B65
- 6.To`rayeva U,Shodmonova D. O`zbek tilining zid ma`noli so`zlar o`quv lug`ati,T-Yangi asr avlodi-2007
- 7.Qarama- qarshilikning lingvistik aspekti. B.Jo`rayeva f.f.dok,H.Ubaydova, O`zMu xabarlarlari,2022y 1/1/2.
- 8.Shukurov R . O`zbek tilida antonimlar.-T;Fan,1977.-154b,-16b

9. Hojiyev A. O`zbek tili sinonimlarining izohli lug`ati. - Tosh; O`qituvchi, 1974-
B3-6

10. O`zbek tilining izohli lug`atini tuzish uchun qo`llanma. C.F. akobirov tahriri
ostida. Toshkent: Fan, 1964. - B.62

11. Bahridinova B.M. O`zbekistonda o`quv lug`atchiligi: lingvistik asoslari,
tarixi va istiqbollari: Filol. fan. dokt. (DSc)...diss. - Samarqand. 2020. - B69

ERGONIMLARNING FUNKSIONAL-SEMANTIK TAHLILI

(Mehmonxona nomlari misolida)

*Abdurasulova Dilso'z Sherzod qizi**Qarshi davlat universiteti magistri*

Annotatsiya: Maqolada ergonimlar tahlil qilingan bo'lib, ularning shakllanishi va funksional-semantik xususiyatlari ochib berilgan. Shuningdek, ergonimlarning tilda assotsiativ aloqa hosil qilishi, nom tanlashdagi yutuq va muammolar, shuningdek, vazifalar bugungi kunda mavjud mehmonxona nomlari misolida o'rganilgan.

Kalit so'zlar: onomastika, ergonim, mehmonxona, milliy nom, informativlik, lingvistik mezon

Har bir millatning milliy o'zligini ifodalovchi mezonlaridan biri uning ona tilidir. Odatda tilni ko'zguga mengzaydilar. Aniqroq aytganda, til har bir xalqning o'zligi, o'tmishi va madaniyatining aksini ko'rsatib turuvchi millatning bebaho boyligi hisoblanadi. Tilshunos olim N.Mahmudov ta'kidlaganidek, "Xalqning dunyoni ko'rish tarzi va idrok intizomi, eng avvalo, shu xalqqa oid olamning lisoniy manzarasida qayd etiladi"¹. Demakki, millatning turmush tarzi va madaniyatini ifodalovchi makon nomlari ham bunda alohida ahamiyatga ega.

Ma'lumki, tildagi jamiki so'zlarni o'rganuvchi soha bo'lgan leksikologiya bo'lsa, unga bog'liq holda lug'aviy birliklarni nomlash va tushuncha anglatish prinsiplarini tadqiq etuvchi tilshunoslik bo'limi onomasiologiyadir.

Tilshunoslik nuqtayi nazari bilan qaraganda muayyan ob'ekt va hudud nomlari zamonaviy tilshunoslikda lingvistik birliklar sifatida qaraladi. Nafaqat hudud, balki barcha atoqli otlar ham tilshunoslikning "nom qo'yish san'ati" deb izohlanuvchi onomastika bo'limida o'rganiladi. Tilimizda atoqli ot sifatida shakllangan barcha birliklar ham ayni shunday birliklar qatorida qaraladi.

Til o'ziga xos murakkab sistema ekan, birliklari esa tarkibidagi tasnif va munosabatlar ichida tizimli holatda bo'ladi. Shuningdek, haqiqiy va faraziy ob'ektlarning nomlari tizimi bo'lgan onomastik makon etnos tasvirida mavjud bo'lgan dunyo modeli bilan belgilanadi. A.V.Superanskaya ta'kidlaganidek, onomastik makon turli madaniyatlar, davrlar, hududlarga mansub odamlarda turli xil to'ldirishga ega va tilning leksik tizimidagi sinflarga tegishli ob'ektlarning belgilari tufayli boyitiladi. Ilk bor "Ergonim" termini 1978-yilda N.V.Podolskayaning "Rus onomastik terminologiyasi lug'ati"da qo'llanilgan. U joriy etilishidan oldin tadqiqotchilar

¹ Mahmudov N. Olamning lisoniy manzarasi va so'z o'zlashtirish. O'zbek tili va adabiyoti jurnali. –Toshkent. 2015. 14-bet.

”Urbanonim” atamasini ishlatishgan. Ergonimlar termin sifatida kishilarning mehnat birlashmalari nomlarini ifoda etadi. Ergo soʻzi yunon tilida mehnat maʼnosini bildiradi². Aynan shu boʻlimda tashkilot, muassasa, korporatsiya, birlashma, jamiyat, doʻkon va idoralarning nomlari oʻrganiladi.

Har bir mahsulot ishlab chiqarayotgan korxonada ushbu mahsulotni mijozlarga tanitish va etkazish uchun uning mohiyatini anglatuvchi nomga ega boʻlishi kerak. Munosib tanlangan nom esa korxonada bilan mijoz oʻrtasidagi aloqaning faol boʻlishini taʼmin etadi. Tanlangan nomning isteʼmolchida assotsiativ munosabat hosil qila olishi – bevosita uning xizmat yoki tovarga qiziqishini uygʻotadi. Bunda mahsulot toʻgʻridan-toʻgʻri nomlanmaydi. Nom assotsiativlik darajasi yuqori boʻlgan soʻzlardan tashkil topadi. Masalan, ”Mezbon” mehmonxona nomi shu turdagi xizmat koʻrsatish mavjudligiga ishora qiladi. Shuning uchun ham har bir korxonada, tashkilot oʻziga nom tanlar ekan uning maʼnosi, mazmun-mohiyatiga, albatta, eʼtibor qaratishi zarur.

Barchamizga ayonki, nomlash murakkab boʻlmagan hodisa emas. Unda xalqning milliy manfaatlaridan tashqari, respublikamizda istiqomat qilayotgan boshqa millat vazillarining ham manfaatlari hisobga olinishi lozim. Taʼkidlanganidek, neyning murakkab vazifaga ega jarayon. Munosib neym ijod etish esa til uchun ham, millat madaniyati uchun ham manfaatli hisoblanadi³. Mulk egalari uchun oʻz mulklarini boshqalarga jozibador, sodda, qisqa nomlar orqali tanitish muhim hisoblanadi.

Nomlash oʻziga xos sanʼat va ijod turi boʻlib, maqsadli auditoriyaga taʼsir oʻtkazgan holda xaridorlarni maʼlum brend va kompaniyalarga ustunlik berish uchun undaydi. Chunki zamonaviy dunyoda brendlar korporatsiyalarga tegishli soʻzlar kabi tasodifan yoki atayin holatda lugʻat boyligimizning bir qismiga aylandi.

Ergonimlarning kelib chiqish masalasi ham tildagi alohida bir jarayondir. Bizning nuqtayi nazarimizga koʻra, ergonimik birliklarning kelib chiqishi ikki turga boʻlinadi:

- 1) xorijiy tilidagi lugʻat asosida hosil boʻlgan ergonimlar;
- 2) oʻz qatlam birliklari asosida hosil boʻlgan ergonimlar.

Aksariyat hollarda, nom tanlovchilar obʼekt nomini xorijiy tilda nomlash orqali isteʼmolchilarni jalb qilish va reklama qilishni maqsad qilishadi. Masalan, bugungi kunda uchrayotgan ”Maxwell”, ”Intercontinental Tashkent”, ”Hotel Inspira-S Tashkent”, ”Lumiere”, ”Grand Mir Hotel” ergonimlarining hosil qilinishda mehmonxona nomlarining jarangdor boʻlishi, goʻyoki ”oʻzimizniki emas, xorijniki”

² Словарь иностранных слов. –М. Русский язык. 1987, –С. 591.

³ Shukurov O. Oʻzbek tili zamonaviy oʻzlashmalarining evolyutsiyasi, transformatsiyasi va zamonaviy talqini masalalari: Filol. fan. d-ri...diss. –Qarshi, 2022. 68-bet.

ekanligini targ'ib qilish maqsad qilinadi. Bu kabi ergonimlar, ehtimol, diqqatni jalb qilishi mumkindir, ammo aksariyat hollarda informativ xususiyatga ega bo'lmaydi.

Afsuski, bugungi kunda yurtimizda tadbirkorlar nom tanlashda milliy tilimizdan ko'ra xorijiy tildagi so'zlardan ko'proq foydalanishmoqda. Achinarli jihati shundaki, neym tanlashda o'zbek xalqining ma'naviy-madaniy merosi bo'lgan tarixiy obidalarimizning nomlaridan foydalangan holatda ularni o'z ona tilimizda emas, xorijiy tillarda ifodalash holatlari ham uchraydi. Misol tariqasida Toshkentdagi mehmonxonalardan biri "Ak Saray" neymiga e'tibor qarataylik. Ushbu onomastik birlikni mehmonxona nomi sifatida tanlanganini xato deb bo'lmaydi. Oqsaroy – Shahrisabzdagi me'moriy yodgorlik (1380-1404), shaharning shimoli sharqidagi bosh maydonda joylashgan bino.

Millatimizning milliy o'zligini ifoda etuvchi yodgorliklardan birining nomi o'z milliy tilimizda ifodalansa, milliy madaniyatni ham targ'ib etishga hissa qo'shilgan bo'lardi. Masalaning boshqa tarafi esa, neym tanlashda balki mehmonxona xizmatidan faqat o'zbeklar emas, xorijiy millat vakillarining ham foydalanishi hisobga olingan holatda shu tarzda yozilgandir, ammo "Oqsaroy" nomining o'zbek tili orfografik qoidalariga muvofiq yozilishi bilan tilimizning tanilishiga ham oz bo'lsa-da hissa qo'shilgan bo'lar edi.

Toshkent shahridagi mehmonxonalardan birining nomi – "Huzur". Nazarimda, ushbu nom o'rinli tanlangan va ijobiylik kasb etgan. Ushbu so'zning izohiga to'xtaladigan bo'lsak, huzur (arabcha – bor, mavjud bo'lish, hozir bo'lish; kelish, ko'rinish, namoyon bo'lish) yuqori darajadagi qanoat, qoniqish hissi, kishi vujudi, a'zolarining yayrash holati; rohat⁴.

Ta'kidlash joizki, mehmonxona xizmatidan foydalanuvchilar faqatgina boshpana topishni emas, balki hordiq chiqarish, vaqtni maroqli o'tkazishni ham maqsad qiladilar, shu jihatdan xizmat turi va qo'yilgan nom o'rtasida assotsiativ aloqa hosil qilish mumkin. Yuqoridagi nom ham mehmonxonada mehmonlarning xavfsiz va xotirjamligi ta'minlanishi, xizmat qilish madaniyatining professionalligining yuqori darajada ekanligiga ishora qilmoqda. Shuningdek, nom mag'zida iste'molchi foydalanishi mumkin bo'lgan yuqori darajadagi sifat va qulaylik ma'nolari ham aks etadi va bularning barchasi ushbu xizmatdan foydalanuvchilarning mamnun va xotirjam bo'lishlari uchun qilinganligiga ishora etiladi.

Yuqorida ko'rib o'tganimizdek, ergonimlarning tanlanishida obyekt mohiyati ifodasini topsa, u o'ziga xos reklama vazifasini ham bajaradi. Shu kabi yana obyekt xarakteriga mos tanlangan va e'tibor tortadigan ergonimlardan biri – "Mezbon" mehmonxonasi. Shu kabi obrazli nomlar iste'molchiga ta'sir o'tkazishni kuchaytirish

⁴ O'zbek tilining izohli lug'ati. Beshinchi jild. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. –558 b.

maqsadida tanlanadi va, sir emaski, bunday nomlar obyekt mohiyati haqida tushuncha, tasavvur uyg'otadi. Ushbu nomning lug'aviy ma'nosiga to'xtalsak, "Mezbon" forscha mehmonlarni kutib oluvchi; aynan: stol (dasturxonni qo'riqlovchi) mehmon kutuvchi, ziyofat, to'y egasi⁵. So'z yuritilayotgan „Mezbon“ mehmonxonasi O'zbekistonda eng yaxshi mehmonxonadan biri sanaladi. Mehmonxonaning nafaqat nomi, balki dekoratsiyasida ham milliylik ufurib turadi. Mezbon mehmonlarni tayyorgarlik va iliqlik bilan kutib olishi, mehmondorchilikning bekam-u ko'st bo'lishi uchun sidqidildan harakat qilishiga mehmonxona xizmatlarining professionalligi mengzalgandek, nazarimda. Ushbu nom ilk tanishishda tasavvur va tushuncha uyg'ota olishi bilan kishi assotsiativ maydonidagi chastotasi yuqori assotsiatsiyalar sifatida "Mehmonxona xizmati" stimul so'zining maydon yadrosidan o'rin oladi, ham originallik kasb etadi, obyekt mazmuniga mos tanlangan.

Yana bir mehmonxonaning "Safar" deb nomlanishida ham ergonomlarning ta'sirchanlik xususiyati namoyon bo'ladi. Albatta, mehmonxona xizmatidan o'z makonidan olisda bo'lgan sayyohlar va musofirlar foydalanishini inobatga olsak, ushbu neym iste'molchida tasavvur tug'diradi. Safar so'zining izohiga to'xtaladigan bo'lsak, arab tilidan olingan bo'lib, sayohat, sayr, biror joyga borish kabi ma'nolarni bildiradi⁶. Umuman olganda, stimul so'zni "Safar" deb oladigan bo'lsak, xizmat turi va unga tanlangan neym bir-biri bilan assotsiatsiya hosil qiladi va obyekt xarakteriga mos tanlangan deyish mumkin.

Albatta, mehmonxona xizmatidan faqatgina mahalliy aholi emas, xorijdan kelgan mehmonlar ham foydalanishini inobatga olsak, ushbu ergonomlarga munosib neym tanlashda chet tilidagi so'zlardan ham foydalanishni qoralab bo'lmaydi. Ammo mazmun-mohiyat va iste'molchini jalb etish neym ijod etishda juda muhim.

"Green", "White" kabi mehmonxonalarning nomlanishida ushbu ranglarning ramziy ma'nosiga ishora qilinganligi yoki faqatgina so'zlarning engil va jarangdor talaffuziga ahamiyat qaratilganligini anglash biroz mushkul. Ularning ramziy ma'nosiga to'xtaladigan bo'lsak, oq rang – poklik, beg'uborlik, soflik timsoli, yashil rang esa navqironlik, umid va shodumonlik ramzi bo'lib hisoblanadi. Ko'rinib turibdiki, til egasining mehmonxona haqidagi tasavvuri ushbu ramziy ranglar timsollari bilan assotsiatsiya hosil qilishi ehtimoldan yiroq, ya'ni ushbu nomlar ifoda etayotgan assotsiativ ma'no mehmonxona haqidagi assotsiativ maydonning chegara qismidagina o'rin olishi mumkin xolos.

Ma'lumki, savdo, ishlab-chiqarish obyektlari, korxonalar va tashkilotlar nomi u joylashgan hudud nomi bilan ham atalishi mumkin. Mehmonxona nomlari ham hududlar onomastikoniga mansub turli ergonomlarni qamrab oladi. Masalan, "Golden

⁵ O'zbek tilining izohli lug'ati. Ikkinchi jild. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. -578 b

⁶ O'zbek tilining izohli lug'ati. Uchinchi jild. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. -460 b

Samarkand”, ”Registan Center”, ”Gur Emir Palace”, ”Marokanda”, ”Kosh Havuz butik” (Samarqand shahri), ”Beshchinor”, ”Old City”, ”Shosh Butik”, ”Chorsu” (Toshkent Shahri), ”Garden Plaza Bukhara”, ”Vardonze”, ”Zargaron”, ”Labi Rud Butik”, ”Poykent Bukhara Naqshband” (Buxoro Shahri) ”Naxshab”, ”Nasaf Trtavel” (Qarshi shahri) kabi ergonimlar bevosita joy nomi bilan bog‘liq holda hosil qilingan. Yuqoridgia ”butik” so‘zi qo‘shib hosil qilingan bir nechta ergonimlarni sanab o‘tdik. Ushbu so‘zning asl ma‘nosi nomlanayotgan xizmat turiga uyg‘un deb bo‘lmaydi, albatta. Butik (fransuzcha: [butik]) – moda liboslari yoki aksessuarlari sotiladigan kichik do‘kon. Bu so‘z fransuzcha "do‘kon" degan ma‘noni anglatadi, uning kelib chiqishi qadimgi yunoncha "omborxon" so‘ziga tegishli. "Butik" atamasi 1960-yillarning oxirida umumiy ingliz tiliga kirdi. Yevropada Montaigne avenyusi va Bond ko‘chasi davrning eng zamonaviy do‘konlariga ega bo‘lgani uchun ommaviy axborot vositalarining diqqat markazida bo‘lgan. Ba‘zi ko‘p do‘konli korxonalar, agar ular kichik, yuqori darajadagi bozorlarni maqsad qilgan bo‘lsa, butiklar deb atash mumkin, garchi ba‘zi butiklar qo‘lda yasalgan buyumlar va boshqa noyob mahsulotlarga ixtisoslashgan bo‘lsa-da. Boshqalari shunchaki futbolkalar, stikerlar va boshqa moda aksessuarlarini sun‘iy ravishda kichik seriyalardi.⁷

Shuningdek, ”Oscar Butik”, ”Salam Inn Butik”, ”Altair Boutique Butik”, ”Sahar Butik”, ”Golden Minaret Butik”, ”Oasis Butik”, ”Ansi Butik” kabi nomlar bilan tanishganda ma‘nosini nafaqat o‘zbekzabon insonlar, balki inglizlar ham mehmonxona xizmati haqidagi axborotga ega bo‘lmaydi.

Yuqorida qayd etilganlar orasidan ”Old city” ergonimining nomlanishida ham aynan ma‘lum hudud onomastikoniga mansub ekanligiga ishora qilinishini anglash mushkul. Chunki ushbu so‘zni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ingliz tilidan tarjima qiladigan bo‘lsak, ”eski, qadimiy shahar” ma‘nosini anglatuvchi tobe bog‘lanishli bitishuvli so‘z birikmasi hosil bo‘ladi. O‘zbek tilida, mahalliy aholi orasida, ”Eski shahar” atamasi atoqli ot sifatida tushuniladi va ayni bir hududni anglatuvchi nom sifatida qaraladi. Nominatorlar tomonidan Toshkent shahrining Eski shahar mavzesidagi mehmonxona ekanligi ta‘kid etilib nomlangan ”Old city” mehmonxonasi xorijliklar tomonidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri tushunilishini hisobga olsak, hech qanday informativ xususiyat kasb etmaydi. Asl ma‘nosini to‘liq tushunmasdan obyektlarni xorijiy tildagi so‘zlar bilan nomlash oqibatida uslubiy jihatdan noto‘g‘ri ifodalar yuzaga kelayotganligi o‘zbek tilining nufuziga putur etkazmoqda.

Tilshunos olim M.Saparniyazova ta‘kidlaganidek⁸, ergonimlarni hosil qilishda quyidagi qat‘iy mezonlarga amal qilinishi lozim:

⁷ <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Butik>

⁸ Saparniyazova M. ”O‘zbek tili ergonimlarining struktur-semantik, lingvomadaniy va pragmatik tadqiqi” (DSc ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya). Toshkent – 2023. -23 b.

1. Ergonim tadbirkorlik faoliyati obyektlari, korxonalar, firma, iste'mol tovarlari, uning markasi (brendi) haqidagi eng muhim ma'lumotlarni aks ettirishi.
2. Ergonimni yaratishda tilning adabiy me'yorlari (fonetik, leksik, orfoepik, grammatik, uslubiy me'yorlar)ga rioya etilishi.
3. Ergonimning til egalari uchun umummilliy madaniy qarashlari, an'analari, mentaliteti, dunyoqarashi, psixologiyasiga zid kelmasligi.
4. Ergonimning ijtimoiy-siyosiy tizim tamoyillariga zid kelmasligi.
5. Ergonimning insonda yolg'on tasavvur uyg'otmasligi, aksincha, uni o'ziga jalb etishi, tasavvurida ijobiy munosabat hosil qilishi hamda xotirasida tez va oson saqlanib qolishi.
6. Ergonimning til egalari uchun tushunarli, aniq hamda talaffuzga oson bo'lishi.
7. Ergonimning samarali kommunikativ muloqot uchun xizmat qilishi.
8. Ergonimning mahsulot va iste'molchi o'rtasida aloqa ko'prigi vazifasini bajarishi.
9. Ergonimning boshqa nomlar bilan o'xshash bo'lib qolmasligi, ular anglatgan mahsulotlarni yodga solmasligi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, tilda ergonimlarning hosil bo'lishida nafaqat lingvistik, balki psixologik, milliy-madaniy mezonlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir obyektga mohiyati jihatidan mos keladigan nom qo'yish har tomonlama ahamiyatga egadir. Nom tanlashda milliylik tamoyili ustuvorlik kasb etsa, tabiiyki, bu insonlarga milliy g'urur baxsh etibgina qolmay, milliy tilimizning ham tanilishida muhim rol o'ynaydi. Qolaversa, ohangdor, mazmundor, chiroyli nomlar yurtimizga bezak bo'lishdan tashqari, kishilarga ruhiy ko'tarinkilik ham bag'ishlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shukurov O. O'zbek tili zamonaviy o'zlashmalarining evolyutsiyasi, transformatsiyasi va zamonaviy talqini masalalari: Filol. fan. ...doktori (DSc) diss. avtoref - Qarshi: 2022. –B. 62
2. Saparniyazova M. O'zbek tili ergonimlarining struktur-semantik, lingvomadaniy va pragmatik tadqiqi: Filol. Fan. ...doktori (DSc) diss. avtoref - Toshkent: 2023. –B. 75
3. Mahmudov N. Olamning lisoniy manzarasi va so'z o'zlashtirish // O'zbek tili va adabiyoti. 2015. №3. –B. 3-12
4. Ro'zimoyev S. Yangibayeva S. Ergonimlarning ma'no qirralari // Ilm sarchashmalari. 2017. –B. 92-96
5. Lutfullayeva, D. E., Assotsiativ tilshunoslik nazariyasi (Monografiya) "Merius" Toshkent: 2017. –B. 140
6. <https://www.dictionary.com/e/borrowed-words>
7. O'zbek tilining izohli lug'ati. Beshinchi jild. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –B. 591
8. O'zbek tilining izohli lug'ati. Ikkinchi jild. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –B. 671

LINGVISTIK EKSPERTIZA TALQINING QADIMIY ASOSLARI

Axmedov Ro‘zibek To‘raqul o‘g‘li
Qarshi davlat universiteti magistranti

Annotatsiya. Matnda lingvistik ekspertizaning tarixiy rivojlanishi, uning huquqiy tizimlar bilan bog‘liq o‘rni va zamonaviy ahamiyati haqida so‘z boradi. Qadimgi Misr va Rimda huquqiy matnlarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish zarurati sezilgan, bu tilning huquqdagi o‘rni haqida muhim tushunchalarni shakllantirgan. O‘rta asrlarda va ma‘rifatparvarlik davrida huquqiy matnlarni aniq talqin qilish zarurati kuchaygan, bu esa lingvistik ekspertizaning rasmiylashishiga olib keldi. 19-asrda, ayniqsa, sud-tibbiy tilshunoslikning alohida soha sifatida shakllanishi, tilshunoslik nazariyasining huquqiy amaliyotga integratsiyalashuvi bilan bog‘liq muhim o‘zgarishlarni keltirib chiqardi. 20-asrda tilshunos mutaxassislar sud ishlarida, ayniqsa tuhmat, jinoiy tergovlar va ijtimoiy muammolar bo‘yicha faol ishtirok etishgan. Bugungi kunda lingvistik ekspertiza global va raqamli muloqotning murakkabliklari bilan bog‘liq muammolarni hal qilishda muhim vosita bo‘lib qolmoqda, bu soha huquqiy, ijtimoiy va texnologik taraqqiyotga qarab rivojlanishda davom etmoqda.

Kalit so‘zlar: Lingvistik ekspertiza, huquqiy tizimlar, talqin, tilning huquqdagi o‘rni, huquqiy matnlar, sud-tibbiy tilshunoslik, tilshunoslik nazariyasi, huquqiy amaliyot, sud ishlarida tilshunoslar, tuhmat, jinoiy tergovlar, ijtimoiy muammolar, global muloqot.

Huquqiy kontekstdagi lingvistik ekspertizaning dastlabki namunalarini til va huquq bir-biri bilan chambarchas bog‘langan qadimgi sivilizatsiyalarda ko‘rish mumkin. Masalan, Qadimgi Misrda ulamolar qonunlar va qonuniy qarorlarni yozib olish uchun mas‘ul bo‘lgan juda muhim lavozimlarni egallagan. Ushbu dastlabki mutaxassislar huquqiy hujjatlarda aniq tilning kuchini tushunishgan, chunki noto‘g‘ri talqin qilish jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Xuddi shunday, Qadimgi Rimda kodifikatsiyalangan huquqning dastlabki namunalaridan bo‘lgan O‘n ikki jadal qonunlari diqqat bilan lingvistik talqinni talab qilgan. Odil sudlovni amalga oshirishda tushunarli tilning muhimligini ta’kidlab, ushbu qonunlarni tushuntirish va sharhlash uchun ko‘pincha huquqshunoslar yoki juris konsulti chaqirilgan. Bu esa tilni ehtiyotkorlik va aniqlik bilan talqin qilish zarurligi

haqidagi g'oyaga zamin yaratdi, bu g'oya asrlar davomida sezilarli darajada rivojlanib boradi.¹

Lingvistik talqinning qonunchilikdagi ahamiyati islom huquqshunosligida ham yaqqol namoyon bo'ldi. Arab tilini chuqur bilgan olimlar islom huquqining asosiy matnlari bo'lgan Qur'on va Hadislarni sharhlash uchun zarur edi. Ushbu olimlar so'zlarning ma'nosi kontekst, auditoriya va tarixiy sharoitga qarab o'zgarishi mumkinligini tan olib, ushbu matnlarni talqin qilishning murakkab usullarini ishlab chiqdilar. Tilni talqin qilishning murakkabligini erta anglash zamonaviy lingvistik tajribaning kashshofidir.

O'rta asrlar: sud tilshunosligining yuksalishi

O'rta asrlarda, xususan, Yevropada lingvistik ekspertizaning huquq sohasidagi roli yanada rasmiylashtirildi. Masalan, Angliyada umumiy huquq tizimining rivojlanishi huquqiy pretsedentga va sud qarorlarini sharhlashga ko'proq e'tibor qaratdi. Til bu jarayonda muhim vositaga aylandi, chunki advokatlar va sudyalari o'tmishdagi qarorlarning aniq ma'nolarini yangi ishlarga qo'llash uchun talqin qilishlari kerak edi.

Bu davrda huquqiy hujjatlarning murakkablashuvi kuchayib borishi bilan tilning huquqdagi o'rni yanada ta'kidlandi. Shartnomalar, nizomlar va boshqa huquqiy hujjatlar keng tarqalib borgani sari, bu matnlarni sharhlashda tajribaga ehtiyoj ortdi. Yuridik mutaxassislar tilni tahlil qilishga ixtisoslasha boshladilar, bu esa oxir-oqibat sud-tibbiy tilshunoslikka aylanishi uchun zamin yaratdi.

Islom olamida lingvistik ekspertiza an'anasi rivojlanishda davom etdi, olimlar huquqiy talqinda tilning nozik jihatlariga ko'proq e'tibor qaratdilar. "Ilm al-lug'at" yoki til haqidagi fan huquqiy ta'limning muhim qismiga aylandi, olimlar so'zlarning nafaqat to'g'ridan to'g'ri ma'nolarini, balki ularning ta'siri va maqsadini ham o'rganishdi. Tilshunoslik talqiniga bunday yaxlit yondashuv zamonaviy sud-tibbiy tilshunoslikning aniq kashshofidir.

Ma'rifat va huquqning kodifikatsiyasi

Ma'rifatchilik davri qonun va tilni tushunish va qo'llash usullariga jiddiy o'zgarishlar kiritdi. Aql, ilm-fan va empirik dalillarga e'tibor qaratish qonunga nisbatan tizimliroq yondashuvlarni, jumladan, ko'plab Yevropa mamlakatlarida huquqiy tizimlarning kodifikatsiyasini ishlab chiqishga olib keldi. Bu davr samarali bo'lishi uchun aniq va aniq tilni talab qiladigan Fransiyadagi Napoleon kodeksi kabi keng qamrovli huquqiy kodlar nashr etildi.²

¹ Umrzaqova, G., & To'rayeva, D. (2022). MUAMMOLI YOZISHMALARDA TAHDIDGA DOIR SO'ZLARNING LINGVISTIK EKSPERTIZASI. *Prospects of Uzbek applied philology*, 1(1).

² Olsson J. *Forensic Linguistics*. 2nd.ed. London: Continuum International Publishing Group, 2008. 256 p.

Huquqiy kodekslarning keng tarqalishi bilan lingvistik ekspertizaga bo'lgan ehtiyoj ortdi. Advokatlar va sudyalalar ushbu kodekslardagi so'zlarning nafaqat so'zma-so'z ma'nolarini, balki ular yetkazish uchun mo'ljallangan kengroq tamoyillarni ham tushunishlari kerak edi. Bu davrda yuridik germenevtikaning ham yuksalishi, huquqiy talqinni o'rganish, huquqiy matnlarni izohlashda kontekst, tarix va maqsad muhimligini ta'kidlagan.

Ma'rifatparvarlik davri tilshunoslik nazariyasining rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatdi. Jon Lokk va Jan-Jak Russo kabi faylasuflar til haqida ko'p yozganlar, ular so'zlar shunchaki o'zboshimchalik belgilari bo'lmay, balki inson tafakkuri va jamiyati bilan chuqur bog'langanligini ta'kidlaganlar. Tilni murakkab, ijtimoiy hodisa sifatida tushunish keyinchalik lingvistik ekspertiza, xususan, semantika sohasidagi rivojlanish uchun zamin yaratdi.

19-asr: Zamonaviy sud-tibbiy tilshunoslikning tug'ilishi

19-asr zamonaviy sud-tibbiy tilshunoslikning alohida soha sifatida boshlanishini belgilab berdi. Huquqiy tizimlar rivojlanishda davom etar va murakkablashib borar ekan, huquqiy kontekstlarda ixtisoslashgan lingvistik ekspertiza zarurati tobora ortib bordi. Ommaviy axborot vositalarining paydo bo'lishi va ommaviy muloqotning ahamiyati ortib borishi huquqiy nizolarda tilni talqin qilishda yangi muammolarni keltirib chiqardi.

Bu davrdagi muhim voqealardan biri tuhmat, yolg'on axborot va nafrat qo'g'atuvchi so'zlar bilan bog'liq huquqiy tartib-qoidalarning rasmiylashtirilishi bo'ldi. Gazetalar va ommaviy kommunikatsiyaning boshqa shakllari keng tarqalib borgani sari tilning zarar yetkazish imkoniyatlari ortdi. Sudlar muayyan bayonotlar tuhmat yoki yolg'on axborot ekanligini aniqlash uchun tilni ekspert tahlili zarurligini tan olishni boshladi.

Shu bilan birga, tilshunoslik sohasining o'zi ham jiddiy o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Vilgelm fon Gumboldt va Avgust Shleyxer kabi olimlar boshchiligidagi tarixiy tilshunoslikning rivojlanishi til evolyutsiyasi va uning jamiyatdagi rolini tushunish uchun yangi vositalarni taqdim etdi. Bu o'zgarishlar lingvistik tahlilni huquqiy kontekstda qo'llash uchun zamin yaratdi, chunki mutaxassislar ushbu yangi lingvistik nazariyalarni huquqiy matnlarni sharhlashda qo'llay boshladilar.³

19-asrning oxirlarida, xususan, Ferdinand de Sossyur ijodida strukturaviy tilshunoslikning ham yuksalishi kuzatildi. Sossyurning belgining o'zboshimchalik xususiyati (so'z va uning ma'nosi o'rtasidagi munosabat) va til tuzilishining tizim

³ Musulmonova, K. X. (2023). LINGVISTIK EKSPERTIOZANING OBYEKTI VA PREDMETI, MAQSAD VA VAZIFALARI. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 2(13), 89-93.

sifatidagi ahamiyati haqidagi g'oyalari huquqiy talqinga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Bu g'oyalar so'zlarning o'zgarimas, o'ziga xos ma'noga ega ekanligi haqidagi tushunchaga qarshi chiqdi, buning o'rniga ma'no til tizimidagi so'zlar o'rtasidagi munosabatlardan kelib chiqadi. Tushunishdagi bu o'zgarish huquqiy kontekstda lingvistik ekspertiza uchun yanada nozik yondashuvlar uchun yo'l ochdi.

20-asr: Sud zalida lingvistik ekspertiza

20-asrda lingvistik ekspertiza huquq tizimida tan olingan va hurmatga sazovor soha sifatida shakllangan. Bu davr sud-tibbiy tilshunoslikning rasmiylashtirilishi, tilshunoslik nazariyasining huquqiy amaliyotga integratsiyalashuvi va til huquqlarining inson huquqlari sifatida e'tirof etilishi kabi bir qancha muhim o'zgarishlar bilan ajralib turdi.

Ushbu davrdagi eng muhim o'zgarishlardan biri lingvistik ekspertizadan yuqori darajadagi sud ishlarida qo'llanilishi bo'ldi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda tilshunos mutaxassislar tuhmat, tovar belgilariga oid nizolar va hatto jinoiy tergov bilan bog'liq ishlarda qo'llaniladigan tilni tahlil qilishga chaqirilgan. 1930-yillardagi mashhur Lindbergning odam o'g'irlash ishi, bu yerda to'lov eslatmalarining lingvistik tahlili hal qiluvchi rol o'ynagan, jinoiy tergovda qo'llanilgan sud-tibbiy tilshunoslikning eng dastlabki namunalaridan biridir.

Bu davrda tilshunoslikning o'zi ham kengayib, rang-barang bo'lib bordi. Ijtimoiy lingvistika, psixolingvistika va nutq tahlili kabi yangi kichik sohalarning rivojlanishi huquqiy kontekstda tilni tahlil qilishning yangi vositalari va usullarini taqdim etdi. Ushbu ishlanmalar tilshunoslarga kontekst, so'zlovchi niyati va tilning ijtimoiy oqibatlari kabi omillarni hisobga olgan holda tildan foydalanishning yanada murakkab tahlillarini taklif qilish imkonini berdi.

20-asr o'rtalarida kontekst tilni talqin qilishga qanday ta'sir qilishini o'rganuvchi pragmatikaning ham yuksalishi kuzatildi. Pragmatika tilshunoslar uchun muhim vositaga aylandi, ayniqsa noaniq yoki bilvosita til bilan bog'liq hollarda. Misol uchun, ko'zda tutilgan tuhmat yoki yashirin tahdidlar holatlarida pragmatik tahlil bayonotning asl ma'nosi va maqsadini aniqlashga yordam beradi.

Shu bilan birga, 1960- va 1970-yillardagi fuqarolik huquqlari harakati til va hokimiyat masalalariga, xususan, kamsitish va nafrat nutqiga e'tibor qaratdi. Tilshunos mutaxassislar marginal guruhlariga nisbatan kamsitish yoki zo'ravonlikni qo'zg'atish uchun ishlatilgan til bilan bog'liq huquqiy ishlarda ko'proq rol o'ynay boshladilar. Bu davrda tilning ijtimoiy kuch tuzilmalarini aks ettirish va mustahkamlash usullarini tahlil qilish usuli bo'lgan tanqidiy nutq tahlili ham rivojlandi. Ushbu ishlanmalar lingvistik ekspertiza doirasini an'anaviy yuridik matnlardan tashqari kengroq kommunikativ amaliyotlarni o'z ichiga olgan holda kengaytirishda muhim rol o'ynadi.

20-asr oxiri va 21-asr boshlari: baynalmilallashuv va texnologik taraqqiyot.

20-asr oxiri va 21-asr boshlarida dunyo tobora o‘zaro bog‘lanib borar ekan, lingvistik ekspertiza sohasi globallashuv va raqamli aloqaning yuksalishi bilan bog‘liq muammolarni hal qilish uchun kengaya bordi. Xalqaro huquqning, xususan, inson huquqlari, savdo va atrof-muhitni muhofaza qilish kabi sohalarda tobora ortib borayotgan ahamiyati tilshunoslar uchun yangi imkoniyatlar va muammolarni keltirib chiqardi.

Xalqaro huquqiy organlar, masalan, lingvistik huquqlar, tilni kuchaytirish vositasi va zulm vositasi bo‘lishi mumkinligini tan oladi.

Bu davrda sha’n, qadr-qimmat, daxlsiz huquqlarni himoya qilishda lingvistik ekspertizaning o‘rni yanada yaqqol namoyon bo‘ldi. Mutaxassislar nafrat so‘zlari, kiberbulling va onlayn ta’qib holatlarida tilni tahlil qilishga ko‘proq chaqirildi, bu erda ko‘pincha yuqori xavf va oqibatlari og‘ir edi. Ijtimoiy media va boshqa raqamli platformalarning yuksalishi til tez tarqalib, global auditoriyaga yetib borishi mumkin bo‘lgan onlayn muloqotning murakkabliklaridan o‘tishga majbur bo‘lgan tilshunoslar uchun yangi muammolarni keltirib chiqardi.⁴

Texnologik taraqqiyot tilshunoslar uchun mavjud vositalar va usullarni ham o‘zgartirdi. Tabiiy tilni qayta ishlash (TTQ) va boshqa hisoblash texnikasining rivojlanishi katta hajmdagi matnlarni tahlil qilish imkonini berdi, bu mutaxassislarga qo‘lda tahlil qilish orqali aniqlash qiyin bo‘lgan tildan foydalanishning naqshlari va tendensiyalarini aniqlash imkonini berdi. Ushbu texnologiyalar, shuningdek, bugungi globallashgan dunyoda tobora keng tarqalgan ko‘p tilli va ko‘p madaniyatli muloqotni tahlil qilishga yordam berdi.

Raqamli ma’lumotlarning ortib borishi, shuningdek, lingvistik ekspertizadan foydalanish bo‘yicha yangi axloqiy va huquqiy savollarni tug‘dirdi. Maxfiylik, rozilik va avtomatlashtirilgan tahlilda tarfakashlik ehtimoli kabi masalalar tilshunoslar va huquqshunoslar uchun asosiy muammolarga aylandi. Tilshunoslik ekspertizasida texnologiyadan foydalanish bo‘yicha aniq ko‘rsatmalar va standartlarga bo‘lgan ehtiyoj ushbu sohaning rivojlanishi davom etar ekan, yanada dolzarb bo‘lib qoldi.

Lingvistik ekspertiza standartlari evolyutsiyasi

Lingvistik ekspertiza standartlari evolyutsiyasi huquqiy, ijtimoiy va texnologik omillarning kombinatsiyasi bilan shakllangan. Huquqiy tizimlar murakkablashgani sari ixtisoslashgan lingvistik ekspertizalarga bo‘lgan ehtiyoj ortib, bu soha uchun rasmiy standartlar va yo‘riqnomalarni ishlab chiqishga olib keldi. Bugungi kunda

⁴ Dmitry V. Bakhteev Forensic examination of anonymous handwritten documents in order to obtain data on the identity of their author and performer. ORCID: 0000-0002-0869-601X Criminalistics Department Ural State Law University Yekaterinburg, Russia. P-11

lingvistik ekspertiza huquqiy kontekstda shaxs huquqlarini himoya qilishda, xususan, sha'n, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlarni buzishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Lingvistik ekspertiza standartlarining tarixiy evolyutsiyasi tilning qonundagi ahamiyati tobora ortib borayotgan e'tirofini aks ettiradi. Qadimgi sivilizatsiyalardagi dastlabki ildizlardan tortib xalqaro huquq va raqamli aloqadagi zamonaviy qo'llanilishigacha lingvistik ekspertiza adolatni ta'minlash va shaxs huquqlarini himoya qilishning muhim vositasiga aylandi. Soha rivojlanishda davom etar ekan, lingvistik ekspertiza huquqiy tizimning muhim tarkibiy qismi bo'lib qolishini ta'minlash, yangi texnologiyalar va globallashtirilgan dunyoning murakkabliklari bilan bog'liq muammolarni hal qilish tobora muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Umirzaqova, G., & To'rayeva, D. (2022). MUAMMOLI YOZISHMALARDA TAHDIDGA DOIR SO'ZLARING LINGVISTIK EKSPERTIZASI. Prospects of Uzbek applied philology, 1(1).
2. Olsson J. Forensic Linguistics. 2nd.ed. London: Continuum International Publishing Group, 2008. 256 p
3. Musulmonova, K. X. (2023). LINGVISTIK EKSPERTIOZANING OBYEKTI VA PREDMETI, MAQSAD VA VAZIFALARI. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(13), 89-93.
4. Dmitry V. Bakhtee V Forensic examination of anonymous handwritten documents in order to obtain data on the identity of their author and performer. ORCID: 0000-0002-0869-601X Criminalistics Department Ural State Law University Yekaterinburg, Russia. P-11

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ TASHKILOTLARIDA TA'LIM OLUVCHI BOLALARNING SOG'LOM OVQATLANISH TEXNOLOGIYASI

Sadullayeva Dilfuza Murodilloyevna

*Toshkent amaliy fanlar universiteti Maktabgacha ta'lim
metodikasi kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalar uchun muhim ta'lim muassasalari bo'lib, ularning sog'lom ovqatlanishi, jismoniy va ruhiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Tarbiyachilar bolalarning sog'lom ovqatlanish texnologiyalarini bilishi va ulardan foydalanishi zarur, chunki bu bolalarning sog'lig'i va o'sishiga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilarning sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirish usullari va ahamiyati haqida so'z yuritimiz.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim tashkilotlari, bolalar, tarbiyachilar, sog'lom ovqatlanish texnologiyasi, to'g'ri ovqatlanish, jamiyat, ota-onalar.

Аннотация: Дошкольные образовательные учреждения являются важными образовательными учреждениями для детей и играют важную роль в их здоровом питании, физическом и умственном развитии. Педагогам необходимо знать и использовать технологии здорового питания детей, поскольку оно напрямую влияет на здоровье и рост детей. В данной статье мы поговорим о методах и значении внедрения педагогами технологии здорового питания в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: организации дошкольного образования, дети, воспитатели, технология здорового питания, правильное питание, общество, родители.

Abstract: Preschool educational institutions are important educational institutions for children and play an important role in their healthy nutrition, physical and mental development. Educators need to know and use healthy eating technologies for children, because it directly affects children's health and growth. In this article, we will talk about the methods and importance of teachers' implementation of healthy eating technology in preschool educational organizations.

Key words: preschool education organizations, children, educators, healthy food technology, proper nutrition, society, parents.

KIRISH

Sog'lom ovqatlanish texnologiyasi, avvalo, bolalarning ovqatlanishiga doir bilimlarni o'z ichiga oladi. Tarbiyachilar bolalarga sog'lom ovqatlanishning

ahamiyatini tushuntirishlari, ularni to'g'ri ovqatlanish qoidalari bilan tanishtirishlari kerak. Bu jarayonda tarbiyachilar bolalarga turli xil oziq-ovqat mahsulotlarining foydali va zararli tomonlarini ko'rsatishlari, shuningdek, ularni qanday qilib sog'lom ovqat tayyorlashni o'rgatishlari muhimdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirish uchun bir qator usullar va metodlar mavjud. Tarbiyachilar bolalar bilan birgalikda ovqat tayyorlash jarayonida ishtirok etishlari mumkin. Bu nafaqat bolalarga ovqat tayyorlashni o'rgatadi, balki ularning qiziqishini oshiradi va sog'lom ovqatlanishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantiradi. Masalan, bolalar sabzavotlar va mevalarni to'g'rilash, salat tayyorlash yoki oddiy taomlar pishirish jarayonida ishtirok etishlari mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirishda tarbiyachilar bolalarga oziq-ovqat mahsulotlarining xilma-xilligini ko'rsatishlari zarur. Bolalarga turli xil sabzavotlar, mevalar, donli mahsulotlar va sut mahsulotlarini tanishtirish, ularning sog'lom ovqatlanishdagi o'rnini tushuntirish muhimdir. Bu jarayonda tarbiyachilar bolalarga oziq-ovqat mahsulotlarining vitaminlar, minerallar va boshqa foydali moddalar bilan boyligini ko'rsatishlari kerak. Sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirishda tarbiyachilar bolalarga ovqatlanish rejimini o'rnatishlari zarur. Bolalar uchun to'g'ri ovqatlanish rejimi ularning sog'lig'i va rivojlanishi uchun muhimdir. Tarbiyachilar bolalarga kun davomida qachon va qanday ovqatlanish kerakligini o'rgatishlari, shuningdek, ovqatlanish vaqtida qoidalarni belgilashlari muhimdir. Bu bolalarning ovqatlanish odatlarini shakllantirishga yordam beradi. Tarbiyachilar sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirishda bolalarning ovqatlanishiga doir qiziqarli o'yinlar va faoliyatlar tashkil etishlari mumkin. Masalan, bolalar uchun sog'lom ovqatlar haqida viktorinalar, o'yinlar yoki san'at faoliyatlari o'tkazish orqali ularning qiziqishini oshirish mumkin. Bu jarayon bolalarning sog'lom ovqatlanishga bo'lgan qiziqishini yanada kuchaytiradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirishda tarbiyachilarning o'zlari ham sog'lom ovqatlanish qoidalarga amal qilishlari zarur. Tarbiyachilar bolalar uchun namuna bo'lishlari, o'zlari sog'lom ovqatlanish odatlarini shakllantirishlari muhimdir. Bu bolalarga sog'lom ovqatlanishning ahamiyatini ko'rsatadi va ularni sog'lom turmush tarziga rag'batlantiradi.[1]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirishda ota-onalar bilan hamkorlik qilish muhimdir. Tarbiyachilar ota-onalar bilan sog'lom ovqatlanish bo'yicha maslahatlar berishlari, ularni bolalarining ovqatlanishiga e'tibor berishga chaqirishlari zarur. Ota-onalar bilan birgalikda sog'lom ovqat tayyorlash va ovqatlanish odatlarini shakllantirish jarayonida hamkorlik qilish bolalarning sog'lom

ovqatlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilarning sog'lom ovqatlanish texnologiyasi bolalarning sog'lig'i va rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachilar sog'lom ovqatlanish qoidalarini bilishlari, bolalarga ularni o'rgatishlari va o'zlari namuna bo'lishlari zarur. Sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirishda ota-onalar bilan hamkorlik qilish, bolalarning qiziqishini oshirish va ovqatlanish rejimini o'rnatish muhimdir. Bu jarayon bolalarning sog'lom ovqatlanish odatlarini shakllantirishga yordam beradi va ularning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.[2]

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirish orqali bolalar sog'lom, baxtli va muvaffaqiyatli hayot kechirishlari uchun zarur bo'lgan asosiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishadi. Tarbiyachilar ushbu jarayonda muhim rol o'ynaydi va ularning mehnati bolalarning kelajagi uchun katta ahamiyatga ega. Sog'lom ovqatlanish texnologiyasining muvaffaqiyati bolalar uchun sog'lom va baxtli hayot kechirish imkoniyatlarini yaratadi. [3]

Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirishda tarbiyachilar o'z bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda yangilab borishlari zarur. Oziq-ovqat mahsulotlari va sog'lom ovqatlanish bo'yicha yangi tadqiqotlar, usullar va yondashuvlar haqida ma'lumot olish, tarbiyachilarning professional rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bu ularning bolalar bilan ishlash jarayonida yanada samarali bo'lishlariga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirishda tarbiyachilar, ota-onalar va jamiyat o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish muhimdir. Ota-onalar bolalarining ovqatlanishiga e'tibor berishlari, sog'lom ovqat tayyorlashda tarbiyachilar bilan birgalikda ishlashlari zarur. Bu jarayon bolalarning sog'lom ovqatlanish odatlarini shakllantirishga yordam beradi va ularning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.[4]

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilarning sog'lom ovqatlanish texnologiyasi bolalarning sog'lig'i va rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachilar sog'lom ovqatlanish qoidalarini bilishlari, bolalarga ularni o'rgatishlari va o'zlari namuna bo'lishlari zarur. Sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirishda ota-onalar bilan hamkorlik qilish, bolalarning qiziqishini oshirish va ovqatlanish rejimini o'rnatish muhimdir. Bu jarayon bolalarning sog'lom ovqatlanish odatlarini shakllantirishga yordam beradi va ularning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanish texnologiyasini amalga oshirish orqali bolalar sog'lom, baxtli va muvaffaqiyatli hayot kechirishlari uchun zarur bo'lgan asosiy bilim va ko'nikmalarga

ega bo'lishadi. Tarbiyachilar ushbu jarayonda muhim rol o'ynaydi va ularning mehnati bolalarning kelajagi uchun katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ахмедова Д. (2021). «Здоровое питание и развитие ребенка». Ташкент: Министерство образования Республики Узбекистан.
2. Исмаилова Н. (2022). «Важность здорового питания в дошкольном образовании». Самарканд: Издательство СамДУ.
3. Турсунова, М. (2020). «Здоровое питание детей: теория и практика». Бухара: Бухарский государственный университет.
4. Джумаева, С. (2023). «Технологии здорового питания: применение в дошкольном образовании». Ташкент: Национальный университет Узбекистана.
5. Кадирова Л. (2021). «Инновационные подходы в детском питании». Фергана: Ферганский государственный университет.
6. Саидова Р. (2022). «Здоровое питание в дошкольном образовании: методическое пособие». Андижан: Андижанский государственный университет.
7. Холматова А. (2023). «Здоровое питание и детская психология». Наманган: Наманганский государственный университет.

TARJIMADA LEKSIK ALMASHTIRUVDAN FOYDALANISH

Bolliyeva Shodiya Rustam qizi
TerDu talabasi +998947077818
bolliyevashodiya0@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjimonlik transformatsiyalarining biri bo'lgan Almashtiruv turining Leksik almashtiruv haqida so'z boradi va leksik almashtiruvning turlari va bu turlar turli namunalar bilan tushuntirilib berilgan .

Kalit so'zlar: Tarjimonlik transformatsiyalari , leksik almashtiruv, konkretlashtirish, umumlashtirish, sabab - natija , ekvivalent.

Almashtiruvning bu turida asl matn tilining leksik birliklari (so'zlar va so'z birikmalari) tarjima tilida boshqa , ularning lug'aviy ekvivalentlari bo'lmagan leksik birliklari bilan almashtiriladi. Bunday almashtiruvda uchta hol uchraydi — konkretlashtirish , umumlashtirish, sabab- natija munosabatlariga asoslangan almashtiruv (natijaning sabab bilan ,sababning natija bilan almashtirilishi) . [3.P27]

Bu uchta holat bo'yicha tushuntirishni davom etar ekanmiz, har biriga alohida to'xtalib o'tishimiz kerak. Birinchi bo'lib konkretlashtirishdan boshlaymiz.

Konkretlashtirish deb asl matn tilidagi ma'nosi keng so'z va so'z birikmalarining tarjima tilidagi ma'nosi tor bo'lgan so'z va so'z birikmalari bilan almashtiruvga aytiladi .

Konkretlashtirishning ikki turi turini farqlash mumkin: tilga oid konkretlashtirishi va kontekstual konkretlashtirishni . [3.P27] Tilga oid konkretlashtirishda ma'nosi keng so'zning ma'nosi tor so'z bilan almashtiruvni ikki tilning qurilishidagi mavjud farqlarga bogliq boladi. Birinchidan, tarjima tilida asil matndagi leksik birlikka ma'nosini kengligi jihatidan mos keladigan leksik birlik yo'q bo'lishi mumkin.

Ikkinchidan, ikki tilidagi leksik belgilarning stilistik xususiyatlari bir-biriga to'g'ri kelmasligi mumkin.

Uchinchidan, bunday almashtiruvning sababi grammatik xususiyatlarga bog'liq bo'lishi mumkin.

Biz konkretlashtirish va uning turlari bilan tanishib chiqdik endi uni misollar bilan tushuntiramiz .

Masalan : Ingliz tilida do fe'li ko'p ma'nolarda qo'llaniladi. Act, perform, or undertake kabi tarjimalari bor [13]. Tarjima jarayonida biz uni o'zbek tilidagi turli so'zlar bilan konkretlashtirishimiz mumkin : ishlamoq , tozalamoq , yuvmoq va hakovolar . Keling biz buni gaplarda tahlil qilib chiqamiz .

-Will you do the room?

- Sen xonani nima qilasan ?

Bu noaniq bo‘lib qoldi hamma uchun, shuning uchun tarjima jarayonida uni

“ Sen xonani tozalaysanmi ?”

deb berishimiz mumkin. Asliy matndagi do tarjimada konkretlashtirishib tozalaysanmi bo'lyapti.

Yana misollar ko‘radigan bo‘lsak, ingliz tilidan

-What do you do? ni

-Sen nima qilasan

deb tarjima qilamiz va buni yana ham aniqroq qilib

“Sening kasbing nima?”

deb tarjima qilishimiz maqsadga muvofiqdir .Bu yerda do fe’li kasb ma’nosida konkretlashyapti .

Kontekstual konkretlashtirish asl matn tili va tarjima tili o‘rtasidagi sistemali farqlarga bog‘liq bo‘lmasdan, balki konkret kontekstga, stilistik xususiyatlarga, masalan, gapni tugallash zarurligi , takrorlashlardan qutilish ,obrazlilik , aniqlikka erishish maqsadga bog'liq bo'ladi. [3.P28] Umulashtirish deb konkretlashtirishga qarama - qarshi bo‘lgan hodisaga aytiladi : ma’nosi tor so‘zlar tarjimada ma’nosi keng so‘zlarga almashtiriladi . Masalan : “Men oilam uchun sho‘rva , manti , palov pishirdim” gapini tarjima jarayonida “ I make a meal for my family”. deyishimiz mumkin . Bu yerda sho‘rva ,manti , palov tor ma’nodagi so‘zlar bo‘lib ularni keng ma’noda meal ya’ni ovqat so‘zi bilan umumlashtirilib ifodalashimiz mumkin .

Shuningdek , “I look after dogs ,cats ,goats” ni o‘z ona tilimizga tarjima qilar ekanmiz “Men uy hayvonlariga g‘amxo‘rlik qilaman” shaklida berishimiz mumkin. Ya’ni bu yerda dogs, cats, goats umumlashtirilib uy hayvonlari bo‘lib kelyapti.

Natijaning sabab bilan ,sababning natija bilan almashtirilishi bu — bir qaragandan tushunarsiz va murakkab tuyilishi mumkin , ammo siz- biz o‘ylaganchalik emas. Bunga ta’rif beradigan bo‘lsak, tarjima jarayonida sodir bo‘ladigan leksik almashtiruv turli tushunchalar orasida mavjud bo‘lgan sabab - natija munosabatlariga asoslangan bo'lishi mumkin. Masalan asl matnda ma’lum bir ish - harakat, hodisa yoki holatini ifodalovchi leksik birlik tarjima matnida ushbu ish harakat , hodisa yoki holatni emas, balki uning sababini ko'rsatuvchi leksik birlikka almashtiriladi.[3.P30]

Masalan : I don’t blame it . Men uni tushunaman tarzda tarjima qilinadi.

Bu misolda tarjima matnida asl matndagi ish - harakatning sababi ko‘rsatilgan : Men uni ayblamayman chunki men uni tushunaman .

Shuningdek,

-He passed exam with a high score .

Bu misolni biz “ u qattiq o‘qiydi “ deb tarjima qilamiz , ya’ni uning imtihondan yaxshi natija bilan o‘tishining sababi uning qattiq o‘qishidadir . (U imtihondan yuqori

baho bilan o'tdi chunki u qattiq o'qiydi .) Endi sababning natija bilan almashishiga misol : A computer didn't work . Men uyga vazifani bajara olmadim. Bu misolda Kompyuter ishlamaganligi (sabab bo'lyapti) sababli, men uyga vazifani bajara (bajara olmagan natija bo'lyapti) olmadim .

Leksik almashtiruv tarjima jarayonida matnning aniqligi va chiroyli chiqishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. U matnni tarjima tilida tushunarli va uslubiy jihatdan mos bo'lishiga yordam beradi. Uning 3 ta turi bor : konkretlashtirish, umumlashtirish va sabab-natija va har biri turli maqsad va kontekstlarda ishlatiladi: Konkretlashtirish: Asl matndagi keng ma'noli so'zlarning tor ma'noli so'zlar bilan almashtirilishi.

Umumlashtirish: Tor ma'noli so'zlarning keng ma'noli so'zlar bilan almashtirilishi. Sabab-natija almashtiruvi: Biror hodisa yoki harakatning sababi va natijasi o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalovchi almashtirish.

Ushbu almashtirish usullari tarjima tilida lug'aviy moslik yo'qligi, uslubiy farqlar yoki grammatik talablardan kelib chiqib qo'llaniladi. Masalan, konkretlashtirish va umumlashtirish matnni yanada aniqlashtiradi, sabab-natija almashtiruvi esa mantiqiy va semantik bog'liqlikni ta'minlaydi.

Umuman olganda ,leksik almashtiruv tarjima jarayonida tushunarlilikni oshirish, matnning tabiiyligini saqlash va ikki til o'rtasidagi tafovutlarni muvozanatlash uchun asosiy vositalardan biridir. Ushbu usulni samarali qo'llash tarjimonning til va madaniyatga oid bilimiga, shuningdek, matn kontekstini chuqur tushunishiga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Wisdom, electronic dictionary app version: 3.2.4
2. Oxford Advanced Learner's Dictionary, 10th edition (app edition)
Version 1.0.2374
Web: www.oxfordlearnersdictionaries.com
3. Allayorova .R.R "Tarjima nazariyasi va amaliyoti " Urganch 2008 .
4. " The adventures of Sherlock Holmes " Arthur Conan Doyle, 2004 p. 55
5. Nafisa, A. Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol. JournalNX, 40-43.
6. Kizi, A. N. O. (2019). Lexical problems in rendering the story "A Christmas Carol" by Charles Dickens into uzbek. *ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ*, 34.
7. Nabi, F. (2024). OFFICIAL DOCUMENTS IN DARI LANGUAGE, ITS TRANSLATION CHALLENGES. *Philological research: language, literature, education*, 4(4), 73-76.

8. Nabi, F., & Xudayqulov, A. (2024). GRAMMATICAL RULES OF PRINCIPLES OF ENGLISH TO DARI TRANSLATION. Interpretation and Researches, (8(30)).
извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2459>
9. Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN'S LITERATURE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 4(07), 21-25.
10. Aliboyeva, N. A. Q. (2022). The direct translation of roald dahl's novel "matilda" into Uzbek language. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(9), 77-80.
11. Safarova, D. A., & Khasanova, K. B. (2022). ENGLISH TOPONYM TRANSLATION METHODS IN RUSSIAN LANGUAGE. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(5), 37-40.
12. Khasanova, K. B., & Safarova, D. A. (2023). BASICS OF LINGUODIDACTICS AND IT'S CONNECTION WITH OTHER SCIENCES. Builders Of The Future, 1(01), 50-52.
13. Vocabulary.com, Inc. A division of IXL Learning

ГРАФИК VA GEOMETRIK SHAKLLARNING POETIK MATNLARDAGI MAZMUN XUSUSIYATLARI

Muhammadxon Hakimov

Filologiya fanlari doktori, professor.

Nargizaxon Xudoyberdiyeva

Farg'ona davlat universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilshunosligi uchun yangi yo'nalish hisoblangan grafikli she'rlar lingvokulturologik jihatdan tadqiq qilingan. Kompyuterda yaratilgan shakllarning poetik matn tarkibidagi o'ziga xos xususiyati misollar bilan yanada mustahkamlangan.

Kalit so'zlar: geometrik shakl, kompyuter texnologiyalari, grafik bezak, mavhum she'rlar, mualliflik belgisi.

Bugungu kunda texnologiyalar yordamida har qanday masalaning yechimi topilmoqda. Shuningdek, texnologiya kirib bormagan biror bir soha ham yo'q. So'nggi yillarda vizual poetik matnlarda ham texnologiyaning ta'sirini uchratish mumkin. Bu jihatdan turk va o'zbek tillarida kompyuter texnologiyalari natijasida vizual unsurlardan foydalangan holda vizual poetik matnlarning yorqin namunalari yaratilmoqda. Poetik matnning bunday turi turk tilida "Kompyuterda yaratilgan mavhum she'rlar" deb nomlansa, o'zbek tilida "Grafik bezak" deb yuritiladi. Buning o'ziga xos xususiyati shundaki, poetik matn semasi grafik shakllar orqali bir butunlikni tashkil qiladi. Matndan anglashilgan ma'no shaklda o'z imkoniyatlarini yanada ochib beradi. Bu turning asosiy xususiyati ham shakllar matnning qo'shimcha vositasi sifatida qo'llanilganligidadir. Biroq turk tilida ushbu turning shunday namunalarini uchratish mumkinki, faqat grafik shakllar iborat bo'lib hech qanday so'z yoki grafika ishlatilmaydi. Undagi butun mazmun faqatgina shakl orqali tushuniladi. Tarik Gunersel ijodiga oid bo'lgan ushbu misollar faqat izohi bilan tushunilishga qartilgan. Chunki bir qarashda siz muallif bermoqchi bo'lgan axborotni tushunishga qiynalasiz va u turli xil izohlanishlarga olib kelishi mumkin. Turk tilidagi "Quyoshlar kilimi" deb nomlangan vizual poetik matn ana shunday turning yaqqol bir misoli bo'lib, u turli shakllardan tashkil topgan va kompyuter texnikasi yordamida yaratilgan she'rdir. "Gaia" iborasi yunon mifologiyasida yerning ramzi bo'lgan va yerning timsoli bo'lgan ma'buda sifatida tanilgan. Gesiodga ko'ra, Gaia hamma narsaning yaratuvchisi. U paydo bo'lgan yer- ona, barcha xudolar va titanlarning onasi. Matnda Gaya nomi oldidagi belgi (Mualliflik belgisi) yer hamma narsaning yaratuvchisi sifatida qabul

qilingan Gaiaga tegishli ekanliginin bildiradi. Quyosh chiqqan va botgan har bir joy xudoning ishi ekanligi haqidagi fikr gilam naqshlari tarzida vizuallilikni hosil qiladi.

Ko'rib turganingizdek, agar ushbu misolning izohi keltirilmasa uni anglash ancha mushkul sanaladi.

Shuningdek, Turk poeziyasidagi kompyuterda yaratilgan vizual matnlar orasida "Xazina ortidan oquvchi sperma" ham o'z o'rniga ega. Bu matn insonning paydo bo'lishini ko'rsatuvchi tasviriy she'rdir. Matn ramziy ishora bilan boshlangan bo'lib, unda juda ko'p yuqoriga qaratilgan o'qlar ota-ona kodlari sifatida tasvirlanadi. Turli yo'nalishga ishora qiluvchi o'qlar samarasiz va ishlamay qolgan spermatozoidlarni ifodalasa-da, spermalarning asosiy maqsadi juftlashish orqali yangi tananing tug'ilishiga vositachilik qilishdir. Ushbu tug'ulish lahzasi vizualizatsiya bilan ifodalanadi.

"Bobil minorasi" she'ri esa muqaddas kitob va rivoyatlarda tez-tez tilga olingan e'tiqodning vizual ifodasidir. E'tiqodga ko'ra, Bobil minorasi xudoga erishish uchun qurilgan inshootdir. Tavrot, Injil, Qur'onda tilga olingan minora odatda insonning nomukammalligini va yaratuvchining mukammalligini ifodalash uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, din olimlaridunyodagi yuzlab tillarning kelib chiqishini tushuntirish uchun Bobil minorasi haqida gapirishadi. Matnda timsollar bilan yaratilgan shakl tillarning kelib chiqishini ifodalovchi sifatida talqin qilinishi mumkin. Shuningdek, Bobil minorasining dunyoning yeti mo'jzasidan biri sanalishi bilan she'rdagi shakl o'rtasida bo'sh joy qo'yilgan holda yaratilgan 8 raqami o'rtasida ham bog'lanish mavjud. Bu o'rinda "Bobil minorasi"ning yozilishi ham sakkizinchi mo'jiza sifatida e'tirof etilayotgan bo'lsa ajab emas. Bobil minorasining qurilganligiga ming yillar

o'tgan bo'lsa ham, Yaratganning komilligi oldida insonning nomukammal xatti-harakati davom etmoqda. Bu ma'no haqida odamlarni o'ylantirish uchun adresant tasviriylikdan foydalanadi. Xuddi shundan tasviriylik "Xirosima minorasi" vizual poetikasida ham qo'llaniladi. Tinchlik monumenti sifatida qurilgan yodgorlik she'riyatdagi timsollar bilan yaratilgan.

Ushbu turdan ko'zlangan maqsad xabarni so'z ishlatmasdan, shakllar bilan eng ajoyib tarzda ifodalaydi. Shakl va predmetning sahifada o'ziga xos ma'no bilan paydo bo'lishi ma'no zichligini ham olib keladi. Ba'zan so'z bilan ifodalamoqchi bo'lgan his-tuyg'u va fikrni ifodalashning hojati yo'q.

"Harbiy to'ntarish" deb nomlangan tasviriy she'rda qo'llanilgan yo'l belgisi harbiy to'ntarish natijasida jamiyatda va mamlakatda yuzaga kelgan qisqarish va zerikishni eng aniq shaklda ifodalaydi. Adresat adresant bermoqchi bo'lgan semantikani bir qarashdayoq tushunadi.

"Yangi alifbo" she'rida yuqoriga yoki pastga cho'zilgan harflar olib tashlangan va "o'ta uchli harflar ham taqiqlangan" deb so'z erkinligini cheklanganini aytadi.

"Bir xil xalq" matni esa qora to'rtburchakdan iborat. Ko'p millatli dablalarda bir xil struktura ko'plab elementlarning yonma-yon yashashi natijasida paydo bo'ladi. Turkiyada bo'lagani kabi tarixiy va geografik birlikdan kelib chiqqan bir xil millat turli un surlarning birlashishi bilan shakllanadi. Vizualda to'rtburchak sifatida ifodalangan bu bir xillik makonning birligidan kelib chiqadi. Bitta to'rtburchak ichida tomonlarning birlashishi natijasida yogona e'tiqod hosil bo'ladi.

Hozirgi zamondagi ishq va muhabbat munosabatlar shubha ostiga olingan "Munosabatlar davri bormi" deb nomlangan matn nuqta va vergullardan iborat. Ayniqsa, yosh avlod o'rtasida o'zaro munosabatlar keskinlashganda qo'llaniladigan "munosabatga nuqta qo'yish" yoki "munosabatga vergul qo'yish" iborasi kinoya bilan ishlatiladi. Nuqtalar va vergullar bilan davom etib boruvchi munosabatlarning charchoq va noaniqliligi vizual tarzda ifodalalaniladi. Nuqta va vergullar ketma-ketligi, ma'lim ma'noda, tugaydigan munosabatlar va doimiy qiziqishning aniq ko'rsatkichidir.

"Ichki atirgul" deb nomlangan navbatdagi vizual matnda esa adresantning ichki dunyosini talqin qilish mumkin. ichkariga qargan kichik uchburchak hosil qilgan kvadrat va so'roq belgilaridan yasalgan o'zak qismini modernizmning tanqidi sifatida talqin qilish mumkin. hamma narsa mexanik bo'lib, go'zallik yo'qolib, tabiiylik iste'mol qilinadigan davrda atirgul ham mexanik shaklga ega. Bu shakldagi atirgul shoir uchun go'zallik emas, balki introversiyaning konkret ko'rsatkichidir. U tashqi tomondan ochilgan haqiqiy atirgul o'rniga introvert haqida shubha ostiga olinadigan ma'no yaratadi.

Terrorizmga e'tibor qaratib, "Biz yo'q qila olmaganlar orasida siz ham bormisiz?" vizual matni jamiyatni qonga botirgan terroristik haraktlarga bag'ishlanadi.

Terrorizmning halokat va vayron bo'lishi so'zlari qora rangga bo'yash va ma'nosiz qilish bilan ifodalaniladi. Terrorizmning halokatli tasiri qora rangga bo'yalgan va qoplangan harflar va bo'g'inglarda naiq ifodalangan. Terrordan holi bo'lish mumkin bo'lgan juda oz sonli hududlar o'z-o'zidan mantiqiy emas. Terrorizmning har bir sohadagi ta'siri jamiyatda bo'linish va yo'qotishlarni keltirib chiqaradi. Matnda esa aynan mana shun narsa urg'u beriladi.

Gunersalning "Nyu-York" vizual poeziyasi esa 11-sentabr kuni Amerikada yuz bergan hujum haqidagi ma'lumotlarni yetkazib berish maqsadida yartilgan. 11-sentabr kuni Amerikning ramziy binolari bo'lgan egizak minoralarga qilingan hujum dunyoda ko'p narsalarnin o'zgarishiga olib keldi. Butun dunyo terrorizmga qarshi xavfsizlik strategiyalarini ishlab chiqayotgan bir paytda hujum sodir etilgan Nyu-York uchun yangi davr boshlandi. U endi oldingilariga o'xshamagan, kamchiliklarsiz yangi davrni boshlaydi. Matnda "newer-york" tarzida ifodalangan bu holat terror sabab bo'lgan yangi holatni tasavvur qilish uchun berilgan.

*Sevinçle "Bir dakika," diyor,
gidip oradaki polise beni gösteriyor,
belli ki izin alıyor
sonra
gelip kıvançla çeviriyor:
"Barış."*

-Evet, barış için.

Bi' düğmeye bastım sadece

Hiroşima üzerinde.

*-Dokun şu düğmeye,
barış için
Bas, bu savaş bitsin.*

-Bu düğme mi?

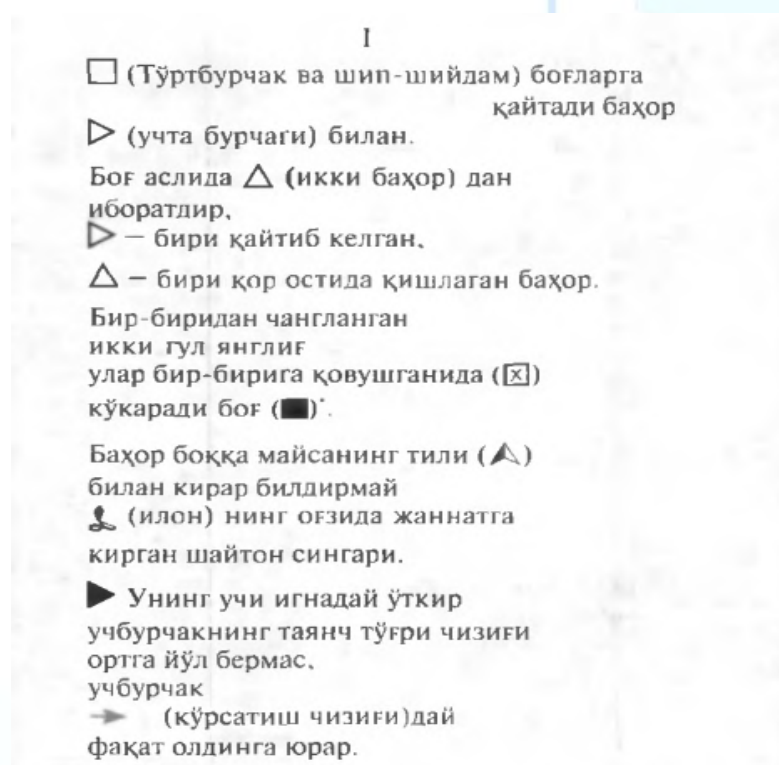

"Tugma" deb nomlangan ushbu poetik matnda ham kompyuter texnologiyasi natijasida hosil qilingan yumaloq va qora tasvir "tugma" tarzida ifodalanadi. Muallif bu matnda o'sha paytdagi his-tuyg'ularini aks ettirish uchun bir so'z bilan chekinishni xohlamaydi. Bunday holda o'sha hissiy holat bo'lgan misralarda yo jim bo'lib, misrani bo'sh qoldiradi. Yoki misraga tegishli tinish belgilarini qo'yadi. Bu satrlarni bo'sh qoldirish deb ataladi. Yuqoridagi "Tugma" she'rida misralar orasida bo'shliq bordek. Bu Xirosimaga tashlangan atom bombasiga ishora qbo'shliq matndagi kishining

tugmani bosish yoki bosmasligi haqidagi ikkilanishni ifodalasa, ikkinchi va kattaroq bo'shliq o'zi bilmagan holda yuzaga keladigan noxush holatga afsuslanishni ifodalaydi.

She'riyat shoirning ifodaga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida o'z imkoniyatlarini muttasil rivojlantirib, yangilab boradi. Vizual poetik matnni shu davrning zamonaviy imkoniyatlaridan biri sifatida ham ko'rish mumkin. Tarik Gunersel ham adresatga pragmatik nuqtayi nazardan murojaat qilib, axborotni lison vositasida emas, aksincha, nolisoniy vositalar yordamida taqdim qilishni afzal biladi. Gunersel ijodining boy namunalari joy olgan va an'anaviy she'riyatni inkor qilgan bu tur turk adabiyotida "konkret she'riyat" nomi bilan yuritiladi. His-tuyg'ularini so'z bilan ifodalash orqali cheklanib qolishlikni istamagan adresant kompyuter texnologiyasi natijasida axborotni butunligicha adrestga havola etadi. Bu esa o'quvchiga berilgan mavzu doirasiga o'zi mushohada qilishga choraydi. Shu bilan birgalikda konkret she'riyatning ko'p o'qishli tuzilishga ega bo'lishi biroz ikkilanishlarga ham olib kelishini aytib o'tish joiz.

O'zbek tilida ham grafik vositalar yordamida ifodalangan bir necha poetik matnlar bo'lib, ularning ayrimlari turk tili bilan mutanosiblikni anglatrsa, bazilari bir-biriga qarama-qarshi mazmunda ishlatiladi. Geometrik shakllardan foydalanib, vizuallilikning o'ziga xos janrini hosil qilgan ijodkorlardan biri Faxriyor sanaladi. Uning "Geometrik bahor" deb nomlanuvchi she'ri tamomila grafik she'r turiga mansubdir.

“Faxriyor bu asarida rassomchilik va she’riyat o’rtasidagi qardoshlikni yana ham mustahkamlashga intiladi: turli shakllarni (ular ma’lim darajada rassomlikka xos unsurlar deb qarasa bo’ladi) so’zga ko’makchi etib saylanadi. Shakllar so’zning imkoniyatlarini to’latadi, sezgilarimizga ta’sir etadi va pirovardida tasavvurimizda rangin va hassos surat joylanadi.

Kubizm yo’nalishidagi surat ma’lum geometrik figuralarni yodga solib, musavvir olamni shu shakllar vositasida anglashga urinadi. Bu yo’nalishning yetuk namoyondalari sifatida P.Pikasso, J.Gris kabi musavvirlar e’tirof etiladi. Kubizmning ifodaviy imkoniyati benihoya cheksiz esa-da, rassomlar uchun kartinada borliqning real xususiyatlarini aks ettirish chegaralab qo’yilgandi. Shu bois kubistlar tasviridagi shakl aniq estetik predmet sifatida ko’rilmaydi.”¹

Bir qarashda shaklbozlikdan boshqa narsa emasdek tuyulgan ushbu matn o’z ichiga chuqur ma’noni yashirgan bo’lib, geometrik shakllar orqali adresant bermoqchi bo’lgan axborot yana ham faollashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Асадуллаев А. ва бошқалар. Бадий санъат жозибаси. Тошкент: Янги аср авлоди, 2005, 21 б.
2. Жуманиёзов Р. Эски ўзбек ёзуви. Тошкент: Ўқитувчи, 1989, 243 б
3. Мамажонов А. Текст лингвистикаси, Тошкент, 1989 -Б5.
4. Мамажонов А. , Абдупаттоев М. Матн назарияси. -Фарғона 2016. Б5.
5. Qurbanova M., Yo’ldoshev M., Matn tilshunosligi. –Toshkent: Universitet, 2014. 5-bet
6. Usmonova Sh. Lingvokulturologiya –Toshkent: 2019. 21-bet
7. Халилова М. Ўзбек тили стилистикаси асослари. Фарғона. 2009.

TURK VIZUAL MATNLARINING LEKSIK-POETIK XUSUSIYATI

Muhammadxon Hakimov

Filologiya fanlari doktori, professor.

Nargizaxon Xudoyberdiyeva

Farg'ona davlat universiteti 2-bosqich magistranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilshunosligimiz uchun yangi tur bo'lgan vizual poetik matnlarning leksik va fonetik xususiyatlari ochib berilgan. Mavzu o'zbek va turk tillaridagi misollar bilan mustajkamlangan.

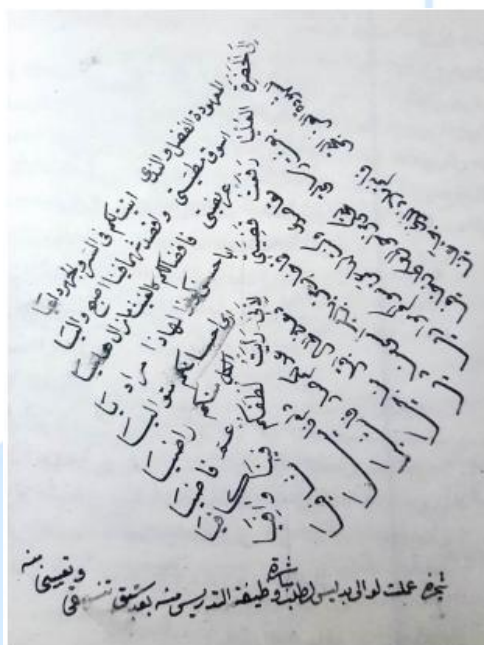
Kalit so'z: mavhum she'r, vizual poetika, mutarraf, mudavvar, muakkad, geometrik shakl, mushajjar.

Vizual poetik matnlarning yana bir turi sifatida rasmga asoslangan badiiy poetik matnlar ham mavjud. Bu tur turk adabiyotida "mavhum she'r" deb yuritiladi. O'ziga xos o'qish tarziga ega bo'lgan misralardan tashkil topgan. Turk adabiyotida Melayi va Sadiqi ijodida ushbu turning beqiyos namunalarini uchratsak, o'zbek adabiyotida Faxriyorning bir talay she'rlari ushbu turga mansub sanaladi. Turk poetik matnshunosligida qaysi tasvir ifodalanganligiga qarab, vizual poetik matnlarning ushbu turi o'z ichida bir necha qismlarga bo'linadi. "Daraxt shaklida yozilganlar – mushajjar, hayvon timsolidagilar – mujassam yoki musavvar, aylana shaklidagilar – mudavvar, qush shaklidagilar – muakkad, kvadrat va geometrik shakldagilar esa mutarraf"¹ deb nomlangan. Muayyan uslubga ega bo'lgan bu she'rlarda so'zlarni teskari o'qiganda ham ma'noli bo'lishi, matnni to'g'ri o'qishda ba'zi so'zlarning harflaridan parol sifatida foydalanish, umumiy tovushlarni tasniflash kabi bir qancha tejamkorlikka asoslangan. Rasmlil vizual matnlarga oid bunday qarashlar o'zbek adabiyotida ham mavjud bo'lib, dastlab, Ataulloh Husayniyning "Badoyi us-sanoiy" asarida yuqoridagi kabi mushajjar, mudavvar, muaqqad shakllari haqida gapirib o'tadi. Bu shakllarning hammasini birlashtirib turuvchi xususiyatlari shundan iboratki, matn ekspressivligi, badiiy estetikasi tasvirning bevosita obyektivlashtirilishi natijasida vujudga keladi. Natijada matn shakl bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilib, adresantga yetkazilishi kerak bo'lgan ta'sir kuchi bilan bir qatorda qo'shimcha axborot berish vazifasini ham bajaradi. Vizual poetik matnlarning tadqiqi borasidagi g'oyalarni ilgari surgan va shu maqsad bilan ushbu yo'nalishdagi qarashlar shakllanishining asoschisi

¹Akay, S. (2020). Görsel şiir ve Siirtli iki şairin müşeccer şiirleri. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), s. 289-303

bo‘lgan rus tadqiqotchilaridan biri “Viktor Sklovskiyning “mavhumlashish” tushunchasi turk adabiyotida yozilgan vizual she’rlardan ba’zilarining izohlanishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqotchi ushbu “mavhumlashtirish” tushunchasini shunday izohlaydi: Yashash uchun ma’naviy quvvat berish, ba’zi narsalarni to‘laligicha his qilish, toshni qattiq jismdan yaratilganligini bilish uchun san’at deb ataladigan tur bor. San’atning maqsadi biror narsaga bo‘lgan tuyg‘uni ko‘rinadigan narsa sifatida tasvirlashdan iborat”². Haqiqatan ham vizual poetik matnlarning dastlabki bosqichida, asosan, shaklga e’tibor qaratilgan bo‘lsa, keyingi davrlarga kelib shaklga katta mazmun yuklatiladigan bo‘ldi, ya’ni endi ushbu tur ma’lum shakl orqali o‘quvchini mantiqiy fikrlashga tortadi. Shoirlar endi she’rlardagi poetik ekspressivlikni shaklga yuklay boshladi.

Mushajjar poetik matnlar. Mushajjar- daraxt shaklida tasvirlangan poetik matn turi. Arab tilidan olingan ushbu leksemaning ma’nosi “daraxt shaklida berilgan narsa” degan ma’noni anglatadi. Mushajjar arab tilshunosligining atamasi bo‘lib, uning mohiyati shundan iboratki, avval kelgan so‘z keyingi kelgan so‘z bilan izohlanadi. So‘zlar marjonga taqilgan marvarid ipi kabi bir-biri bilan hayratlanarli tarzda tartibga solinadi va tushuntiriladi. Bu so‘zlarni o‘zaro bog‘laydigan narsa ular o‘rtasidagi sinonimlik, yaqin ma’no va ba’zan antonimlik kabi sematik munosabatlardir. Turk adabiyotida Molla Hamid ijodida ushbu turning yorqin namunasi yaratilgan.

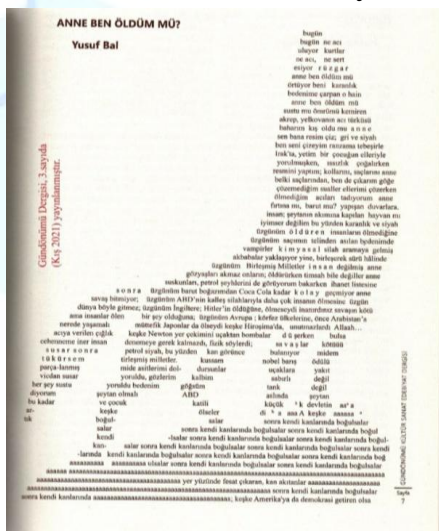
Şekil 1. Molla Hamid Efendi'nin müşeccer şiiri

² **Gökhan Tunç**, Çağdaş Türk Edebiyatında Görsel Şiir, bilig, *BAHAR 2015 / SAYI 73,251*

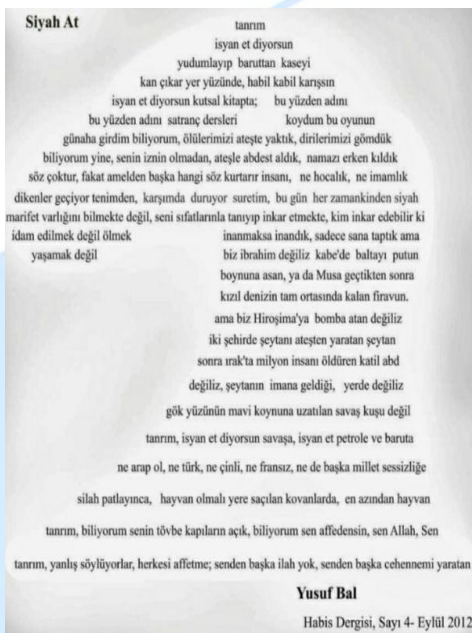
Ushbu mushajjar poetik matnda Yaratgan ulug'lanib, unga baxshida shaklida bitilgan misralarda u Zotning ulug'vorligiga oid olqishlar ketma- ket darajalangan holda go'yo daraxt shoxlari kabi ta'riflar sinonimik qatorga tiziladi.

O'zbek vizual poetik matnlarida esa bunday turga oid birorta namuna yetib kelmagan, lekin Ataulloh Husayniyning "Badoyi us-sanoiy" asarida bu haqida ma'lumot keltirilgan.

Mujassam. Ushbu turga oid vizual poetik matnlarda tasvir ma'lum bir hayvon timsolida ifodalanib, matn mazmuni bevosita shu hayvon ramzi asosida yoritiladi.

Yusuf Bal ijodiga oid bo'lgan ushbu misolda bo'ri surati tasvirlangan. Matnda davlatlar o'rtasidagi ayovsiz kurashlar, qonli to'qnashuvlar bo'ringa o'lja izlab uvlashiga o'xshatiladi. Hatto matn so'ngida "a" tovushi orqali bo'ringa uvlashiga taqlid qilinadi. Bu o'rinda bo'ri ramzi yovuzlik timsoli hisoblanib, beshafqat urush qiyofasini ifodalab kelgan.

Ot shaklidagi ushbu tasvir shaxmat o'yinidagi "ot" donachasi deb nomlangan. Diniy mavzuda yozilgan ushbu poetik matn tangriga iltijo va jamiyatda bo'layotgan vaziyatga nisbatan munosabatlarni aks ettirgan. Muallif aynan shaxmat donachasini misol qilib olishining sababi shuki, jamiyatdagi oq va qora kuchlar o'rtasidagi o'zaro kurash ramziy ma'noda shu obrazlarga yuklatilgan. Poetik matn sarlovhasi "Qora ot" deb nomlanib, adresant ko'zlagan maqsad dinning buzilishiga olib kelayotgan qora kuchlarni shaxmat doskasidagi qora ot donachasi misolida berishni xohlaydi. Nima uchun aynan ot? Chunki turkiy madaniyatda ot "chopqirlik" ramzi sifatida belgilanadi. Ro'y berayotgan jirkanch voqea – hodisalar go'yo ot singari chopib borayotganligi matnda ifodalangan.

atim
gözbeğim
sadık-dostumögel.
dertlerimi-dinle-benim.
yâr gelmiyor hasretliği-yetti canıma.
hangi-yütreğın-hasretimi-anlamaya-gücü-yeter.
özledim yine-de-bir-türlü-ona-gel-diyemedim.
sevdam nefes-almamı-zorlaştırdı-bilemedim.
söyle nasıl-yârime-gel-diyebilirim-akıl-ver.
kişne ovalar,-dağlar--yankılansın-sesinden.
of güzelliğini-kim-görse-sana-tutulur.
vereceğim seni-yârımı-almak-için.
ağlama-sen-de benim--gibi.
berdel gittin bir-köşke.
can atım affet,
ne olur. atı verirsen-yâri
alır sün dediler bana.
rehin bit sin.
yâr gel sin.
ya-da sen

Semeno'g'li ijodiga oid bo'lgan ushbu vizual matnda ham chopib borayotgan ot tasviri ifodalanib, unda yor vasli mavzusi yetakchilik qiladi. Adresant otga "sodiq do'stim" deb murojaat qilgan ekan, bu o'rinda otning sodiqligi bilan yorning bevafoligi antonimik munosabatlarni keltirib chiqaradi. Otni do'sti deb bilgan adresant "joni bo'g'ziga yetganligini, hasratlarini eshitgani kimsa yo'qligini, yoriga kel deb ayta olmayotganligini" faqat otga oshkor qiladi. Matn o'ziga xos o'qish usuliga ega emas. Matn ot shaklida berilishiga qaramay, undagi misralar bir qator holatida o'qilaveriladi.

Turk adabiyotida "Ikkinchi yangi shoir"lar sirasiga kirgan namoyondalaridan biri Ilhan Berk bo'lib, shoirning turk adabiyotidagi o'ziga xosligi she'rlaridagi novatorligidir. Uning "Narsalar kitobi:Uy" nomli asaridan olingan quyidagi parchaga e'tibor qarataylik:

Duvar
Kapı
+ Pencere

EV (2008: 275) ³

³ Gökhan Tunç, Çağdaş Türk Edebiyatında Görsel Şiir, bilig, BAHAR 2015 / SAYI 73,252

Vizual matni tashkil qilayotgan “devor”(duvar), “eshik”(kapı) va “deraza”(pencere) so‘zlarining qo‘shilishidan “uy”(EV) so‘zi hosil bo‘lgan. She’rning bunday tarzda qurilishi uyning inson ongidagi tasvirini yaratadi. Ya’ni uyni tashlik etuvchi asosiy detallarning ongimizdagi hayoliy tasviri devor, eshik va derazadan iborat. Shu bilan birga “uy” (EV) so‘zining bosh harflarda yozilganligi yuqorida ko‘rsatilgan so‘zlarning umumiy vasfi ekanligini anglatadi. Bundan tashqari uyni tashkil qiluvchi unsurlar alohida tahlil qilinganida eshik mantiqan uyning tashqaridan berkligiga ishora qiladi. Chunki, turk tilining etimologik lug‘atlarida “eshik” so‘zi eski turk lug‘atlarida “birlashgan”, “bekilgan” degan fe’ldan hosil bo‘lgan⁴ degan qarash mavjud. Poetik matndagi bunday o‘ziga xoslik matndagi eskpressivlik xususiyatini oshiradi.

Ev

Yaprak

- Pencere

Pencere (2008: 309)

5

Ushbu she’rda esa uydan yaproq so‘zini olib tashlansa deraza paydo bo‘lishi haqidagi oddiy qarashni ko‘rishimiz mumkin. Bir qarashga oddiydek tuyulgan ushbu she’r maznunan siz va bizga mavhum bo‘lgan tushunchalarni ifodalab kelmoqda. She’rdagi uy tashqi dunyodan uzilganlik ma’nosini bersa, yaproq tabiatga ishora, deraza tabiat va uy o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini o‘taydi. Ya’ni bu o‘rinda uy ichki dunyo, yaproq tashqi dunyo bo‘lib, deraza ikki dunyoni bog‘lovchi ko‘prikdir. Vizual poetik she’rlar zamiridagi mana shunday mavhumlik she’r maznunining o‘zgarishiga hech qanday aks ta’sir ko‘rsatmaydi.⁶

Shu bilan birgalikda Ahmet Tellining “Kichik yulduzning so‘ngi balladasi” nomli she’ri mana shunday vizual poetik matnlarning yorqin namunasi sifatida e’tirof qilinadi.

⁴nisanyansozluk.com

⁵ **Gökhan Tunç**, Çağdaş Türk Edebiyatında Görsel Şiir, *bilig*, BAHAR 2015 / SAYI 73,252

⁶ **Gökhan Tunç**, Çağdaş Türk Edebiyatında Görsel Şiir, *bilig*, BAHAR 2015 / SAYI 73,252

D ü ş , ü y o r u m

t o l a
z s r a
a k

d ü ş l ü y o r u m
t o l a
z s r o r a
a k u m

D ü n y a o l m a s ı n d a , 7

Vizual poetik matn namunasi bo‘lgan ushbu she’rda Somonyo‘lidan ayrilgan bir yulduzning osmondan yerga tushgungacha bo‘lgan o‘ylari tasvirlangan. Matnda “tushyapman”(Düşüyorum) va “xayol qilyapman” (Düşlüyorum) so‘zlaridagi badiiy o‘ynoqilik matnning ham vizual, ham ma’no tomoniga jiddiy ta’sir ko‘rsatgan. Ya’ni bir qaraganda matnning birinchi jumlasidagi “tushyapman” (Düşüyorum) so‘zidagi sh(Ş) harfidan keyin l harfining biroz qiyavon qilib pastga joylashtirilishi bir paytning o‘zida ikki so‘zga ishora qilib kelmoqda. Bu o‘rinda l harfi mantiqan tushayotgan yulduz ramzi bo‘lsa ham ajab emas. Keyingi jumladagi muayyan tashqi omilar ta’sirida vaqt o‘tishi bilan o‘ziga xos yaxshi fazilatlarni yo‘qatish, tanazzulga yuz tutish, o‘z mohiyatidan uzoqlashish, buzilish, tanazzulga yuz tushish, ikkilanish ma’nosini beruvchi “Tozlaşarak” so‘zining betartib joylashishi bir vaqtning o‘zida so‘z ma’nosi ham tasvirlab kelgan. Keyingi jumlada esa “xayol qilyapman” (Düşlüyorum) va “Tozlaşarak” so‘zlari qorishiq holatda tasvirlanib, yulduz shaklini hosil qilmoqda. Shu bilan birga “xayol qilyapman” (Düşlüyorum) so‘zining qiyavon holda joylashtirilishi mohiyatan “tushyapman”(Düşüyorum) so‘ziga ishora qilib ham kelmoqda. Bu o‘rinda birinchi jumla bilan ikkinchi jumla nisbatan bir-birining o‘rnida almashib kelib biri ikkinchisining ma’nosini ham izohlab kelmoqda. Oxirgi jumladagi “dunyo butoq bo‘lmasin”(Dünya olmasın dal) ifodasining butoq shaklda tasvirlanganligi ham matnga ajib bezak berib turibdi. She’r kapitalistik tuzum davriga ishora qilib kelmoqda. Ushbu vizual poetk matn Cho‘lponning “Mirrix yulduziga” nomli she’rini esga soladi.

⁷ **Gökhan Tunç**, Çağdaş Türk Edebiyatında Görsel Şiir, bilig, *BAHAR 2015 / SAYI 73,255*

Ko‘rib turganingiz ushbu vizual matn turk novator shoirlarining yirik namoyondalaridan biri Pazarkaya qalamiga mansub bo‘lib, matn faqat “sevgi” so‘zi va uni hosil qiluvchi harflarning takrorlanishidan hosil bo‘lganligini ko‘rishimiz mumkin. Asosiy yuk ham aynan mana shu so‘z va harflarga tushadi. Bu o‘rinda “she’ni vizual tarzda shaklantirib turgan “sevgi” so‘zi tarkibidagi harflarning tepadan pastga alohida yozilishi natijasida bitta harfning ko‘payishiga guvoh bo‘lamiz. Bu esa sevgining tuyg‘ularga boyligi va shirin azob ekanligi bilan hayotni boyitib turganligiga ishora qilib kelgan bo‘lsa, buning aksi olaroq matn pastdan yuqoriga qarab o‘qilganda ayri yozilgan harflarning bitta S harfiga borib taqalishi sevgining birlashtiruvchi kuch ekanligiga urg‘u berib kelmoqda.”⁸ Vizula poetika namunasining go‘zal durdonasi hisoblangan ushbu matnda shoirning an’anaviy uslubdan qochganligi va fono-leksik vositalar orqali matn ta’sirchanligini oshirganligiga guvoh bo‘lamiz.

Adresantning vizual poetik unsurlardan foydalangan holda yaratgan matnlari adresatga yetkazmoqchi bo‘lgan axborotni to‘liq yetkazib berish bilan birgalikda boshqalardan ajratib turadigan usullarni qidirib topishdir. Shuning uchun vizual poetik matn namoyondalari bir-biridan ajralib turadigan usul va yo‘nalishlardan foydalanishga urinishadi.

⁸ **Gökhan Tunç**, Çağdaş Türk Edebiyatında Görsel Şiir, bilig, *BAHAR 2015 / Sayfa 260*

Ko'rib turganimiz ushbu vizual matn Turk vizual matn namoyondalaridan biri Ishinga oid bo'lib, matn XX asr boshlaridagi siyosiy vaziyatga nisbatan munosabat shaklida yozilgan. Matn faqatgina "trum trak" taqlid so'zlaridan iborat bo'lib, buning semaviy xususiyati tuzumga nisbatan norozilik tarzida ifodalangan. Ko'rib turganimizdek, matnda "trum trak"dan tashqari fotosurat ham berilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Ўзбек тилининг изоҳли луғати.5 жилдлик. 2-жилд. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. 587-б
- 2.O'zbek tilining izohli lug'ati. Birinchi jild-Toshkent, O'zbekiston. 2020
- 3.O'zbek tilining izohli lug'ati-Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. 3-jild,67-bet
- 4.O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild-Toshkent, O'zbekiston, 2000. 213.
- 5.Abdurahmon A.G'aroyib avtobus-Toshkent, O'qituvchi. 2012, 84-b
6. Фахриёр. Геометрик баҳор. – Т.: Маънавият, 2004. – Б. 192.

FINLANDIYA VA O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMINING QIYOSIY TAHLILI

Rustamova Charos Rustamovna

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi*

Annотatsiya. Ta'lim tizimi har bir mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Shuningdek har bir davlatning ta'lim tizimi o'zining madaniyati, tarixiy sharoitlari va iqtisodiy resurslariga asoslangan. Bugungi kunda ko'plab davlatlarda ta'lim tizimini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek Yaponiya, Amerika, Finlandiya, Niderlandiya, Germaniya va Singapur singari mamlakatlarda rivojlanish katta bo'lgani sabab, biz ham ushbu davlatlardan o'rganishimiz kerak bo'lgan omillar bor, albatta. Deylik, hozirgi kunda yana ko'plab davlatlarda ham Finlandiya ta'lim tizimi tajribalaridan foydalanib kelinmoqda. Ushbu sabablarga ko'ra mazkur maqola Finlandiya va O'zbekistondagi ta'lim tizimi darajasi, o'qitish usullari va ta'lim sohasidagi yutuqlari tizimli tarzda beshta mezon: metod, ta'lim dasturi, amaliyot, talaba tanlovi, o'quv dasturi asosida tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: talim tizimi, metodologiya, talim dasturi, amaliyot, talaba tanlovi, STEAM, O'zbekiston, Finlandiya.

COMPARATIVE ANALYSIS OF EDUCATION SYSTEM OF FINLAND AND UZBEKISTAN

Annotation. The education system plays an important role in the socio-economic development of every country. Also, the education system of each country is based on its culture, historical conditions and economic resources. Today, in many countries, great attention is paid to the development of the education system. Also, countries such as Japan, America, Finland, the Netherlands, Germany and Singapore have great development, so there are factors that we should learn from these countries, of course. For example, many other countries are using the experiences of the Finnish education system. For these reasons, this article systematically analyzes the level of the education system, teaching methods and educational achievements in Finland and Uzbekistan based on five criteria: method, educational program, practice, student choice, curriculum aimed at analysis.

Key words: educational system, methodology, educational program, practice, student selection, STEAM, Uzbekistan, Finland.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СИСТЕМ ОБРАЗОВАНИЯ ФИНЛЯНДИИ И УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. Система образования играет важную роль в социально-экономическом развитии каждой страны. Также система образования каждой

страны основана на ее культуре, исторических условиях и экономических ресурсах. Сегодня во многих странах большое внимание уделяется развитию системы образования. Кроме того, такие страны, как Япония, Америка, Финляндия, Нидерланды, Германия и Сингапур, имеют большое развитие, поэтому, конечно, есть факторы, которым нам следует поучиться у этих стран. Например, многие другие страны используют опыт финской системы образования. По этим причинам в данной статье систематически анализируется уровень системы образования, методы преподавания и образовательные достижения в Финляндии и Узбекистане на основе пяти критериев: метод, образовательная программа, практика, выбор учащихся, учебная программа, направленная на анализ.

Ключевые слова: система образования, методика, образовательная программа, практика, отбор студентов, STEAM, Узбекистан, Финляндия.

Hozirgi kunda Finlandiya ta'lim tizimi dunyoda muvaffaqiyatli va yuqori o'rinlarda turibdi. Buning sababi, ta'limda individual yondashuvi, o'quvchilarga berilgan imkoniyat, sharoit va ishonch, o'qituvchilarning malakasi kabi yana bir necha omillarga bog'liq.

Finlandiya Respublikasi – Shimoliy Yevropada joylashgan davlat. 1981-yildan o'zini o'zi boshqarish maqomini olgan. Poytaxt; Helsinki – Finlandiyaning eng rivojlangan shaharlaridan biri hisoblanadi. Yuqoridagi gaplardan kelib chiqib biz o'ylashimiz mumkin-ki, Finlandiya o'quvchilari juda ko'p vaqtlarini o'qishga, kitobga sarflaydi deb. Ammo, aksincha, Finlandiyada o'quvchilarga, hatto, uyga vazifa berilmaydi. Sababi, ularda to'g'ri ta'lim tizimi shakllangan. O'quvchilardan nazorat imtixonlari ham olinmaydi. Ulardan maktabda 1-marta davlat imtixonini 16 yoshida olinadi. Finlandiyaning shu kabi o'ziga xos ta'lim usullari borligi sababli yuksalish yuqori. Endi shu tizimni boshqa mamlakatlar, masalan O'zbekiston ham sinov tariqasida qo'llab ko'rsa, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar soni yanada ko'paygan bo'lardi. Shu sababdan, Prezidentimiz Mirziyoyev Shavkat Miromonovich topshiriqlariga binoan 2023-yildan boshlab Finlandiya standartlarini 1-4 sinflarda qo'llash joriy etilmoqda. Hozirda 12 ta viloyat, Toshkent shahri va Qoraqalpog'iston Respublikalarida 1 tadan, jami 14ta maktablarda bu tizim joriy etishda dastlabki harakatlar boshlandi. "Nima uchun aynan Finlandiya ta'lim tizimi?"-degan savolga javoban aytish mumkin-ki, ta'lim sifatini baholash bo'yicha o'tkazilgan xalqaro tadqiqotlarda Finlyandiya ta'lim tizimi har tomonlama eng yetuk deb tan olingan. Yuqorida aytib o'tilgan fikrlardan kelib chiqqan holda, ushbu maqolaning maqsadi Finlandiya va O'zbekiston ta'lim tizimini 5 mezon asosida tahlil qilishdir. Finlandiya ta'lim tizimida asosiy e'tibor o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, kreativligini va tanqidiy yondashuvni rivojlantirishga qaratilgan. O'qituvchilar o'quvchilarni nafaqat ilmiy taraflama, balki, jismonan va ma'nan ham rivojlantirishga, shaxsiy qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilar pedagogik erkinlikka ega, shuning uchun ham o'zlari mustaqil fikrlab qaror qabul qila olishadi. Finlandiyalik o'qituvchilar ham, otanalar ham fanlardagi mavhum va qiyin tushunchalarni o'rgatishning eng yaxshi usuli

musiqa yoki sport bilan shug'ullanish deb biladilar. Shu sabab, direktor Anne-Mari Yaatinen maktab falsafasini quyidagicha ta'riflaydi: "Biz o'quvchilar xavfsiz, baxtli, qulay va ilhom baxsh etgan muhitda bilim olishlarini istaymiz". O'qituvchilar ham yangi mavzuni bolalarga tushuntirib gapirib berishmaydi, barcha ma'lumotlar kitobda berilgan. O'quvchilar formulalarni yod olishmaydi, internetdan, kalkulyator va shu kabi zamonaviy texnikalardan foydalanish, ma'lumotlarni qidirish va muammolarni yechish uchun kerakli resurslardan foydalanishni bilishlari muhim. Shuningdek, pedagoglar o'quvchilar orasidagi nizolarga aralashishmaydi, ular hayotiy vaziyatlarga o'zlari tayyorlanishi, mustaqil hal qila olishlariga imkon beriladi. Finlandiya maktablari bir xil bo'lsa ham, o'quv jarayonlari turlicha tashkillashtiriladi.

O'zbekistonda ta'lim beruvchilar o'quv dasturi asosida ta'lim oluvchilar, ya'ni, o'quvchilarga yuklanmalar berishadi. Dars vaqti mavzu tushuntirilgandan so'ng, o'zlashtirish maqsadida turli metodlardan foydalaniladi. Hozirgi vaqtda zamonaviy metodlardan foydalanishning asosiy maqsadi-o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka eshish va o'zlashtirish darajasining osishiga olib keladi. Metodlar esa har bir darslikning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlanadi. Bizning mamlakatda ananaviy pedagogika usullari keng tarqalgan. Bunda ko'pincha nazariy bilimlarni taqdim etish, takrorlash va yodlashga e'tibor qaratiladi. Ammo, yaqin yillarda O'zbekistonda ham o'quv dasturida yangi, zamonaviy metodlarni qo'llash maqsadida guruh bilan ishlash, zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash va interfaol usullar ham isloh qilinmoqda. Ushbu usullar ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikirlashga undovchi bo'lib hizmat qiladi.

Finlandiya maktablarida o'quvchining bilim olishi emas, balki, uning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishi muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, boshlang'ich va o'rta ta'lim bepul va majburiy hisoblanadi. Finlyandiyada o'quv yili avgustda boshlanadi, yagona kun yo'q. O'quv yili may oyi oxirida yakunlanadi. Kuzgi yarim yillikda 3-4 kunlik ta'til bor, shuningdek Rojdestvo munosabati bilan 2 haftalik ta'til beriladi. Bahorgi yarim yillik fevral oyidagi "chang'i" ta'tilini ham o'z ichiga oladi, bunda fin oilalari, qoidaga ko'ra, oilaviy chang'i uchishga borishadi. Bundan tashqari, bahorgi yarim yillikda Pasxa ta'tili ham bor.[1] Finlandiya maktablarida uyga vazifa berilmaydi. Ta'lim 5 kunlik, faqat kuzgi smenada. Juma qisqartirilgan kun. Finlandiya maktablarida har bir bola uchun individual ta'lim va rivojlanish rejasi tuziladi. Bir sinfning o'zida bolalar turli xil murakkabliklardagi mashqlarni bajarishadi. Bu usulda o'qitilganda o'quvchi o'zining bilim darajasidan yuqori mashqlarni bajarolmay, tengdoshlari orasida izza bo'lmaydi hamda bilim olishga bo'lgan ishtiyoqi, o'ziga bo'lgan ishonchi ortib boradi.

O'zbekistonda ta'lim dasturlari standartlashtirilganligi bois, ko'plab ta'lim muassasalarida o'quv dasturi va rejaları bir xil. Ta'lim dasturi ko'plab asosiy fanlarni o'z ichiga oladi. Lekin so'ngii yillarda O'zbekistondagi yangilanishlar sababli amaliyotga yo'naltirilgan va zamonaviy talablarga javob bo'luvchi kurslar qo'shildi. Hozirda yangi ta'lim metodlari va dasturlarini joriy etish davom etmoqda. O'zbekistonda STEAM: ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika ta'limi keng isloh etilmoqda. Bu ta'lim dasturi o'quvchilarni zamonaviy texnologiyalar

va ilmiy yutuqlar bilan tanishishga yordam beradi. STEAM texnologiyasi an'anaviy ta'limdan farqli ravishda bilimlarni alohida emas, o'zaro mutanosib holda olib borishni ta'minlab beradi. O'quvchi o'zida nostandart fikrlash, muammoga bir necha yechim topish va ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi va bu uning kelajakdagi faoliyatida juda qo'l keladi. Bunda asosiy maqsad, o'quvchilarning darsda olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash va hayotga tatbiq qilishga o'rgatishdir. STEAM yondashuvida o'quvchilar turli xil mavzularni muvaffaqiyatli o'rganish uchun ham miyani, ham qo'llarini ishlatadilar.

Finlandiyaliklar "Yo hayotga tayyorlaymiz, yoki-imtixonlarga. Biz birinchisini tanlaymiz"-deydi. Shuning uchun Finlandiya maktablarida imtixonlar yo'q. Finlandiyalik o'quvchilar maktabning dastlabki 6 yilida baholanmaydilar. Oraliq hamda yakuniy imtixonlar esa o'qituvchining qaroriga qarab baholanadi. Finlandiya maktablari o'quvchilarni hayotga tayyorlaydi. Ularga kerak bo'lmagan topshiriq, ma'lumotlarni o'rganmaydi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga guruh bilan ishlash, loyiha yaratish, amaliy mashg'ulotlarga undaydi, hayotiy muammolarni hal qilishga o'rgatadi. Sinfda bolalar amaliy mashg'ulotlar qilib turishlari lozim, bu vaqtda ular shovqin qilishlari ha kerak, albatta. Chunki Finlandiya maktablarida sinf xonalarida o'quvchilar jim bo'lib o'tirishsa bunda o'qituvchi so'roq qilinadi. Dars jarayonida interaktiv usullardan foydalanish va o'qituvchi bilan do'stona munosabatda bo'lish muhim.

O'zbekistonda ta'lim tizimidagi jarayonlar asosan ta'lim beruvchining ma'ruza va darsliklariga bog'liq bo'ladi. Ammo so'nggi yillarda O'zbekistonda o'quvchining amaliyoti va innovatsion metodlariga katta e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim oluvchilar nazariy olgan, o'zlashtirgan bilim, malakalarini amalda qo'llab, mustahkamlashlari anchagina muhim sanaladi. Buning uchun maktablarda laboratoriya xonalari, amaliy mashg'ulotlar va praktikumlar tashkil etilmoqda. Sinfda o'quvchining faolligini oshirishga harakat qilinmoqda, ammo bizda hali hanuz interfaol metodlar va guruh bilan ishlash to'laqonli rivojlanmagan. Maktabda ta'lim oluvchilar texnologiya, tabiat, kimyo, informatika kabi fanlarda bilimlarini amaliyotda tatbiq qilishlari mumkin. O'zbekistonda ta'lim tizimi kundan-kunga yangilanmoqda, shu sababli, amaliyot ham ta'limning muhim qismi sifatida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan.

Finlandiyada talaba tanlovi adolatli va shaffof tarzda bo'lib o'tadi. Kirish jarayoni o'qish sohasiga qarab farqlanadi, ammo imtixonlar, intervyular va avvalgi ta'lim asosida talaba tanlovi amalga oshiriladi. Finlandiyada kirish imtixonlari deyarli yo'q. Oliy ta'limga kirishning esa 2 xil usuli bor: kirish imtixonlari va avvalgi natijalar. Ammo har ikki usulda ham o'quvchilarni oliy ta'limga qabul qilish, asosan, ularning shaxsiy qobiliyati, akademik darajasi va maktabdagi faolligiga bog'liq. Albatta, Finlandiya ta'lim tizimida ham o'ziga xos talablar mavjud. Ulardan: 12 yillik ta'limni bitirgan bo'lishligi, talaba o'zi tanlagan oliygoh, yo'nalish doirasidagi fanlarni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi, ingliz tilini bilishlari kerak bo'ladi.

O'zbekiston ta'lim tashkilotlarida imtixonlar katta rol o'ynaydi. Oliy o'quv yurtlariga kirishda, sinflar va kurslar oralig'ida imtixon olinadi. O'quvchilar uchun bu

turdagi imtixonlar ta'limdagi katta to'siqni tashkil qiladi. Talaba tanlovi talabalar uchun o'zlarining katta hayotiga ilk qadam sifatida kasbiy faoliyatini rejalashtirish, malakali mutahasis bo'lishga yo'l ochib beradi. Ushbu tanlov talabaning ilmiy va amaliy bilimlarini baholash va uni test orqali tanlash jarayoni. Yana O'zbekistonning yangilanayotgan tizimiga nazar soladigan bo'lsak, hozirgi kunda abituriyentlar o'zlari tanlagan fanlar va majburiy fanlar asosida imtixon topshirishadi va ma'lum muddatdan so'ng to'plagan ballariga nisbatan oliy o'quv yurtlarini tanlashadi.

Finlandiya ta'lim tizimining asosiy xususiyatlaridan biri doimiy yangilanib borishi. O'quv dasturi va ta'lim metodlari muntazam ravishda o'zgarib turadi, bunda maktab va o'quvchilar o'zlari uchun samarili bo'lgan usulni izlashadi. 1-2-sinflar ta'limning boshlang'ich va kirish qismi bo'lgan fanlarni, ya'ni, ona tili, o'qish, matematika, din yoki hayotiy tushunchalar, musiqa, rasm, mehnat va jismoniy tarbiya kabi yengil fanlarni o'rganishadi. Bir darsda bir necha fanlar ham o'tilishi mumkin. 3-6- sinfdan chet tilidan ingliz tili o'rgatila boshlanadi. 4-sinfda esa o'quvchilarning tanlovi asosida yana bir chet tili qo'shimcha tarzda o'rgatila boradi. Masalan: fransuz, shved, rus yoki nemis tillari.

Qo'shimcha fanlar ham tanlov asosida kiritiladi: informatika, biologiya yoki san'at, musiqa. Deyarli barcha maktablarda musiqa asboblardan foydalanish o'rgatiladi va o'quvchilar 9 yil davomida barcha musiqiy asboblarni chalishni o'rganib olishadi. 1-sinfdan 6-sinfgacha deyarli barcha fandan bitta o'qituvchi ta'lim beradi. Fan o'qituvchilari 7-sinfdan almasha boshlaydi. 7-9-sinflarda biroz murakkab fanlar qo'shiladi: geografiya, fizika, kimyo, fin tili va adabiyoti, salomatlik asoslari, din va boshqa boshlang'ich fanlar. 9-sinfda ikki hafta davomida o'quvchilar haqiqiy "mehnat hayotini" ko'rishadi. Buning uchun o'zlari tanlagan ish o'rinida ishlab ko'rishadi.

O'zbekistonda ham ta'lim tizimi rivojlanayotganiga qaramay ba'zi hududlarda ananaviy usullardan foydalanish hali hamon davom etib kelmoqda. 1-4- sinf o'quvchilari asosiy bilimlar bilan tanishadi, matn o'qishni, yozishni o'rganishadi. 5-9 -sinf o'quvchilari aniq va gumanitar fanlar bilan chuqurroq tanishishadi. Masalan: kimyo, biologiya, matematika, fizika. 10-11- sinf o'quvchilari ixtisoslashgan fanlarni o'rganishadi. Masalan: tabiiy fanlar, jamiyatshunoslik va san'at kabi. Umumiy o'rta ta'limning so'nggi yilida o'quvchilar oliy o'quv yurtlariga kirish imtixonini topshirib O'zbekiston oliy ta'lim muassasalariga kirish imkoniga ega bo'lishadi.

Quyida "O'zbekiston va Finlandiya ta'limidagi 13 ta farq" keltiriladi:

1. O'quv dasturi va darsliklar mamlakatimizda ta'limning asosiy qismi sifatida qaraladi. Ta'limning sifatsizligi, ko'inchasi, bu ikkalasining aybi deb hisoblanadi. Finlandiyada juda oddiy o'quv dasturi mavjud va ko'p ham o'zgarmaydi. O'qituvchilar o'zlari o'qitiladigan kitoblarni tanlaydilar, ammo darsliklar uncha ko'p emas. Shunday qilib, Finlandiya ta'lim tizimida darsliklar asosiy qism bo'lishi u yoqda tursin, kerakli narsa ham emas.

2. O'zbekistondagi birinchi sinf o'quvchilarining ota-onalari "Bugun bolamiz matematikadan 5 oldi!" deb g'ururlanishlari mumkin. Rasmiy baholar bo'masa ham, o'qituvchilar o'z tashabbusi bilan testlarni katta fidoyilik bilan tayyorlaydilar. Finlandiya o'quvchilari maktabning dastlabki olti yilida hech qachon baholanmaydilar.

Bu yerdagi talabalar birinchi bo'lib 16 yoshga to'lganlatida mamlakat miqyosida imtihon topshiradilar.

3. O'zbekiyonda maktabda o'quvchi qayergadir chiqindi tashlasa yoki shunga o'xshash holat bo'lsa, ertasiga ota-onasiga shikoyat qilinib, chaqiriladi. Finlandiyada o'quvchilar tizimdagi barcha maktan ishlarini navbat bikan bajaradilar. Finlandiya maktablarida xizmatchilar yo'q, barcha ishlar o'quvchilar tomonidan amalga oshiriladi. Shunday qilib, ularning mas'uliyat hissi rivojlanadi.

4. Finlandiyadagi maktablar o'quvchilarga qulay bo'lishi uchun mo'ljallangan. Sinfda bajarish va yasash orqali o'rganish modeliga mos joylar mavjud. Binolarning qurilish xususiyatlari o'quvchilarga xuddi uydagidek qulay bo'lishiga imkon beradi deb o'ylaashadi. O'zbekistonda ko'p yillar davomida buyruq ostida o'quvchilar nazoratda ushlab turishga uriniladi. "Menga quloq soling" deb baqirib turadigan o'qituvchi oldida qanchalik yaxshi quloq solishlarini bilib bo'lmaydi.

5. O'zbekistonda xususiy maktablarda o'qish soati 9, davlat maktablatida esa 5-6 soat. Bu ham yetmaganidek, darsdan so'ng to'garaklar, qo'shimcha darslar, repetitorlar qo'shilib shaxsiy darslar 12-14 soatni qamrab oladi. Finlandiyada esa kunlik dars 4 soatni tashkil qiladi va Jahon Ta'lim tizimlari reytingini ko'rib chiqsak, sifat va miqdor tushunchalari naqadar muhim ekanligi oydinlashadi.

6. O'zbekistondagi barcha o'quvchilar o'zlarini kasbinieng yuqori cho'qqisida ko'rishadi. Imtihon natijalari yomon bo'sa, odatda, o'rganishdagi qiyinchiliklar esga olinadi. Yilda bir yoki ma'lum yillarda bir marta malaka oshirish amalga oshiriladi. Shu sababli, kasbiy malakani oshirish bo'yicha doimiy ish olib borilmaydi. Finlandiyada esa o'qituvchilar haftasiga kamida 2 soat malaka oshirish kurslariga qatnashishlari kerak.

7. O'zbekistonda "Hech bo'lmasa, maktabda o'qituvchi bo'ladi" degan mantiq hali ham bor. Ammo Finlandiyada o'qituvchilik kasbi jamiyatning eng muhim kasblaridan biridir! O'qituvchilar magistr darajasiga ega bo'ganlar orasidan tanlanadi. Bakalavr bitiruvchilari orasida o'qituvchilik uchun atiza berganlarning atigi 10 foizi o'qituvchilarni tayyorlash dasturiga qabul qilinadi.

8. O'zbekistonda o'qituvchi bo'lish uchun institutni bitirsangiz kifoya. Finlandiyada o'qituvchi bo'lish uchun uch bosqichli sinovdan o'tishingiz kerak. Ushbu bosqichlar orasida muloqot va dars tushuntirish kabi bo'limlar mavjud.

9. Finlandiyada o'qituvchilarning daromad darajasi juda yaxshi. O'z ishidan boshqa ish bilan shug'ullanib qo'shimcha daromad olishga intilayotgan o'qituvchilar deyarli yo'q. Chunki ularning maoshi, hatto, ehtiyojlatiga ham yetmaydi ba'zida. O'qituvchilarning to'lovlarini to'lash uchun boshqa narsalar bilan kurashishi natijasida yuzaga kelgan vazoyat uchun hisobni butun xalq to'laydi keyin...

10. O'zbekistonda o'qituvchilar qancha ko'p uyga vazifa bersa, shuncha yaxshi bo'ladi deb hisoblashadi. Finlandiyadagi o'quvchilarga uy vazifasi berilmaydi. O'qish joyi maktab sifatida qaraladi. Shu sababli Finlandiyada kechqurun farzandining mehnatdan topshirig'i uchun kartonga gul chizib o'tiradigan ota-onalar yo'q.

11. Finlandiyada hech bir o'quvchi rassomchilik bo'limida o'qib, matematikadan dars qilib o'tirmaydi. Mamlakatimizda o'quvchilar matematikadan zerikishadi va

daftarlariga rasm chizishadi. Keyin matematika o'qituvchisi bolani rasm darsida ushlaydi va uni matematikadan o'qishga olib boradi. Tizim shunday ekan, tizimning samarali shaxslarni ishlab chiqarishini kutish, albatta, qiyin.

12. Bizning sinflarda, agara barcha o'quvchilar o'z joylarida o'tirsa va ovozlari chiqmasa, o'sha sinf o'qituvchisini maqtashadi. Finlandiyada agar sinfdan ovoz chiqmasa o'quvchilar o'z stollarida qatorlashib, hech joyidan turmasdan o'tirsa, o'sha sinf o'qituvchisi tekshiruvga olinadi. Chunki Finlandiya ta'lim tizimida dars tushuntiradigan o'qituvchi yo'q. Hamma narsani birgalikda bajaradigan mashg'ulotlar mavjud. Shuning uchun ham Finlandiya maktablaridagi sinflarda "aylanib yurma, o'tir joyingga" degan gap deyarli eshitilmaydi.

13. Fin maktabi oshxonalarida sut, suv va mevalardan boshqa narsa yo'q. Bizda esa boshqacha. Har tanaffusda shokolad bilan shirinliklar iste'mol qiladigan bolalarni ketma-ket 6 soat davomida o'tirishga urinish o'qituvchilar uchun katta sinov! Ehtimol, shuning uchun bizda tanaffus bo'lishi bilan tez chiqib ketish bo'yicha rekordlar bor...

Xulosa qilib aytganda, Finlandiyaning ilg'or ta'lim tajribalari O'zbekiston ta'lim tizimini rivojlantirishda foydali bo'lishi mumkin. Buning uchun, avvalo, xalqimizning dunyoqarashi oshishi va to'g'ri fikrlay olishi lozim. Biroq, O'zbekistonning o'ziga xos sharoitlari va madaniyati hisobga olinishi zarur. Ta'lim sohasidagi islohotlarni amalga oshirishda Finlandiya tajribasini o'rganib, uni milliy sharoitlarga moslashtirish orqali O'zbekiston ta'lim tizimini yanada rivojlantirish mumkin.

IQTIBOSLAR. ЧОККИ. REFERENCES.

Grigoriy Petrov. "Oq nilufarlar yurtida". Factor press. Toshkent-2021.

X. Ibraimov, M.Quronov. "Umumiy pedagogika." Sahhof-2023

<https://kun.uz/news/2018/08/13/ukuvci-va-ukituvci-orzusi-finlandia-talim-tizimi>
<https://uza.uz/uz/>

Komil Jalilov – journalist. "Finlandiya tajribasi O'zbekistonning ta'lim muommolarini hal qila oladimi?", "Gazeta.uz" 2022 yil 8-noyabr.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ TASHKILOTLARIDA MILLIY O'YINLARI ASOSIDA BOLALARDA ODOB-AXLOQNI O'RGATISH VA SHAKLLANTIRISH

Yandasheva Gulbahor Sayfiddinovna

*Navoiy viloyati Nurota tumani Maktabgacha va makta ta'lim bo'limi
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini muvofiqlashtirish bo'yicha metodisti*

Аннотация. Мақоллада мактабгача yoshdagi bolalarning milliy o'yinlar vositasida ijtimoiy faolligini hamda odob-axloqni o'rgatish haqida yoritilgan.

Аннотация. В статье описывается социальная деятельность и воспитание манер дошкольников посредством национальных игр.

Abstract. The article describes social activity and manners training of preschool children through national games.

Калит so'zlar: o'yin, nutq, qoida, harakat, ijtimoiy ta'sir, munosabat, didaktik o'yin, harakatli o'yin.

Ключевые слова: игра, речь, правило, действие, социальное воздействие, отношение, дидактическая игра, игра-действие.

Key words: game, speech, rule, action, social influence, attitude, didactic game, action game.

O'zbek milly o'yinlarining tarixi uzoq davrlarga borib taqaladi. O'yinlar xalqning o'zi singari qadimiy va boy tarixga ega. Milliy o'yinlarining nomlanishi va ularning o'ynalishi tarkibi to'g'risida turkiy zabon olim Maxmud Qashqariy o'zini "Devonu lug'otit turk" asarida qimmatli ma'lumotlar keltiradi. Qashqariy keltirgan ma'lumotlar o'yinlarning tarixiy zaminiga va asosga ega ekanligini ko'rsatadi. Darhaqiqat o'yin nomlari va o'yinlarning uynalishi tarkibi avloddan-avlodga o'tib kelgan. Shunday savol tug'iladi qanday o'yinlari bo'lgan? O'zbek halqining shox asari hisoblangan. "Devonu lug'atit turk" da o'yinlar to'g'risida muhim ma'lumotlar keltiriladi. Afsuski, qadimiy o'yin nomlari tadbiiq etilmagan, o'yinlarning uynalishi tartibi tiklanmagan. Qashqariy lug'atida zikr etilgan o'yinlar nomini va uning tartibini tiklash va tadbiiq etish katta ahamiyatga ega. Zero, o'yinlar xalq madaniyatining ajralmas bir bo'lagidir. "Devonu lug'atit turk" da anchagina o'yinlarning nomlari keltirilgan. Ayrim o'yinlarning uynalish tartibi batafsil keltirilgan. Hozirgi kunda bolalar sevib uynayotgan yong'oq, poylamasingari o'yinlar. X-XII asrlarda ham ommaviy bo'lgan. Bu hodisaning hozirgi nomi do'l "Devonu lug'atit turk" da yong'oq o'yini bilan bevosita bog'liq bo'lgan anchagina hodisalarining nomlari qayd etilgan. "Chavgon" haqidagi ma'lumotlarni A.Navoiy,

Bobur, va boshqa klassiklar asarlarida ham uchratish mumkin. Firdavsiyning “Shoxnomasi” da esa chavgon haqida voqea bayon qilinadi. M.Qashqariy o‘yin nomini chavgon to‘pini uradigan cho‘p nomidan olinganligini ta’kidlaydi. Chavgon cho‘pi shu nom bilan atalgan bo‘lib fors-tojikcha so‘zdir. Uning ma’nosi “uchi egri, uzun tayoq” degani. Qashqariy lug‘atidan o‘rin olgan bolalarning sevimli o‘yinlaridan biri “Ko‘chirma o‘yini” ya’ni o‘n to‘rt degan o‘yindir. Biz o‘zga xalqlar tarixiy, madaniyatini va udumlarini o‘rganib hurmatini joyiga qo‘yib keldigu, o‘zimizning tariximiz fani, madaniyati, urf-odatimizni o‘rganmadek. Unga hurmatsizlik qildek. Natijada bugungi kunga kelib tarbiyaviy ishlarga ko‘plab kamchiliklarimiz ko‘rinib qoldi. Xalqimiz ko‘psohalarda millatchilikda ayblanib urf-odati va an‘analari ta’qiqlab kelindi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida milliy o‘yinlar asosida bolalarda odob-axloqni o‘rgatish juda muhim va samarali yondashuvdir. Milliy o‘yinlar xalqning ma’naviy boyligi bo‘lib, ular bolalarning ruhiy rivojlanishi, ma’naviy tarbiyasi va milliy qadriyatlarni anglashida katta rol o‘ynaydi.

Milliy o‘yinlarning ahamiyati:

- **Madaniy merosni saqlash:** O‘yinlar bolalarga milliy an‘analar va qadriyatlarni o‘rgatadi.
- **Axloqiy tushunchalarni shakllantirish:** Halollik, hurmat, birdamlik kabi xususiyatlarni rivojlantiradi.
- **Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish:** Jamoada ishlash, o‘zaro hurmat qilish va muloqot qilish qobiliyatlarini oshiradi.
- **Ijodkorlik va tafakkurni rivojlantirish:** Har bir o‘yin bolalarning fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Odob-axloqni rivojlantirishda milliy o‘yinlarning turlari:

1. Jismoniy faoliyatga asoslangan o‘yinlar:

- "Oq terakmi, ko‘k terak" – jamoaviy tartib va birdamlikni o‘rgatadi.
- "Chillak" – qat’iyat va sabrni tarbiyalaydi.

2. Ijodiy va rolli o‘yinlar:

- "Tush o‘yini" – ijodiy fikrlashni rivojlantiradi va bolalarga hayotiy qoidalarni o‘rgatadi.
- "Kim yutdi?" – halollik va mashaqqatni qadrlashni ta’minlaydi.

3. Topishmoqlar va aqliy mashqlar:

- Topishmoq va masalalar bolalarni ziyraklikka va mantiqiy fikrlashga undaydi.
- Masalan, "Tepa-tepa et" kabi o'yinlar bola tafakkurini charxlaydi.

Tarbiyaviy jarayonda e'tibor berilishi lozim bo'lgan jihatlar:

- **O'yin mazmunini to'g'ri tanlash:** Har bir o'yin bolaning yoshiga va rivojlanish bosqichiga mos bo'lishi kerak.
- **Tarbiyaviy maqsadni belgilash:** O'yindan oldin pedagoglar bolalarga o'yin orqali qaysi odob-axloq qoidalarini o'rgatmoqchi ekanliklarini aniq belgilab olishlari zarur.
- **Pedagogning ishtiroki:** Pedagoglar o'yinni boshqarish va unda faol ishtirok etish orqali bolalarni to'g'ri yo'naltirishlari lozim.
- **Tajriba va tahlil:** O'yindan so'ng natijalarni tahlil qilish va bolalar bilan fikr almashish odob-axloq qoidalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Bu bosqichda tarbiyachi bolalarning o'yinda birlashishlarining axloqiy asosini yuzaga keltirishi, ularda o'zaro yordam, o'rtoqlik, do'stlik munosabatlari shakllantirishi lozim. Bolalar bog'chasida bolalarning uyushgan, qiziqarli va mazmunli hayotini ta'minlash uchun yosh guruhlarida rang-barang o'yinlardan foydalanish zarur. Ijodiy o'yinlar qoidalarining ichki, April 25, 2024 263 yashirin tabiati bolaga harakat qilishi uchun katta erkinlik yaratadi; uning o'ynayotgan jamoa oldidagi vazifasi tayyor qoidali o'yinlar mazmuniga nisbatan noaniqroq bo'ladi.

Bu o'ynovchiga suyuqetni osonlik bilan o'zgartirish, qo'shimcha rollar kiritish imkonini beradi. Ijodiy o'yinlar bolalarda katta qiziqish uyg'otadi va ularga ulkan ta'sir ko'rsatadi, biroq bolalar hayotini tashkil qilishda faqat shu o'yinlardan foydalanish xato bo'lur edi. Bolalarning qoidali o'yinlarni egallashlari katta tashkiliy ahamiyatga ega. Qoidalar harakatlarning muayyan normalarini so'ng esa bolalarning bir-biriga bo'lgan munosabatini belgilaydi, bolaga o'zini va o'zi bilan birga o'ynayotganlarni nazorat qilish imkonini beradi. Qoidalami bajarishdagi mustaqillik o'yinda bolalarni maqsadga muvofiq tarbiyalash jarayonida shakllantiriladi. Bola o'ynayotganda bolalar jamoasi bilan muayyan munosabatda bo'ladi. O'yinning ijtimoiy O'yin tanlay bilish ham muhim ahamiyatga ega. O'yin bilan ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik bola ulg'aygan sari o'zgarib boradi. Kichik guruhda o'yin ta'lim berishning asosiy shakli hisoblansa, katta guruhga borganda esa mashg'ulotlarda ta'limning roli ortadi. Tayyorlov guruhiga borganda bolalarning o'zlarida maktabdagi o'qishga ishtiyoq uyg'onib qoladi. Ammo bolalar uchun o'yinning qadri yo'qolmaydi, balki mazmuni o'zgaradi. Endi bolalarni ko'proq fikriy faollikni talab etuvchi o'yinlar, sport tarzidagi (musobaqa jihatlari bor)

o'yinlar qiziqтира boshlaydi. Bolalar tabiat xodisalari, jonivorlar hayoti va xarakatlariga taqlid qilib, o'ynar ekan, shu qatorda ularning ma'nosini anglay boshlaydi. Asta-sekin hayotiy tajriba ortiradi. Qiyinchiliklarni engishga o'rganadi. Unda harakat ko'nikmalariga hosil bo'ladi va tasavvuri tobora boyib boradi. Bundan tashqari, o'yinlar bolalarning jismoniy barkamol bo'lishi uchun uchungina emas, balki ularga, aqliy, ma'naviy va ahloqiy jihatdan tarbiyalashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'plashib o'ynaladigan o'yinlarda bolalar maqsadga erishi uchun farosati va tadbirkorligini, qat'iyatini ko'rsatish, jamiyat oldida faqat o'zining emas, balki o'rtoqlarining hatti harakatlari uchun ham javobgarlik hissini seza olishni o'zida shakllantirib borishi zarur.

Xulosa: Milliy o'yinlar orqali bolalarda odob-axloq qoidalarini shakllantirish nafaqat milliy madaniyatni saqlash, balki kelajak avlodni yuksak ma'naviyatli qilib tarbiyalashda ham muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon faqat maktabgacha ta'lim tashkilotlari bilan cheklanib qolmay, oilada ham davom etishi lozim. Shu tariqa bolalar odob-axloqli, jamiyatga foydali insonlar bo'lib voyaga yetadi. Yuqoridagi fikrlarni inobatga olgan holda shunday xulosaga kelish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida o'yinlar katta ahamiyatga ega. Ma'lumki, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning o'yinlari taklid qilish tabiatida bo'ladi. Bola tevarak atrofidagi borliqni boshqalardan o'zgacharoq faxmlaydi, kuzatiladi. O'yindagi ba'zi narsalarni o'yiniga kiritadi va shu o'yin vositasida o'zini qurshab turgan olam haqida muayyan axborotga ega bo'ladi. Shuning barobarida unda xodisalarga nisbatan muayyan munosabat paydo bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. F.Xo'jayev. "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'tkaziladigan harakatli o'yinkar". TOSHKENT – 2022
2. Qodirova R.M. Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta- maxsus ta'lim muassasalari uchun darslik. T.: "Istiqlol", 2006 y.
3. Imomova SH.M., Norova F.F. Учебные методы организации спортивнооздоровительных мероприятий в образовательных учреждениях// Вестник науки и образования, 2021. № 9 (112). Часть 2. С.38.
4. Soliyev I. et al. The role of aesthetic education in introducing children to the environment //Science and Innovation. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 801-804. International scientific and practical conference "current issues of special pedagogy and pre-school education: problems, solutions and development prospects" April 25, 2024 264

5. Sobirovich S. I. et al. Socio-personal and mental development of a preschooler // *Ijodkor o'qituvchi*. – 2022. – Т. 2. – №. 23. – С. 50-54.

6. Soliyev I. et al. Tarbiyalanuvchilar ijtimoiy faolligini oshirishda foydalaniladigan milliy o'yinlar // *Бюллетень студентов нового Узбекистана*. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 83-86.

7. Tursunaliyeva D. et al. Maktabgacha yoshdagi bolalarning hayotida o'yin faoliyatining o'rni // *Бюллетень студентов нового Узбекистана*. – 2023. – Т. 1. – №.5 Part 2. – С. 129-131.

8. Fozilova O., Omonova M. Mashg'ulotlar jarayonida o'yin faoliyatini tashkil etishning o'ziga xosligi // *Бюллетень студентов нового Узбекистана*. – 2023. – Т. 1. – №. 5 Part 2. – С. 98-101.

INTEGRATING DIGITAL STORYTELLING TO IMPROVE WRITING AND PRONUNCIATION IN ESL STUDENTS

Nigoraxon Mashrabova Muhammadzokir qizi
Uzbekistan State University of World Languages
Foreign language and literature (English language)
(second faculty added in brackets) 4th stage student

Annotation: This article explores the integration of digital storytelling (DST) as an innovative pedagogical tool aimed at enhancing writing and pronunciation skills in English as a Second Language (ESL) students. The study examines how DST facilitates language learning by fostering creativity, engagement, and active participation among ESL learners. The article further delves into the methodology, results, and effectiveness of digital storytelling in improving both writing and pronunciation skills.

Keywords: Digital Storytelling, ESL Students, Writing Skills, Pronunciation, Language Learning, Pedagogy, Technology, Educational Tools, Learning Strategies.

In the ever-evolving landscape of language education, teachers are constantly seeking effective and engaging methods to enhance the learning experience. One such method is Digital Storytelling (DST), which combines multimedia elements such as video, audio, text, and images to create compelling narratives. DST has gained attention as a promising tool in improving various aspects of language acquisition, particularly in English as a Second Language (ESL) classrooms. This article investigates the impact of DST on two key areas of language learning: writing and pronunciation.

Digital Storytelling allows ESL students to express their thoughts creatively while practicing language skills in an interactive environment. By integrating technology into language instruction, DST fosters student engagement and provides a platform for authentic language use. The goal of this article is to explore the effectiveness of DST in improving ESL students' writing and pronunciation, offering both theoretical insights and practical evidence.

The study involved 30 ESL students at an intermediate level of English proficiency, aged 18-25, who participated in a 10-week digital storytelling workshop. The students were divided into two groups: the experimental group (which used DST) and the control group (which followed traditional methods).

The experimental group was instructed to create digital stories using a storytelling platform that integrated text, images, and audio. Students were given the freedom to

choose a topic, plan their story, and then narrate it in English. Throughout the process, they were encouraged to focus on both written language (structure, grammar, coherence) and pronunciation (intonation, stress, clarity).

Data collection consisted of pre- and post-assessments of both writing and pronunciation. The writing assessments were based on grammar, vocabulary usage, and structure, while pronunciation was assessed in terms of clarity, fluency, and accuracy. Additionally, qualitative feedback from students regarding their experiences with DST was gathered through interviews and surveys.

Integrating digital storytelling into English as a Second Language (ESL) instruction can significantly enhance both writing and pronunciation skills for students. Here's how this approach can be applied effectively:

Enhancing Writing Skills

- **Story Structure Practice:** Digital storytelling involves creating narratives with a beginning, middle, and end. ESL students can practice organizing their thoughts and structuring sentences in a coherent manner. This helps improve writing skills by encouraging students to focus on grammar, vocabulary, and punctuation.

- **Creative Writing:** Students are encouraged to create their own stories, which fosters creativity and encourages them to experiment with new vocabulary. This could be done through the creation of short stories, personal narratives, or even fictional tales.

- **Peer Feedback:** Digital stories can be shared in a collaborative learning environment. This provides an opportunity for peer feedback, which helps students refine their writing based on constructive criticism.

Improving Pronunciation

- **Audio Recording:** When creating digital stories, students record their voices while narrating the story. This allows them to focus on pronunciation, intonation, and stress patterns. The ability to hear themselves helps them identify areas for improvement.

- **Repetition:** As students re-record their narrations, they practice their pronunciation multiple times, which reinforces correct articulation and fluency.

- **Visual and Audio Cues:** By combining visuals with audio, digital storytelling provides additional context, making it easier for students to associate words with their correct pronunciation and meaning.

Engagement and Motivation

- **Multimedia Integration:** Digital storytelling allows the use of images, videos, and sounds to make the story more engaging. This multisensory approach keeps students motivated and enhances their understanding of the language.

- **Personal Connection:** Students can create stories based on their own experiences, interests, and backgrounds, which increases motivation and makes the learning process more personal and enjoyable.

Feedback and Reflection

- **Self-Reflection:** After completing a digital story, students can listen to their recordings and reflect on areas they need to improve. This promotes self-directed learning and increases their awareness of their language strengths and weaknesses.

- **Teacher Feedback:** Teachers can provide detailed feedback on both writing and pronunciation, guiding students to make specific improvements in both areas.

Collaborative Learning

- **Group Projects:** Students can collaborate on creating digital stories in groups, which encourages communication in English and provides opportunities for peer learning. This social interaction helps improve both their writing and pronunciation skills.

- **Story Sharing:** Sharing stories with classmates allows for interaction in a supportive environment, where students can practice their listening and speaking skills.

Technological Tools

- **Storytelling Apps:** There are numerous apps like Storybird, Adobe Spark, and Toontastic that allow students to create and share their digital stories easily. These tools provide an interactive platform that encourages creativity while helping develop language skills.

- **Speech Recognition Tools:** Incorporating tools like Google's speech-to-text or pronunciation apps can help students improve their pronunciation by providing instant feedback.

By combining creativity, technology, and structured language learning, digital storytelling can significantly enhance ESL students' writing and pronunciation skills.

The results of this study align with previous research indicating the positive impact of digital storytelling on language acquisition. The integration of multimedia elements—such as audio narration and visual cues—proved to be an effective strategy for improving pronunciation. By listening to their own recordings and comparing them to native speakers' pronunciations, students were able to self-correct and refine their speech patterns.

In writing, the process of creating a digital story encouraged students to engage in authentic writing tasks that involved narrative structure, vocabulary choice, and grammar usage. The iterative nature of digital storytelling, with its focus on planning, drafting, and revising, supported the development of coherent and accurate written narratives.

The use of technology in the classroom also increased student motivation and engagement. The interactive and creative nature of DST provided a sense of ownership and accomplishment, which may explain the noticeable improvement in both writing and pronunciation skills.

Conclusions

In conclusion, digital storytelling has proven to be an effective tool for enhancing both writing and pronunciation skills in ESL students. By integrating multimedia elements into the language learning process, DST fosters creativity, engagement, and active participation, leading to improved language proficiency.

It is recommended that ESL teachers incorporate digital storytelling into their curriculum as a supplementary tool to traditional language teaching methods. In addition, further research should explore the long-term effects of DST on language acquisition and its applicability in diverse learning contexts.

For future studies, it may be beneficial to investigate the use of DST in other language areas, such as listening comprehension and vocabulary acquisition. Additionally, exploring the potential for collaborative storytelling projects among ESL students could provide further insights into the social and interactive dimensions of language learning.

This article highlights the power of integrating technology into language learning to improve essential language skills. As digital storytelling continues to evolve, its potential to transform the language learning experience remains promising.

References.

1. Anthonysamy, L., Koo, A. C., & Hew, S. H. (2020). Self-regulated learning strategies in higher education: Fostering digital literacy for sustainable lifelong learning. *Education and Information Technologies*, 25(4), 2393-2414.
2. Bai, B., Wang, J., & Zhou, H. (2021). An intervention study to improve primary school students' self-regulated strategy use in English writing through e-learning in Hong Kong. *Computer Assisted Language Learning*, 1-23.
3. Carter Jr, R. A., Rice, M., Yang, S., & Jackson, H. A. (2020). Self-regulated learning in online learning environments: strategies for remote learning. *Information and Learning Sciences*.
4. Festas, I., Oliveira, A. L., Rebelo, J. A., Damião, M. H., Harris, K., & Graham, S. (2015). Professional development in self-regulated strategy development: Effects on the writing performance of eighth grade Portuguese students. *Contemporary Educational Psychology*, 40, 17-27.
5. Hung, C. M., Hwang, G. J., & Huang, I. (2012). A project-based digital storytelling approach for improving students' learning motivation, problem-solving competence and learning achievement. *Journal of Educational Technology & Society*, 15(4), 368-379.
6. Resnick, M., Maloney, J., Monroy-Hernández, A., Rusk, N., Eastmond, E., Brennan, K., ... & Kafai, Y. (2009). Scratch: programming for all. *Communications of the ACM*, 52(11), 60-67.

DEVELOPMENT OF TEACHERS' PEDAGOGICAL SKILLS AND TEACHING STYLES ON CLASSROOM MANAGEMENT

A.P. Xujamkulov - TSPU, teacher

N.Raxmonova - TSPU, student

M.Sadritdinova - TSPU, student

Abstract. The most valuable present someone can receive is knowledge. Humans are not born knowing. Knowledge is acquired by humans via education and experience. From ancient times to the present, there has been a significant shift in how people learn. The approach that was once employed in educational institutions to acquire knowledge is no longer relevant. Any teacher should be able to educate the people if they have a knowledge. When we talk about education, we're talking about the field that studies how people learn and teach in formal educational settings rather than through unofficial or non-formal media. Education can take many different forms and is the transfer of knowledge, skills, and character qualities. In the past, teaching was mostly teacher-centered, but it has since changed to be student-centered. Different teaching philosophies and methods are now evident in the teaching and learning process.

Key words: valuable, knowledge, via education, educational institutions, formal educational settings, unofficial or non-formal media, character qualities, teacher-centered, student-centered, learning process.

In this new era of civilization, every country wants to see their future by the youngsters, so in this way everything depends on the education. Obviously, the teachers play a vital role so merely teachers can educate well-known and well-versed people who are qualified in any skills. Nevertheless, also teachers should have teaching tactics and strategies. A teacher's ability to instruct pupils and run their classroom is known as their pedagogical skills. Instructors acquire the necessary knowledge, comprehend their pupils, interact with parents, work together with other educators, and create their own equitable and uniform policies. Teacher educators employ a variety of instructional tactics, tasks, assignments, and interactions in teacher education situations, which collectively constitute the pedagogy of teacher education. The techniques educators employ in the process of teaching, from material delivery to course design, are known as pedagogical approaches. Constructivism, which is active and student-centered by nature, serves as the foundation for the five main educational approaches: inquiry-based learning, collaborative learning, integrative learning, and reflective learning.

1. Inquiry-based learning. Through exploration and critical questioning, inquiry-based learning creates links between the classroom and real-world experiences, which keeps students' attention. It's a method of teaching that pushes students to solve problems and learn via experience. The constructivist theory of learning, cognitive psychology, and best practices in STEM education form the foundation of the 5E Inquiry-Based Instructional Model . Students go through five stages in the 5E learning cycle: Engage, Explore, Explain, Elaborate, and Evaluate.

2. Collaborative learning. In a collaborative (or cooperative) learning environment, students work in small groups to guarantee that everyone participates in activities or learning tasks. Students in the group may collaborate on a shared task or work on individual projects that lead to a shared final product. Some of the most popular forms of collaborative learning include the following examples: Think, pair, and share: Present a brief problem, issue, question, or discussion starter to the class. People spend a little time working on a reply.

3. Integrative learning. With integrative learning, new information and experiences are supported by the learner's integration of past knowledge and experiences. In this way, students use their abilities and apply them to new situations on a deeper level. enables students to acquire deeper and more methodical information that can be applied to a variety of situations and to effectively train by solving issues from many sectors.

4. Reflective learning. Reflective learning is centered on the internal process of analyzing strengths and investigating opportunities for improvement in order to enhance critical-thinking abilities. By constructing and clarifying meaning in terms of their own comprehension and thought processes, the learner facilitates shifts in conceptual viewpoint. For instance, it may be a group of students candidly talking about the difficulties they had when preparing for an exam, or it could be a one-on-one session where the tutor guides the student through the process of learning.

Teaching styles and methods on classroom management.

1. Drill & Practice: Applying this technique can help you learn previously learnt skills and enhance your motor abilities . Prepared exercises, or the drill method, are an excellent way to train both mental and physical skills because skills can only be mastered through repetition. Drilling or training methods are a means of acquiring skills, chance, precision, and dexterity, according to Juwitawati and Pratiwi . In certain relevant papers, this approach has been discussed .Juwitawati & Pratiwi, added that "The drill or training method is a way to get precision, dexterity, chance, and skills. This method is also a good way to teach people to get into good habits and to keep those habits going. The drill method is a way to improve motor skills and learn skills that have already been learned"[1].

2. Project-Based Method: This method of instruction is based on practical assignments that provide students with obstacles to overcome and learning activities. One of the most important methods for producing autonomous thinkers and learners is project-based learning . With these activities, children can work for extended periods of time in a somewhat autonomous manner . "PBL is defined as a strategy in which teachers serve as facilitators"[2]according to Bell.

3. These days, it's a highly well-liked teaching strategy for both regular and inclusive classes. In essence, question-answering is a teacher-centered method of instruction. Instead of lecturing, the question-answer teaching technique concentrates on having pupils respond to series of questions. Students should be encouraged and challenged by the well-crafted questions to clear up any misunderstandings and come to their own understanding of the material. Here, the teacher occasionally draws attention to and piques the pupils' enthusiasm by asking them questions. The audio-visual process combines software and hardware techniques. A device that presents information through both aural and visual stimuli in order to aid in learning is called an audio-visual aid.They help to make the learning process more authentic, vibrant, and real by helping to concretize the information that will be taught.The "Socratic Method of teaching" is another name for this ancient teaching method. The renowned philosopher Socrates created it. Albert Einstein said "If I had an hour to solve a problem and my life depended on the solution, I would spend the first 55 minutes determining the proper question to ask for once .."[3].

Conclusion.

Teaching strategies and educational objectives must be focused on creating people who believe in their own skills and will strive to improve them throughout their lives. The teacher used to be in the middle of the classroom, but these days, the students are in the middle and the teachers are in the middle. To make sure that every student's needs are satisfied, teachers should employ a variety of strategies. Students can benefit from the advantages of both approaches when they are combined. Students can incorporate their personal learning style into their learning process once they are aware of it. As a result, learning will be more efficient, quicker, and more pleasurable.Teachers should therefore serve as mentors and guides during the practice phase of learning while letting students use their own initiative and discernment. In summary, a teacher employs several teaching strategies to manage the classroom based on the circumstances and requirements of the pupils.

References:

1. Munna AS, Kalam MA. Teaching and Learning process to enhance teaching effectiveness: a literature review. International Journal of Humanities and Innovation.

2. Juwitawati W, Pratiwi AR. Analysis students' anxiety in learning speaking using drill method. Professional Journal of English Education.

3. Andrini VS. The effectiveness of inquiry learning method to enhance students' learning outcome: A theoretical and empirical review. Journal of education and practice.

SOTSIAL KONFLIKTLAR VA ULARNING IJTIMOIIY YECHIMLARI

Yuldasheva Turdixon Uraimjon qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, O'zbek tili ta'limi fakulteti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası, Sotsiologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

yuldasheva1702@gmail.com

Annotatsiya: Maqola "Sotsial konfliktlar va ularning ijtimoiy yechimlari" mavzusiga bag'ishlanib, jamiyatdagi ijtimoiy nizolar va ularning sabablarini tahlil qiladi. Muallif, sotsial konfliktlarning individual, guruh va jamiyat darajasida qanday shakllanishi, ular iqtisodiy, siyosiy va madaniy omillar bilan qanday bog'liq ekanligini o'rganadi. Sotsial konfliktlar va ularning ijtimoiy yechimlari sohasidagi tadqiqotlar ko'plab ilmiy ishlarda, ijtimoiy fanlarda va siyosatshunoslikda muhim o'rin tutadi. Ushbu mavzu jamiyatlar o'rtasida yuzaga keladigan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy ziddiyatlarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, maqolada konfliktlarning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri va ularni hal qilishda samarali bo'lgan yechimlar, masalan, muzokaralar, qonunchilik, ta'lim va ijtimoiy adolatni ta'minlash kabi usullar ko'rib chiqiladi. Maqola, shuningdek, konfliktlarni oldini olish va bartaraf etish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy institutlar va jarayonlarga ham alohida e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: konfliktlar, mojaro, konfliktologiya, ijtimoiy ziddiyat, tadqiqotlar

Annotation: The article, titled "Social Conflicts and Their Social Solutions," analyzes social conflicts within society and their causes. The author examines how social conflicts emerge at individual, group, and societal levels, and their connection with economic, political, and cultural factors. Research in the field of social conflicts and their solutions plays a significant role in scientific works, social sciences, and political science. This topic includes the analysis of social, economic, political, and cultural contradictions that arise between societies. The article also explores the impact of conflicts on social stability and effective methods for resolving them, such as negotiations, legislation, education, and ensuring social justice. Special attention is given to the necessary social institutions and processes that contribute to the prevention and elimination of conflicts.

Keywords: conflicts, contradictions, conflictology, social conflict, research.

Kirish. Jamiyatda yuzaga kelib chiquvchi va bevosita o'zining salbiy ta'sirini o'tkazuvchi jarayonlardan biri bu shubhasiz – sotsial konfliktlardir. Insonlar bir hududda o'zaro bir jamoa, to'da yoki guruh bo'lib turmush tarzini tashkil etar ekan,

o`rtada manfaatlar to`qnashuvi hamda kelishmovchiliklar kelib chiqishi tabiiy holni anglatadi. Bu to`qnashuvlar natijasi o`laroq – insonlar jamlanmasida ijtimoiy konflikt rivojlanib boradi. Sotsial konfliktni o`rganish va tadqiq etish umumbirlashmani saqlan qolish hamda yaxlitlikni ta`minlash uchun xizmat qiladi. Ijtimoiy o`zaro xilma-xillik mavjud bo`lgan yerda, sotsial konfliktlar kelib chiqishi noodatiy holat sifatida hech qachon baholanmagan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Konflikt (lot. Conflictus - to'qnashuv) - tomonlarning o'z manfaatlarini va maqsadlariga erishish yo'lida qarama-qarshi turishida ifodalanadigan odamlar (yoki shaxsning ichki tuzilishi elementlari) o'rtasidagi o'zaro ta'sir sifati.

Ko'pgina tadqiqotchilar konfliktlarni iqtisodiy, siyosiy, madaniy va psixologik omillardan kelib chiqqan holda tasniflashadi. Klassik sotsial teoriyalarga kelsak, Karl Marksning iqtisodiy tengsizliklar va sinf kurashiga asoslangan yondashuvi sotsial konfliktlarning iqtisodiy asoslari haqida muhim tushuncha beradi. Marksist yondashuv, ayniqsa, kapitalistik jamiyatlarda boylik va resurslarni taqsimlashdagi adolatsizliklarni keltirib chiqaradigan omil sifatida qaraladi.

Max Weber esa konfliktlarni nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy status va hokimiyatga asoslangan deb hisoblaydi. Weberning ijtimoiy qatlamlar, hukumat va siyosiy tashkilotlarga oid tahlillari sotsial ziddiyatlarning ko'p tomonlama ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, Emile Durkheim o'zining ijtimoiy integratsiya va anomiya (jamiyatdagi tartibsizlik) haqidagi ishlari orqali, jamiyatda me'yorlar va qadriyatlar o'zgarganda yuzaga keladigan konfliktlarni o'rganishga alohida e'tibor qaratgan. Durkheimning fikricha, anomiya holatida odamlar o'z ijtimoiy roli va qadriyatlarini yo'qotishadi, bu esa ziddiyatlar va tartibsizliklarga olib keladi.

Zamonaviy konfliktologiyada “sotsial konflikt” tushunchasi keng va tor ma'noda qo'llaniladi. Keng ma'noda, sotsial konflikt –sotsial hayotda sodir bo`ladigan va yuzaga kelishi mumkin bo`lgan barcha konfliktlarni o`z ichiga qamrab oladi. Tor ma'noda, u jamiyat hayotining aynan bir sohasiga, ijtimoiy sohaning o'ziga ta'sir qiladi lekinsiyosat, iqtisod va boshqa sohalariga taalluqli bo`lmaydi. Amerikalik sotsiolog L.Koser o'zining “Funktsiyalar sotsial konflikt” uni ijtimoiy guruhlarining intilishlari va hissiyotlarini aks ettiruvchi mafkuraviy hodisa sifatida belgilaydi. Uning fikricha, konfliktlarning qadri shundaki, ular ijtimoiy tizimning ossifikatsiyasi (yemirilish)ni oldini olish, ochiqinnovatsiyalar sari yo'l ekanligini ko'rsatadi. Sotsial konflikt deganda jamiyatdagi shaxslar yoki guruhlar o'rtasidagi qarama-qarshi manfaatlar, qadriyatlar yoki harakatlar natijasida yuzaga keladigan keskinlik, kelishmovchilik yoki qarama-qarshilik tushuniladi. Bu sotsiologiyada asosiy tushuncha bo`lib, shaxslararo nizolardan tortib keng ko`lamli ijtimoiy harakatlargacha bo`lgan nizolarni shakllantirishda kuch, resurslar va ijtimoiy tuzilmalarning rolini ta'kidlaydi. Sotsial

konfliktlar sotsiologiyaning asosiy tushunchasi bo'lib, insoniyat jamiyatlariga kirib boradigan keskinliklar, nizolar va qarama-qarshi manfaatlarini qamrab oladi. Keng ma'noda ijtimoiy ziddiyat jamiyatdagi shaxslar yoki guruhlar o'rtasidagi qarama-qarshi manfaatlar, qadriyatlar yoki harakatlar natijasida kelib chiqadigan kelishmovchilikni anglatadi. U shaxsiy nizolardan tortib, jamiyatdagi g'alayonlargacha bo'lgan nizolar spektrini o'z ichiga oladi.

Sotsial konfliktlarni o'rganish uchun bir nechta metodologik yondashuvlar mavjud. Bu usullar tadqiqotning maqsadiga, o'rganilayotgan jamiyat va konfliktning turiga qarab farq qiladi. Sotsiologik yondashuvda sotsial konfliktlar ko'pincha kvantitativ (sonli) va sifatli (narxli) tadqiqot usullari yordamida o'rganiladi. Kvantitativ tadqiqotlar so'rovnomalar, anketalar va statistik ma'lumotlar orqali konfliktlarning tarqalishini va ularning sabablarini o'lchashga imkon beradi. Sifatli tadqiqotlar esa intervyular, fokus-guruhlar va ishtirok etuvchi kuzatuvlar orqali konfliktlarning chuqur sabablari va ularni hal etish usullarini tahlil qiladi.

Sotsial konfliktlarni hal etishda muzokaralar va boshqaruv yondashuvlari asosiy metodologik vosita sifatida ishlatiladi. Bu yondashuvlar muzokara jarayonlari, ishtirokchilarning qarorlar qabul qilishda qanday yondashuvlarni qo'llashini o'rganishga imkon beradi. Bu usulda ijtimoiy guruhlar o'rtasida muloqot va maslahatlar orqali yechimlarni topish maqsad qilingan. Tahliliy metodologiya turli ijtimoiy konfliktlar va ularning yechimlarini o'zaro taqqoslashni o'z ichiga oladi. Bu usul orqali turli jamiyatlar va davrlar o'rtasida yuzaga kelgan konfliktlarning o'xshashliklarini va farqlarini o'rganish mumkin. Taqqoslash metodologiyasi, shuningdek, tarixiy kontekstda konfliktlarni tahlil qilishda ham qo'llaniladi. Sotsial konfliktlar va ularning ijtimoiy yechimlarini o'rganishning ilmiy ahamiyati katta. Konfliktlarning sabablari va oqibatlari haqida adabiyotlarda taqdim etilgan turli yondashuvlar va nazariyalar, konfliktlarni boshqarish va hal qilishda foydali yo'nalishlar beradi. Metodologik jihatdan esa, sotsiologik, muzokaraviy va tahliliy usullar orqali konfliktlarning sabablari va hal etish yo'llari o'rganilishi mumkin. Bu bilimlar, o'z navbatida, jamiyatlar uchun barqarorlik va taraqqiyot yo'lida muhim ahamiyat kasb etadi.

Natija va muhokama. Sotsial konfliktlar turli ijtimoiy guruhlar, sinflar yoki xalq o'rtasida yuzaga keladigan ziddiyatlarni ifodalaydi. Tadqiqot davomida, jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik, tengsizlik, madaniy farqlar, iqtisodiy imkoniyatlar taqsimoti kabi omillar sotsial konfliktlarning asosiy sabablari sifatida aniqlangan. Shu bilan birga, konfliktlarning ijtimoiy tuzilmalarga ta'siri, ular jamiyatning barcha qatlamlarida qanday tarqalishi va oqibatlari tahlil qilingan. Ko'pgina sotsial konfliktlar ko'pincha qashshoqlik, ishlov berish sharoitlari, ta'lim va tibbiyotga kirishning cheklanganligi kabi masalalar bilan bog'liq. Tadqiqotda shuningdek, bu konfliktlarning tez-tez

ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy tizimlar tomonidan qanday boshqarilishi va ba'zan, qattiq repressiv choralar ko'rilishi haqida gapirildi. Biroq, ayrim ijtimoiy guruhlar konfliktlarni tinch yo'l bilan hal qilish, murosa va hamkorlikka asoslangan yechimlarni izlashda muvaffaqiyatga erishgan.

Sotsial konfliktlarning ijtimoiy yechimlari jamiyatning barqarorligi va rivojlanishi uchun zarurdir. Konfliktlar, bir tomondan, ijtimoiy adolatning etishmasligi va iqtisodiy tengsizlikni ko'rsatadi, ikkinchi tomondan esa, ular yangi ijtimoiy tizimlar va normativ qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qilishi mumkin. Shunday qilib, konfliktlarning ijtimoiy yechimlari faqat konfliktlarni bartaraf etish bilan cheklanmay, balki jamiyatdagi muammolarga asosli va uzoq muddatli yechimlar taklif etishni ham o'z ichiga oladi.

Sotsial konfliktlarning yechimlaridan biri, tenglik va adolatni ta'minlashga asoslangan siyosiy va ijtimoiy islohotlardir. Bu islohotlar ta'lim, sog'liqni saqlash, ish bilan ta'minlash va ijtimoiy himoya tizimlarining yaxshilanishi orqali amalga oshirilishi mumkin. Shu bilan birga, meditatsiya va dialog usullaridan foydalanish, ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi muloqotni oshirish, konfliktni hal etishning samarali yo'li sifatida qaraladi. Bu usullar nafaqat konfliktlarni kamaytiradi, balki ijtimoiy guruhlarining bir-birini tushunishi va hamkorlikda ishlashini rag'batlantiradi. Bundan tashqari, ijtimoiy yechimlar faqat davlat darajasida emas, balki jamiyatdagi har bir individualning ijtimoiy mas'uliyatini oshirishga ham bog'liqdir. Jamiyatda tenglik, bag'rikenglik va hurmatni targ'ib qilish, ijtimoiy tizimning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi. Konfliktlarni hal qilishda, har bir guruhning manfaatlarini inobatga olish va ularning faol ishtirokini ta'minlash muhimdir.

Xulosa. Sotsial konfliktlar jamiyatning rivojlanish jarayonida tabiiy hodisa bo'lib, ular turli ijtimoiy guruhlar, sinflar yoki millatlar o'rtasida yuzaga keladi. Konfliktlar ijtimoiy adolatsizlik, iqtisodiy tengsizlik, siyosiy erkinliklar va madaniy farqlar kabi turli omillar tufayli yuzaga keladi. Bunday konfliktlarni hal qilishda ijtimoiy yechimlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular sud-huquqiy, iqtisodiy va madaniy yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin.

Birinchidan, ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlash, ijtimoiy xavfsizlikni kuchaytirish va resurslarni teng taqsimlash konfliktlarni kamaytirishda asosiy rol o'ynaydi. Ikkinchidan, madaniy va diniy farqlarni hurmat qilish, o'zaro tushunishni rivojlantirish va ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlash muhimdir. Nihoyat, siyosiy islohotlar, demokratik ishtirok va fuqarolik jamiyatining faoliyatini kuchaytirish sotsial konfliktlarni oldini olishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, sotsial konfliktlarni hal qilish uchun barcha ijtimoiy qatlamlarning manfaatlarini inobatga olgan holda, adolatli va teng huquqli jamiyatni

qurishga qaratilgan kompleks va ko'p yo'nalishli choralar zarur. Bu jamiyatda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashning asosiy shartidir.

REFERENCES

1. Arthur, W. and Bennett, W. (1995), "The international assignee: the relative importance of factors perceived to contribute to success", *Personnel Psychology*, Vol. 48, pp. 99-114.
2. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта. -М.: Аспект-Пресс, 2021
3. *The British Journal of Sociology*, Vol. 8, No. 3 (Sep. 2018), pp. 197-207.
4. Кузнецов Н. С. Человек: потребности и ценности. — Свердловск: Изд-во Урал.Ун-та, 2017.
5. Firkola, P. (2006). Japanese management practices past and present. *Economic Journal of Hokkaido Univ.*, 35, 115-130.

ГИПЕРБОЛА VA UNGA DOIR MASALALARNING SODDA ISHLANISH USULLARI URUNMA TENGLAMASINING TADBIQI

Saliyeva Sevara Ma'mirbek qizi

Matematika va Informatika kafedrası o'qituvchisi,

Andijon davlat pedagogika instituti,

E-mail: saliyevasevara18@gmail.com,

Jo'rayeva Dilsora Zafarbek qizi

Matematika va Informatika yo'nalishi talabasi,

Andijon davlat pedagogika instituti

E-mail: dilsorajurayeva21@gmail.com

Аннотация: Ushbu maqolada Giperbola — bu ikkita doira yoki elipsning kesishishidan hosil bo'ladigan konik shakl bo'lib, uni matematikada ko'plab turli sohalarda, jumladan, optika, astronomiya va fizikada qo'llaniladi. Maqolada giperbolaning umumiy ta'rifi, uning asosiy tenglamalari, simmetriyasi, va xususiyatlari, shuningdek, giperbolaning doimiy yoriqlari va tangensial chiziqlari haqida ma'lumotlar berilgan. Giperbolaning amaliy qo'llanilishi ham ko'rib chiqiladi, masalan, uning yoritish tizimlari, elektromagnit to'lqinlar va boshqa ilmiy tadqiqotlarda qanday ahamiyatga ega ekanligi haqida. Maqola, shuningdek, giperbolaning tasviriy misollarini va geometrik shaklini o'rganishni qiziqarli va tushunarli qilib taqdim etilgan

Калит so'zlar: giperbola, asimptota, radius-vektor, ekstsentrisiteti, mavhum o'q, haqiqiy o'q, tenglama, fokus, ordinata, absissa.

ПРОСТЫЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ С ГИПЕРБОЛОЙ И СВЯЗАННЫМИ С НЕЙ ЗАДАЧАМИ, ПРИМЕНЕНИЕ УРАВНЕНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Аннотация: В этой статье гипербола представляет собой коническую форму, образованную пересечением двух кругов или эллипсов, и используется во многих различных областях математики, включая оптику, астрономию и физику. В статье дано общее определение гиперболы, ее основные уравнения, симметрия и свойства, а также сведения о сплошных трещинах и касательных гиперболы. Также рассматриваются практические применения гиперболы, например, насколько она важна в системах освещения, электромагнитных волнах и других научных исследованиях. Также в статье в интересной и понятной форме представлены наглядные примеры гиперболы и ее геометрической формы.

Ключевые слова: гипербола, асимптота, радиус-вектор, эксцентриситет, абстрактная ось, вещественная ось, уравнение, фокус, ордината, абсцисса.

SIMPLE WORKING METHODS OF HYPERBOLA AND PROBLEMS RELATED TO IT, APPLICATION OF PRODUCT EQUATION

Abstract: In this article, a hyperbola is a conic shape formed by the intersection of two circles or ellipses, and is used in many different areas of mathematics, including optics, astronomy, and physics. The article provides a general definition of a hyperbola, its basic equations, symmetry, and properties, as well as information about continuous cracks and tangent lines of a hyperbola. Practical applications of the hyperbola are also considered, such as how it is important in lighting systems, electromagnetic waves, and other scientific research. The article also presents illustrative examples of the hyperbola and its geometric shape in an interesting and understandable way.

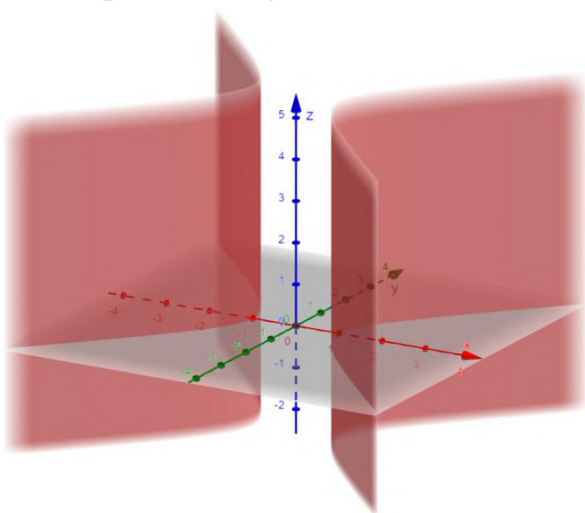
Key words: hyperbola, asymptote, radius-vector, eccentricity, abstract axis, real axis, equation, focus, ordinate, abscissa

Giperbolaning ta’rifi: Har bir nuqtasidan berilgan ikki nuqtagacha masofalarining ayirmasi o‘zgarmas miqdor bo‘lgan geometrik o‘rin giperbola deyiladi.

$$\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} = 1 \quad (1)$$

(a- haqiqiy yarim o‘q, b-mavhum yarim o‘q)

Giperbolaning ko‘rinishi

$$\pm \frac{a^2}{c} = \pm \frac{a}{e}$$

Giperbola asimptotalari: $y = \pm \frac{b}{a} x$

Giperbolaning radius vektorlari:

$$\begin{cases} r = ex - a \\ r_1 = ex + a \end{cases}$$

Giperbolaga o‘tkazilgan urinma

tenglamasi: $\frac{x_1 \cdot x}{a^2} - \frac{y \cdot y_1}{b^2} = 1$

Giperbolaning eksentrisiteti:

$$e = \frac{2c}{2a} = \frac{c}{a} = \frac{\sqrt{a^2 + b^2}}{a}$$

Giperbolaning direktrisalari: $x =$

MISOLLAR

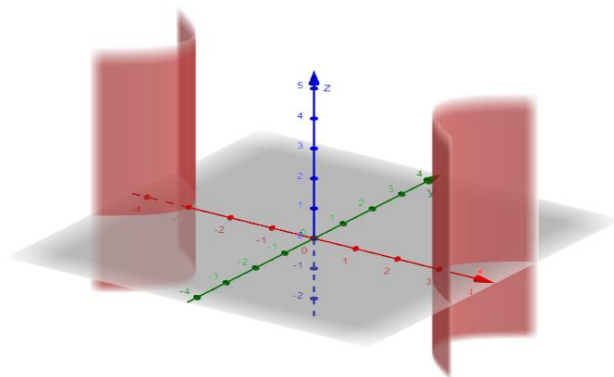
1) Fokuslari orasidagi masofa $2\sqrt{11}$ bo'lib, o'zi (9 ; -4) nuqtadan o'tgan giperbolaning tenglamasi tuzilsin.

Yechish: $2c = 2\sqrt{11} \quad c = \sqrt{11}$

$$a^2 - c^2 = -b^2 \quad (1) ,$$

$$\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} = 1 \quad (2)$$

c ning qiymatini (1) ga va berilgan nuqtani (2) ga qo'yib Sistema hosil qilamiz.

$$\begin{cases} a^2 - \sqrt{11}^2 = -b^2 \\ \frac{81}{a^2} - \frac{16}{b^2} = 1 \end{cases} \Rightarrow$$

$$\begin{cases} a^2 + b^2 = 11 \\ 81b^2 - 16a^2 = (ab)^2 \end{cases} \Rightarrow a^2 = 11 - b^2$$

$$b^2 \Rightarrow 81b^2 - 16(11 - b^2) = b^2(11 - b^2)$$

$$b^4 \Rightarrow 81b^2 - 176 + 16b^2 = 11b^2 - b^4$$

oxirgi tenglamadan b^2 ni topamiz.

$b^2 = 2$ bundan $a^2 = 9$ ga teng

ekanligi kelib chiqadi. Qiymatlarni o'z o'rniga qo'ysak giperbola tenglamasi kelib chiqadi.

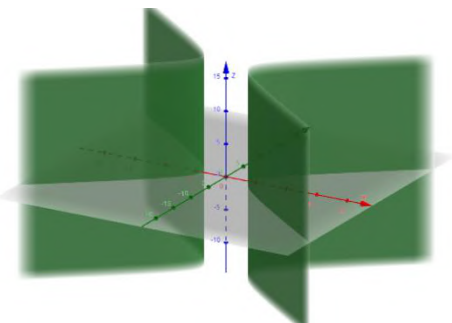
Javob: $\frac{x^2}{9} - \frac{y^2}{2} = 1$

2) Giperbolaning tenglamasi $9 \cdot x^2 - 16 \cdot y^2 = 144$. Buning $x = 8$ nuqtasining radius vektorlari aniqlansin.

Yechish: $9 \cdot x^2 - 16 \cdot y^2 = 144$ avval giperbola tenglamasini kanonik holatga keltirib olamiz.

$$9 \cdot x^2 - 16 \cdot y^2 = 144 \setminus :$$

$$144 \frac{9 \cdot x^2}{144} - \frac{16 \cdot y^2}{144} = 1 \quad \frac{x^2}{16} - \frac{y^2}{9} = 1$$

Giperbolaning radius vektorlari:

$$\begin{cases} r = ex - a \\ r_1 = ex + a \end{cases}$$

Ekstsentrisiteti: $e = \frac{\sqrt{a^2+b^2}}{a} \quad e = \frac{\sqrt{16+9}}{4}$

Qiymatlarni o'z o'rniga qo'yib qo'ysak $\begin{cases} r = \frac{5}{4} \cdot 8 - 4 = 6 \\ r_1 = \frac{5}{4} \cdot 8 + 4 = 14 \end{cases}$

Javob: $\begin{cases} r = 6 \\ r_1 = 14 \end{cases}$

3) Giperbolaning tenglamasi $9x^2 - 16y^2 = 144$. Buning direktrisalarning tenglamalari topilsin.

Yechish: Avval giperbola tenglamasini kanonik holatga keltirib olamiz. $9x^2 -$

$$16y^2 = 144 \quad \div : 144 \quad \frac{9x^2}{144} - \frac{16y^2}{144} =$$

$$1 \quad \frac{x^2}{16} - \frac{y^2}{9} = 1 \quad a = 4 \quad b = 3$$

Giperbola direktrisasi: $x =$

$$\pm \frac{a^2}{c} \quad a^2 + b^2 = c^2 \quad x =$$

$$\pm \frac{16}{\sqrt{16+9}} = \pm \frac{16}{5}$$

Javob: $x = \pm \frac{16}{5}$

4) Giperbolaning asimptotalari

$y = \pm \frac{2}{3}x$. Tenglamasi $x - 4 = 0$ bo'lgan chiziq bunga urinma bo'lmoqda.

Giperbolaning tenglamasi tuzilsin.

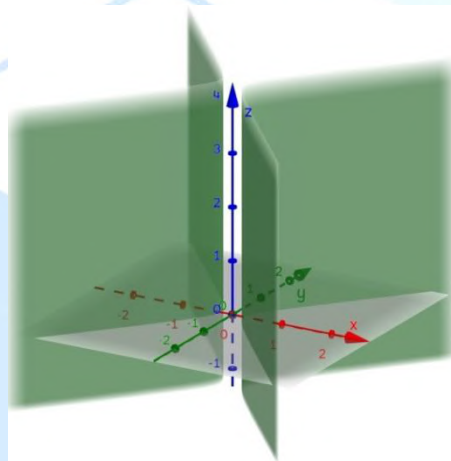
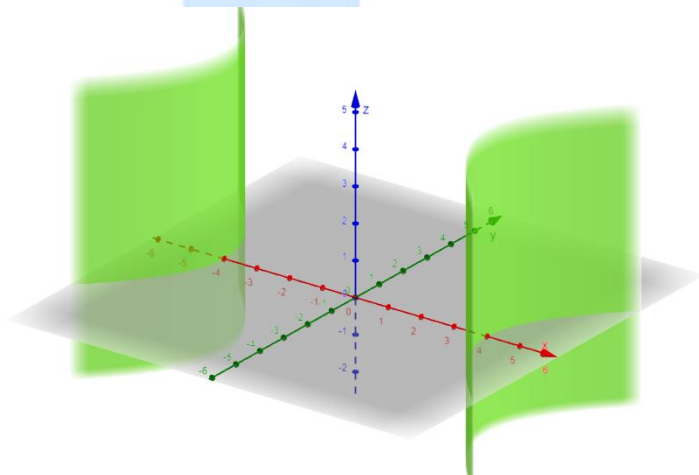
Yechish: $\frac{x_1 \cdot x}{a^2} - \frac{y \cdot y_1}{b^2} = 1 \quad x = a^2 * x_1 = 4 \quad x_1 = 4 * a^2, \quad y_1 = 0,$

$$y = \pm \frac{b}{a}x = \pm \frac{2}{3}x, \quad \frac{b}{a} = \frac{2}{3} \quad b = \frac{2}{3}a,$$

$$\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} = 1 \quad \frac{16a^4}{a^2} = 1 \quad 16a^2 = 1$$

$$a^2 = \frac{1}{16} \quad b^2 = \frac{1}{12} \quad 16x^2 - 12y^2 = 1$$

Javob: $16x^2 - 12y^2 = 1$

Foydalanilgan adabiyotlar

1. T.N.Qori Niyoziy "Analitik geometriya asosiy kursi"- O'zbekiston Fan nashriyoti
2. S.V. BAxvalov, P.S.Modenov, A.S.Parxomenko, Analitik geometriyadan masalalar to'plami. Rus tilidan tarjima. Toshkent, universitet 2005

3. U.Xojixonov “Analitik geometriyadan misol va masalalar to‘plami” Namangan-2007
4. A.Ya. Narmanov “Analitik geometriya” Innovatsion rivojlanish nashriyot - matbaa uyi-2020
5. O.N.Tsuberbiller “Analitik geometriyadan masalalar va mashqlar to‘plami” O‘qituvchi nashriyoti
6. To‘ychiyev.Sh.Sh, & A. (2022 г.30-апрел). ВА’ЗИ NOAN’ANAVIY MASALALARNING YECHIMLARI. Eurasian Journal of Mathematical Theory and Computer Sciences, ст: 65-68.
7. D. U. Madrahimov, T. S. (2022 г.9-сентябр).
8. D. U. Madrahimov, SUBSTANTIATION OF THE DIRECTION OF RESEARCH TO INCREASE THE PERFORMANCE OF LINTERS. 6. D. U. Madrahimov, T. S. (2022 г.9-сентябр). 2. D. U. MadrSUBSTANTIATION INNOVATIVE TECHNOLOGICA, 159-163 стр.

О'ZBEKISTONDA ELEKTRON DAVLAT XIZMATLARINING HUQUQIY ASOSLARI

Dilmurodova Nozimaxon

nozimaxondilmurodova@gmail.com

Toshkent davlat yuridik universitet

Ommaviy huquq fakulteti 1-kurs Vpatok 1-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot elektronlashtirishning jamiyat va davlat hayotidagi ro'lini va huquqiy asoslarini o'rganishga qaratilgan. Davlat xizmatlarini raqamlashtirish va elektronlashtirish, xizmatlarni amalga oshirish usullari, uning asosiy funksiyalari va maqsadlari, tartibga soluvchi milliy va xalqaro huquqiy me'yorlar tahlil etilib, amaldagi qonunchilikning bu boradagi kamchiliklari va takomillashtirish yo'nalishlari yoritilgan. Shuningdek, maqolada fuqarolarning elektron xizmatlardan foydalanishdagi huquqlari va ushbu sohada ularga yaratilgan keng ko'lamli imkoniyatlar va amalga oshirilayotgan islohotlar ta'kidlab o'tiladi.

Kalit so'zlar. Elektron davlat xizmatlari, huquqiy asoslar, elektron xizmatlarning samaradorligi, huquqiy xizmat ko'rsatish saytlari, milliy va xalqaro me'yorlar.

1. Kirish

XXI asr "Axborot texnologiyalari asri". Hozirgi kunda zamonaviy texnologiyalar tez sur'atlarda rivojlanib bormoqda va jamiyatning har bir sohasiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda, jumladan xizmat ko'rsatish sohasiga ham. Tarixdan ma'lumki, davlatimiz ushbu sohada ham boshqa sohalar kabi, uzoq davrni bosib o'tdi va hozirgi darajaga yetib keldi. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng fuqarolarga xizmat ko'rsatish tizimi Sovet davridagi holatga qaraganda ancha yaxshilandi, fuqarolarga xizmat ko'rsatish uchun ko'plab turdagi davlat xizmatlari joriy etildi va yangi qonun hujjatlari qabul qilish orqali yanada mustahkamlandi. Keyingi yillarda O'zbekiston Respublikasi zamona so'rovini va xalq ehtiyojini hisobga olgan holda, axboratlashtirishdan raqamlashtirishga o'tdi hamda jamiyat va davlat hayotining har bir sohasini keng qamrab oldi.

2. Elektron davlat xizmatlari haqida asosiy tushunchalar.

2.1 Elektron davlat xizmatlari tushunchasi.

Elektron davlat xizmatlari (e-xizmatlar) – axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilgan holda jismoniy va yuridik shaxslarga, davlat tashkilotlariga ko'rsatiladigan davlat xizmatidir.

2.2 Elektron davlat xizmatlarining turlari.

Elektron davlat xizmatlari axborot va interaktiv davlat xizmatlari shaklida bo'lishi mumkin.

Axborot davlat xizmati – ariza beruvchilarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini qanoatlantirishga qaratilgan, davlat organining faoliyati to'g'risidagi axborotni e'lon qilish va boshqacha tarzda tarqatish yo'li bilan ko'rsatiladigan elektron davlat xizmatidir.

Interaktiv davlat xizmati – ariza beruvchiga ariza beruvchi va elektron davlat xizmati ko'rsatuvchi davlat organi o'rtasida ikki tomonlama elektron hamkorlik yo'li bilan ko'rsatiladigan elektron davlat xizmatidir.

2.3 Elektron davlat xizmatlariga qo'yilgan talablar.

Har bir sohada uni yanada rivojlantirish va jamiyat talablariga mos bo'lishi uchun ma'lum bir talablar belgilab qo'yilgani kabi elektron davlat xizmatlariga doir talablar ham mavjud.

Axborot davlat xizmatlari to'liq va ishonchli axborotni o'z ichiga olishi kerak.

Interaktiv davlat xizmatlari:

- qonunchilik asosida va axborotni to'plash, saqlash, unga ishlov berish, uni uzatish hamda almashish bo'yicha texnik jihatdan tartibga solish sohasidagi normativ hujjatlar asosida tashkil etilishi;

- elektron davlat xizmatlarining tasdiqlangan reglamenti asosida ko'rsatilishi;

- shaxsga doir ma'lumotlarga ishlov berishni nazarda tutuvchi xizmatlardan ariza beruvchilarning xavfsiz foydalanishini ta'minlashi;

- so'rov yuborish va elektron davlat xizmatining natijasini olish imkoniyatini ta'minlashi;

- to'liq, ishonchli bo'lgan va ruxsatsiz foydalanishdan himoya qilingan axborotni o'z ichiga olishi kerak. (1)

Asosiy qism.

3. Elektronlashtirishning hayotga tatbiq etilishi.

Elektronlashtirishning joriy etilishi va qonun hujjatlari orqali mustahkamlanishini biz faqatgina inson uchun, uning manfaatlari yo'lida amalga oshirilayotganligini ko'rishimiz mumkin. Uning dalili sifatida barcha insonlar istalgan vaqtda, erkin foydalanishi mumkin bo'lgan bir nechta saytlarning faoliyati yo'lga qo'yilganligini misol qilishimiz mumkin:

3.1 Elektronlashtirish maqsadida amalga oshirilgan yirik loyihalar:

Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz)

Ochiq ma'lumotlar portali (data.gov.uz)

Me'yoriy-huquqiy hujjatlar loyihalarini muhokama qilish portali (regulation.gov.uz)

“Litsenziya” axborot tizimlari kompleksi (license.gov.uz).

“Yagona darcha” markazlari faoliyatini avtomatlashtirish bo‘yicha axborot tizim (birdarcha.uz) (2)

Ushbu saytlar o‘z ichiga keng tarmoq yo‘nalishlarini qamrab oladi va xalq manfaatlarini uchun doimiy ravishda xizmat ko‘rsatadi.

3.2 Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) haqida.

Birgina my.gov.uz portalini oladigan bo‘lsak, hozirgi kunda jismoniy va yuridik shaxslarning davlat organlari bilan o‘zaro aloqasi hamda ushbu aloqalarni yanada samarali amalga oshirish uchun faoliyat ko‘rsatib kelayotganligi Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (Yagona portal)ning o‘zida ham belgilangan. Ushbu portaldan uyda o‘tirgan holda ham erkin foydalanish mumkin. Buning uchun kerakli xizmatdan foydalanishga onlayn so‘rovnoma yoki ariza to‘ldirishning o‘zi kifoya.

3.3 Yagona portalning maqsad va vazifalari

Yagona portalning maqsadlari:

ariza beruvchilarga davlat organlari tomonidan elektron davlat xizmatlarini ko‘rsatishni ta‘minlovchi axborot tizimlarining sifatli va uzluksiz faoliyat ko‘rsatishini ta‘minlash;

davlat organlari faoliyatining samaradorligini, tezkorligini va shaffofligini ta‘minlash, aholi va tadbirkorlik subyektlari bilan axborot almashuvini ta‘minlashning qo‘shimcha mexanizmlarini yaratish orqali ularning mas‘uliyatini va ijro intizomini kuchaytirish.

Yagona portal quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

- ariza beruvchilarga elektron davlat xizmatlaridan kafolatlangan va xavfsiz foydalana olishlarini ta‘minlash;
- elektron davlat xizmatlari olish uchun so‘rovlarni va boshqa hujjatlarni yo‘llash hamda elektron davlat xizmatlari ko‘rsatish natijasini qabul qilish;
- davlat organlariga elektron davlat xizmatlaridan foydalanish yuzasidan so‘rovlarni qabul qilish, ko‘rib chiqish va natijasini ariza beruvchilarga yuborish imkoniyatini yaratish;
- to‘lov tizimlaridan foydalangan holda onlayn-to‘lov imkoniyatlarini amalga oshirish;
- elektron davlat xizmatlari ko‘rsatishning holati va borishini kuzatish;
- elektron hujjatlarni shakllantirish, saqlash va ularning haqiqiylikini tekshirish;
- kelib tushgan so‘rovlar va ko‘rsatilgan elektron davlat xizmatlar asosida statistik ma‘lumotlarni shakllantirish. (3)

Portalning Yagona deb nomlanishining ham bir nechta sabablari mavjud:

- Elektron xizmatlardan 24/7 tartibida foydalanish mumkinligi va bunda navbatlarning mavjud emasligi;
- Davlat xizmatlari uchun to'lovlarga 10 foiz hamda I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslarga 50 foizlik chegirmalarning mavjudligi;
- Soliq va jarimalar bo'yicha qarzdorlikni aniqlash va to'lash imkoniyati;
- 100ga yaqin kommunal va davlat xizmatlari uchun elektron to'lovlarni amalga oshirish;
- Barcha xujjatlarning ximoyalangan QR-kod qo'yilgan tartibda shakllanishi;
- Call-markaz 1242 qisqa raqami, elektron pochta va ijtimoiy tarmoqlar orqali fuqarolar bilan qayta aloqaning yo'lga qo'yilganligidir.(4)

4. Milliy huquqiy normalar.

Aholiga xizmat ko'rsatishning samaradorligini oshirish, elektron hukumat sohasidagi munosabatlarni tartibga solish, elektron davlat xizmatlari tizimini yanada rivojlantirish shuningdek, mustahkamlash maqsadida bir nechta milliy-huquqiy qonun hujjatlari qabul qilingan.

1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori "Elektron davlat xizmatlari ko'rsatish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".(13.06.2016)

O'zbekiston Respublikasining "Elektron hukumat to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq, davlat xizmatlarining elektron shaklga sifatli o'tkazilishini ta'minlash, elektron davlat xizmatlari ko'rsatishning amaldagi tartibini takomillashtirish, shu jumladan davlat organlari hujjatlarining birxillashtirilishini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qildi. (5)

2.O'zbekiston respublikasining qonuni "Elektron hukumat to'g'risida".(11.06.2016)

Ushbu qonunning 1-moddasida "Ushbu Qonunning maqsadi elektron hukumat sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat." deb belgilab qo'yilgan. (6)

3"Davlat xizmatlari ko'rsatishni soddalashtirish, byurokratik to'siqlarni qisqartirish hamda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident farmoni.

"Shu bilan birga, aholiga davlat xizmatlarini qulay va oson shakllarda ko'rsatish ko'lamini oshirish va fuqarolarning idorama-idora sarson bo'lib yurishining oldini olish, davlat organlari axborot tizimida mavjud ma'lumotlarni ishonchli himoya qilish bo'yicha ishlarni izchil davom ettirish zarur" deb farmonda belgilab qo'yilgan. (7)

4.1 Milliy qonunchilik hujjatlarining muhimlik jihatlari.

Ushbu qonun hujjatlarining muhimlik jihati shundaki, ularda eng asosiy qoidalar va tamoyillar belgilangan. Jumladan: "Elektron hukumat to'g'risida"gi qonunning 6-moddasini oladigan bo'lsak, unda davlat organlari faoliyati elektron hukumat

sohasidagi qonunchilikka va unda belgilangan asosiy prinsiplarga muvofiq faoliyat yuritishi, ariza beruvchilarga xizmat ko'rsatish tartibining ochiqligi va murojaatlarning ko'rib chiqilishi holatini davlat organlarining rasmiy saytlari orqali kuzatish imkoniyatlari keltirilgan. Davlat organlari ariza beruvchiga murojaatnomaning ko'rib chiqilishi holati va xizmatlar ko'rsatilishi natijalari to'g'risidagi axborotni elektron shaklda yuborish yo'li bilan uning talabiga ko'ra taqdim etadi. Ushbu modda fuqarolar, tadbirkorlik subyektlari va davlat organlari o'rtasidagi munosabatlarda shaffoflikni oshirishga ya'ni, korrupsiya holatlarini oldini olishga xizmat qiladi.

5. Xalqaro standartlarning joriy etilishi.

Davlatimiz tomonidan xalqaro qonunchilik hujjatalari qabul qilingan shuningdek xalqaro tadqiqotlarni o'rgangan holda tajribalar orttirgan. Ularning eng asosiylariga quyidagilarni keltirish mumkin.

1.BMTning "Elektron hukumat rivojlanishi indeksi" (E-Government Development Index): Ushbu tadqiqotda BMT tomonidan har 2 yilda bir marotaba dunyo mamlakatlarining elektron hukumat tizimining rivojlanish darajasini uchta asosiy me'zon bo'yicha o'lchaydi. Indeksning ahamiyati shundaki, u davlatlar o'rtasida solishtirma beradi, hamkorlikni rivojlantirishga yordamlashadi va kamchiliklarni aniqlashga yordam beradi. O'zbekiston ham butunjahon miqyosida o'rnini yanada yaxshilash maqsadida qator choralarni amalga oshirmoqda.(8)

2.Yevropa Ittifoqining "eGovernment Action Plan" "strategik harakat re'jasi bo'lib, raqamli boshqaruv tizimini rivojlantirish maqsadida qabul qilingan. U davlat xizmatlarini raqamlashtirish; ma'muriy to'siqlarni kamaytirish; raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish; kiberxavfsizlikni ta'minlash kabi muhim maqsadlarni ko'zlaydi.(9)

3.OESDning "Digital Government Index" – bu mamlakatlarning raqamli hukumat sohasidagi yutuqlarini o'lchaydigan ko'rsatkich hisoblanadi. U 2019-yilda ishlab chiqilgan va bu indeks mamlakatlar uchun:

- Raqamli transformatsiya strategiyasini baholash
- Boshqa davlatlar tajribasini o'rganish
- Kamchilik va imkoniyatlarni aniqlash
- Rivojlanish yo'nalishlarini belgilash imkonini beradi. (10)

DGI ning muhim jihati shundaki, u davlatlarning boshqaruvida raqamli xizmat ko'rsatish tizimni nafaqat baholaydi, balki ularga boshqa davlatlarning tajribasidan foydalanish imkonini ham beradi.

6. Elektron davlat xizmatlari tizimida mavjud muammolar.

6.1 Amaliyotda yuzaga keladigan muammolar.

O'zbekiston respublikasida elektron davlat xizmatlarini keng miqyosda ommaga targ'ib qilinishi, shuningdek ushbu yo'nalish bo'yicha qonun hujjatalarining qabul qilinganligi va mustahkamlanganligiga qaramasdan, elektron davlat xizmatlarini

amalga oshirish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar yo'q emas albatta. Ulardan asosiysi sifatida quyidagilarni keltirish mumkin.

1. Huquqiy asoslarning to'liq shakllanmaganligi

Elektron davlat xizmatlari uchun zarur huquqiy normalar va qonunchilik bazasi hali to'liq shakllanmagan. Bu qonunlar va qoidalar aniq belgilab qo'yilmadi, bu esa xizmatlarni ko'rsatishda noaniqlik va turli tushunmovchiliklarga olib keladi.

2. Texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi

O'zbekistonda elektron xizmatlar taqdim etish uchun zarur texnologik infratuzilma hali to'liq rivojlanmagan. Internet tarmog'ining qamrovi va tezligi darajasining pastligi mijozlarning ham, davlat xizmatchilarining ham faoliyatida qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

3 Bilim va ko'nikmalarining yetarli emasligi

Elektronlashtirilgan tizimning aholi o'rasida keng yoyilmaganligi uchun ba'zi hollarda, aholining ayrim qatlami elektron uskunalardan, zamonaviy gadjetlardan, shuningdek, elektron xizmatlardan foydalanish bo'yicha bilim yoki ko'nikmalari yetarli emasligi sababli, qiyinchiliklarga duch kelishi, imkoniyatlardan to'liq foydalana olmasligi mumkin.

4. Maxfiylik va xavfsizlik muammolari

Shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligi va maxfiyligi eng muhim masalalardan biri hisoblanib, hozirda global muammolardan biri sifatida e'tirof etiladi. Har bir foydalanuvchi, o'zining shaxsiy ma'lumotlari himoyasining kafolatlariga erishish va shu orqali konstitutsiyaviy huquqidan foydalanishi mumkin.

6.2 Yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarning qonunchilikda ta'kidlanishi.

Bundan tashqari, davlat xizmatlari ko'rsatish tizimining yanada rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi quyidagi tizimli muammolar "Davlat xizmatlari ko'rsatish tizimini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirishning 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan MILLIY STRATEGIYASI" ham belgilab qo'yilgan.

- mavjud davlat xizmatlarining katta qismi hamon elektron shaklda ko'rsatilmadan an'anaviy shaklda aholiga taqdim etib kelinmoqda;

- tartib-taomillari o'zaro o'xshash bo'lgan davlat xizmatlarini ko'rsatish asoslarini belgilovchi normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish ishlari lozim darajada amaliyotga tatbiq etilmaganligi qonunchilik hujjatlarining soni sun'iy oshib ketishiga sabab bo'lmoqda;

- davlat xizmatlari yagona reyestrda takrorlanuvchi, bir xizmatning tarkibiy qismi bo'lgan bir nechta xizmatlar, o'z ahamiyatini yo'qotgan davlat xizmatlari saqlanib qolmoqda;

- vakolatli idoralar tomonidan davlat xizmatlarini ko'rsatishda to'lovlar ularning ushbu xizmatni ko'rsatish uchun sarf qiladigan xarajatlaridan ortiqcha miqdorlarda undirilmoqda;

- ayrim davlat xizmatlarini ko'rsatuvchi vakolatli organlar tomonidan davlat xizmatlarini ko'rsatish tartiblari muntazam ravishda buzilishi sabablari bartaraf qilinmasdan qolmoqda;

- vakolatli idoralar tomonidan davlat xizmatlarini ko'rsatish tartib-taomillari buzilganda ularning qonunga xilof xatti-harakatlari va qarorlari ustidan sudgacha shikoyat qilishning mexanizmlari yo'lga qo'yilmaganligi sababli jismoniy va yuridik shaxslarning buzilgan huquqlarini tiklash uzoq vaqtni talab qilmoqda;

- bir qator vakolatli idoralarda davlat xizmatlarini ko'rsatishga aniq mas'ul bo'lgan xodimlar ajratilmaganligi yoki belgilanmaganligi ko'rsatilayotgan davlat xizmatlarining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda;

- shaxsni identifikatsiyalashning muqobil usullari joriy etilmaganligi sababli fuqarolar tomonidan davlat xizmatlaridan foydalanishda identifikatsiya jarayoni asosan elektron raqamli imzoga bog'lanib qolmoqda;

- davlat xizmatlarining mobil ilovasi talab yuqori bo'lgan xizmatlarni to'liq qamrab olmasligi, bu ilovadan xizmatning oxiriga qadar foydalanish imkoniyati mavjud emasligi sababli elektron davlat xizmatlaridan mustaqil foydalanish ko'lami pastligicha qolmoqda;

- davlat xizmatlarini ko'rsatuvchi organlar tomonidan jismoniy imkoniyati cheklangan va nogironligi bo'lgan shaxslarga zarur infratuzilma yaratilmaganligi natijasida ariza beruvchilar ijtimoiy sohadagi xizmatlardan foydalanishda noqulayliklarga duch kelmoqda; (11)

2. Qiyosiy tahlil va muhokama.

O'zbekistonda elektron davlat xizmatlari sohasida afzalliklar bilan bir qatorda kamchiliklarni ham uchratishimiz mumkin. Ushbu muammolarni xorijiy adabiyotlar va chet el davlatlari tajribasi misolida ko'rib chiqamiz.

Elektron davlat xizmatlarini tashkil etishning huquqiy asoslari bilan bog'liq masalalar ko'plab davlatlar uchun dolzarb hisoblanadi. Ushbu sohada xorijiy davlatlar tajribasi turli yondashuvlarni ko'rsatadi shuningdek, ushbu yondashuvlardan kelib chiqib elektron davlat xizmatlari sohasida qator yangiliklar olib kirish mumkin: **Estoniya** elektron davlat xizmatlari sohasida eng ilg'or davlatlardan biri hisoblanib, bu davlat "bir martalik ma'lumot talab qilish" va X-Road tizimini joriy etish kabi asosiy yondashuvlarni yoqlaydi. Bunda fuqarolar davlat idoralariga murojaat qilganda faqat bir marotabagina ma'lumotlarini taqdim etadi va davlat idoralarining bazalarida fuqaro ma'lumotlari o'zaro almashinadi. Bu yo'l orqali fuqaro o'zining shaxsiy

ma'lumotlarini boshqalardan himoya qilishi mumkin. Shuningdek, ushbu mamlakatda X-Road tizimi joriy etilgan bo'lib, bu idoralar o'rtasidagi ma'lumotlar almashinuvida tezlik va xavfsizlikni ta'minlaydi.(12) Davlat xizmatlarini raqamlashtirish bo'yicha katta tajribaga ega bo'lgan **Singapur** davlatini ko'radigan bo'lsak, ushbu davlat ham avvalo MyInfo platformasi orqali, fuqarolar uchun shaxsiy ma'lumotlarini bir martalik kiritish tizimini joriy etgan bo'lib, boshqa barcha davlat idoralari ham shu ma'lumotdan foydalanadi. (13) Bu fuqarolarga xizmat ko'rsatish jarayonini osonlashtiradi. Yana shuni ta'kidlash kerakki, Singapurda kiberxavfsizlik va maxfiylikka jiddiy yondashiladi va har bir fuqaroning ma'lumotlari maxsus kodlash tizimi orqali himoyalanaadi. Shuningdek, jahonning Buyuk Britaniya, AQSH, Daniya, Germaniya kabi rivojlangan davlatlari fuqarolarga elektron xizmat ko'rsatuvchi tizimlarida ma'lumotlar xavfsizligi davlat xizmatlaridan foydalanish tizimida alohida belgilab qo'yilganligi, ushbu tizimning muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasida ushbu tizim to'liq rivojlanmagan. Lekin biz ham jahon tajribasini o'rgangan holda, tizimdagi xavflarni bartaraf etish, shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash tizimini yanada rivojlantirish maqsadida, yangi dasturlar ishlab chiqsak va ularni qonunchiligimizga tatbiq etsak ulkan natijaga erishishamiz.

8. Xulosa va taklif.

Hozirgi kunda bir qator muammolarga duch kelinayotgan bo'lsada, ushbu soha jamiyatimizga yaqinda kirib kelganligiga qaramasdan anchagina rivojlanishga va sezilarli siljishlarga erishildi. Amalga oshirilayotgan islohotlarning barchasi xalq uchun, uning manfaatlari uchun xizmat qilmoqda. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, muhtaram prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqqa xizmat qilishi kerak" degan prinsipning yaqqol misoli deb aytish mumkin. O'zbekistonda «elektron hukumat» ni rivojlantirishda erishilayotgan muvaffaqiyatlar axborot jamiyatini shakllantirish va yanada takomillashtirishga yo'naltirilgan davlat islohotlarining samaradorligidan dalolat beradi, – deydi BMT Iqtisodiy va ijtimoiy masalalar departamentining «elektron hukumat» bo'yicha mintaqalararo maslahatchisi **Richard Kerbi**. (14) Albatta, bunday e'tirof ham davlatimizda elektronlashtirish sohasida islohotlar amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi.

O'zbekistonda elektron davlat xizmatlari tizimini takomillashtirish va samaradorligini oshirish uchun bir nechta takliflar kiritish mumkin. Ushbu tizim davlat organlari va fuqarolar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni soddalashtiradi, ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlaydi va korrupsiyaning oldini olishga yordam beradi.

1.Davlat organlari va elektron xizmatlardan foydalanuvchilar o'rtasidagi aloqalarni soddalashtirish uchun vakolatli organlar tomonidan keng ko'lamli targ'ibot va tushuntirish ishlari olib borilishi kerak. Masalan, fuqaro my.gov.uz sayti bilan

tanish bo'lsa va uning imkoniyatlaridan to'liq foydalana olsa, vaqt va xarajat sarfini kamaytirishga, xizmat ko'rsatish jarayonini yanada soddalashtirishga erishadi.

2. Elektron davlat xizmatlaridan foydalanishda, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligiga erishish ham muhim masala hisoblanadi. Ushbu maqsadga erishish uchun xorijiy tajribalarni inobatga olgan holda, quyidagi chora-tadbirlarni taklif qilaman.

1. Shaxsiy ma'lumotlar shifrlash: Foydalanuvchilar ma'lumotlarini saqlash va almashish jarayonida shifrlash texnologiyalaridan foydalanish, bu ma'lumotlarning maxfiylikini oshiradi.

2. Authentikasiya jarayonlarini kuchaytirish: Foydalanuvchilarni autentifikatsiya qilish jarayonini ikki faktorli autentifikatsiya (2FA) kabi usullar bilan kuchaytirish. Bu foydalanuvchini aniqlash va himoyalashni takomillashtirishga yordam beradi.

3. Tizimning doimiy yangilanishi: Davlat xizmatlari tizimlarining dasturiy ta'minotini doimiy ravishda yangilab turish, shu jumladan, xavfsizlik yamoqlarini o'z vaqtida qo'llash.

4. Ta'lim va o'qitish: Davlat xodimlari va foydalanuvchilarga kibermuhofaza bo'yicha treninglar o'tkazish, xavfsizlik qoidalari va eng yaxshi amaliyotlarni o'rgatish.

5. Texnologik yangiliklardan foydalanish: Kibermuhofaza uchun yangi texnologiyalarni, masalan, sun'iy intellekt va mashinani o'rganish usullaridan foydalanish.

6. Doimiy tekshiruvlar o'tkazish: Xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan har qanday yangi tadbirlarning samaradorligini baholash uchun doimiy ravishda tekshiruvlar o'tkazish.

Ushbu choralar elektron davlat xizmatlarining xavfsizligini oshirishda muhim ahamiyatga ega shuningdek, davlatning xizmat ko'rsatish yo'nalishida xalqning ishonchini qozonishga yordam beradi. (15)

Joriy tahlil. 18-modda Elektron davlat xizmatlarining turlari.

Elektron davlat xizmatlari axborot va interaktiv davlat xizmatlari tarzida bo'lishi mumkin.

Axborot davlat xizmati ariza beruvchilarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini qanoatlantirishga qaratilgan, davlat organining faoliyati to'g'risidagi axborotni e'lon qilish va boshqacha tarzda tarqatish yo'li bilan ko'rsatiladigan elektron davlat xizmatidir.

Interaktiv davlat xizmati ariza beruvchiga ariza beruvchi va elektron davlat xizmati ko'rsatuvchi davlat organi o'rtasida ikki tomonlama elektron hamkorlik yo'li bilan ko'rsatiladigan elektron davlat xizmatidir.

Tavsiya etiladigan tahrir.

Elektron davlat xizmatlarining **axborot, interaktiv va tranzaksion** shakllarda bo'lsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Axborot davlat xizmati ariza beruvchilarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini qanoatlantirishga qaratilgan, davlat organining faoliyati to'g'risidagi axborotni e'lon qilish va boshqacha tarzda tarqatish yo'li bilan ko'rsatiladigan elektron davlat xizmatidir.

Interaktiv davlat xizmati ariza beruvchiga ariza beruvchi va elektron davlat xizmati ko'rsatuvchi davlat organi o'rtasida ikki tomonlama elektron hamkorlik yo'li bilan ko'rsatiladigan elektron davlat xizmatidir.

Tranzaksion davlat xizmatlari – korporativ moliya faoliyatining bir turi hisoblanib, tadbirkorlik bitimlarini tuzishda professional xizmatlar firmasi tomonidan taqdim etiladigan uchinchi tomon xizmati. (16)

Asos.

Jamiyat va davlat hayotida tadbirkorlik alohida ahamiyat kasb etmoqda va kundan kunga davlatning ravnaq topishida muhim ro'l o'ynamoqda. Shu sababli ushbu sohani rivojlantirish uchun ko'plab islohot dasturlari qabul qilinyapti. Qonunda tranzaksion davlat xizmatlari ko'rsatilishining belgilab qo'yilishi ham tadbirkorlarga keng imkoniyat eshigini ochadi. Tranzaksion xizmatlarning asosiy maqsadi foydalanuvchilarga moliyaviy operatsiyalar yoki ma'lum jarayonlarni amalga oshirish imkoniyatini berish bo'lib, asosan shartnomalar tuzish, onlayn litsenziyalar va ruxsatnomalarni rasmiylashtirish, pul mablag'larini o'tkazish jarayonlarida yuzaga keladi.

Mana shu kabi normalarning qonunchilikka kiritilishi, elektron davlat xizmatlari sohasining hech qanday qiyinchiliklarsiz ishlashiga va davlatimizning raqamlashtirish siyosatida muhim o'zgarishlar bo'lishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining qonuni "Elektron hukumat to'g'risida".(11.06.2016)
2. <https://daqn.uz/ozbekistonda-elektron-hukumatni-joriy-etish-va-rivojlantirish-holati/>
3. "O'zbekiston Respublikasi Yagona interaktiv davlat xizmatlari portal to'g'risida" Nizom. 25.09.2017
4. <https://my.gov.uz/oz?id=13>
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori "Elektron davlat xizmatlari ko'rsatish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".(13.06.2016)
6. O'zbekiston respublikasining qonuni "Elektron hukumat to'g'risida".(11.06.2016)

7. “Davlat xizmatlari ko‘rsatishni soddalashtirish, byurokratik to‘siqlarni qisqartirish hamda davlat xizmatlari ko‘rsatish milliy tizimini rivojlantirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident farmoni.
8. BMTning "Elektron hukumat rivojlanishi indeksi" (E-Government Development Index)
9. Yevropa Ittifoqining “eGovernment Action Plan” (ResearchGate)
10. OESDning “Digital Government Index”(2019)
11. Davlat xizmatlari ko‘rsatish tizimini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirishning 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan **MILLIY STRATEGIYASI**
12. <https://privacyinternational.org/case-study/4737/id-systems-analysed-e-estonia>
13. <https://sumsub.com/blog/singapore-my-info-singpass/>
14. <https://uza.uz/oz/posts/axborot-kommunikatsiya-sohasi-jadal-rivojlanmoqda-18-09-2015>
15. “Elektron hukumat va xizmatlar sohasini raqamlashtirish xususiyatlari”
A.Abdiraimov (2022)
16. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonning-elektron-hukumatni-rivojlantirish-indeksidagi-o-rnini-xorijiy-tajribalar-asosida-yaxshilash-istiqbollari/viewer>

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРДА СОГ'ЛОМ ОВҚАТЛАНИШДА ВИТАМИНЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Rizayeva Zoxida Omanaliyevna

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Аннотация: Maktabgacha ta'lim davri bolalar hayotidagi eng muhim bosqichlardan biridir. Ushbu davrda bolalar jismoniy va ruhiy jihatdan rivojlanadilar, shuningdek, ularning sog'lig'i va immuniteti shakllanadi. Sog'lom ovqatlanish, ayniqsa, vitaminlar bolalar organizmida muhim rol o'ynaydi. Vitaminlar, organizmning normal faoliyati uchun zarur bo'lgan organik birikmalar bo'lib, ularning yetishmasligi turli xil sog'liq muammolariga olib kelishi mumkin. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanishda vitaminlarning ahamiyati, ularning turlari va bolalar organizmiga ta'siri haqida so'z yuritimiz.

Калит so'zlar: vitaminlar, immun tizimi, maktabgacha ta'lim, sog'lom ovqatlanish, suvda eriydigan vitaminlar, jismoniy faoliyat.

Аннотация: Период дошкольного образования является одним из важнейших этапов в жизни детей. В этот период дети развиваются физически и умственно, формируется их здоровье и иммунитет. Здоровое питание, особенно витамины, играют важную роль в детском организме. Витамины – это органические соединения, необходимые для нормального функционирования организма, а их дефицит может привести к различным проблемам со здоровьем. В этой статье мы поговорим о значении витаминов в здоровом питании в дошкольных образовательных организациях, их видах и влиянии на детский организм.

Ключевые слова: витамины, иммунная система, дошкольное образование, здоровое питание, водорастворимые витамины, физическая активность.

Abstract: The period of preschool education is one of the most important stages in the life of children. During this period, children develop physically and mentally, and their health and immunity are formed. Healthy nutrition, especially vitamins, play an important role in children's bodies. Vitamins are organic compounds necessary for the normal functioning of the body, and their deficiency can lead to various health problems. In this article, we will talk about the importance of vitamins in healthy nutrition in preschool educational organizations, their types and effects on children's bodies.

Key words: vitamins, immune system, preschool education, healthy nutrition, water-soluble vitamins, physical activity

KIRISH

Vitaminlar ikki asosiy guruhga bo'linadi: yog'da eriydigan va suvda eriydigan vitaminlar. Yog'da eriydigan vitaminlar A, D, E va K vitaminlarini o'z ichiga oladi. Suvda eriydigan vitaminlar esa B guruhi vitaminlari va C vitaminini o'z ichiga oladi. Har bir vitaminning o'ziga xos vazifalari bor va ularning yetarli miqdorda iste'mol qilinishi bolalar sog'lig'i uchun juda muhimdir. A vitamini ko'rish qobiliyatini saqlash, immun tizimini mustahkamlash va terining sog'lomligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bolalar uchun A vitamini yetarli darajada iste'mol qilinishi, ularning ko'rish qobiliyatini yaxshilaydi va infeksiyalarga qarshi kurashishda yordam beradi. D vitamini suyaklar va tishlarning rivojlanishi uchun zarurdir. U kaltsiy va fosforning organizmda yaxshi so'rilishini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun D vitaminining yetarli darajada olinishi, ularning suyak tizimining sog'lom rivojlanishi uchun juda muhimdir. E vitamini antioksidant sifatida tanilgan bo'lib, hujayralarni erkin radikallardan himoya qiladi. Bu vitamin bolalarning immun tizimini mustahkamlashda va terining sog'lomligini saqlashda muhim rol o'ynaydi. K vitamini qonning to'kilishini oldini olishda va suyaklarning sog'lom rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bolalar uchun K vitaminining yetarli darajada olinishi, ularning sog'lom rivojlanishi uchun zarurdir. Suvda eriydigan vitaminlar ham bolalar organizmi uchun juda muhimdir. C vitamini immun tizimini mustahkamlash, temirning so'rilishini yaxshilash va terining sog'lomligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bolalar uchun C vitaminining yetarli darajada olinishi, ularning sog'lom rivojlanishi va kasalliklarga qarshi kurashishda yordam beradi. B guruhi vitaminlari energiya ishlab chiqarish, nerv tizimining normal faoliyatini ta'minlash va metabolizm jarayonlarida muhim ahamiyatga ega. B1, B2, B3, B5, B6, B7, B9 va B12 vitaminlari bolalar uchun zarur bo'lib, ularning o'sishi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.[4]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bolalar uchun vitaminlarning yetarli darajada olinishi, ularning ovqatlanishida turli xil mahsulotlarni kiritish orqali amalga oshirilishi mumkin. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga sog'lom ovqatlar taklif etilishi juda muhimdir. A vitamini manbalari: sabzavotlar (masalan, sabzi, brokkoli), mevalar (masalan, shaftoli, mango), sut va sut mahsulotlari, tuxum. D vitamini manbalari: quyosh nuri, baliq (masalan, losos, makrel), tuxum, sut va sut mahsulotlari. E vitamini manbalari: yong'oqlar (masalan, bodom, kaju), urug'lar, sabzavotlar (masalan, brokkoli, ismaloq). K vitamini manbalari: yashil bargli sabzavotlar (masalan, ismaloq, brokkoli), karnabahar, soya mahsulotlari. C vitamini manbalari: mevalar (masalan, apelsin, limon, qulupnay),

sabzavotlar (masalan, pomidor, bulg'or qalampiri). B guruhi vitaminlari manbalari: don mahsulotlari, go'sht, tuxum, sut va sut mahsulotlari, sabzavotlar.[3]

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning sog'lom ovqatlanishini ta'minlash uchun ovqatlanish dasturlari ishlab chiqilishi zarur. Ushbu dasturlar bolalarning yoshiga, jismoniy faoliyatiga va sog'lig'iga mos ravishda tuzilishi kerak. Ovqatlanish dasturlarida vitaminlarga boy mahsulotlar kiritilishi, bolalarning sog'lom rivojlanishi uchun zarurdir. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ovqatlanish jarayonida bolalarga turli xil sabzavotlar, mevalar, don mahsulotlari va protein manbalarini taklif etish muhimdir. Shuningdek, bolalarga suv ichish odatini o'rgatish va shirin ichimliklardan cheklanish tavsiya etiladi. Sog'lom ovqatlanish bolalar salomatligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Vitaminlar, minerallar va boshqa oziq moddalar bolalar organizmida energiya ishlab chiqarish, immunitetni mustahkamlash va o'sish jarayonlarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga sog'lom ovqatlar taklif etilishi, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilashga yordam beradi.[2]

Bolalar ovqatlanishida vitaminlarga boy mahsulotlarni kiritish, ularning o'sish va rivojlanish jarayonlarini tezlashtiradi. Sog'lom ovqatlanish, shuningdek, bolalarning diqqatini, xotirasini va umumiy ruhiy holatini yaxshilaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanish odatlarini o'rnatish, bolalarning kelajakdagi sog'lig'ini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga taqdim etiladigan oziq-ovqat mahsulotlarining sifati ham muhimdir. Oziq-ovqat mahsulotlari tabiiy va vitaminlarga boy bo'lishi kerak. Shuningdek, bolalarga tayyorlangan ovqatlar gigiyenik talablar va standartlarga javob berishi zarur. Oziq-ovqat mahsulotlarining sifatini nazorat qilish, bolalarning sog'lom ovqatlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oziq-ovqatni tayyorlash va taqdim etish jarayoni ham muhimdir. Ovqatlar bolalar uchun qiziqarli va jozibali ko'rinishda tayyorlanishi kerak. Oziq-ovqatni tayyorlashda vitaminlarning saqlanishini ta'minlash uchun to'g'ri pishirish usullaridan foydalanish zarur. Masalan, sabzavotlarni bug'da pishirish yoki qovurish o'rniga, ularni qaynatish yoki parovozda tayyorlash vitaminlarning saqlanishini ta'minlaydi. Bolalarga sog'lom ovqatlanish odatlarini o'rgatish, ularning kelajakdagi sog'lig'ini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga sog'lom ovqatlar haqida ma'lumot berish, ularni sog'lom ovqatlanishga rag'batlantirish zarur. Shuningdek, bolalarga ovqatlanish jarayonida o'z tanlovlarini qilishga imkon berish, ularning sog'lom ovqatlanish odatlarini shakllantirishga yordam beradi.[1]

XULOSA

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanish bolalarning sog'lom rivojlanishi uchun muhimdir. Vitaminlar bolalar organizmida muhim rol o'ynaydi va

ularning yetarli darajada olinishi zarur. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ovqatlanish dasturlari ishlab chiqilishi va vitaminlarga boy mahsulotlar kiritilishi bolalarning sog'lom rivojlanishi uchun zarurdir. Bolalarga sog'lom ovqatlanish odatlarini o'rgatish, ularning kelajakdagi sog'lig'ini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Sog'lom ovqatlanish, bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilashga yordam beradi va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga asos soladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Гуломова Д. (2020). «Питание и здоровье детей: витамины и минералы». Ташкент: Министерство здравоохранения Республики Узбекистан.
2. Муродова С. (2019). «Здоровое питание в дошкольном образовании: теоретические и практические аспекты». Ташкент: Национальный университет Узбекистана.
3. Тошпулатова Н. (2021). «Витамины и их роль в здоровье детей». Ташкент: Академия наук Узбекистана.
4. Рахмонова Л. (2018). «Здоровое питание и дети: витамины и их источники». Ташкент: Министерство образования Узбекистана.
5. Саидова, М. (2022). «Питание и здоровье в дошкольном образовании: проблемы и решения». Ташкент: Министерство дошкольного образования Республики Узбекистан.
6. Джумаева А. (2023). «Важность витаминов в питании детей». Ташкент: Институт здравоохранения Узбекистана.
7. Исмаилова Ф. (2020). «Здоровое питание и дети: научная основа». Ташкент: Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан.

SIMULYATSIYA O'YINLARINI O'QITISH USULLARI VA MAZMUN MOHIYATI

*Qodirova Nilufar G'ayratovna
Hakimova Shahnoza Vohid qizi
Hoshimova Hulkaroy Djurayevna
Farg'ona shahar kasb-hunar maktabi
maxsus fan o'qituvchilari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada simulyatsiya o'yinlarini o'qitish usullari, biznes o'yin usullari, rolli o'yinlar haqida, o'qitish usullarining passiv, interfaol, faol usullari haqida va shuningdek o'quvchilar va o'qituvchilarning ishonch, o'zaro yordam, o'zaro mas'uliyat munosabatlarini rivojlantirish, shuningdek, talabani shaxsiga hurmat, ishonchni rivojlantirish, unga mustaqillik, tashabbuskorlik va natija uchun individual javobgarlikni ko'rsatish imkoniyatini ochib berishi haqida so'z ketadi.

Kalit so'zlar: Simulyatsiya, rolli o'yinlar, passiv usullar, interfaol usullar, faol usullar, interaktiv usul, faol ta'lim usullari.

Simulyatsiya o'yinlarini o'qitish usullari:

- Ish rolini bajarish bilan stajirovka - voqelikning o'zi namuna bo'lib xizmat qiladigan va taqlid asosan rolni (pozitsiyani) bajarishga ta'sir qiladigan muayyan turdagi faol o'rganish usuli.

- simulyatsiya mashg'ulotlari turli texnik vositalar va qurilmalar bilan ishlash bo'yicha ma'lum maxsus ko'nikmalar va ko'nikmalarni rivojlantirishni nazarda tutadi.

- Rol o'ynash (dramatizatsiya) - jamoadagi munosabatlar muammolari, etakchilik uslubi va usullarini takomillashtirish muammolariga asoslangan aniq vaziyatlarni tahlil qilishning o'ynoqi usuli.

- O'yin dizayni - amaliy dars, uning mohiyati haqiqatni iloji boricha qayta tiklaydigan o'yin sharoitida muhandislik, dizayn, texnologik loyihalarni ishlab chiqishdir.

- ◆ O'yin o'qitish usullari – Bu muammoli va qo'shma faoliyat tamoyillari bilan uyg'unlashgan holda haqiqiy kasbiy faoliyat holatlarini simulyatsiya qilish printsipiga asoslangan o'quv biznes yoki faoliyat o'yinlari.

O'yin usullarini operativ va rolli o'yinlarga bo'lish kerak.

1. Ishlayotgan(biznes, boshqaruv) o'yinlari qabul qilinayotgan qarorning "to'g'riligi" va "noto'g'riligi" uchun ko'proq yoki kamroq qat'iy algoritmnini o'z ichiga olgan stsenariyga ega, ya'ni talaba o'z qarorlarining kelajakdagi voqealarga ta'sirini ko'radi. Bunday o'yinlarda instrumental o'rganish jihatiga ko'proq e'tibor beriladi va

shu bilan birga, shaxslararo jihati haqiqatga nisbatan rasmiylashtiriladi va minimallashtiriladi. Shunday qilib, simulyatsiya o'yin modeli muqarrar ravishda haqiqatni soddalashtiradi.

2. Rolli o'yinlar dramatisatsiya elementlari bilan o'zini namoyon qilish potentsialini ochish va yaxshilashga hissa qo'shadi. Ular ishtirokchini uning uchun haqiqiy va ahamiyatli faoliyat uchun xos bo'lgan vaziyatlar bilan to'qnashadi, uni o'z munosabatini o'zgartirish zarurati oldiga qo'yadi, yangi, yanada samarali muloqot ko'nikmalarini (og'zaki va og'zaki bo'lmagan, faollik va boshqalar) shakllantirish uchun sharoit yaratadi. hissiy va boshqalar).

Rolli o'yinlar inson eng yaxshi dinamik jarayonlarni o'rganadi degan taxminga asoslanadi, ayniqsa u ularga kiritilgan bo'lsa. Shuning uchun o'yinlarda asosiy e'tibor faol harakatlarga qaratiladi. Ta'lim jarayoni o'rganilayotgan vaziyatni dramatisatsiya qilishga asoslanadi. Psixologik vazifani belgilash, "bo'laklarga", "orqali" harakatga bo'linish, "bo'laklarni birlashtirish", "jismoniy" vazifalar, "jismoniy" harakatlar mavjud.

O'yin usullari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

√ ijtimoiy drama(vaziyatli trening). Uning maqsadi - biznes yoki kundalik muloqotda hamkorlar bilan samarali hamkorlikka erishish;

√ psixodrama texnikasi hayotiy vaziyatlarni o'ynash va o'zini butun shaxs sifatida anglash uchun sharoit yaratish orqali shaxsning ichki ziddiyatlarini hal qilishga qaratilgan;

√ qarshi o'yin(kommunikativ xatti-harakatni tushunishning tranzaksiya usuli). Guruhning qarshi o'yin vazifasi - psixolog-trener rahbarligida ochiq muloqot sharoitida hukmronlik qiladigan ego holatlari va ularning yashirin o'yinlari, manipulyatsiyalari, "hayot rollari" va boshqalarning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish.

Ushbu usullar juda samarali, chunki ular shaxsning kognitiv, hissiy va xulq-atvor tarkibiy qismlariga yaxlit yondashuvni amalga oshiradi, o'quv vaziyatini haqiqiy holatga yaqinlashtiradi.

biznes o'yini rejalashtirilgan rejimda amalga oshiriladigan va real professional sharoitlarga imkon qadar yaqinroq bo'lgan nazorat qilinadigan protsedura bo'lib, uning maqsadi ushbu muammoning mumkin bo'lgan echimlarini aniqlashdir. Shu bilan birga, o'yinning yo'nalishi va uning hissiy kayfiyati o'qituvchi tomonidan sozlanadi.

Biznes o'yin usuli sifatida quyidagilar mavjud ijobiy xususiyatlar:

- yuqori motivatsiya;
- o'quv jarayonining hissiy to'yinganligi;
- kasbiy faoliyatga tayyorgarlik, bilim va ko'nikmalar shakllanadi, talabalar o'z bilimlarini qo'llashni o'rganadilar;
- o'yindan keyingi muhokama bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Kimga salbiy xususiyatlar bu usul :

- Birinchidan , o'qituvchi uchun yuqori mehnat zichligi;
- ikkinchidan, o'qituvchi uchun juda ko'p kuchlanish;
- uchinchidan, o'quvchilarning ishbilarmonlik o'yinidan foydalanishga tayyor emasligi;
- to'rtinchidan, o'yinni o'tkazgan o'qituvchini almashtirish bilan bog'liq qiyinchiliklar.

Aqliy hujum bosqichlari:

- 1) dastlabki bosqich (muammo bayoni);
- 2) asosiy bosqich (g'oyalarni shakllantirish);
- 3) fikrlarni guruhlash, tanlash va baholash.

O'qitish usullarini uchta umumiy guruhga bo'lish mumkin:

1. Passiv usullar;
2. Interfaol usullar.
3. Faol usullar;

Passiv usul - bu talabalar va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning bir shakli bo'lib, unda o'qituvchi darsning asosiy qahramoni va boshqaruvchisi, talabalar esa o'qituvchining ko'rsatmalariga bo'ysunadigan passiv tinglovchilar sifatida harakat qiladilar. Passiv darslarda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot so'rovlar, mustaqil, nazorat ishlari, testlar va hokazolar orqali amalga oshiriladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va o'quvchilar tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish samaradorligi nuqtai nazaridan passiv usul hisoblanadi. eng samarasiz, ammo shunga qaramay, u ham ba'zi ijobiy tomonlarga ega. Bu o'qituvchi tomonidan darsga nisbatan oson tayyorgarlik va darsning cheklangan vaqt oralig'ida nisbatan katta hajmdagi o'quv materialini taqdim etish imkoniyatidir. Ma'ruza - passiv o'qitish usulining eng keng tarqalgan turi. Darsning bu turi kattalar o'qiydigan, fanni chuqur o'rganish uchun aniq maqsadlarga ega bo'lgan to'liq shakllangan odamlar o'qiydigan universitetlarda keng tarqalgan.

interaktiv usul. Interaktiv ("Inter" - o'zaro, "act" - harakat qilish) - o'zaro ta'sir qilish, suhbat rejimida bo'lish, kimdir bilan muloqot qilish. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, faol usullardan farqli o'laroq, interfaollar o'quvchilarning nafaqat o'qituvchi bilan, balki bir-biri bilan ham kengroq o'zaro munosabatlariga va o'quv jarayonida o'quvchilarning faolligi ustunligiga qaratilgan.

faol usul - bu o'quvchilar va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning bir shakli bo'lib, unda o'qituvchi va o'quvchilar dars davomida bir-birlari bilan muloqot qilishadi va bu erda o'quvchilar passiv tinglovchilar emas, balki darsning faol ishtirokchilaridir. Agar passiv darsda o'qituvchi darsning asosiy aktyori va boshqaruvchisi bo'lgan bo'lsa, bu yerda o'qituvchi va o'quvchilar teng huquqli

bo`ladilar. Agar passiv usul avtoritar o'zaro ta'sir uslubini nazarda tutsa, faol o'qitish usullari demokratik uslubni taklif qiladi. Ko'pchilik faol va interaktiv usullar o'rtasida teng belgi qo'yiladi, ammo umumiylikka qaramay, ular farqlarga ega. Interaktiv usullarni faol usullarning eng zamonaviy shakli sifatida ko'rish mumkin.

Faol ta'lim usullari - bu shunday o'qitish usullari bo'lib, unda o'quvchining faoliyati samarali, ijodiy, izlanish xarakteriga ega. Faol ta'lim usullariga didaktik o'yinlar, vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarni hal qilish, algoritmlar bo'yicha o'rganish, aqliy hujum, tushunchalar bilan kontekstdan tashqari operatsiyalar va boshqalar kiradi.

“Faol ta'lim usullari” yoki “faol ta'lim usullari” (AMO yoki MAO) atamasi XX asrning 60-yillari boshlarida adabiyotda paydo bo'lgan. Yu.N. Emelyanov undan ijtimoiy-psixologik ta'lim tizimida qo'llaniladigan va bir qator ijtimoiy-psixologik ta'sir va hodisalardan (guruh effekti, mavjudlik effekti va boshqalar) foydalanishga asoslangan maxsus usullar guruhini tavsiflash uchun foydalanadi. Shu bilan birga, faol bo'lgan usullar emas, balki mashg'ulotlar faoldir. U tabiatan reproduktiv bo'lishni to'xtatadi va o'quvchilarning o'z tajribasi va malakalarini rivojlantirish va o'zgartirish uchun o'zboshimchalik bilan belgilangan faoliyatiga aylanadi.

Faol o'qitish usullaridan foydalanganda o'quvchining roli o'zgaradi - itoatkor "xotira qurilmasi" dan u o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Ushbu yangi rol va uning o'ziga xos xususiyatlari zamonaviy muvaffaqiyatli shaxsning barcha zarur ko'nikmalari va fazilatlariga ega faol shaxsni shakllantirishga imkon beradi.

Faol ta'lim - bu pedagogik (didaktik), tashkiliy va boshqaruv vositalaridan keng, afzalroq kompleks foydalanish orqali o'quvchilarning o'quv va kognitiv faoliyatini to'liq faollashtirishga qaratilgan ta'lim va tarbiya jarayonini shunday tashkil etish va boshqarish. Ta'limni faollashtirish o'qitish shakllari va usullarini takomillashtirish orqali ham, umuman ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarishni takomillashtirish orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Ta'lim jarayonini faol o'qitish usullaridan foydalangan holda tashkil etish individuallashtirish, moslashuvchanlik va hamkorlik tamoyillarini o'z ichiga olgan bir qator tamoyillarga asoslanadi.

Individuallashtirish printsiplari o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ko'p bosqichli o'qitish tizimini yaratish va tenglashtirishga yo'l qo'ymaslik va har kimga ushbu qobiliyatlarga mos keladigan ta'lim olish uchun o'z qobiliyatlarini maksimal darajada oshirish imkoniyatini berishni o'z ichiga oladi. Treningni individuallashtirish quyidagi yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin:

Qobiliyatli va qiziquvchan talabalarga fanni kognitiv, ilmiy yoki amaliy maqsadlarda chuqurroq o'rganish imkonini beradigan hajm jihatidan (buning uchun individual ish rejalari, maqsadli o'quv shartnomalari, ixtiyoriy fanlardan ham foydalanish mumkin).

Vaqt o'tishi bilan o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlariga va ularni tayyorlash shakliga muvofiq ma'lum miqdordagi o'quv materialini o'rganish qoidalarini ma'lum chegaralarda o'zgartirishga imkon beradi.

Moslashuvchanlik printsipli o'z yo'nalishini o'zgartirib, tezkor, bevosita o'quv jarayonida amalga oshirish imkoniyati bilan mijozlarning ehtiyojlari va talabalar istaklarini hisobga olgan holda o'zgaruvchan trening kombinatsiyasini talab qiladi. O'qitish variantlari jamiyatdagi o'zgarishlarga mos ravishda paydo bo'lishi va o'zgarishi kerak, bu esa ta'lim tizimining inertsiyasini kamaytiradi.

Hamkorlik tamoyili o'quvchilar va o'qituvchilarning ishonch, o'zaro yordam, o'zaro mas'uliyat munosabatlarini rivojlantirish, shuningdek, talabaning shaxsiga hurmat, ishonchni rivojlantirish, unga mustaqillik, tashabbuskorlik va natija uchun individual javobgarlikni ko'rsatish imkoniyatini berishni o'z ichiga oladi. .

Faol ta'limning barcha usullari bir qator o'ziga xos xususiyatlar yoki xususiyatlarga ega. Ko'pincha quyidagi belgilar ajralib turadi:

Muammolar. Bu holatda asosiy vazifa talabani muammoli vaziyatga kiritish, undan chiqish (qaror qabul qilish yoki javob topish) mavjud bilimlari etarli emas va u o'zi bilan faol ravishda yangi bilimlarni shakllantirishga majbur bo'ladi. rahbarning (o'qituvchining) yordami va boshqa tinglovchilar ishtirokida, unga ma'lum bo'lgan birovning va o'zining kasbiy va hayotiy tajribasi, mantiqiy va sog'lom fikrga asoslanadi.

Ta'lim va kognitivning etarliligi faoliyat orttirilgan tabiat amaliy vazifalar va o'quvchining funktsiyalari. Uni amalga oshirish tufayli o'quvchilar tomonidan o'quv materialini hissiy va shaxsiy idrok etishni shakllantirish mumkin.

O'zaro ta'lim. AMO treningidan foydalangan holda darslarni o'tkazishning ko'plab shakllarining asosiy nuqtasi jamoaviy faoliyat va munozaraning bahsli shaklidir. Talabalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha ko'plab tajribalar shuni ko'rsatdiki, ta'limning kollektiv shakllaridan foydalanish ularning rivojlanishiga sof intellektual xususiyatga ega bo'lgan omillarga qaraganda ko'proq ta'sir ko'rsatdi.

Individuallashtirish. Talabaning individual qobiliyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'quv va kognitiv faoliyatni tashkil etishga qo'yiladigan talab. Belgi, shuningdek, o'quvchilarda o'z-o'zini nazorat qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'z-o'zini o'rganish mexanizmlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

O'rganilayotgan muammolar va hodisalarni o'rganish . Atributni amalga oshirish bilim va tajribani tahlil qilish, umumlashtirish va ijodiy foydalanish qobiliyatiga asoslangan muvaffaqiyatli o'z-o'zini tarbiyalash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarning boshlang'ich boshlang'ich momentlarini shakllantirishni ta'minlashga imkon beradi.

bevositalik, mustaqillik talabalarining o'quv ma'lumotlari bilan o'zaro ta'siri. An'anaviy o'qitishda o'qituvchi (shuningdek, u ishlatadigan didaktik vositalarning butun majmuasi) o'zi orqali o'quv ma'lumotlarini o'tkazuvchi "filtr" rolini o'ynaydi. Ta'lim faollashganda o'qituvchi talabalar darajasiga o'tadi va yordamchi sifatida ularning o'quv materiali bilan o'zaro munosabati jarayonida ishtirok etadi, ideal holda o'qituvchi hamkorlik pedagogikasi tamoyillarini amalga oshirgan holda ularning mustaqil ishining etakchisiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raxmatullaeva D.R. Kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilarini tadbirkorlik faoliyatiga yo'naltirib o'qitishning tashkiliy pedagogik shart-sharoitlari. Uslubiy tavsiyanoma. –T.: 2019.
2. Raxmatullaeva D.R. “Kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilarini tadbirkorlik faoliyatiga yo'naltirib o'qitishni takomillashtirish”. Pedagogika fanlari bo'yicha Falsafa doktori (PhD) doktorlik dis. –T.:2018.
3. Samadov A.N., Ostanaqulova G.N. Kichik biznes va tadbirkorlik. –T.: “Moliya-iqtisod”. 2008.

ВАЖНОСТЬ КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ГЛАГОЛАМ РУССКОГО ЯЗЫКА

Джуроев Шавкат Таикувватович

кандидат филологических наук, старший преподаватель

кафедры "Узбекского языка и иностранных языков"

Академии МВД Республики Узбекистан

Аннотация

В данной статье рассматривается важность применения коммуникативного подхода в обучении глаголам русского языка. Коммуникативный подход акцентирует внимание на взаимодействии между обучающимися и преподавателями, а также на реальных ситуациях общения, что способствует более глубокому усвоению языкового материала. В статье анализируются основные принципы коммуникативного подхода, его преимущества и примеры практического применения в обучении русскому языку как иностранному.

Ключевые слова: Коммуникативный подход, обучение, глаголы, русский язык, иностранный язык, языковая компетенция, взаимодействие.

Обучение иностранным языкам традиционно основывалось на грамматическом подходе, который акцентировал внимание на правилах и структуре языка. Однако в последние десятилетия наблюдается переход к коммуникативному подходу, который ориентирован на развитие навыков общения и взаимодействия. В частности, обучение глаголам русского языка требует особого внимания, так как глаголы играют ключевую роль в построении предложений и выражении мыслей.

Основные принципы коммуникативного подхода

Коммуникативный подход в обучении языкам основывается на нескольких ключевых принципах, которые способствуют эффективному усвоению языка и развитию коммуникативных навыков. Один из ключевых принципов — ориентация на реальное общение.

1. Ориентация на реальное общение: Обучение должно происходить в контексте реальных ситуаций, что позволяет учащимся применять язык в практических условиях. Это означает, что уроки должны включать задания и упражнения, которые отражают повседневные ситуации, с которыми учащиеся могут столкнуться в жизни. Например, ролевые игры, обсуждения актуальных тем, работа в группах и проекты, связанные с реальными событиями, помогают создать атмосферу, приближенную к естественному общению. Такой подход не

только повышает мотивацию учащихся, но и способствует лучшему запоминанию языковых структур и лексики, так как они используются в контексте, который имеет значение для обучающихся.

Кроме того, ориентация на реальное общение позволяет развивать не только языковые навыки, но и социальные, такие как умение слушать, задавать вопросы и выражать свои мысли. Это делает процесс обучения более интерактивным и увлекательным, а также подготавливает учащихся к реальным коммуникационным ситуациям, что является важным аспектом в изучении языка.

2. **Активное участие учащихся:** Учащиеся должны активно вовлекаться в процесс обучения, что значительно улучшает их понимание и усвоение материала. Это включает в себя не только участие в обсуждениях и групповых заданиях, но и проявление инициативы в исследовательской деятельности, задавание вопросов и обмен мнениями с одноклассниками и преподавателями. Активное участие способствует развитию критического мышления и навыков сотрудничества, что в свою очередь повышает общую эффективность образовательного процесса.

3. **Интеграция всех языковых навыков:** Коммуникативный подход акцентирует внимание на одновременном развитии всех аспектов языкового общения, включая говорение, аудирование, чтение и письмо. Это позволяет создать целостное понимание языка и способствует более эффективному взаимодействию в различных коммуникативных ситуациях. Такой подход помогает учащимся не только усваивать грамматические правила и лексику, но и применять их на практике, что значительно улучшает их способность к самовыражению и пониманию на изучаемом языке.

4. **Фокус на значении:** Важным аспектом является внимание к значению и контексту использования языковых единиц, что особенно актуально для глаголов, имеющих множество значений и форм.

- **Многообразие значений:** Глаголы часто обладают несколькими значениями, которые могут варьироваться в зависимости от контекста. Например, слово "бить" может означать как физическое воздействие, так и эмоциональное состояние (например, "бить тревогу"). Это многообразие требует от говорящего или пишущего внимательного выбора слов, чтобы избежать недопонимания.

- **Формы и конструкции:** Глаголы могут принимать различные формы (например, инфинитив, прошедшее время, причастия), что также влияет на их значение. Например, "читать" в настоящем времени подразумевает активное действие, тогда как "прочитанный" указывает на завершенность действия.

Понимание этих форм и их значений помогает более точно передавать мысли и идеи.

4. Культурные и социолингвистические аспекты: Значение глаголов может варьироваться не только в зависимости от языка, но и от культурного контекста. Например, в разных культурах одни и те же действия могут восприниматься по-разному, что также влияет на использование языковых единиц. Учитывая эти аспекты, можно лучше понять, как язык функционирует в различных социальных группах.

Таким образом, внимание к значению и контексту использования языковых единиц, особенно глаголов, является необходимым условием для эффективной коммуникации и понимания.

Преимущества коммуникативного подхода в обучении глаголам

1. Улучшение языковой компетенции: Коммуникативный подход способствует более глубокому пониманию и усвоению глагольных форм и их значений.

2. Развитие навыков общения: Учащиеся учатся использовать глаголы в различных контекстах, что улучшает их способность к общению на русском языке.

3. Мотивация учащихся: Интерактивные методы обучения, такие как ролевые игры и групповые дискуссии, повышают интерес и мотивацию учащихся.

В качестве примера применения коммуникативного подхода можно рассмотреть следующие методы:

- Ролевые игры: Учащиеся разыгрывают различные ситуации, используя глаголы в контексте, что помогает закрепить их использование.

- Проектная работа: Создание проектов, связанных с реальными жизненными ситуациями, позволяет учащимся применять глаголы в практическом контексте.

- Дискуссии и дебаты: Обсуждение актуальных тем способствует активному использованию глаголов и развитию аргументации. Коммуникативный подход в обучении глаголам русского языка является эффективным инструментом, способствующим развитию языковой компетенции и навыков общения. Применение данного подхода позволяет учащимся не только усвоить грамматические правила, но и научиться использовать язык в реальных ситуациях, что является ключевым аспектом успешного обучения.

Библиография

1. Бондаренко, Н. В. (2018). Коммуникативный подход в обучении иностранным языкам. Москва: Издательство "Наука".
2. Гальперин, И. Р. (2019). Проблемы и перспективы обучения русскому языку как иностранному. Санкт-Петербург: Издательство "Петрополис".
3. Кузнецова, Т. А. (2020). Методика преподавания русского языка как иностранного. Екатеринбург: Издательство "Урал".
4. Соловьёва, Е. В. (2021). Коммуникативные технологии в обучении языкам. Казань: Издательство "Казанский университет".
5. Шевченко, А. И. (2022). Глаголы в русском языке: грамматика и использование. Новосибирск: Издательство "Сибирское университетское издательство".

ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ЧИСЛОВОЙ ЛЕКСИКЕ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Халалов Закир Абдужалалович

доцент кафедры "Узбекского языка и иностранных языков"

Академии МВД Республики Узбекистан

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности применения коммуникативного подхода в обучении числовой лексике на русском языке. Коммуникативный подход акцентирует внимание на взаимодействии между учащимися и преподавателями, что способствует более глубокому усвоению языкового материала. В статье анализируются методы и техники, используемые для эффективного обучения числовой лексике, а также приводятся примеры практических заданий.

Ключевые слова: Коммуникативный подход, числовая лексика, обучение, интерактивные методы, ролевые игры, проектная деятельность.

Числовая лексика является важной частью языка, так как она используется в повседневной жизни, научных исследованиях и профессиональной деятельности. Обучение числовой лексике на русском языке требует особого внимания, так как она включает не только числовые значения, но и культурные, социальные и контекстуальные аспекты. Коммуникативный подход, ориентированный на взаимодействие и практическое применение языка, представляет собой эффективную стратегию для обучения числовой лексике.

Коммуникативный подход в обучении языкам

Коммуникативный подход в обучении языкам представляет собой современную методологию, ориентированную на использование языка как инструмента для эффективного общения. В отличие от традиционных методов, которые часто сосредотачиваются на грамматических правилах и словарном запасе в изоляции, коммуникативный подход предлагает более целостный и практический подход к изучению языка.

Основные принципы коммуникативного подхода:

1. Интерактивные методы обучения:

- Ролевые игры: Учащиеся принимают на себя различные роли, что позволяет им практиковать язык в контексте реальных ситуаций. Это способствует развитию навыков общения и уверенности в использовании языка.

- **Дискуссии:** Обсуждение актуальных тем помогает учащимся развивать критическое мышление и учит их выражать свои мысли и мнения на изучаемом языке.

- **Групповые задания:** Работа в группах способствует взаимодействию между учащимися, что создает естественную языковую среду и позволяет обмениваться знаниями и опытом.

2. Контекстуализация:

- Применение лексики и грамматики в реальных жизненных ситуациях помогает учащимся не только запомнить материал, но и понять его практическое применение. Например, изучение чисел в контексте покупок, бронирования билетов или планирования мероприятий делает обучение более значимым и запоминающимся.

3. Фокус на смысл:

- Учащиеся учатся не просто произносить слова и фразы, но и использовать их в различных контекстах. Это включает в себя навыки, такие как:

- **Покупки:** Умение задавать вопросы о ценах, делать заказы и обсуждать товары.

- **Время:** Обсуждение расписаний, планов и мероприятий.

- **Даты:** Умение говорить о событиях, праздниках и личных датах.

Преимущества коммуникативного подхода:

- **Повышение мотивации:** Учащиеся более заинтересованы в процессе обучения, когда видят его практическое применение.

- **Развитие уверенности:** Практика общения в безопасной и поддерживающей среде помогает учащимся преодолевать страх перед использованием языка.

- **Улучшение навыков слушания и говорения:** Акцент на взаимодействии способствует развитию всех аспектов языковой компетенции, включая понимание на слух и способность к свободному выражению мыслей.

Коммуникативный подход в обучении языкам представляет собой эффективную методику, которая помогает учащимся развивать навыки общения в реальных ситуациях. Интерактивные методы, контекстуализация и фокус на смысл делают процесс обучения более увлекательным и продуктивным, что в конечном итоге способствует успешному овладению языком. Особенности обучения числовой лексике

1. Интерактивные задания

Одним из ключевых аспектов обучения числовой лексике является использование интерактивных заданий. Например, учащиеся могут участвовать в ролевых играх, где они должны использовать числовую лексику для

выполнения различных задач, таких как планирование бюджета или обсуждение расписания.

2. Игровые методы

Игры, такие как "Бинго" с числами или "Кто хочет стать миллионер?", могут быть использованы для закрепления числовой лексики. Эти методы делают обучение более увлекательным и мотивирующим.

3. Проектная деятельность

Проекты, связанные с реальными ситуациями, например, создание бюджета для мероприятия или анализ статистических данных, позволяют учащимся применять числовую лексику в практическом контексте.

Примеры практических заданий

1. Ролевая игра: Учащиеся разыгрывают сцену в магазине, где они должны использовать числовую лексику для обсуждения цен и количеств товаров.

2. Групповая работа: Создание таблицы с числовыми данными (например, статистика по населению) и представление результатов группе.

3. Игра "Числовой кроссворд": Учащиеся заполняют кроссворд, используя числовую лексику, что способствует запоминанию и закреплению материала.

Коммуникативный подход в обучении числовой лексике на русском языке позволяет создать динамичную и интерактивную учебную среду. Использование различных методов и техник способствует более глубокому усвоению материала и развитию навыков общения. Важно продолжать исследовать и внедрять новые подходы для повышения эффективности обучения.

Библиография

1. Виноградова, Н. В. (2015). Коммуникативный подход в обучении иностранным языкам. Москва: Издательство "Наука".

2. Баранов, А. И. (2018). Методика преподавания русского языка как иностранного. Санкт-Петербург: Издательство "Питер".

3. Левина, Т. А. (2020). Игровые технологии в обучении языкам. Казань: Издательство "Казанский университет".

4. Сидорова, Е. В. (2019). Применение проектного метода в обучении иностранным языкам. Екатеринбург: Издательство "Урал".

5. Кузнецова, И. А. (2021). Коммуникативные технологии в обучении языкам. Новосибирск: Издательство "Сибирское университетское издательство".

РАЗРАБОТКА ЯЗЫКОВЫХ КУРСОВ ДЛЯ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ ВОЕННЫХ УЧИЛИЩ К МЕЖДУНАРОДНЫМ НАУЧНЫМ КОНФЕРЕНЦИЯМ

Халалов Закир Абдужалалович

доцент кафедры "Узбекского языка и иностранных языков"

Академии МВД Республики Узбекистан

Мустафаева Нилуфар Фарход кизи

курсант 2- курса Академии МВД Республики Узбекистан

Аннотация

В современных условиях глобализации и интеграции военной науки важным аспектом подготовки курсантов военных училищ является развитие их языковых навыков для участия в международных научных конференциях. Данная статья посвящена разработке специализированных языковых курсов, направленных на формирование компетенций, необходимых для успешного участия курсантов в международных научных дискуссиях.

Ключевые слова: языковые курсы, военные училища, международные научные конференции, подготовка курсантов, научные дискуссии, терминология.

Участие в международных научных конференциях становится неотъемлемой частью профессиональной подготовки курсантов военных училищ. Умение представлять свои исследования, участвовать в обсуждениях и налаживать международные контакты требует высокого уровня владения иностранным языком, а также специфических знаний в области военной науки и техники.

Цели и задачи исследования

Целью данного исследования является разработка масштабируемых языковых курсов, обеспечивающих курсантам необходимые навыки для успешного участия в международных научных конференциях различного масштаба и формата (от небольших специализированных симпозиумов до крупных международных конгрессов). Успешное участие включает в себя не только эффективное устное и письменное общение, но и навигацию в академической среде, включая презентацию исследований, ведение дискуссий, нетворкинг и взаимодействие с представителями разных культур.

Задачи исследования включают:

1. Анализ существующих программ языковой подготовки для военных училищ и других профильных образовательных учреждений, с акцентом на выявление как эффективных практик, так и недостатков, ограничивающих масштабируемость и применимость к широкому кругу участников международных конференций. Анализ будет включать в себя сравнительный анализ программ по методикам обучения, используемым материалам и результатам обучения.

2. Определение ключевых компетенций, необходимых для успешного участия в конференциях различного масштаба и формата, с учетом специфики разных научных дисциплин и уровней владения иностранным языком. Определение компетенций будет основываться на данных качественного и количественного исследования, включая анализ опыта участников конференций, экспертных оценок и анализа успешных и неуспешных кейсов. В результате будет создана иерархическая модель компетенций, позволяющая разработать модульную структуру курсов.

3. Разработка масштабируемых учебных материалов и методик обучения, адаптированных к различным уровням подготовки и специфике научных дисциплин. Масштабируемость будет обеспечена за счет:

- Модульной структуры: Разработка отдельных модулей, посвященных различным аспектам подготовки (устная речь, письменная речь, презентации, нетворкинг, академический этикет), позволяющих гибко комбинировать их в зависимости от потребностей обучающихся.

- Онлайн-платформы: Разработка или адаптация онлайн-платформы для доставки учебных материалов и организации взаимодействия между преподавателями и курсантами. Это позволит обеспечить доступ к курсам для широкого круга лиц, независимо от их географического положения.

- Автоматизированной системы оценки: Разработка системы автоматической оценки знаний и навыков, позволяющей оптимизировать процесс обучения и снизить нагрузку на преподавателей.

- Дифференцированного подхода: Разработка различных вариантов обучения, учитывающих индивидуальные потребности и темпы освоения материала.

В результате исследования будет создана система языковой подготовки, которая не только эффективна, но и легко адаптируется к изменяющимся потребностям и масштабируется для обслуживания большого числа курсантов с различными исходными уровнями и целями. Методология исследования основана на смешанном подходе, сочетающем количественные и качественные методы, обеспечивающем как глубину анализа, так и возможность

масштабирования результатов. Выбор данного подхода обусловлен необходимостью получения объективной оценки существующих практик и выявления потребностей широкого круга пользователей.

В исследовании были использованы следующие методы:

- Систематический анализ существующих программ языковой подготовки: Включал анализ не только программ военных училищ, но и программ других профильных образовательных учреждений, а также коммерческих языковых школ, специализирующихся на подготовке к академическому общению. Анализ проводился по единым критериям, позволяющим сравнивать программы с разными подходами и уровнями сложности. Это обеспечивает объективность выводов и возможность выявления лучших практик, пригодных для масштабирования.

- Сравнительное изучение: Анализ фокусировался на сравнении различных методик обучения, используемых учебных материалов и результатов обучения. Использовались количественные показатели (например, количество часов обучения, успеваемость, удовлетворенность учащихся) и качественные данные (отзывы, анализ учебных планов). Сравнительный анализ позволил определить наиболее эффективные подходы и выявить факторы, ограничивающие масштабируемость существующих программ.

- Многоуровневое анкетирование: Проводились опросы среди курсантов, преподавателей военных училищ и преподавателей других профильных учреждений, а также среди участников международных конференций (для получения данных о реальных потребностях и проблемах). Использование многоуровневого подхода позволяет получить более полную и объективную картину, минимизируя влияние субъективных факторов и обеспечивая репрезентативность данных. Анкеты были разработаны с учетом требований валидности и надежности, что позволяет экстраполировать результаты на более широкую аудиторию.

- Фокус-группы: Проведение фокус-групп с участниками международных конференций позволило глубже понять контекст использования языковых навыков в реальных условиях и выявить скрытые потребности. Фокус-группы обеспечили качественные данные, дополняющие результаты количественных методов исследования.

Применение комбинированного подхода с четко определенными критериями анализа и репрезентативной выборкой обеспечивает возможность масштабирования результатов исследования и адаптации разработанных языковых курсов к потребностям различных групп пользователей, не ограничиваясь только военными училищами.

Результаты исследования выявили существенные пробелы в существующих программах языковой подготовки, что ограничивает успешное участие курсантов в международных научных конференциях. Полученные данные подтверждают необходимость разработки новых, масштабируемых курсов, ориентированных на специфические потребности этой группы. Недостаток специализированных курсов препятствует масштабированию эффективной языковой подготовки для всех участников научных конференций.

Определение ключевых компетенций:

Ключевые компетенции, необходимые для успешного участия в международных научных конференциях, включают:

- Умение составлять и представлять научные доклады: Это включает не только грамотное построение речи, но и владение специфическими приемами презентации научных данных, умение работать с визуальными материалами и отвечать на вопросы аудитории. Эта компетенция разбита на [количество подкомпетенций] подкомпетенций, что обеспечивает пошаговое освоение материала и адаптивность к различным уровням подготовки.

- Навыки ведения научных дискуссий: Это включает умение аргументировано излагать свою позицию, критически оценивать высказывания оппонентов и вести конструктивный диалог на иностранном языке в рамках научной этики. Данная компетенция включает в себя [количество подкомпетенций] подкомпетенций, которые могут быть адаптированы к разным научным дисциплинам.

- Знание специфической терминологии в области военной науки (и других научных областей): Необходимо обеспечить доступ к широкому лексическому запасу, специфичному для конкретной научной области. Для обеспечения масштабируемости будут разработаны модули, посвященные терминологии различных научных дисциплин.

- Умение работать с научными текстами на иностранном языке: Это включает не только чтение, но и умение анализировать научные статьи, составлять аннотации, рефераты и готовить публикации. Для этого будут разработаны специальные практические задания и тесты, позволяющие оценить уровень освоения данной компетенции.

Выявленные ключевые компетенции позволяют разработать модульную систему обучения, что обеспечивает масштабируемость и адаптивность к различным группам курсантов и научным специальностям.### 3. Разработка учебных материалов

На основе проведенного анализа были разработаны учебные материалы, включающие:

- Учебники и пособия по научной терминологии.
- Практические задания по подготовке научных докладов.
- Модели научных дискуссий и ролевые игры.

Разработка специализированных языковых курсов для курсантов военных училищ является важным шагом к повышению их конкурентоспособности на международной арене. Успешное участие в научных конференциях требует не только языковых навыков, но и глубокого понимания специфики военной науки, что должно быть учтено в процессе подготовки.

Библиография

1. Баранов, А. В. (2019). *Языковая подготовка военных специалистов: проблемы и решения*. Москва: Военное издательство.
2. Иванова, Н. С. (2020). *Методика преподавания иностранных языков в военных учебных заведениях*. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ.
3. Петров, И. И. (2021). *Участие курсантов в международных научных конференциях: опыт и перспективы*. Журнал военной науки, 12(3), 45-58.
4. Сидорова, Е. А. (2022). *Специфика подготовки курсантов к научной деятельности*. Научный вестник, 8(2), 23-30.
5. Тихомиров, В. Н. (2023). *Языковая компетенция как фактор успешной научной деятельности*. Военная педагогика, 15(1), 67-75.

DINIY EKSTREMIZM VA TERRORIZMGA QARSHI KURASHDA O'ZBEKISTON TAJRIBASI

Azamova Sitora Ayonovna

SHDPI Ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Shoxliyev Sardorbek Alisher o'g'li

SHDPI Tarix yunalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda dunyoda dolzarb mavzularning biriga aylangan diniy ekstremizm va terrorizmning avj olib borishi va O'zbekistonning bunday tashkilotlarga qarshi kurashi, amalga oshirilgan xavfsizlik choralari, samarali strategiyalari, yoshlarni terrorizm xavfidan saqlab qolish haqida so'z boradi.

Аннотация: В данной статье говорится о росте религиозного экстремизма и терроризма, ставшего сегодня одной из актуальных тем в мире, а также о борьбе Узбекистана с такими организациями, реализованных мерах безопасности, эффективных стратегиях защиты молодежи от риска терроризма.

Annotation: The rise of religious extremism and terrorism, which has become one of the current topics in the world today, and the effective strategies of security measures implemented in Uzbekistan's fight against such organizations, talk about protecting young people from the risk of terrorism.

Kalit so'zlar: Diniy ekstremizm, Terrorizmga qarshi kurash, Yoshlar tarbiyasi, Diniy ta'lim, Ekstremistik tashkilotlar, Davlat siyosati, Diniy radikalizm, Milliy xavfsizlik choralari, Diniy bag'rikenglik, Xalqaro hamkorlik.

O'zbekiston diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashda o'zining bir qator samarali choralar ko'rgan va boradagi tajribasi xalqaro miqyosda katta ahamiyatga ega. Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish O'zbekistonning xavfsizlik siyosatining muhim yunalishlaridan biri hisoblanadi. Diniy ekstremizm va terrorizm insoniyat bilan birga XXI asrda sodir bo'layotgan eng xavfli millatparastlik va shovinistik g'oyalarni targ'ib qiluvchi tashkilotga aylandi. Diniy ekstremizm va terrorizm diniy bag'rikenglik, xalqlar o'rtasidagi hamkorlik, mamlakatlarning taraqqiyotiga raxna soluvchi katta tashkilotga aylandi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan terrorizmga qarshi kurashning asosiy tamoyillari – diniy ekstremizmga qarshi qonunchilikni kuchaytirish, diniy ta'lim va tarbiyani to'g'ri yo'naltirish, hamda diniy radikalizmga qarshi samarali profilaktika choralarini amalga oshirishdan iborat. O'zbekistonda terrorizmga qarshi kurashda milliy xavfsizlikni ta'minlashning bir qator yuksak standartlari joriy etilgan. Shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilish, yoshlarni ekstremizmga qarshi kurashda jalb qilish, diniy adolatni ta'minlashga

qaratilgan. O'zbekistonning xalqaro hamkorlik doirasida, BMT, SHHT, va boshqa xalqaro tashkilotlar bilanbirga amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlar va tajriba almashish, terrorizmga qarshi kurashning samarali vositalarini ishlab chiqish hamda global xavfsizlikni qaratilgan choralarda O'zbekistonning o'rnini oshirib bormoqda. Diniy ekstremizm va terrorizmning so'nggi paytlarda niyohatda ko'chayib borayotgan salbiy oqibatlarini, mazkur muammoning naqadar dolzarb ekanligini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev aynan shu masalada yuzasida nutq so'zlab: "Ayni vaqtda dunyoning ba'zi mintaqalarida yuzaga kelgan notinch vaziyat natijasida aholi migratsiyasining kuchayishi, bu esa o'z navbatida, diniy ekstremizm va terrorizmning tarqalishiga hamda ularning global muammolardan biriga aylanishiga olib kelmoqda. Bunday vaziyatni milliy davlatchiligimiz, mustaqilligimizning, aholimizning tinch va osoyishta hayoti va xavsizligimizni saqlash biz uchun eng ustuvor vazifaga aylanib bormoqda" deb so'zlaganlar. [1]

O'zbekiston ekstremizm va terrorizm tahdidlari va zararlarini bor boshidan kechirgan mamlakat hisoblanadi. Buning misolida mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan so'ng bir necha marotaba terroristik xavflarda duch keldi. 1999-yil Toshkenda sodir bo'lgan "fevral voqealari" 2000-yil avgust oyida sodir bo'lgan "Sariosiyo" va 2005-yil bo'lgan "Andijon voqealari" bunga yaqqol misol bo'lishi mumkin. Aynan shu terrorizmning naqadar ayanchli ishlariga qarshi kurashish, uning sabablarini oldini olish buyicha jahon ham jamiyatiga namuna bo'ladigan o'ziga xos tajriba shakllangan. Prezidentimiz tomonidan diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash borasida jahon ham jamiyati uchun namuna bo'lishi mumkin bo'lgan samarali ishlar qatorida quyidagilarni qayd etish mumkin: To'g'ri yo'ldan adashganlarni ijtimoiy himoya qilish va ularni sog'lom hayotga qaytarish maqsadida mazkur shaxslar bilan keng jamoatchilikni jalb etgan holda tushuntirish-profilaktika ishlarini tizimli tashkil qilish, ularni maxsus ro'yxatdan chiqarish bo'yicha mexanizmning samarasi sifatida diniy aqidaparastlik g'oyalari ta'siriga tushgan 16 mingdan ziyod fuqorolarning ichki ishlar organlarining chiqarilishi jamiyatda katta ijobiy natijalarga ega bo'ldi. [6]

Diniy ekstremizm va terrorizmning kelib chiqishiga bir qator omillar sabab bo'lishi mumkin. Ularning eng asosiysi diniy tushunmovchilik, radikal g'oyalar va iqtisodiy-sotsial tengsizlik ham sabab bo'lishi mumkin. O'zbekistonda bu masalalarga alohida e'tibor qaratilgan. Diniy ekstremizmni oldini olishda ijtimoiy, iqtisodiy, va ma'naviy sohalarda amalga oshirilgan islohotlar muhim ahamiyot kasb etmoqda. Aynan shu masalalar bo'yicha O'zbekiston hukumati tomonidan bir qancha islohotlarni amalga oshirdi. Birinchi navbatda yoshlarni tarbiyalash va diniy ta'lim tizimini yaxshilashga alohida e'tibot qaratildi. Yoshlarni diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi tarbiyalashda ta'lim tizimi muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston hukumati ta'lim sohasida islohotlar o'tkazib, yoshlar uchun axborot va ilmiy resurlarni

taqdim etmoqda. O'quv dasturlarida diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash, inson huquqlari va millatlararo totuvlikni targ'ib qilish muhim o'rin tutmoqda. O'zbekistonning diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashdagi tajribasi alohida o'rin tutadi. Bu yo'nalishda yoshlarning ma'naviy, axloqiy va intellektual rivojlanishini ta'minlash orqali ularni zararli g'oyalar ta'siridan himoya qilish asosiy vazifa sifatida belgilanadi.[4]

Ekstremistik tashkilotlar insoniyat xavsizligiga jiddiy tahdid soluvchi omillardan biridir. Ularning maqsadi jamiyatni ichki nizolarga tortish, davlatga qarshi shovinistik g'oyalarni targ'ib qilish, davlat tuzumini izdan chiqarish, tinch aholi o'rtasida vahima keltirib chiqarish va o'z mafkuralarini majburan tarqatishdan iboratdir. Ular o'z mafkuralarida boshqa insonlarga nisbatan adovat, kuch ishlatishga chaqiriqlar kabi g'oyalar ustuvor bo'ladi. Bu borada O'zbekistonda ekstremistik tashkilotlarning ta'sirini kamaytirish maqsadida qonunchilik bazasi yaratilgan. Bu jarayonda ekstremizmni targ'ib qilganlik uchun jinoiy javobgarlik belgilangan. Mahalliy aholining xabardorligini oshirish maqsadida targ'ibot-tashviqot tadbirlari o'tkaziladi. Global miqyosda ta'siri sezilayotgan ekstremistik tashkilotlarning ISHID, Al-Qoida, Hizb ut-Tahrir (Bu tashkilotlarning barchasi O'zbekistonda taqiqlangan) kabi terrorchi tashkilotlar o'zlarining g'arazli go'yalarini enternet orqali butun dunyo yoshlar ongini zaharlash orqali o'ziga jalb etmoqda. Ayniqsa Al-Qoida terrorchi tashkiloti tomonidan AQShda 2001-yil 11-sentabrda sodir etilgan terakt bu tashkilotning dunyoda qanday katta kuchga ega ekanligini ko'rsatib berdi. Bu kabi ekstremistik tashkilotlarning ijtimoiy xavfini tushuntirish va ularni yo'q qilish choralari O'zbekistonning tinchlikni saqlash yo'lidagi say-harakatlari orasida alohida o'rin egallaydi.[6]

O'zbekistonning diniy ekstremizmga qarshi kurashish uchun o'zining mustahkam qonunchilik bazasini yaratdi. Mamlakatimizda "Diniy ekstremizm va terrorchi tashkilotlarga qarshi ko'rashish tug'risida"gi qonuni ekstremistik faoliyatni aniqlash, uni targ'ib qilish qat'tiyan taqiqlanadi. Jinoyat kodeksi orqali ekstremizm bilan bog'liq jinoyatlar uchun og'ir jazolar belgilangan. Bu jarayon huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faol ishtirokini talab qiladi va ular ekstremistik tashkilotlarning faoliyatini nazorat qilib, ularni yo'q qilish choralari ko'radi. Davlat siyosatida ekstremistik tashkilotlarga qarshi kurashishda diniy ta'lim ham muhim o'rin tutadi. Talim tizimida diniy savodxonlik oshirish va radikal mafkuralar ta'siridan himoya qilishga katta e'tibor qaratilgan. Ta'lim muassasalarida diniy bag'rikenglik, milliy qadriyatlar va zamonaviy bilimlarni targ'ib qilish bo'yicha maxsus darslar kiritilgan. Yoshlar diniy ekstremizmning xavfli haqida xabardor qilinib, ularning ijtimoiy faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatlari rivojlantiriladi. Yoshlarga to'g'ri diniy ta'lim berish maqsadida ko'plab diniy ta'lim beradigan muassalar tashkil qilindi. Xususan Imom Buxoriy va Imom Termiziy xalqaro il-miy-tadqiqot markazlari faoliyati yo'lga qo'yildi.

Samarqandda hadis va kalom ilmi maktabi, Buxoroda tasavvuf maktabi, Qashqadaryoda aqida maktabi, Farg'onada islom huquqi (fiqh) ilmiy maktablari ochildi. Shuningdek, Davlat Rahbari darajasida respublikada mavjud diniy konfessiya rahbarlari bilan muloqotlar uyushtirilib, barcha din vakillariga keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda.[3]

O'zbekistonning diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashda xalqaro hamkorlikka qaratilgan siyosati, nafaqat milliy xavfsizlikni ta'minlash, balki global xavfsizlikni yaxshilashga ham yo'naltirilgan. Mamlakat bu sohada bir qator xalqaro tashkilotlar, mintaqaviy tuzilmalar va qo'shni davlatlar bilan faol hamkorlik qiladi. Buning asosiy yo'nalishlari quyidagicha: O'zbekiston BMT bilan faol ishlaydi, uning terrorizmga qarshi kurashish bo'yicha harakatlarini qo'llab-quvvatlaydi. BMT Bosh Assambleyasida Markaziy Osiyoda terrorizmga qarshi kurash bo'yicha mintaqaviy strategiyalar ishlab chiqildi. Bu strategiyalar O'zbekiston uchun nafaqat milliy xavfsizlikni ta'minlash, balki butun mintaqadagi barqarorlikni kuchaytirish imkonini beradi. O'zbekistonning BMTda ishtiroki mamlakatning global xavfsizlikka bo'lgan mas'uliyatini ko'rsatadi [8].

O'zbekiston SHHT (Shanxay hamkorlik tashkiloti) bilan terrorizmga qarshi kurashishda alohida e'tibor qaratadi. Toshkentda SHHTning Mintaqaviy aksiterror tashkiloti (RATS) joylashgan bo'lib, bu markaz mintaqaviy xavfsizlikni mustahkamlash va terrorizmga qarshi kurashishda O'zbekistonning muhim rolini ta'minlaydi. SHHT doirasida O'zbekiston o'zining qonuniy, xavfsizlik va harbiy tizimlarini global hamjamiyat bilan birlashtirib, xalqaro terrorizmga qarshi kurashishda faol ishtirok etadi. [8]

MDH (Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi) doirasida ham O'zbekiston terrorizm va ekstremizmga qarshi kurash bo'yicha qo'shma tadbirlar o'tkazadi. O'zbekiston MDHga a'zo davlatlar bilan hamkorlik qilib, transchegaraviy terroristik guruhlarining faoliyatini muvofiqlashtiradi va xavfsizlikni mustahkamlashga hissa qo'shadi.[8]

Bundan tashqari, O'zbekiston qo'shni davlatlar — Tojikiston, Qirg'iziston, Qozog'iston, Turkmaniston bilan ekstremizmga qarshi faoliyatda hamkorlik qilmoqda. Bu hamkorlikni kuchaytirish uchun qo'shma aksiterror operatsiyalar, chegara xavfsizligini ta'minlash va ma'lumot almashish tizimlari joriy etilgan. Xususan, bu davlatlar o'zaro xabar almashish, jinoyatchilikka qarshi kurashish va terroristik guruhlariga qarshi harbiy va huquqiy choralarini qo'llashda bir-birini qo'llab-quvvatlamogda.[7]

O'zbekistonning terrorizmga qarshi kurashda xalqaro hamkorlikdagi yana bir muhim jihati bu texnologik vositalarni samarali qo'llashdir. O'zbekiston internet va ijtimoiy tarmoqlarda ekstremistik g'oyalar tarqatilishining oldini olish uchun xalqaro hamjamiyat bilan birgalikda ishlaydi. Mamlakat global xavfsizlikni ta'minlashda

axborot texnologiyalarini va transchegaraviy xavflarga qarshi kurashish mexanizmlarini rivojlantirgan.[2]

O'zbekistonning diniy ekstremizmga qarshi kurashdagi xalqaro hamkorligi, ayniqsa, BMT, SHHT, MDH va qo'shni davlatlar bilan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar orqali o'zining samarali va tizimli yondashuvini ko'rsatadi. Bu nafaqat mamlakat ichidagi barqarorlikni, balki mintaqaviy va global xavfsizlikni ta'minlashga ham xizmat qilmoqda.[6]

O'zbekiston terrorizmga qarshi kurashda xalqaro hamkorlikni kuchaytirishga katta ahamiyat beradi.. Diniy ekstremizmning oldini olishda aholining barcha qatlamlari bilan, xususan, yoshlar, oilalar va mahallalar bilan ishlash zarur. Diniy radikalizmdan xavf ostida bo'lgan odamlarni tushuntirish, ularga ma'rifat va axloqiy qadriyatlarni singdirish orqali diniy ekstremizmning ildizlarini quritish kerak. Bu borada, davlat tomonidan turli madaniy va ma'rifiy tadbirlar, seminarlar, targ'ibot ishlarini olib borish yo'lga qo'yilgan. Natijada, O'zbekiston diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashda bir qancha muvaffaqiyatlarga erishgan bo'lsa-da, bu masala uzluksiz e'tibor va global hamkorlikni talab qiladi. Mamlakat, bir tomondan, diniy muvozanatni ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni saqlashga, ikkinchi tomondan, xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga intilib, diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi samarali kurashishda davom etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. "O'zbekiston: yangilanish va taraqqiyot yo'lida" 2017.
2. Mirzayev.B Markaziy Osiyoda diniy ekstremizmning oldini olish. Toshkent Yangi avlod-2018
3. G'ofurov.B O'zbekistonda diniy ekstremizmga qarshi kurashning yangi usullari.Toshkent: O'zbekiston ilmiy-akadimik nashriyoti-2020.
4. Turayev. Sh Diniy radikalizm va terrorizmga qarshi kurashdagi samarali metodlar. Toshkent: O'zbekiston yoshlar nashriyot- 2017.
5. Saidov.M O'zbekistonning diniy siyosati va diniy ekstremizmga qarshi kurashdagi o'rni. Toshkent fan texnologiya-2021.
6. Muminov .A. Xalqaro terrorizmga qarshi kurash: O'zbekiston tajribasi. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi nashriyot.- 2018.
7. Shukurov.T Diniy ekstremizm va terrorizmning global xavflari: Markaziy Osiyo misolida. Toshkent: Samarqand nashriyoti-2022.
8. Sultonov.A Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashdagi O'zbekistonning xalqaro hamkorligi. Toshkent: Milliy universiteti nashriyoti.- 2020.

9. Azamova S. **EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI** //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.
10. Azamova S. **UMUMTA'LIM MAKTAB O 'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI** //Interpretation and researches. – 2024.
11. Azamova S. A. **PROBLEMS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION** //BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT. – 2024. – T. 3. – №. 5. – С. 743-749.
12. Nurillaevich O. B. et al. **Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System** //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – С. 984-989.
13. Aralovna O. G. et al. **Ecological globalization and its social place in the globalization system of processes** //Journal of Survey in Fisheries Sciences. – 2023. – T. 10. – №. 1S. – С. 5000-5006.
14. Ayonovna A. S. **The Need for the Formation of Environmental Education and Upbringing in Young People in the Conditions of Environmental Globalization** //Global Scientific Review. – 2023. – T. 13. – С. 7-10.
15. Ayonovna A. S., Xudoyberdi o'g'li P. L. **EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK OMIL TUSHUNCHASI** ' //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 40. – №. 4. – С. 135-139.
16. Ayonovna A. S., Xudoyberdi o'g'li P. L. **EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK OMIL TUSHUNCHASI** ' //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 40. – №. 4. – С. 135-139.
17. Ayonovna A. S. **IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL GLOBALIZATION, THE NEED FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION BECOMES A PRIORITY** //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 07. – С. 30-35.
18. Shakhrisabz A. S. A. **THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION** //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – С. 94-97.
19. Ayonovna A. S. et al. **GLOBALASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI** //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – С. 20-24.

THE WORK OF THE ORGANS OF SPEECH

*Jizzakh branch of the National University of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi
Student of group 302-21: Ne`matova Marjona G`ayrat qizi*

Annotation: The function of the human speech organs in sound production is covered in this article. With an emphasis on the articulation of vowels and consonants, it investigates how different anatomical systems interact to form speech sounds. Linguists, speech therapists, and language learners must comprehend the roles of these organs in order to comprehend how speech sounds are produced and how speech disorders may develop.

Keywords: Organs of speech, articulation, phonetics, vocal cords, articulatory system, consonants, vowels, speech production, anatomy of speech.

One of the most intricate and important components of human communication is speech. It is the outcome of complex procedures that require the collaboration of multiple bodily parts. Together, these organs generate the sounds that make up language. Articulatory phonetics is the study of the role these organs play in speech. Speech organs include the nasal cavity, lips, teeth, alveolar ridge, larynx, soft and hard palate, uvula, tongue (front, back, tip, and blade), vocal cords, pharynx, epiglottis, and trachea. In addition to advancing our understanding of linguistics, knowing how these organs work during speech production aids in the diagnosis and treatment of speech disorders.

The larynx, which houses the voice chords, receives the air stream that the lungs emit after passing via the windpipe. The two elastic folds that make up the vocal cords can be pulled together or kept apart. The glottis is the opening between them. The air stream forcing an opening causes the strained vocal cords to quiver, allowing us to hear some voice.

The air stream travels via the pharynx after exiting the larynx. The air stream is directed to the mouth or nasal cavities, which serve as the primary resonators, by the pharyngeal cavity, which runs from the top of the larynx to the soft palate. The area of the palate that is most distant from the teeth is called the soft palate. The palate is hard for the most part. The hard palate, which is the uppermost portion of the palate, and the

tooth ridge, also known as the alveolar ridge, are the two portions that make up this hard and fixed portion of the palate.

The tongue is the primary organ of speaking. The tongue is divided into four parts by phonologists: the back of the tongue is the part that faces the soft palate, the front is the part that faces the hard palate, the blade is the part that lies beneath the tooth ridge, and the tip is the tip.

Additionally, the lips can adopt different positions. Neutral, rounded, or protruded forward, they can be held apart or brought together firmly. Speech organs that are active participate actively in the generation of sounds and are movable:

Voice-producing vocal cords

- ❖ The most pliable and mobile organ is the tongue.
- ❖ The lips have a significant impact on the oral cavity's form.
- ❖ The uvula and soft palate work together to direct airflow to the nasal cavity or mouth.
- ❖ For a few noises, the faring's rear wall shrank.
- ❖ The lower jaw's movement regulates both the lip's position and the space between teeth.
- ❖ For sounds, the lungs use air.

Speech organs that are passive:

- ❖ The teeth
- ❖ the alveolar or tooth ridge
- ❖ The hard palate
- ❖ the resonators' walls.

The Function of the Speech Organs and Their Significance

The generation of spoken language is mostly dependent on the speech organs, which include the lungs, larynx, tongue, lips, and vocal cords. For language learners and educators as well as linguists and speech therapists, it is essential to comprehend how these organs function. The importance of comprehending the role of the speech organs in sound generation is emphasized by the following points:

Essential to the Development and Acquisition of Language

Understanding how the speech organs work is essential for language learners to improve their pronunciation and fluency. Several speech organs must work in unison to produce sounds accurately. By practicing the placement of their tongue, lips, and palate, non-native speakers can improve their ability to produce sounds that are similar to those of native speakers. Resolving common speech production problems, including mispronunciations or difficulty producing particular vowel or consonant sounds, is another benefit of this knowledge.

The Key to Speech Disorder Diagnosis and Treatment

 To identify and treat speech abnormalities, speech therapists rely on a thorough understanding of the speech organs. Speech organ function can be impacted by conditions like articulation difficulties, dysarthria, or apraxia. Speech therapists can spot anomalies or dysfunctions by knowing how the organs should typically function in producing speech. This information is necessary to provide focused therapy and exercises, such as bettering respiratory control or tongue mobility, to assist people regain normal speech production.

Gaining Knowledge of Speech Mechanisms Aids in Linguistic Analysis

To analyze phonetics and phonology, linguists must first understand how the organs of speech function. Understanding how the speech organs make various sounds is crucial to the study of speech sounds, or phonetics. Language is shaped by phonemic contrasts, stress patterns, and intonation, all of which are closely related to the articulatory system's sound production. Linguists can classify sounds, research regional accents, and examine how speech differs among languages and dialects with a deeper comprehension of speech architecture.

Improves Voice and Speech Training

To enhance their vocal performance, actors, singers, and public speakers depend on having a solid grasp of the organs of speech. To talk or sing clearly, effectively, and expressively, tone, pitch, and loudness must be improved by proper vocal cord control, breath support, and articulation. Exercises aimed at increasing the flexibility and coordination of speech organs are frequently included in voice training programs, enabling people to use their voices more effectively and strain-free.

Enhances Speech Generation in Multilingual Settings

It is considerably more crucial to comprehend how the organs of speech function in multilingual environments. Different articulatory movements are frequently needed for different languages. For instance, precise tongue positions or airflow changes are needed to produce specific phonemes, such as the Spanish "ñ" or the French "r." Being able to control their speech organs improves a multilingual person's capacity to speak

and comprehend other languages by enabling them to appropriately make foreign sounds.

Prevents Injury and Vocal Strain

People can prevent undue strain on the vocal cords and other speaking structures by knowing how to use the organs of speech. Vocal exhaustion, hoarseness, or long-term damage can result from improper breathing patterns, poor posture, or misuse of the vocal chords. For professions who use their voices frequently, like instructors, singers, and broadcasters, understanding how the organs function enables improved vocal hygiene and reduces the risk of injury.

Conclusion

Language acquisition, speech health, and efficient communication all depend on the function of the speech organs. Improved public speaking, voice training, the detection and treatment of speech disorders, and language learning and speech therapy are all facilitated by a thorough grasp of how these organs work. The study of speech organs is crucial for anybody working in language production or analysis, from linguistics to speech therapy. Clearer speech, improved pronunciation, and general vocal health are all facilitated by making sure these organs are used and functioning properly.

REFERENCES

1. Ball, M., & Perkins, R. (2002). *The Anatomy of Speech and Language: A Workbook for Students*. Routledge.
2. Clark, J., Yallop, C., & Fletcher, J. (2007). *An Introduction to Phonetics and Phonology*. Blackwell Publishing.
3. Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th ed.). Blackwell Publishing
4. Gimson, A. C. (2014). *Gimson's pronunciation of English*. Routledge.
5. Ladefoged, P. (2010). *A course in phonetics*. Boston, MA: Cengage Learning.
6. Roach, P. (2009). *English phonetics and phonology: A practical course*. Cambridge University Press.
7. Teshaboyeva, N., & Mamayqubova, S. (2020). COMMUNICATIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 409-414).
8. Teshaboyeva, N. (2020). LINGUISTIC PERSONALITY, ITS STRUCTURAL CHARACTERISTICS IN THE NEW PERSPECTIVE DIRECTIONS. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 415-420).
9. Teshaboyeva, N. Z. (2019). TEACHING ENGLISH THROUGH LITERATURE IN TESOL AND TEFL CLASSROOMS. In СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ,

ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ (pp. 82-84).

10. Teshaboyeva, N. (2023). THE IMPORTANCE OF TOURISM IN PRESENT DAY. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).

11. Teshaboyeva, N. (2023). THE MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).

12. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Adjective word group and its types. In "Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 59-61).

13. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Modifications of Consonants in Connected speech. In "Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 7-9).

14. Teshaboyeva, N., & Rayimberdiyev, S. (2023, May). THE IMPORTANCE OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH CLASSES. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 8, pp. 149-153).

15. Nafisa, T., & Marina, S. (2023). TEACHING AND LEARNING OF ENGLISH

VOCABULARY IN TESL AND TEFL CLASSROOMS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 465-469

16. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "NAVIGATING THE EVOLVING LANDSCAPE OF GLOBAL ENGLISH: EXPLORING ATTITUDES TOWARDS ENGLISH AND LANGUAGE REJECTION IN THE UNITED STATES." FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES 2.19 (2023): 64-67.

17. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL COMPETENCE AND ITS USAGE IN EDUCATION." MODELS AND METHODS

FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH 2.23 (2023): 241-247.

18. Zilola, Abduraxmanova, and Mamarajabov Yoqubjon. "THE FUTURE OF GLOBAL ENGLISH NEW ENGLISH THE LINGUISTIC CHARACTER OF NEW ENGLISH

GRAMMAR." Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences 2.2 (2023):

209-213.

IMPORTANCE OF INTONATION IN ENGLISH

*Jizzakh branch of the National University of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi
Student of group 302-21: Ne`matova Marjona G`ayrat qizi*

Annotation: The purpose and significance of intonation in spoken language are examined in this article, with an emphasis on its meaning. The changes in pitch that occur during speech to express emotional tone, distinguish between different sentence forms, highlight important words, and aid in discourse organization are referred to as intonation. It is an essential component of prosody, which encompasses speech stress and rhythm. The article emphasizes the role intonation plays in expressing emotion, elucidating sentence structure (e.g., separating statements from questions), and indicating concentration or emphasis in discourse. It also highlights the role of intonation in pragmatics, where tone reflects social intentions, politeness, and speaker relationships; it also discusses how intonation contributes to the meaning of speech in various contexts and cultures, pointing out that changes in pitch can change how a sentence is interpreted; and, through the analysis, it shows that intonation is not just a vocal feature but a crucial tool in comprehending and forming communication.

Keywords: Intonation, prosody, speech, meaning, tone, pitch, communication, emotional expression, emphasis, syntax.

One of the most important components of prosody—the rhythm, emphasis, and pitch of speech—is intonation, which is the change in pitch during speech. It is essential to communication because it affects how sentences are understood in ways that go beyond just the words. Intonation can be used to emphasize particular portions of a sentence, express emotion, and identify the sort of sentence (e.g., statement or question). The purpose and significance of intonation are examined in this article, along with its significance for social interaction and linguistic structure.

What's the difference between intonation and inflection

Although they both refer to variations in your voice's pitch, intonation and inflection have distinct purposes in communication. The general pitch pattern of a statement or phrase is known as intonation, and it aids in conveying the speaker's mood or attitude. For instance, in English, your voice usually rises at the end of a yes-or-no inquiry, like in "Are you coming to the party?"

The variations in pitch within individual words are known as inflection. The word's grammatical function is frequently impacted by this modification. For instance, you can transform a statement into a question by altering the pitch of your voice: When the word "going" is inflected upward, the statement "You're \going" becomes a question, "You're /going?" The final pitch shift transforms the statement into a question, but the word "going" remains the same.

Types of intonation patterns in English

English has a number of common intonation patterns. You can communicate more effectively and establish a stronger connection with your audience by being aware of these trends. This is because they give your interactions more nuance, focus, and passion. Let's examine some typical intonation patterns.

❖ Rising intonation

This occurs when you finish a sentence or phrase with a higher pitch. Rising intonation is used in polite requests, yes-or-no queries, and question tags that demand an answer, such as "You didn't lose it, did /you?" and "Do you want a /drink?"

❖ Falling intonation

The most prevalent type of intonation in English is falling intonation, which occurs when your voice pitch drops at the conclusion of a statement or phrase. There is falling intonation in statements like "Nice to meet \you," commands like "Close the \door," Wh-questions like "What time will you be \home?" and question tags that don't require an answer like "It's a nice day, isn't \it?"

❖ Rising-falling intonation

You should use a combination of rising and falling intonation in numerous statements and phrases. When the pitch rises and then falls inside a sentence or phrase, this is known as rising-falling intonation.

Examine the following instances of rising-falling intonation:

Using a rising-falling tone for making decisions:

Are you fluent in French or Spanish?

Using a rising-falling tone for creating lists:

Eggs, flour, and sugar are required.

Tone that rises and falls for conditional structures:

We will remain at home if it rains tomorrow.

Everything we have examined thus far is straightforward. However, intonation can also convey more complex information.

Unfinished thoughts, for instance, have a rising-falling tone.

Did you find the meal enjoyable? The salad was pleasant.

The salad was well received, but what about the others? This speaker has omitted a lot, and their rising-falling intonation indicates that they are hesitant to express their entire viewpoint. This is an illustration of how intonation gives your words depth.

❖ Falling-rising intonation

In contrast to the preceding examples, falling-rising intonation occurs when the pitch rises and then falls, frequently inside a single syllable. This demonstrates two things. First of all, this pattern indicates that the speaker is unsure of their response or may not even choose to respond.

For instance:

At 8 p.m. on Saturday, what were you doing? I can't recall.

Second, when posing a question, it might also convey both politeness and hesitancy.

The Role of intonation in Expressing Emotional Tone

The expression of attitudes and feelings is one of intonation's main purposes. Pitch changes can convey a speaker's emotions, including surprise, excitement, rage, or melancholy. For example, a constant, quiet pitch frequently indicates neutrality or contentment, but a high, piercing pitch may imply rage or astonishment. Thus, the way intonation forms meaning is intimately related to the emotional aspect of speech.

Making Sentence Type Clearer

Different sentence forms, such as declarative statements, inquiries, or directives, can be distinguished by their intonation. A rising intonation at the end of a sentence in English, for instance, usually indicates a yes/no question, whereas a falling intonation implies a declaration. Without this change in tone, words could be misunderstood. In languages like English, where sentence type is not always indicated by word sequence alone, the functional importance of tone is particularly clear.

Stressing Particular Words or Phrases

In a sentence, intonation can also be used to highlight specific words or phrases. This is frequently observed when a speaker wishes to clarify a misconception or emphasize the significance of a certain idea. distinct words may be stressed using tone to communicate distinct meanings, as in the statement "I didn't say she stole the money," for example:

"I didn't say she stole the money" (the pronoun "I" suggests that someone else said it) and "I didn't say she stole the money" (the pronoun "stole" suggests that she didn't steal it)

Identifying the Discourse Structure

Intonation gives hints about how a conversation is structured. It aids in indicating the divisions between clauses, sentences, and concepts. A complete statement is typically marked by falling intonation, whereas an incomplete concept or query is typically marked by rising intonation. This helps listeners arrange what they hear by enabling them to process information effectively.

Conclusion

To sum up, intonation is an essential component of spoken language that has a variety of effects on the purpose and significance of communication. Beyond simple pitch change, intonation has a big influence on how listeners comprehend and interpret messages. It enhances the nuance of spoken words and helps speakers express their emotions, including joy, wrath, and doubt. For example, a query may be indicated by a rising pitch at the end of a sentence, whereas a declaration or command is typically indicated by a dropping pitch. By transforming a collection of words into a coherent message that conveys the speaker's meaning, this tonal variation offers crucial information about the sort of phrase. Additionally, intonation plays a crucial role in highlighting particular words or phrases, allowing speakers to draw attention to what is most crucial or requires explanation. Avoiding misunderstandings requires this emphasis, especially in spoken communication where there are no written markers like punctuation or visual clues. Effective communication can be ensured in talks by using speakers' pitch contours to help listeners identify the key sections of a phrase that support their points.

REFERENCES

1. Allbritton, David W., Mc Koon, Gail & Ratcliff, Roger. 1996. Reliability of prosodic cues for resolving syntactic ambiguity. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition* 22: 714–735. [Google ScholarPubMed](#)
2. Ambrazaitis, Gilbert. 2009. Nuclear Intonation in Swedish: Evidence from Experimental-Phonetic Studies and a Comparison with German. *Travaux de l'institut de linguistique de Lund* 49. Lund: Lund University. [Google Scholar](#)
3. Anttila, Arto, Bodomo, Adams B.. 2000. Tonal polarity in Dagaare. In Carstens, Vicky & Parkinsons, F (eds.), *Trends in African Linguistics 4: Advances in African Linguistics*, 119–134. Trenton, NJ: African World Press. [Google Scholar](#)
4. Arnhold, Anja. 2012. Finnish Prosody: Studies in Intonation and Phrasing. Doctoral dissertation, Goethe-Universität Frankfurt. [Google Scholar](#)
5. Arnhold, Anja. 2014. Prosodic structure and focus realization in West Greenlandic. In Jun, Sun-Ah (ed.), *Prosodic Typology II. The Phonology of Intonation and Phrasing*, 216–251. Oxford: Oxford University Press. [CrossRefGoogle Scholar](#)
6. Arnhold, Anja. 2016. Complex prosodic focus marking in Finnish: Expanding the data landscape. *Journal of Phonetics* 56: 85–109. [Google Scholar](#)

7. Arregui, Karlos. 2016. Focus projection theories. In Féry, Caroline & Ishihara, Shinichiro (eds.), *The Oxford Handbook of Information Structure*, 185–202. Oxford: Oxford University Press. [Google Scholar](#)
8. Arvaniti, Amalia. 2011. The Representation of Intonation. In Oostendorp, Marc van, Ewen, Colin J., Hume, Elizabeth and Rice, Keren (eds.), *The Blackwell Companion to Phonology*, Vol. 2, 757–780. Oxford: Blackwell. [Google Scholar](#)
9. Arvaniti, Amalia, Ladd, Robert D. & Mennen, Ineke. 1998. Stability of tonal alignment: The case of Greek prenuclear accents. *Journal of Phonetics* 26: 3–25. [Google Scholar](#)
10. Arvaniti, Amalia, Ladd, Robert D. 2000. What is a starred tone? Evidence from Greek. In Broe, Michael B. & Pierrehumbert, Janet B. (eds.), *Papers in Laboratory Phonology V*, 119–131. Cambridge: Cambridge University Press. [Google Scholar](#)
11. Teshaboyeva, N. (2023). THE MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 5(5).
12. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Adjective word group and its types. In "Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 59-61).
13. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Modifications of Consonants in Connected speech. In "Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 7-9).
14. Teshaboyeva, N., & Rayimberdiyev, S. (2023, May). THE IMPORTANCE OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH CLASSES. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 8, pp. 149-153).
15. Nafisa, T., & Marina, S. (2023). TEACHING AND LEARNING OF ENGLISH VOCABULARY IN TESL AND TEFL CLASSROOMS. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 465-469
16. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "NAVIGATING THE EVOLVING LANDSCAPE OF GLOBAL ENGLISH: EXPLORING ATTITUDES TOWARDS ENGLISH AND LANGUAGE REJECTION IN THE UNITED STATES." *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES* 2.19 (2023): 64-67.
17. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL COMPETENCE AND ITS USAGE IN EDUCATION." *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH* 2.23 (2023): 241-247.
18. Zilola, Abduraxmanova, and Mamarajabov Yoqubjon. "THE FUTURE OF GLOBAL ENGLISH NEW ENGLISH THE LINGUISTIC CHARACTER OF NEW ENGLISH GRAMMAR." *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences* 2.2 (2023): 209-213.

MODIFICATION OF VOWELS IN CONNECTED SPEECH

*Jizzakh branch of the National University of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi
Student of group 302-21: Ne`matova Marjona G`ayrat qizi*

Annotation: The phenomena of vowel modification in connected speech is examined in this article. It looks at how vowels alter their articulation or quality when speaking quickly and fluidly, with an emphasis on elision, reduction, and assimilation. Linguists and language learners alike must comprehend these changes in order to enhance spoken fluency and listening comprehension.

Keywords: Connected speech, vowel modification, assimilation, reduction, elision, phonetic changes, speech fluency, pronunciation, spoken language.

The term "connected speech" in phonetics and linguistics describes how words are pronounced in rapid or continuous speech as opposed to isolated speech. Vowel modulation is one of the most important components of connected speech. Vowels vary in a variety of ways when spoken in related situations, as opposed to being spoken carefully or alone. Speakers are able to communicate more quickly and effectively because to these modifications. The main changes that vowels go through in connected speech—assimilation, reduction, and elision—as well as their effects on spoken language are the subjects of this article.

Assimilation of Vowels

✚ The process by which a vowel alters its characteristics to more closely resemble nearby sounds—usually consonants—is known as assimilation. Rapid speech frequently uses vowel assimilation to facilitate sound transitions. Vowel assimilation can be classified as either progressive or regressive.

✚ When a preceding consonant sound causes a vowel to alter, this is known as progressive assimilation. For instance, because of the effect of the subsequent "books," the vowel in "ten" may be pronounced with a more concentrated or decreased character in the phrase "ten books."

✚ When the subsequent consonant influences a vowel, this is known as regressive assimilation. In connected speech, for instance, the vowel in "a" in the word "a cup" might be changed to sound more like the next consonant [k].

✚ Generally speaking, vowel assimilation facilitates smoother pronunciation and enables speakers to keep the cadence of casual conversation.

Vowel Diminution

When vowels, particularly unstressed ones, become less distinct and are spoken more centrally in the mouth, this phenomenon is known as vowel reduction. This is most frequently seen in unstressed syllables in English. For example, the word "cat" typically has a more distinct vowel sound (/æ/) when spoken alone. However, the vowel in "to" is shortened to a schwa /ə/ in a statement like "I want to go," which makes it seem considerably less distinct.

Vowels in unstressed syllables are less crucial for conveying meaning and can be uttered more rapidly and effortlessly, which leads to reduction. The realization of unstressed vowels as the schwa /ə/ is the most prevalent reduction in English.

Another prevalent characteristic of connected speech is elision, which is the whole absence of a vowel sound. When a vowel is followed by a consonant sound, elision frequently happens, especially in fast-paced or informal speech. For example, if the vowel in "going" is omitted, the phrase "I am going to" might become "I'm gonna." The elided vowel sound in "could have" becomes "could've," as an additional example.

Elision is frequently used in casual contexts or when speakers are used to specific conversational rhythms. It speeds up and improves the efficiency of speaking.

The Value of Vowel Modification in Connected Speech

Vowel changes in connected speech have a big impact on how language is spoken and comprehended. The effectiveness of communication as well as the organic flow of speech depend on these changes, which include assimilation, reduction, and elision. Vowel change matters for the following main reasons:

▪ **Promotes Fluency and Efficiency in Speech**

Vowel changes in connected speech enable speakers to communicate ideas more rapidly and smoothly. People frequently truncate or alter sounds in casual, fast-paced conversations in order to save time and effort. Vowels can be reduced in unstressed syllables (for instance, "to" becoming /tə/) or eliminated entirely (for instance, "I'm going to" becoming "I'm gonna") to facilitate easier word transitions and preserve speech rhythm. Speech would sound less natural, slower, and more formal without these adjustments.

▪ **Improves Listening and Understanding**

Effective listening requires an understanding of connected speech. Vowel reduction and assimilation are two examples of alterations that can drastically change how words are pronounced in native speech, giving the impression that whole syllables or sounds are absent. Understanding these vowel changes is essential for language learners or non-native speakers to enhance their listening comprehension. Learners will

be better able to follow fast-talking speakers, identify related speech patterns, and increase their own spoken fluency if they comprehend how vowels change in context.

▪ **Mirrors Organic Speech Patterns**

Vowel changes in connected speech reflect the innate patterns of human speech. The demand for efficiency and communication ease is what led to these developments, which are not random. Vowel modification in fast speech is actually a universal aspect of language processing, appearing in most spoken languages. This indicates that knowing vowel changes is crucial for both learning English and comprehending the general dynamics of human speech in other languages.

▪ **Reduces Stress and Improves Intonation**

In connected speech, vowel alteration helps control intonation patterns and emphasis. Unstressed vowels frequently undergo reduction in English (for example, the vowel sound in "banana" becomes a schwa in rapid speech), which reflects the sentence's general rhythm and flow. As a result, listeners are better able to discern between stressed and unstressed syllables and comprehend the sentence's meaning. Learners can enhance their capacity to generate and interpret stress and intonation—two skills necessary for both speech production and comprehension—by mastering vowel modification patterns.

▪ **Encourages Less Cognitive Stress**

Speakers can lessen the mental strain of clearly articulating each syllable and sound by altering vowels. This is especially helpful when delivering lengthy speech segments or when speaking in a highly engaging setting where efficiency and speed are required. Reducing vowel articulation frees the speaker from having to precisely pronounce each vowel, allowing them to concentrate their cognitive efforts on managing the discussion and communicating meaning.

▪ **Factors Affecting the Evolution of Language**

Another factor in the organic development of language is the alteration of vowels. Phonetic shifts and reductions (such as vowel alterations) can help language evolve over time as speaking becomes more efficient. These alterations may result in the development of dialects or regional accents, the simplification of specific word forms, and even changes in pronunciation. Linguists can track trends in language evolution and gain a deeper knowledge of how languages change by comprehending vowel modification.

▪ **Enhances Speech Learning and Pronunciation**

Understanding vowel modification aids language learners in becoming more fluent speakers and improving their pronunciation. Learners can modify their own pronunciation to sound more natural and native-like after they understand that vowels in related speech are frequently decreased or assimilated. Additionally, they will be

able to predict how words will sound in various situations, which helps them both speak and comprehend communication in real time.

Conclusion

Vowel change in connected speech is necessary for effective, organic, and understandable communication. It promotes fluency, comprehension, and ease of production by assisting speakers and listeners in processing language more efficiently. Understanding these vowel shifts is essential to enhancing speech production and listening abilities since they are a fundamental aspect of how languages operate in everyday conversation. Understanding the significance of vowel change in connected speech improves overall language proficiency and offers a greater understanding of the dynamics of spoken communication for both linguists and language learners.

REFERENCES:

1. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (2010). Teaching pronunciation: A course book and reference guide. Cambridge University Press.
2. Crystal, D. (2008). A dictionary of linguistics and phonetics. John Wiley & Sons.
3. Gaybullayeva, N. D. K., & Kizi, T. N. Z. (2022). THE ROLE OF INNOVATIVE METHODS FOR LISTENING COMPREHENSION IN TEACHING LANGUAGE LEARNERS FOREIGN LANGUAGES AND MAINLY ENGLISH. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(10), 8-10.
4. Gimson, A. C. (2014). *Gimson's pronunciation of English*. Routledge.
5. Ladefoged, P. (2010). *A course in phonetics*. Boston, MA: Cengage Learning.
6. Roach, P. (2009). *English phonetics and phonology: A practical course*. Cambridge University Press.
7. Teshaboyeva, N., & Mamayoqubova, S. (2020). COMMUNICATIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 409-414).
8. Teshaboyeva, N. (2020). LINGUISTIC PERSONALITY, ITS STRUCTURAL CHARACTERISTICS IN THE NEW PERSPECTIVE DIRECTIONS. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 415-420).
9. Teshaboyeva, N. Z. (2019). TEACHING ENGLISH THROUGH LITERATURE IN TESOLAND TEFL CLASSROOMS. In *СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ* (pp. 82-84).
10. Teshaboyeva, N. (2023). THE IMPORTANCE OF TOURISM IN PRESENT DAY. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 5(5).

11. Teshaboyeva, N. (2023). THE MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).
12. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Adjective word group and its types. In "Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 59-61).
13. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Modifications of Consonants in Connected speech. In " Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 7-9).
14. Teshaboyeva, N., & Rayimberdiyev, S. (2023, May). THE IMPORTANCE OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH CLASSES. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 8, pp. 149-153).
15. Nafisa, T., & Marina, S. (2023). TEACHING AND LEARNING OF ENGLISH VOCABULARY IN TESL AND TEFL CLASSROOMS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 465-469
16. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "NAVIGATING THE EVOLVING LANDSCAPE OF GLOBAL ENGLISH: EXPLORING ATTITUDES TOWARDS ENGLISH AND LANGUAGE REJECTION IN THE UNITED STATES." FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES 2.19 (2023): 64-67.
17. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL COMPETENCE AND ITS USAGE IN EDUCATION." MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH 2.23 (2023): 241-247.
18. Zilola, Abduraxmanova, and Mamarajabov Yoqubjon. "THE FUTURE OF GLOBAL ENGLISH NEW ENGLISH THE LINGUISTIC CHARACTER OF NEW ENGLISH GRAMMAR." Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences 2.2 (2023): 209-213.

YO‘L-TRANSPROT HODISALARIDA BOLALAR O‘LIMI: SABABLAR, OQIBATLAR VA OLDINI OLISH CHORALARI

Alimov Olim Erkinovich

*Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy-amaliy
Markazi Toshkent viloyati filiali*

Annotatsiya. Yo‘l-transport hodisalaridan shikastlanishlar tarkibida avtomobil travmalari eng ko‘pni tashkil etadi. Klinitstlar va sog‘liqni saqlash tashkilotchilarining ko‘plab ilmiy-tadqiqot ishlari yo‘l-transport hodisalarida bolalarda shikastlanishlarning tibbiy-ijtimoiy va tashkiliy jihatlariga bag‘ishlangan. Bolalardagi avtomobil travmasining sud-tibbiy jihatlarida esa yetarli darajada o‘rganilmagan.

Kalit so‘zlar: transport travmatizmi, sud-tibbiy ekspertiza, yo‘l-transport hodisalarida jarohatlanish va o‘lim, profilaktik choralar

Аннотация. В структуре травматизма от дорожно-транспортного происшествия наибольшее количество составляет автомобильная травма. Медико-социальным и организационным аспектом детского травматизма при ДТП посвящены немало научных работ клиницистов и организаторов здравоохранения. Судебно-медицинские аспекты автомобильной травмы у детей изучены недостаточно.

Ключевые слова: транспортный травматизм, судебно-медицинская экспертиза, повреждения и смерть в результате ДТП, меры профилактики.

Annotation. In the structure of injuries from a road accident, the largest number is a car injury. Many scientific works of clinicians and health care organizers are devoted to the medical, social and organizational aspects of child injuries in road accidents. Forensic aspects of car injuries in children have not been sufficiently studied.

Key words: transport injuries, forensic medical examination, damage and death as a result of road accidents, preventive measures.

So‘nggi yillarda transport vositalarining sonini oshishi o‘z navbatida transport travmatizmining ko‘payishiga olib keldi. Yo‘l-transport hodisalarida qo‘p sonli mexanik jarohatlarni yetkazishini asosiy kismini tashkil etish bilan insonlar o‘lim va nogironligiga sabab bo‘lmokda. Jahon Sog‘liqni saqlash tashkilotining so‘nggi hisobotida dunyoda yo‘l harakati xavfsizligi holati to‘g‘risida keltirilgan ma‘lumotlarga ko‘ra, yo‘l-transport hodisalarida natijasida har yili 1,5 milliondan ziyod kishi halok bo‘ladi va 50 milliondan ortiq kishiga turli og‘irlikdagi tan jarohatlari yetkaziladi. Ularni ko‘pchiligini bolalar tashkil etishi qayg‘uli va tashvishli holatdir.

“Huquq” gazetasining xabariga ko‘ra, O‘zbekistonda 2020 yilning yanvar-sentyabr oylari davomida qayd etilgan 4294 ta yo‘l-transport hodisasi oqibatida 1293 kishi halok bo‘lgan, 3886 nafari jarohatlangan. Yo‘l-transport hodisalarining 728 tasi bolalar, 1919 tasi piyodalar, 579 tasi velosipedlar, 146 tasi litsenziyaga ega bo‘lmagan taksilar va 77 tasi mototsikllar ishtirokida sodir etilgan. Shuningdek, yo‘l-transport hodisalari asosan piyodalar yo‘lining belgilanmagan joyidan o‘tishi (17,8%), belgilangan tezlikka rioya qilmaslik (15,5%), velosiped yo‘laklari tashkil etilmagani (6,3%), charchoqlik yoki uxlab qolish (6,2%) va avtomobilni mast holatda boshqarish (1,7%) oqibatida yuz berganligi aniqlangan [6, 9].

O‘zbekiston Respublikasi IIV Yo‘l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasi ma’lumotiga ko‘ra, 2021 yilda mamlakatimizda 10001 ta yo‘l-transport hodisalari qayd etilgan bo‘lib ularda 9230 kishi turli darajada tan jarohati olgan va 2436 kishi hayotdan ko‘z yumgan. Birgina Toshkent shahrida qayd etilgan 1073 ta yo‘l-transport hodisalarda 142 kishi halok bo‘lgan. Ma’lumot uchun, 2021 yilning yanvar-oktyabr oylarida respublikada 7 681 ta yo‘l-transport hodisasi sodir bo‘lgan. Oqibatda 1 964 kishi vafot etgan, 6 886 nafar inson jarohatlangan. YTH ishtirokchilarining 3 441 nafari piyodalar hissasiga to‘g‘ri kelgan.

Senatda bo‘lib o‘tgan avtomobil yo‘llarida xavfsizlikni ta’minlashga oid yig‘ilishda ma’lum qilinishicha, O‘zbekistonda 2022 yilning yanvar-oktyabr oylarida 7 ming 636 ta yo‘l-transport hodisasi sodir etilgan, ularda 7 ming 174 nafar fuqaro jarohatlangan va 1 ming 931 nafar fuqaro halok bo‘lgan, halok bo‘lganlarning 226 nafari yosh bolalar.

O‘zbekiston Respublikasi IIV huquqbuzarliklarni oldini olish va ularning profilaktikasi borasida tegishli vazirlik va idoralar bilan olib borgan hamkorlikdagi ishlari yuzasidan berilgan axborotida ma’lum qilinishicha, 2023 yilda jami 16 milliondan ortiq qoidabuzarlik qayd etilgan, jumladan 13 milliondan ko‘p qo‘pol qoidabuzarlik, 42 mingga yaqin transport vositasini mast holda boshqarish, 300 mingdan ortiq piyodalar qoidabuzarligi qayd etilgan. Aniqlanishicha, 9 839 ta yo‘l-transport hodisasi sodir etilib, ularda 9 209 nafar fuqaro jarohatlangan va 2 282 nafar fuqaro qurbon bo‘lgan. Eng achinarlisi, 2023 yilda bolalar bilan bog‘liq 1 794 ta yo‘l-transport hodisasi sodir etilib, ularda 1 568 nafar bola jarohatlangan va 263 nafar bola vafot etgan.

Tinch zamonda bir yilda 2000 mingga yaqin insonlarning (260 dan ortig‘ini bolalar tashkil etadi) yo‘l-transport hodisasida halok bo‘lishi jamiyatimiz uchun katta fojia bo‘lib huquq-tartibot idoralari xodimlari bilan bir qatorda sud-tibbiy ekspertlarda uchun ham dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda.

Yo‘l-transport hodisalarida bolalar o‘limi bilan bog‘liq holatlarini o‘rganish maqsadida Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy-amaliy markazi Toshkent viloyat

filialining joylardagi bo‘limlarida 2020-2021-2022 yillarda o‘tkazilgan ekspert xulosalari o‘rganish natijalariga ko‘ra, yo‘l-transport hodisasidan jarohatlanish oqibatida o‘lim murdaga oid o‘tkazilgan jami ekspertizalarning 11,5 foizini tashkil qilib, ularning 12,3 foizi bolalar ishtirokida, asosan (87,8%) maktabgacha tarbiya muassasalari va maktablar atrofidan boshqa yo‘llarda yuz berganligi qayd etildi. Jumladan, o‘g‘il bolalarda o‘lim holati qiz bolalarga nisbatan ko‘p (56,9%) ekanligi, 12-18 yosh oralig‘ida (43,1%) bo‘lgan bolalarda o‘lim ko‘rsatkichi boshqalarga nisbatan yuqoriligi, yoz (39,0%) faslida, xaftani yakshanba (22,0%) kunida hamda sutkani kunduzgi qismida (71,5%) o‘lim holatlari ko‘p qayd etilganligi aniqlandi. Shuningdek, yo‘l-transport hodisalarida 35,0% bola avtomashina salonida yo‘lovchi va 65,0% bola piyoda sifatida ishtirok etganligi; yo‘l-transport hodisasidan jarohatlanish bilan bog‘liq o‘limning 64,2 foizi voqea joyida va 35,8 foizi tibbiy muassasalarda yuz berganligi; o‘limning 35,0 foizi bosh, ko‘krak, qorin a‘zolari va qo‘l-oyoqlarining birgalikdagi jarohatidan, 49,7 foizi bosh miya jarohatidan, 9,6 foizi ko‘krak qafasi a‘zolari jarohatidan va 5,7 foizi qorin a‘zolari jarohatidan kelib chiqqanligi aniqlandi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, yo‘l-transport hodisalaridan bolalarning jarohatlanishi bilan bog‘liq noxush holatlarini oldini olish maqsadida, ushbu holatlarni vujudga kelishida ahamiyatli bo‘lgan omillar (avtomobil yo‘llarida yo‘lovchilar xavfsizligini ta‘minlash yuzasidan ta‘sirchan nazorat to‘liq va samarali o‘rnatilmaganligi, piyodalar yo‘lning belgilanmagan joyidan o‘tishi, belgilangan tezlikka rioya qilmaslik, velosiped yo‘laklari tashkil etilmagani, avtomobilni mast holatda boshqarish, texnik nosoz avtomobildan foydalanish va x.k.z)ni o‘rganish va ularni bartaraf qilishga qaratilgan profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish hamda yo‘l-transporti travmatizmi bo‘yicha maktablar, kollejlar va maktabgacha ta‘lim muassasalarida muntazam tarzda keng tushuntirish ishlarini olib borishda huquqni muhofaza qilish idoralari xodimlari bilan bir qatorda tibbiyot xodimlarining ham ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Avtomobil yo‘llarida inson xavfsizligini ishonchli ta‘minlash va o‘lim holatlarini keskin kamaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risi”dagi PQ-190-son qarori, 04.04.2022 yil.
2. Beknazarov Sh.Yu., Lochinov F.N., Beknazarov J.Sh., Pulatov M.M. yo‘l-transport hodisalarida jarohatlanish va o‘limning sud-tibbiy tahlili. //TTA axborotnomasi. 37, 2024, 68-71 b.
3. Buxvalov S.A. Mediko-sotsialnie aspekti rasprostranennosti detskogo travmatizma (faktori riska, organizatsiya profilaktiki i lecheniya): Avtoref. diss. kand.

med. nauk. Rossiya. 2010.

4. G'iyosov Z.A. Sud tibbiyoti //Tibbiyot oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. - Toshkent, "Global Books" nashriyoti, 2018.

5. Indiaminov S.I., Shoyimov Sh.U., Azimov K.I. Ekspertnaya otsenka perelomov kostey niynix konechnostey u detey-peshexodov pri avtomobilnoy travme. //Problemi biologii i meditsini. 2020, №5.1 (123), S. 169-172.

6. Kishishyan R.A. Detskiy dorojno-transportniy travmatizm u detey: mediko-organizatsionnie aspekti problemi: Avtoref. diss ... dokt. med. nauk. Moskva. 2010.

7. Porodenko V.A., Anupriyenko S.A. Detskiy dorojno-transportniy travmatizm v g. Krasnodare. Kubanskiy nauchniy meditsinskiy vestnik. 2014;7:61-64.

8. Savenkova Ye.N., Yefimov A.A., Semijonova V.N. Osobennosti povrejdeniy u detey pri nekotorig vidax avtomobilnoy travmi so smertelnim isxodom. Problemi ekspertizi v meditsine.2015;1(2):47-49.

9. Sudebnaya meditsina: natsionalnoye rukovodstvo /pod red. Yu.I.Pigolkina. - M.: GEOTAR-Media, 2018.

10. Mayakova M.V. Sudebno-meditsinskaya otsenka travmaticheskix povrejdeniy uchastnikov DTP (voditeley i passajirov prednogo sideniya), vznikayushix v salone avtomobilya pri lobovom stolknovenii s dvijusheysya pregradoy // Aktualnie voprosi sudebno-meditsinskoj nauki i praktiki. - Kirov, 2010. - S. 245.

11. Shodiyev G.B., Beknazarov Sh.Y., Lochinov F.N. O'limga olib keluvchi avtojarohatlarni baholashning sud-tibbiy mezonlari. //TTA axborotnomasi. 2023, 270 b

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA "MATN PROTSESSORI" MAVZUSINI INNOVATSION METODLAR ORQALI O'QITISH

Mamatova Zilolaxon Xabibulloxon qizi

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

To'ychiyeva Maftuna Baxtiyorjon qizi

Farg'ona davlat universiteti Amaliy matematika

Yo'nalishi 4-bosqich 21.08-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish hamda "Matn protsessori" mavzusini innovatsion metodlar orqali o'qitish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Matn protsessori, hujjat, matn muharriri, MS Word, Win Word, Apple Macintosh, "Avtofokus" metodi, "Klaster" metodi, "Mening ismim" metodi, "3,4,5,6,7" metodi.

Bugungi kunda o'quvchining mustaqil o'zlashtirishi, bilim olishi va idrok etishi uchun sharoit yaratmasdan turib, ko'zlangan maqsadga erishish, o'qitish muammolarini hal etish mumkin emas. Zamonaviy o'qituvchining vazifasi maktab o'quvchilariga bilim berish emas, balki motivatsiya yaratish va o'zini o'zi tarbiyalash uchun ko'nikmalar to'plamini shakllantirishdir. Albatta, o'qituvchi yordamisiz o'quvchiga hech qanday mahorat kelmaydi. Bu o'qituvchining shaxsiy shakllanishiga va uning rivojlanishiga olib keladi. Ta'limning interfaol usullari o'qituvchiga o'quvchilarni dars bilan qiziqtirishga, ularni faol ishtirok etishga, natijalarga erishishga va jamoaviy ishlashga undashga yordam beradi.

Barchamizga ma'lumki, XXI asr – globallashuv davri, texnika asri deyiladi.. Bugungi kunda fan va texnika jadal suratda rivojlanib bormoqda, bu esa yangi texnologiyalardan foydalanib dars o'tishni taqozo etadi. Kelajagimiz bo'lgan yoshlarni yuksak madaniyatli, o'tkir bilimli qilib tarbiyalashda har bir pedagog xodim o'zini mas'ul shaxs ekanligini bilgan holda, dars samaradorligini oshirib borishi, yangi texnologiyalardan unumli foydalanishi dolzarb masala hisoblanadi.

O'zbekistonda umumiy ta'lim tizimida informatika fanini o'qitish va o'rganish yigirma yildan ortiq tarixga ega. Kompyuter fanining nazariy fanidan boshlab, endi bizda informatika fanining ba'zi asosiy elementlari bo'lgan ko'plab fanlarni o'rganishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish kombinatsiyasi mavjud.

Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llaganda o'quvchi eshitish, ko'rish, ko'rganlari asosida mustaqil fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda darslarni interfaol usullarda tashkillashtirish uchun ma'lum bir shart – sharoitlar mavjud. Shunday ekan, axborot kommunikatsion ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish hozirgi zamon yutuqlariga asoslangan holda davr talabiga mos keladigan pedagogik mahoratning nazariy amaliy asoslarini hamda uning shakllanish jarayonini yaratish eng dolzarb vazifalardandir. Informatika kompyuter texnikasini qo'llashga asoslanib inson faoliyatining turli sohalarida axborotlarni izlash, to'plash, saqlash, qayta ishlash va undan foydalanish masalalari bilan shug'ullanuvchi fandır. Mamlakatimizda axborotkommunikatsiya texnologiyalarini hayotimizning barcha jabhalari, jumladan, ta'lim jarayoniga keng tatbiq etishga katta e'tibor qaratilgan edi. Bu 2012 yil 21 martda qabul qilingan “Zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalarini yanada kengroq joriy qilish va rivojlantirish chora-tadbirlari”ga oid qaror va “Axborotlashtirish to'g'risida”gi qonunda, belgilangan asosiy vazifalardan biridir. Zero, zamonaviy axborot texnologiyalarini samarali qo'llash talabalarga bilim berish sifatini oshirish, uning mazmun mohiyatini takomillashtirish, ta'limni zamonaviy o'quvchilar darajasida tashkil etish, ta'lim muassasalarida ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida ta'lim-tarbiya jarayoniga yangi pedagogik, axborot texnologiyalarini joriy etish, ularda interfaol usul va vositalardan foydalanish ko'zda tutilgan. Shu sababli, bugungi kunda ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan “Informatika” fani o'qituvchilari oldida quyidagi muhim vazifalar turadi: - talabalarning mustaqil bilim olish, o'rganish qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirishda fanning o'rni va ahamiyatini oshirish; - mashg'ulotlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish va o'tkazish; - o'quvchilarning faolligini oshirish, o'zlashtirish darajalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan metod va shakllarni qo'llash; - ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish.

Bugungi kun talabi ta'limni sifat o'zgarishlariga olib keluvchi yangicha yondashuvlarni izlashga undamoqda va uni o'rganishdagi yondashuvlar (metodlar) ham o'zgarmoqda. Ta'limda yangi bilimlarni amalda qo'llash natijasi innovatsiyalarga asoslangan yangi ta'lim yaratilishiga olib kelmoqda. Masalan “Matn protsessori mavzusini o'qitishda qanday innovatsion metodlardan foydalanish kerakligini ko'rib chiqsak:

Axborotlarni saqlashning eng qadimiy usullaridan biri yozuv hisoblanadi. Qadimgi odamlar yashagan g'orlar devorlaridagi rasm va yozuvlar buning yaqqol isbotidir. Yozuv texnologiyasi asrlar davomida deyarli o'zgarmadi. Faqatgina yozish vositalari takomillashib bordi. Avval toshlarga o'yib yozilgan bo'lsa, keyinchalik turli bo'yoqlar yordamida yozildi. Xayvon terilariga ishlov berish natijasida toshlarga emas, teriga yozish yo'lga qo'yildi. Qog'oz ishlab chiqarilishi bilan yozish yanada

qulaylashdi. Shu bilan birga yozuv quroli xam takomillashib bordi. Yozish uchun toshlar, turli mo'yqalam, qamish-perolar, g'oz patlaridan foydalanildi. Patlar o'rnini peroli ruchkalar, ularni avtoruchkalar, avtoruchkalar o'rnini esa yozuv mashinkalari egalladi. Lekin asosiy jarayon - matnga o'zgartirish kerak bo'lsa uni qaytadan yozish zarurligi o'zgarmadi. Bu juda ko'p kuch va mehnat talab qiladi.

Kompyuterlar matn yozish texnologiyasini tubdan o'zgartirib yubordi. Matnlarni yozish, saqlash, qayta ishlash, qog'ozga chop etish kabi ishlarni bajarishga mo'ljallangan ko'plab dasturlar yaratildi. Bu dasturlar asosan ikki turga bo'linadi: **matn muharrirlari** va **matn protsessorlari**. Ularning asosiy farqi kompyuterga kiritilgan matnning ko'rinishiga bog'liq.

Matn muharriri kompyuterda eng ko'p ishlatiladigan dasturlar qatoriga kiradi. Ixtiyoriy rusumli kompyuterlar uchun matn muharrirlari yaratilgan. Xatto bir rusumli kompyuter uchun yaratilgan o'nlab matn muharrirlarini ko'rsatish mumkin. Masalan, Pravets kompyuterlarida "RED", "Volna", "Punktir", IBM kompyuterlarida "WD", "Foton", "Leksikon" va xokazo. Matn muharrirlarida asosan matnning mazmuniga etibor beriladi. Ularda matnning ekrandagi va qog'ozdagi ko'rinishi (bezagi) unchalik ahamiyatga ega bo'lmaydi.

Matn protsessorlari matnning faqat mazmuni emas, balki tashqi ko'rinishi xam katta ahamiyatga ega bo'lganda qo'llaniladi. Matn protsessorlari matnning tashqi ko'rinishiga ta'sir etish imkoniyatiga ega. Masalan, matnga turli rasm va jadvallar joylashtirish, belgilarning o'lchami, rangi va ko'rinishlarini o'zgartirish va xokazo.

Matn protsessorlari odatda rasmiy hujjatlar tayyorlashda ko'p qo'llaniladi. Matn protsessori yordamida tayyorlangan matn hujjat deb yuritiladi. Matn protsessori yordamida xosil qilingan hujjat faqatgina matn emas, balki uning tashqi ko'rinishi xaqidagi (shrift turi, o'lchami, rangi va xokazo) axborotni xam o'zida saqlaydi. Bu-lar maxsus kodlar bo'lib, ekranda ham, qog'ozda ham ko'rinmaydi.

Turli matn protsessorlarida matnni bezatish uchun turli kodlar qo'llaniladi. Bunday hollarda hujjatlar xar xil formatga ega deyiladi. Shu sababli formatlangan matnli hujjatlarni bir matn protsessoridan boshqasiga olib o'tishga xar doim ham erishib bo'lmaydi.

MICROSOFT WORD

Microsoft Word (qisqacha **MS Word**, **WinWord** yoki **Word**) – matnli ma'lumotlarni yaratish, ko'rish va tahrir qilish uchun mo'ljallangan matn muharriridir yoki matn protsessori. Microsoft korporatsiyasi tomonidan Microsoft Office paketi tarkibida chiqariladi. Ilk versiyasi Richard Brodi tomonidan 1983-yil IBM PC uchun yozilgan. Keyinroq Apple Macintosh (1984), SCO UNIX va Microsoft Windows (1989) uchun ishlab chiqilgan. Amaldagi versiyasi Windows va MacOS uchun mo'ljallangan Microsoft Office Word 2021 hisoblanadi.

MS Word so‘nggi yillarda o‘z imkoniyatlarini kengaytirdi. Word 2003 versiyasidagi dastur asosiy ramzi Word 2007 versiyasida qisman o‘zgartirildi. Planshet, smartfon va boshqa qurilmalar uchun dastur sinxronlashtirildi. Dastur tarkibiga yangi shriftlar, turli format usullari, har bir obyekt uchun alohida sozlamalar qo‘shildi, dasturning internet orqali yangilanishi va qayta aloqa qilish tizimi takomillashtirildi. Mobil qurilmalar, planshetlar uchun Word dasturini Play Market, AppStory va boshqa internet do‘konlardan yuklab olish mumkin.

MC WORD matn protsessori interfeysi

WORD matn protsessori Microsoft firmasining maxsuli bo‘lib, u WINDOWS Operatsion sistemasi muxitida ishlaydi. U matnli va grafikli ma‘lumotlar ustida yuzlab amallar bajarish mumkin. Microsoft Word dasturini ishga tushirish uchun quyidagi buyruqlar ketma- ketligi bajariladi.

Пуск → программы → Microsoft Word

Microsoft Word dasturi ishga tushirilgandan so‘ng ekranda WORD oynasi hosil bo‘ladi. Microsoft Word dasturi ishga tushiriladi. Yuqorida matn protsessori haqida batafsil ma‘lumot berildi. Bu mavzunu tushunarli hamda o‘quvchilar yodida oson saqlab qolishi uchun qiziqarli hamda samarali metodlardan foydalanish lozim. Masalan quyidagi metodlarni dars davomida qo‘llashimiz mumkin:

Avtofokus metodi:

Ushbu metodni qo‘llashda bizga qizil va sariq rangdagi kartochkalar kerak bo‘ladi. Sinfidagi o‘quvchilarning har biriga ushbu kartochkalarni tarqatib chiqamiz. Albatta buni dars boshida amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. So‘ngra dars mobaynida to‘satdan savol beriladi demak savollar quyidagicha:

Qizil kartochkasi borlar o‘rnidan tursin va mavzu yuzasidan biror savolni turgan o‘quvchilardan istalgan biriga beramiz. Javob topa olishsa ushbu kartochkasi bor guruhga bir ball qo‘shiladi. Keyin yana to‘satdan sariq kartochkasi borlar o‘rnidan tursin deymiz va yuqoridagi kabi, sariq kartochkasi bor o‘quvchilarga mavzu yuzasidan savol beriladi. Shu daraja darsning so‘ngigacha bir necha marta shunday usul qo‘llanadi.

Natijada dars mobaynida barcha o‘quvchilar hushyorlikda bo‘lishadi. Bu usul o‘quvchilarni harakatga keltirish o‘rinlaridan turish jarayonida darsga bo‘lgan qiziqish signallarini orttiradi. Qolaversa, istalgan o‘quvchiga beriluvchi savollar barchani mavzu yuzasidan diqqat bilan eshitishga majbur qiladi. Bu jarayonda bellashuv ham ketmoqda! O‘quvchilar o‘zaro bellashish orqali ixtiyoriy darsga diqqatlarini qaratishadi.

U

- s 1. Microsoft Word nima?
h 2. Word dasturining qanday asosiy funksiyalari mavjud?
b 3. Microsoft Word dasturi nima uchun ishlatiladi?
u 4. Microsoft Word dasturida hujjatni qanday formatda saqlash mumkin? Va
hokazo

e

Klaster metodi:

t Klaster metodi - pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u ta'lim olovchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu)lar yuzasidan erkin, ochiq o'ylash va fikrlarni bimalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. Klaster metodi aniq obektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq mavishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning ta'lim olovchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga hizmat qiladi. Bu metodda o'quvchilar mavzu bo'yicha olgan bilimlarini mustahkamlaydi. Ular mavzu davomida eslab qolgan atama yoki so'z birikmalarini quyidagi bog'lam ichiga joylashtirishadi. Bog'lam yoki tugun boshqacha ko'rinishda ham bo'lishi mumkin bu o'quvchilar yozadigan ma'lumotlarga bog'liq bo'ladi.

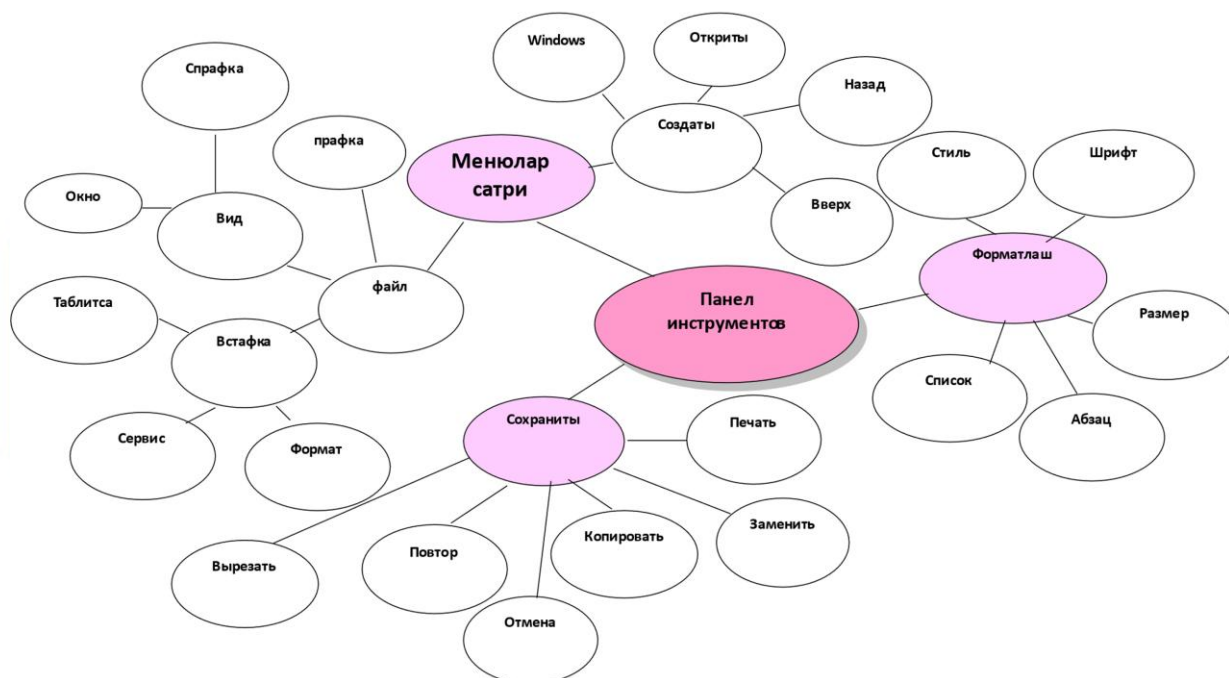
i

z

g

a

qo'llab o'quvchilarga mavzu bo'yicha quyidagi savollarni berishimiz mumkin:

Mening ismim metodi:

Bu metod o'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishlarini yanada orttiradi. Bu metodda o'quvchilar o'z ismlarini yozishadi va ismlaridagi har bir xarfga mavzuga doir bo'lgan so'z yoki atamalar yozishadi. Masalan:

M- matn

A- Alt (Klaviaturadagi "Alt" tugmasi ko'plab funksiyalarni tezkor bajarish uchun ishlatiladi)

F- format

T- tab (Tabulyator tugmasi, matnni ma'lum bir joyga joylashtirish uchun ishlatiladi.)

U- underline (matnni ostiga chizish "ctrl+U" tugmalar birikmasi bilan amalga oshiriladi.)

N- normal (Word dasturida matnni odatdagi normal holatda formatlash usuli)

A- Autocorrect (Word dasturida avtomatik ravishda imlo xatolarini to'g'rilash funksiyasi)

Bu metod o'quvchilarni dars mavzusini o'z ismlari orqali yodda saqlashlariga xizmat qiladi.

3-4-5-6-7 metodi

Bu metodni darsda qo'llash o'quvchilarni ziyrakliklarini oshiradi. Ularni topqirlik qobiliyatlarini yanada kuchaytiradi. Bu metodni o'z nomi bilan ham qandayligini bilib olsak bo'ladi. Bunda o'quvchilar mavzuga doir 3 ta harfdan, 4 ta harfdan, 5 ta harfdan,

6 ta harfdan hamda 7 ta harfdan iborat bo'lgan so'zlarni topib yozishlari kerak bo'ladi.

Masalan:

New- Yangi hujjat yaratish."ctrl+N" tugmalar birikmasi yordamida amalga oshiriladi.

Text- Matn, Word dasturida ishlatiladigan asosiy tarkib.

Table- Hujjatga jadval qo'shish funksiyasi.

Insert- Hujjatga yangi elementlar qo'shish(rasm, jadval, hyperlik va h.k).

Capture- Ekran tasvirini olish yoki Word hujjatida ma'lumotni ko'rish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ferberman.B.L. "Ilg'or pedagogik texnologiyalar ".T: 2001y.
2. Donald E. Knuth. "The Art of Computer Programming" (Informatikaning nazariyasi va metodlarini o'rganish uchun ulkan asar)
3. Informatika fani o'qituvchisi Xaytullayeva Nafisa Sahobiddinovna blogi
4. O'quv jarayonida ilg'or pedagogic va axborot texnologiyalarini qo'llash yo'llari.Uslubiy qo'llanma. Akademik S.S.G'ulomov umumiy rahbarligi ostida.- T.;TDIU

BADIIY ASARLARNI EKTRANLASHTIRISH: O‘ZBEK KINO SAN’ATINING ILK QADAMLARI

Sodiqov Elyor Turdibekovich

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Xalq ijodiyoti fakulteti dekani

Annotatsiya: Maqolada o‘zbek kinomotografiyasining shakillanishi o‘ziga hos maktab bo‘lib, Turkiston o‘lkasi bo‘ylab olingan kinolarda o‘sha davir, zamon ruhini, nuqson va kamchiliklarni katta mahorat va qahramona ko‘rsatildi va tomoshabinlarga yetkazilganligiga ahamiyat qaratilgan. Bizgacha yetib kelgan ilk o‘zbek kinosida ko‘tarilgan fikr, g‘oyalar, siyosiy ko‘rinishdagi johilliklar kabi tuyg‘ularni mohirlik bilan ko‘rsatilganligini maqola davomidagi kino va taxlil qismida kengroq yoritib, tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: kino, san’at, adabiyot, obriz, teatr, kinomotografiya, film, sahna.

Аннотация: В статье акцентируется внимание на становление узбекского кинематографа, который представляет собой уникальную школу, а фильмы, снятые по всему Туркестану, с большим мастерством и героизмом показали дух той эпохи, раскрыли пороки и недостатки и донесли до зрителя. Первое дошедшее до нас узбекское кино умело показывает мысли, идеи и чувства невежества в политической форме.

Ключевые слова: кино, искусство, литература, обрив, театр, кинематография, кино, сцена.

Abstract: The article focuses on the formation of Uzbek cinema, which is a unique school, and films shot throughout Turkestan showed the spirit of that era with great skill and heroism, revealed the vices and shortcomings and brought them to the viewer. The first Uzbek cinema that has come down to us skillfully shows thoughts, ideas and feelings of ignorance in a political form.

Keywords: cinema, art, literature, image, theater, cinematography, cinema, stage.

Kinomatografiyada adabiyot eng muxim o‘rin egallaydi. Adabiy asrning to‘g‘ri tanlanishi va uni to‘laqonli ekrandagi namoyishi ham doyim o‘z ma‘romiga yetkazilmasligi gohida to‘qima obrizlar va qo‘shimcha ma‘lumotlar qo‘yilishiga sabab bo‘ladi. Adabiyot san’at sohasida eng muxim o‘ringa ega: adabiyotshunoslik, teatr, tasviriy san’at va hatto boyitilib yozilgan shunday asarlar bor-ki, ular asnosida me‘morchilikning ravnaqiga hizmat qilgan. Har qanday turdagi filmlarining yaratilishida badiiy-dramatruhiyaning shrni katta bo‘lib, ko‘plab qiziqarli stinariylar,

hujjatli filmlar yaratilish asosidir.¹ Ularda har bir gavdalanadigan sahna. Dialoglar ketma-ketligi, holat, his-xayajon, qahramonlar harakteristikasi ochib beriladi. Bundan ko‘rinib turibdiki ko‘pincha kino senariylar adabiy asarlar negizida yaratiladi. Filmga badiiy adabiyotni moslashtirish bu - manbani qayta hikoya qilish, balki kino va boshqa san‘at asarlar (nasr, dramaturgiya, she‘riyat, qo‘shiq, opera va baletlari) yordamida yangicha yoki aynan o‘zini talqin qilishdir.

Filmga badiiy asarni moslashtirishda rejissyor ikkinchi darajali hikoyalar, tafsilotlar va epizodik qahramonlardan voz kechishi yoki aksincha, ssenariyga asl asarda bo‘lmagan, ammo rejissyorning fikriga ko‘ra, asarning asosiy g‘oyasini kinematografiya orqali yaxshiroq ochib beradigan epizodlarni qo‘shishi mumkin. Aynan adabiy asarlar kino tushunchasi paydo bo‘lganidan beri ekran tasvirlarining asosiga aylangan. Ilk ekranlashtirishlardan kinematografiya asoschilari Jorj Meles, Viktorina Jasse, Lui Feyadning, Svift, Defo, Gyote asarlarini ekranda namoyish etilgan. Shuni alohida takidlash kerakki, bu asarlar davr muhitini, asosiy g‘oyalarin aks ettirish uchun bir qator o‘zgarishlarni (qahramon harakteri, libos, sahna loyihasi) ochib beriladi. Ilk ekron yuzini ko‘rgan kinomatografik asarlardan biri, Fransiyadagi qisqa metrajli “Ichkilik qo‘rboni” filmi bo‘lib, u 1902 yil rejisser Fernan Zak tomonidan Emil Zolning “G‘arbiy” romani asosida ishlangan. Fransuz yozuvchisining bu mavzudagi asari aynan botqoqlik sari yuzlanayotgan eng dahshatli illat va keltirib chiquvchi oqibatlarini ko‘rsatib berib, xushyorlikka chorlov vazifasini o‘tashi kerak edi. Eng qizig‘i shundaki g‘arb rejisseri rus yozuvchilar asarlarini ham katta ekranga chiqarishadi. Masalan, 1907 yilda bolalar rejisseri Viggo Larsen, 1909 yilda mashhur amarikalik Evid Uork Griff va 1910 yilda fransiyalik Andr Kalmettlar tomonidan ishlangan filmlar L.N.Tolstoyning “Yakshanba” (Voskresenie) asarini katta ekranga olib chiqadi. 1916 yil boshlariga kelib, umumjahon kinomatografiya olami hisobotini o‘rganishda qarib 250 ga yaqin adabiy asarlar katta ekranga chiqarildi.

1919 yilda Turkiston o‘lkasi halq maorif komissarligi tomonidan kino-foto bo‘limini tashkil etish haqida qaror qabul qiladi. 1920 yilga kelib turkuiston o‘lkasi bo‘ylab kino tarmoqlar soni 59 taga, 1921 yilda 70 taga yetkazildi. Bu davrdagi filmlar qisqa metrajli bo‘lgan.² 1925 yil O‘zbekiston xalq komissarlari Sovetining qaroriga binoan O‘zbekiston Davlat kino tashkiloti haqidagi Nizom tasdiqlandi. Nizomda mazkur tashkilotning O‘zbekiston hududida hizmat o‘taydigan Davlat kino idorasi ekani tasdiqlanadi. O‘zbekiston Davlat kino tashkilotining vazifasi badiiy va hujjatli filmlar shilab chakarish, shuningdek kino tarmoklarini kupaytirish, filmlarni prokat tayyorlash va shu soxada madaniy-mayishiy ishlar tashkil etishdan iborat eli.

¹ Алиев Мухсин. Кино асослари. Т.: Ўқитувчи, 1993. 13-бет.

² Б.Ахмедов. Телевизионное кино Узбекистана. Т-2009. 28-ст.

Shu tariqa “Buxkino”, “Vostokkino”, “Turkgoskino” singari mayda tashkilotlar tugatilib, yagona Davlat kinosi “O‘zbekgoskino” ish ko‘rsata boshlaydi. “O‘zbekgoskino tashkilotchilari va ijodkorlari oldida murakkab vazifalar turardi. Avvalo, kinoteatrlarning repertuarlari ko‘ngildagidek emas edi. Ekranlarla asosan “Robin Gud”, “Bag‘dod. o‘g‘risi”, “Hind tobuti” singari oldi-qochdi horijiy filmlar namoyish qilinardi. Bu filmlar ommannig etiborini muhim ishlardan chalg‘itishga xizmat qilardi, “O‘zbekgoskino” prokat va reklama ishlarini yo‘lga qo‘ydi. Ekranlarda ilg‘or g‘oyalarni targ‘ib qiluvchi filmlar namoyish qilina boshladi. O‘sha yillari sovet kino sanatinnig faxri bo‘lgan S. Eyzenshteynning “Potyomkii bronenosesi”, A. Pudovkinning “Ona” filmlari, shuningdek, “Nomus”, “Ayiqlik to‘ri”, “Shaharlar va yo‘llar” singari filmlarning namoyish qilinishi, buning ustiga filmlarda o‘zbekcha yozuvning paydo bo‘lishi katta ahamiyat kasb etdi.

Davlat kinosi ish boshlagan kezlarda maxalliy kadrlar deyarli yo‘q edi. O‘zbek kinosini rivojlantirishga rus va boshqa qardosh xalqlar kinematogriflarning xissalari katta. Ulardan K. Gertel, V. Viskovskiy, D. Bassaligo, V. Sobberoy singari tajribali rejisserlar, ssenariychilar, operatorlar va akterlar bor edi. Ular dastlavki o‘zbek filmlarini yaratish bilan birga maxalliy kadrlar tayyorlashda ham yordam ko‘rsatdilar. “O‘zbekgoskino” 1926 yilda va undan keyinroq suratga olgan filmlarda keyinchalik taqdirini batamom o‘zbek kino sanati bilan bog‘lagan, kino sanatimiz taraqqiyotiga ulkan xissa qo‘shgan kishilarning nomlarini uchratish mumkin. Bular orasida Nabi G‘aniev, Malik Qayumov, Sulaymon Xo‘jaev, Komil Ermatov, Yo‘ldosh Azamov, Rahim Pirmuhamedov, Ergash Hamroev, Sobirjon Iskandarov, Boriy Xaydarov, Mirshohid Mirokilov singari rejissyorlar, aktyorlar va operatorlar bor edi. O‘zbek kino san‘ati tarixiniig ma‘lum bosqichi mazkur namoyondalarning ijodi bilan chambarchas bog‘liqdir.

O‘zbek kinosi o‘sha davrdan buyon sarmazmun va sharafligi yo‘lni bosib o‘tdi. Bu davr ichida u o‘zini, ulg‘aydi va olamga mashhur bo‘ldi. O‘zbek kino san‘ati ana shu yillar mobaynida ellardan-ellarga, dillardan-dillarga o‘tib, o‘z ijodkorlariga tengsiz sevinib, quvonch bag‘ishladi. “Alisher Navoiy”, “Toxir va Zuxra”, “Nasriddinni sarguzashtlari”, “Osnyo ustida buron”, “Toshkent — non shaxri”, “Ulug‘bek yulduzi”, “O‘tgan kunlar”, “Sevishganlar”, “Sen yetim emassan”, “Leningardliklar-jigarbandlarim”, “Favqulotda komissar”, “Abu Rayxon Beruniy”, “Muxabbat va nafrat”, “Alibobo va qiriqlik qaroqlik”, “Uzun va qisqa xayot”, “Olovli yo‘llar”, “Odamlar tashvishida”, “Qo‘qon vokeasi”, “Chinor” kabi o‘nlab filmlar. Bolgariya, Ruminya, Germaniya, Polsha, Yugoslaviya, Mo‘g‘iliston, Angliya, Fransiya, Italiya, Daniya, Yaponiya, Pokiston, Xindiston, Turkiya singari mamlakatlarda zo‘r muvaffaqiyat bilan namoyini qilindi.

Bu yutuqlarning xammasi o‘z-o‘zidan qo‘lga kiritiltani yo‘q. Respublika

xukumatining rag‘barligi va doymiy g‘amxurligi kino xodimlariga kuch-kuvvat barishlab, ularni yangi-yangi zafarlar sari boshladi. Filmlarning asosiy yutuqlari aktyorlarning qahramonlariga to‘g‘ri tanlanganligi. Qahramondagi xis-tuyg‘ular, kechirmalar, zamon voqiyliklarini ochib bera olish kabi yuksak tajriba bilan tomoshabinga yetkazilishi kino saviyasini baholashda katta hissa qo‘shdi. Mahoratli aktyorlarning qarashlari, hatti-xarakatlari-yu, kayfiyati, atrof-muhit kabi bir qator jarayonlarni operatorning maxoratisiz erishish qiyin edi. Kino sarviasiining yuqori baholanishda albatta rejissyorning ham mahorati beqiyosdir. Bundan ko‘rinib turibdiki kuchli mutaxassislardan jamoa tashkil topgani va ular bir guruh, oila kabi faoliyat olib borishgani sezilib turadi.

Film boshlanishida yoki oxirida (ayrim filmlarda prologdan so‘ng) o‘nlab ijodiy va ishlab chiqarish xodimlarining ism-familiyalarini o‘qiymiz. Bular film ijodkorlari — ssenariy muallifi, rejissyor, operator, musavvir, bastakor, ijrochi aktyorlar, mamuriy xodimlar, ijodiy kuchlarning yordamchilari, assistentlar va boshqa xodimlardir.

Film yaratilishida, yuqorida znkr etilgan ijodi xodimlardan tashqari, yana o‘nlab ishchi va xizmatchilar ishtirok etadilar. Xar qanday film yaratilishida ularning xar biri o‘ziga yarasha xissa qo‘shadi. Quynda ana shu ijodiy ishlab chiqarish xodimlarining film yaratishdagi o‘rni va vazifalari bilan tanishamiz.

Kino — sintetik sanat hisoblanib, uning asosini adabnyot, yani ssenariy tashkil etadi. Badiiy ssenariyda bo‘lajak filminig g‘oyaviy-badiiy yo‘nalishi va obrazlar yig‘indisi o‘z aksini topadi. Demak, ekranda talqin etishga mo‘ljallab yozilgan badiiy asar ssenariy deynladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Файзиева. Ф.Хужжатли кино режиссураси-Т: 2022.
2. Ефимов Э.М.Замисель фильм зритель. М.1987 г.
3. Убайдуллаев А. Ойнаи жаҳон истиқболлари Т.:1975
4. Жиль Делез. Кино. Ад Маргинем Пресс. 2013.
5. Хлои Дриё «Кино, натция, империя Узбекистан, 1919–1937» Россия. 2013
6. [Малышев В.С.](#) Кинематограф Узбекистана и ВГИК. С иллюстрациями. [Всероссийский государственный институт кинематографии](#) 2018

О‘ЗBEKISTON TARIXI DAVLAT MUZEYI MISOLIDA VAQTINCHALIK KO‘RGAZMALAR FAOLIYATINING RIVOJLANISHI

Qayumov Suxrob Sobirovich

*Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti
Muzeyshunoslik kafedrasi o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston tarixi davlat muzeyida vaqtinchalik tashkil etilgan ko‘rgazmalar tahliliy tavsifiy bayoni va ularning jamiyatning madaniy-ma’rifiy rivojida o‘rni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi, ko‘rgazma, ekspozitsiya, ekspонат, galereya, fond, vaqtinchalik ko‘rgazmalar, madaniy-ma’rifiy faoliyat.

Аннотация: В данной статье дается аналитическое описание временно организованных выставок в Государственном музее истории Узбекистана и обоснована их роль в культурно-просветительском развитии общества.

Ключевые слова: Государственный музей истории Узбекистана, выставка, экспозиция, экспонат, галерея, фонд, временные выставки, культурно-просветительская деятельность.

Abstract: This article provides an analytical description of temporary exhibitions at the State Museum of History of Uzbekistan and substantiates their role in the cultural and educational development of society.

Keywords: State Museum of History of Uzbekistan, exhibition, exposition, exhibit, gallery, collection, temporary exhibitions, cultural and educational activities.

Ko‘pchilik tomoshabinlar odatda muzey, galereyalarga ko‘rgazmani, yoki kolleksiyalarni bir marta ko‘rish maqsadida tashrif buyuradilar. Insonlar yashab turgan dunyo to‘g‘risida bor haqiqatni bilishni hohlaydilar. Davrning moddiy va ma’naviy boyliklari haqidagi asori-atiqalar faqat muzeylarda namoyish etilishi mumkin. Bu narsa, hech bir radio, televidenie, kinolarda ham bo‘lmasligi aniq. Bu borada ko‘rgazmalar bizga etarlicha, to‘liq ma’lumot olish imkonini beradi. Ekspонатlarni – predmetlar, rangtasvir asarlari, tasviriy va amaliy san’at asarlari namunalari tashkil etib, ular xalqning moddiy va ma’naviy rivojlanganlik darajasini belgilab beradi. Ommabop namoyishlar va ko‘rgazmalar ko‘pchilik muzeylar uchun odatiy hol hisoblanadi. Bu borada tomoshabin o‘z yoshiga monand ko‘rgazmadan ma’no, mazmuni teran holda qabul qilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Muzeyshunos olim Belcher o‘zining kitobida ko‘rgazma to‘g‘risida shunday deydi: “Ko‘rgazma bu - aniq belgilangan joyda, ma’lum konsepsiya asosida yozilgan, namoyish etilayotgan ekspонатlar va qo‘shimcha materiallar orqali yangi

interpretatsiya usullari va bilim olish manbai hisoblangan muzey kommunikatsiyasi muhitidir. Ko'rgazmalar "doimiy" va "vaqtincha" shaklida tashkil etiladi.

O'zbekiston tarixi davlat muzeyida 2022-yil mobaynida bir qancha vaqtinchalik ko'rgazmalar tashkil etilgan bo'lib, ularning tematikasi rang barangdir. 2022-yil rejasi bo'yicha muzeyda 10 ta tadbir va ko'rgazmalar o'tkazilishi rejalashtirilgan bo'lib, amalda 21 ta ko'rgazma va tadbirlar o'tkazildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 193-sonli majlis bayoni (№ 01-30/1-764 28.10.2021 y.) ijrosini ta'minlash bo'yicha Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi, O'zbekiston Badiiy akademiyasi, Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi bilan hamkorlikda "Jaloliddin Manguberdi mardlik va vatanparvarlik timsoli" ko'rgazmasi o'tkazildi. Ko'rgazmada Jaloliddin Manguberdi hayoti va faoliyatiga bag'ishlangan rassom To'ra Kuryazovning 40 dona asarlari, A. Navoiy nomidagi milliy kutubxonasining 15 dona kitoblari namoyish qilindi. Ushbu ko'rgazma muhitida namoyish etilgan To'ra Kuryazovning asarlarida me'moriy yodgorliklarimiz, yurtimiz tabiati, uning in'omlari va mamlakatimizning tarixiy shaxslarini ko'plab portretlarini uchratish mumkin. Ularning orasida buyuk siymolardan "Feruz", "Bibixonim", "Ogahiy", "Olloqulixon", "Islom Xo'ja", "Sevim Bika", "Zaradushtra", "Jaloliddin Manguberdi", "Al-Xorazmiy", "To'maris", "Nodirabegim" dan tortib to zamondoshlar portretlarigacha ko'rish mumkin. Asarlarda tarixiy-epik janr, mifologik mavzu, shuningdek, realistik portret, natyumort, manzaralar keng taqdim etilgan. Katta mahorat bilan ishlangan Jaloliddin Manguberdi obrazi O'zbekistonning milliy qahramoni namunasiga aylanib bo'lgan. Ushbu asar Manguberdi tavalludining 800 yilligini nishonlanish arafasida o'tkazilgan tanlovda g'olib deb topilib, etalon sifatida qabul qilindi. Rassom ushbu asarlari orqali madaniyatimizning eng yaxshi an'alarini taqdim etadi. Xalfachilik, baxshichilik Xorazm hududida keng tarqalgan mahalliy og'zaki ijodi hisoblanadi. T.Kuryazov ularning ijodini chuqur o'rganib, uzoq izlanishlar natijasida bir necha baxshi hamda xalfachilik san'atiga doir asarlar yaratdi. Ko'rgazmadan o'rin olgan "Xonum Xalfa", "Lazgi", "Nazira xalfa", "Onajon xalfa", "Suvora", "Xalfalar II – triptix", "Ojiza", "Shukur xalfa" kartinalari shular jumlasidandir. To'ra Kuryazov nomi O'zbekiston san'ati tarixi sahifalarida o'zining munosib o'rniga ega. T. Kuryazovning asarlari nafaqat respublikamizning nufuzli muzeylarida balki, Italiya, Angliya, AQSh, Turkiya, Rossiya, Fransiya, Malayziya, Hindiston, Bolgariya va Yaponiya kabi mamlakatlarning shaxsiy kolleksiyalaridan ham o'rin egallagan.

"Alisher Navoiy va Bobur ijodi" ko'rgazma va tadbirida mutafakkir va davlat arbobi Nizomiddin Mir Alisher Navoiy hamda, shox va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur tavallud ayyomlariga bag'ishlandi. Ko'rgazma va tadbir O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Toshkent "Temurbeklar maktabi" harbiy – akademik

litseyi, A. Navoiy nomidagi davlat adabiyot muzeyi, A. Navoiy nomidagi milliy kutubxonasi bilan hamkorlikda o'tkazildi. Ko'rgazmada muzeyning "Badiiy asarlar" fondidan va A. Navoiy nomidagi milliy kutubxonasida saqlanayotgan qo'lyozma va zamonaviy usulda nashr etilgan kitoblar namoyish etildi.

"O'zbek badiiy filmlari vizual ifodasi tarixiy bosqichlari" nomli ko'rgazma esa mustaqil tadqiqotchi Qodirov Behzod bilan hamkorlikda o'tkazildi. Ko'rgazmada Behzod Qodirov tomonidan O'zbekiston kino san'ati muzeyida saqlanayotgan bir qancha o'zbek filmlaridan olib kelingan kadrlar namoyishi bo'lib o'tdi. Joriy yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida kinematografiya sohasida badiiy jihatdan etuk asarlar yaratish, zamonaviy kinoindustriyani rivojlantirish, jumladan, yangi kinoteatrlar qurish lozimligini ta'kidlagan edi. Shu maqsadda sohaga katta mablag' yo'naltirildi. Xususan, "O'zbekfilm" dagi barcha pavilonlar ta'mirlanib, yangi kartinalar suratga olish uchun sharoit yaxshilandi. Ko'rgazmaning muhokama jarayonida ushbu masalalar tahliliga ham to'xtalib o'tildi.

"Ko'chma ko'rgazmalar" bo'limi rassomi F.Dedenyovaning shaxsiy ko'rgazmasi O'zbekiston Badiiy akademiyasi, O'zbekiston badiiy ijodkorlar uyushmasi bilan hamkorlikda Toshkent fotosuratlar uyida bo'lib o'tdi. Ko'rgazmada rassomning 168 dona badiiy kulolchilik buyumlari va ijodiy – pedagogik faoliyatiga aloqador 22 fotosuratleri taqdim etildi. F.Dedenyova 2016-yildan buyon O'zbekiston tarixi davlat muzeyining "Mo'jizalar olamida" bolalar muzeyining "Yosh arxeolog" va "Yosh kulol" to'garaklarini boshqarib kelmoqda. U bolalar bilan hamkorlikda yaratilgan ijodiy ishlarini ushbu ko'rgazmada namoyish etdi.

Jamiyat taraqqiyoti va farovonligi millatlararo, dinlararo o'zaro bag'rikenglik va totuvlik hamisha muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda 130 dan ortiq millat va elat vakillari turli dinlarga e'tiqod qiluvchi xalqlar bo'lib, ular tinch-omon, ahil-inoq yashab kelmoqdalar. Ana shu ezgulik va tinchlik-osoyishtalik omili bo'lgan diniy bag'rikenglik tamoyillarini yanada mustahkamlash va rivojlantirishga diyorimizda alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Hozirda bu g'oya ezgulik yo'lida nafaqat dindorlar, balki jamiyatning barcha a'zolari hamkorligini nazarda tutadi. Diniy bag'rikenglik tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash, ozod va obod Vatan qurishning muhim shartidir. "O'zbekistonda yahudiylar hayoti: tarixiy davrlar kesimida" nomli ko'rgazma O'zbekiston Respublikasi va Isroil davlati o'rtasida diplomatik aloqalar o'rnatilganining 30 yilligini nishonlash doirasida O'zbekiston Respublikasining Isroil Davlatidagi Elchixonasining tashabbusiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi "O'zarxiv" agentligi, O'zbekiston tarixi davlat muzeyi va O'zbekiston yahudiylar milliy madaniy markazi bilan hamkorlikda o'tkazildi. Ko'rgazmada "O'zarxiv" agentligi va O'zbekiston tarixi davlat muzeyi tomonidan berilgan 66 dona kinofotofono hujjatlari

va materiallari, shuningdek, O‘zbekiston yahudiylar milliy madaniy markazi tomonidan berilgan 6 dona yahudiylarning milliy liboslari, O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi fondlarida saqlanayotgan nodir adabiyotlar va yahudiylarning tavrotlari namoyish etilgan.

O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi direktorining 2022-yil 6-maydagi № 21 sonli ichki buyrug‘iga asosan “Hech qachon hech narsa unutilmaydi” nomli ko‘rgazmasi tashkil etildi. Ko‘rgazma 2022-yil 9-may Xotira va qadrlash kuni munosabati bilan muzey fondlaridan olingan plakatlar, kitoblar, tasviriy san‘at asari va arxiv xujjatlari asosida tashkil etildi. Ko‘rgazma uchun “Hujjatlar” fondidan 52 dona plakatlar va xujjatlar, “Tabarruk buyumlar” fondidan 19 dona eksponatlar, “Arxivning fototeka” fondidan 15 dona buyumlar, “Badiiy asarlar” fondidan 1dona asar va muzey kutubxonasi 6 dona kitoblar olindi.

1977-yildan buyon dunyoda an‘anaviy tarzda 18 may “Xalqaro muzeylar kuni” sifatida keng nishonlanib kelinmoqda. Bu haqda “Xalqaro muzeylar maslahati” (International Council of Museums, ICOM) tashkilotining 1977-yildagi yig‘ilishida qaror qabul qilingan. Har yili ushbu bayram muzeylar faoliyatiga bag‘ishlangan o‘zining ma‘lum bir mavzusiga ega bo‘ladi. Darhaqiqat, muzeylar ma‘naviy va ma‘rifiy ilm o‘chog‘i sifatida doim taraqqiyotda, rivojlanish va o‘zgarishda. Ularni boyitib borish, boy me‘moriy obidalarni kelajak avlodlarga etkazish, asrab-avaylash har birimizdan alohida mas‘uliyat talab etadi. Shu munosabat bilan 10 dan ortiq tashkilotlar bilan aloqalar qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasining Madaniy markazlarining Qozoq va Turkman madaniyat markazlari o‘zlarining milliy ko‘rgazmalari bilan faol qatnashdilar. Koreys va Uyg‘ur madaniyat markazi a‘zolari milliy qo‘shiqlari bilan qatnashdilar. Hunarmand uyushmasi o‘zining milliy hunarmandchilik namunalari bilan, “Sharq ziyokori” MChJ tashkiloti va “O‘zbekiston nashriyoti” matbaa uyining tarixiy, adabiy va badiiy kitoblar ko‘rgazmasi bilan tadbirda faolishtirok etdilar. Shuningdek, O‘zMU va K.Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti talabalarining ko‘rgazmali va ijodiy chiqishlari, Respublika dizayn maktabi o‘quvchilarining “Milliy kiyimlar namoyishi”, O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Toshkent "Temurbeklar maktabi" harbiy-akademik litseyi o‘quvchilari, 17 sonli bolalar musiqa va san‘at maktab internati, 260 sonli maktab o‘quvchilari va Barkamol avlod bolalar ijodiyoti markazi o‘quvchilari o‘zlarining ijodiy chiqishlari bilan ishtirok etdilar.

“Bolalarni himoya qilish kuni” bayramining maqsadi ham keng jamoatchilik diqqatini bolalarning muammolariga, ularning huquqlarini himoya qilishga, himoyalangan dunyoda yashash imkoniyatlariga, baxtli bolalikka ega bo‘lishlariga va o‘z mamlakatining to‘la-to‘kis va xotirjam fuqarosi bo‘lib o‘sislariga qaratilgandir.

Shuningdek, bayramni nishonlash orqali ulg‘ayib kelayotgan yosh avlodni kelajakda ma‘nan boy, jismonan sog‘lom va ahloqan pok bo‘lib voyaga etkazishdir. 2022-yil 28-may kuni O‘zbekiston tarixi davlat muzeyida Xalqaro bolalarni himoya qilish kuniga bagishlangan “Yosh iste‘dodlar ijodi” nomli ko‘rgazmasi o‘tkazildi. Yil davomida “Bolalar muzeyi”ga tashrif buyurgan bolalarning 100 dan ortiq ijodiy ishlari ko‘rgazmada namoyish etildi. Ko‘rgazmada namoyish etilgan tasviriy san‘at asarlari turli yo‘nalishlarda chizilgan bo‘lib, muzeyga tashrif buyurgan turli yoshdagi tomoshabinlarni befarq qoldirmadi. “Bolalarga bering dunyoni” nomli tadbiri “1-iyun Xalqaro bolalarni himoya qilish kuni” munosabati bilan 29-may kuni muzeyda “Bolalarga bering dunyoni” nomli tadbiri o‘tkazildi. Tadbirda 260-maktab, 17-maktab va 5-maktab o‘quvchilari ijrosida badiiy chiqishlar namoyish etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Mustaqilligining 31 yilligi munosabati bilan 5-sentabr kuni O‘zbekiston tarixi davlat muzeyida “Foto san‘ati – davrlar kesimida” nomli ko‘rgazma tashkil etildi. Ko‘rgazma muzeyning “Tabarruk buyumlar” fondida saqlanayotgan noyob fotoapparatlardan tashkil topgan. Unda 1940-yildan boshlangan fotoapparatlar evolyutsiyasi namoyish etilgan. Shuningdek muzey kutubxonasidan ham bir qancha kitoblar namoyishi bo‘lib o‘tdi. 2-8-sentabr “Muzeylar haftaligi” doirasida “ochiq eshiklar” kuniga bag‘ishlab, “Moziyga sayohat” ruknida turli tadbirlar va ko‘rgazmalar bo‘lib o‘tdi. TIQXMMI milliy tadqiqot universiteti o‘qituvchilari G.Ravshanova, O‘.Akilovalar “Yangi O‘zbekistonda el Aziz inson Aziz” mavzusida davra suhbatini o‘tkazdilar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-maydagi “Muzeylarda xizmatlar sohasini rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida” PQ 261-son qarori 8-bandiga muvofiq “Milliy merosga mening hissam” nomli ko‘rgazma tashkillashtirildi. Ko‘rgazma 7-sentabr kuni O‘zbekiston tarixi davlat muzeyining ko‘rgazmalar zalida bo‘lib o‘tdi. Bu ko‘rgazma aksiya doirasida muzey fondiga yig‘ilgan yuksak badiiy qiymatga ega bo‘lgan tasviriy va amaliy san‘at asarlaridan namoyish etilgan. Unda muzeyga sovg‘a qilingan qadimiy taqinchoqlar, hunarmandchilik namunalari, qo‘g‘irchoqlar kompozitsiyasi, pichoqchi ustaning ish dastgohi va ish qurollari va amaliy san‘at asarlari mujassamlagan. Ko‘rgazmaning tashkiliy ishlarini tuzilishi, eksponatlarni qabul qilib olish va topshirish dalolatnomalari va etiketajlari tayyorlandi.

Muzeylardagi turli mavzulardagi ko‘rgazma muhiti inson kayfiyatiga katta ta‘sir o‘tkazib, uning ichki dunyosini boyitadi. O‘zbekiston tarixi davlat muzeyidagi turli mavzular asosida tashkil etilgan ko‘rgazmalar tomoshabinni doimiy ekspozitsiya muhiti bilan tanishtirishdan tashqari jamiyatning global rivojlanish jarayonlari bilan tanishishga ham imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. А.А.Шпак. “Роль куратора в современном художественном пространстве”. Красноярск, 2016 г.
2. Виктор Мизиано. “Пять лекций о кураторстве”. Москва, 2014.
3. Гусев Э.Б., Прокудин В.А., Салашенко А.Г. Выставочная деятельность в России и за рубежом. Учебно-методическое пособие. М.:“Дашков и К”-2004.(электронная версия).
4. Ismailova J. “Zamonaviy jahon muzeyshunosligi”. [Matn] /J.Ismailova, M.Muxamedova. “PREMIER PRIENT”. MCHJ. Toshkent. 2013. – 312 b.
5. Р.Арнхейм. Искусство и визуальное восприятие. Перевод с англ. Самохина В. Л. Общая редакция Шестакова В. П. М., Прогресс, 1974, 392 с.
6. Ф.Перрен “Экономия выставки”. Terra Incognita: Теория и практика выставочного дела. 1995, №3-4.

MUZEY EKSPOZITSIYASIDA SUN'IY INTELEKTDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Sadikova Nasiba Baxtiyorovna

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti

Muzeyshunoslik kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada muzey ekspozitsiyalarida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Muzey tashrifchilarining qiziqishlarini tahlil qilish, eksponatlarni personallashtirilgan tarzda taqdim etish va ular bilan interaktiv muloqot o'rnatish imkoniyatini ochib beradi. Shuningdek, sun'iy intellekt yordamida muzeylar ma'lumotlari bazasini boshqarish, virtual gidlar yaratish va eksponatlar tarixini chuqurroq yoritishda foydalanib, tomoshabinlarni qiziqtirish metodlari ishlangan. Sun'iy intellektning yutuqlari bilan birga uning kamchilik va xatarlari to'g'risida ham fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Muzey, ta'lim, eksponat, ekspozitsiya, zamonaviy muzey, personallashtirish, sun'iy intellekt, 3D model, QR-kod.

Аннотация: В данной статье анализируются возможности внедрения технологий искусственного интеллекта в музейные экспозиции. Искусственный интеллект позволяет анализировать интересы посетителей музея, представлять экспонаты в персонализированном формате и устанавливать с ними интерактивное взаимодействие. Кроме того, рассматривается использование искусственного интеллекта для управления базами данных музеев, создания виртуальных гидов и более глубокого освещения истории экспонатов. В статье также обсуждаются преимущества технологий искусственного интеллекта, а также их недостатки и потенциальные риски.

Ключевые слова: музей, образование, экспонат, экспозиция, современный музей, персонализация, искусственный интеллект (ИИ), 3D-модель, QR-код.

Abstract: This article analyzes the possibilities of integrating artificial intelligence (AI) technologies into museum exhibitions. AI enables the analysis of museum visitors' interests, presenting exhibits in a personalized format, and establishing interactive engagement with them. Additionally, the use of AI for managing museum databases, creating virtual guides, and providing deeper insights into the history of exhibits is considered. The article also discusses the advantages of AI technologies, as well as their drawbacks and potential risks.

Keywords: museum, education, exhibit, exposition, modern museum, personalization, artificial intelligence (AI), 3D model, QR code.

Hozirgi zamonda muzeylar nafaqat tomosha qilish joyi, balki ta'lim beruvchi, ilmiy tadqiqotlar olib boruvchi maskan sifatida ham faoliyat yuritmoqda. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining muzeylar sohasiga kirib kelishi bu sohani yanada rivojlantirishga katta yordam bermoqda. Ushbu maqolada sun'iy intellektning muzeyda qanday ishlatilishi va uning imkoniyatlari tahlil etiladi.

Ekspozitsiyalarni personallashtirishda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanib, tomoshabinlarning qiziqishlariga asoslangan ekspozitsiyalarni taklif etish imkonini ko'rishimiz mumkin. Tashrifchilarning yo'nalishlarini kuzatib, qiziquvchanlik darajasiga mos turdagi ma'lumotlar taqdim etish. Bunda muzey ekskursavodlarining tashrifchi guruhlar haqida qisqa ma'lumotlarga ega bo'lishi (ma'lumoti, qaysi soha vakillari ekani, yosh doirasi, maxalliy-xorijiy fuqaroligi) kerak. Shundan kelib chiqib kiritilgan ma'lumotlar asosida yaratilgan tayyor matindan tashrif buyurgan guruhga qiziqarli ma'ruza tayyorlanadi, xatto ma'ruza necha soat yoki daqiqa davomida bo'lishi kerakligini ham sun'iy intellektga ko'rsatish mumkin bo'ladi. Bu o'z o'rnida kelgan tashrifchini to'laqonli maruzaga qiziqtirish, vaqtini mazmunli o'tkazishni ta'minlaydi. Bu jarayonlar hozirda horij muzeylari tajribasida bo'lib, uning qulayliklari nafaqat tashrifchilariga balkim muzey gidlari uchun ham engillik yaratmoqda. Biroq statistik taxlillarda ekspozitsiyalarni personallashtirishda sun'iy intellektning xatari mavjud bo'lishi mumkinligi haqida bang urilmoqda. Sizga yaxshi ma'lumki elektron gidlar rivojlangan. Bunday tanlovlar jonli gidlarning o'rnini egallashi bu esa ish o'rnini kamayishi va ilmiy o'sish darajasini sun'iy intellekt qo'lida qolishiga olib keladi.

QR-kodlar va mobil ilovalar orqali interaktiv ma'lumot berish – tashrifchilarga muzey ekspozitsiyalari haqida qo'shimcha ma'lumot taqdim qilishning zamonaviy va samarali usuli hisoblanmoqda. Bu texnologiya tashrifchilarning qiziquvchanligini oshirib, muzey tajribasini individuallashtiradi. **QR-kodlar** – maxsus kodlangan ramzlar bo'lib, ularni smartfon yoki planshet kamerasi orqali skaner qilib, ma'lumotga tezkor kirish imkonini beradi. Ushbu dasturni ishlatish jarayoni quyidagilarni tashkil etidi:

1. Muзей eksponati yoki ekspozitsiyasi yonida QR-kod joylashtiriladi.
2. Tashrifchi smartfoni orqali kodni skaner qiladi.
3. Sistema tashrifchini maxsus veb-sahifa yoki ilovaga yo'naltiradi. U erda: eksponat haqida qo'shimcha ma'lumot oladi. 3D modellar, videolar yoki audio-fayllarni ko'rish imkonini beradi. Til tanlash imkoniyati (bir necha tilda ma'lumot berish) ma'lumotlarni o'qish mumkin bo'ladi.

Tashrifchi QR-kodni skanerlab, eksponatning tarixi, yaratilishi jarayoni yoki uning yozuvchilari haqidagi qiziqarli ma'lumotlar bilan tanishadi va hatto ularni bosqichma-bosqich rivojlanish tartiblarini ham ko'rish mumkin bo'ladi.

Zamonaviy muzeyshunoslikda ekspozitsiyalarni personallashtirish muzeylarning tashrifchilarga moslashuvchan yondoshuv orqali ular uchun yanada qiziqarli va xotirada qoladigan tajriba yaratishga qaratilgan. Sun'iy intellekt (SI) bu jarayonlarni hal qiluvchi o'rin tutib, quyidagi jihatlarda katta imkoniyatlar yaratadi: personallashtirilgan ma'lumot taqdimotini tashkil etishda, qidiruv va yo'nalishni avtomatlashtirishda, virtual reallik (VR) va qo'shimcha reallik (AR), ko'rgazmalarga bog'liq tavsiyalar berishda foydalanish, ko'rgazmalarning audio-vizual moslashuvini ta'minlash, emotsional intellekt va foydali muloqotlarni tashkil etishda foydalanish imkoniyatlarini yaratadi.

Personallashtirilgan ma'lumot taqdimotini tayyorlashda sun'iy intellekt muzey tashrifchilarining qiziqishlarini o'rganib, ularga tegishli ma'lumotlarni taqdim etadi. Buni biz quyidagi usullarda ko'rishimiz mumkin.

Qiziqishlarni tahlil qilish: Tashrifchilarning kirishdagi anketa yoki mobil ilovalar orqali berilgan ma'lumotlarini tahlil qilib, ularning qiziqishlariga mos ekspozitsiya yo'nalishini tanlash. Bunda aniqlik bilan tomoshabinga yondoshish, uni qiziqtiradigan va qiziqtirish mumkin bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etib, muzey ekspozitsiyasidagi yangi materiallar bilan tarishtirish imkonini beradi.

Интерактив gidlar: SI asosida ishlovchi mobil ilovalar yoki ekranlar tashrifchilarning yoshi, tili yoki qiziqishlariga qarab ma'lumotni moslashtiradi. Misol tariqasida, bir oila bolalar bilan muzeyga keldi deylik. Sun'iy intellekt ular uchun bolalarga moslashtirilgan animatsiya va qiziqarli faktlardan iborat yo'nalish taklif qilishi mumkin. Bundan ko'rinib turibdiki bir oilaning har bir vakiligi individual yondoshuv va moslashuv jarayonlari bir necha soniyalarning o'zida amalga oshirilishini.

Bundan tashqari zamonaviy muzeyshunoslikda tashrifchi uchun qulayliklar yaratish maqsadida qidiruv va yo'nalishni avtomatlashtirish tizimini ham shakllantirish mumkin. SI yordamida tashrifchilar muzey ichida o'zlariga mos ekspozitsiyalarni oson topishi imkoniyatini aratadi. Bu nima uchun kerak? Sizga yaxshi ma'lumki muzeylar nafaqat bilim maskani balkim olingan, egallangan ilmlarni mustaxkamlashda ham katta yordam berish vazifasini bajaradi. O'rta va o'rta maxsus, oliy ta'lim jarayonlarida egallangan bilimlarini mavzuga oid muzeylarga tashrif buyurib u erda yanada mustaxkamlashlari mumkin bo'ladi. Bu jarayonda ekspozitsiyalar yordami beqiyosdir. Qidiruv funksiyalari va idrok bo'yicha moslashish tizimlari orqali bu masalani zamonaviy usulda hal qilinadi. Qidiruv funksiyalari orqali mobil ilovada tashrifchi qaysi ekspozitsiyani ko'rishni xohlasa, sistema uning muzey ichidagi yo'nalishini avtomat tarzda belgilab beradi. Bu tashrifchini aynan ma'lumot olishi kerak bo'ladigan vitirina oldiga olib boradi. Tashrifchining vaqtini tejash bilan aynana kerakli manbalar ko'proq ishlash imkoniyatini ta'minlaydi. Idrok bo'yicha moslashish dasturida agar

tashrifchi ma'lumotlarni ko'rishdan ko'ra eshitishni afzal ko'rsa, sistema audio-gid funksiyasini taklif etadi. Bu taklif zamirida imkoniyati cheklangan tashrifchilar (ko'zi ojiz)ga ancha qo'l keladi. Eshitish orqali kerakli ma'lumotlarni olish, tasavvurga ega bo'lib, fikr hosil qilish imkoniyatlarini yaratadi. Bu dastur nafaqat imkoniyati cheklangan tashrifchilarga balkim o'qishni yoqtirmaydigan, katta yoshli tomoshabinlar uchun ham mo'ljallanadi.

Insonda ko'rish, eshitish, ushlar, xidlar kabi hislar bilan eslab qolish qobilyati yaxshi rivojlangan. Zamonaviy muzeyshunoslik hozirda bu xislarni ro'yobga chiqarish imkoniyatini sun'iy intellektdan foydalanib ro'yobga chiqarish arafasida. Bulardan biri virtual reallik (VR) va qo'shimcha reallik (AR) texnologiyasi. SI texnologiyalari VR va AR imkoniyatlari bilan integratsiya qilinib, tashrifchilarga yangi tajriba taqdim etishi mumkin. Personallashtirish orqali tashrifchi o'zining qiziqishlariga qarab turli vizual effektlar va tarixiy hodisalarning "qo'shimcha hayoti"ni ko'rishi mumkin. **VR shlemi (virtual reallik shlemi)** – bu maxsus qurilma bo'lib, u foydalanuvchiga virtual reallik muhitini yaratib beradi. Shlemni kiyib, odam real dunyodan ajralgan holda, kompyuter yoki maxsus dastur orqali yaratilgan simulyatsiyalangan dunyoni "ko'radi" va ba'zi hollarda unga ta'sir o'tkazishi imkoniyatini ham yaratish mumkin.

AR texnologiyalarining muzeylarda qo'llanilishi ham bir qator imkoniyatlarni yaratib beradi. Qo'shimcha reallik (AR, Augmented Reality) – real dunyoning ma'lumotini virtual elementlar bilan to'ldirish texnologiyasi bo'lib, muzeylarda tashrifchilarga yanada interaktiv va qiziqarli tajriba yaratish uchun katta imkoniyatlar taqdim etadi. Masalan ekspozitsiyani boyitishda AR orqali muzey ekspozitsiyalariga qo'shimcha ma'lumotlar yoki vizual effektlar qo'shish mumkin. **Haykallar va artefaktlar tarixini ko'rsatadi.** Haykal yoki eksponat yonida smartfon yoki planshet yordamida u haqida videolar, animatsiyalar yoki to'liq ma'lumotlarni olish, ko'rish imkoniyati bo'ladi. **3D vizualizatsiya orqalit esa** yo'qolgan yoki buzilgan artefaktlarning asl holatidagi 3D modellarini namoyish qilish bilan u haqidagi to'laqonli fikr bildiriladi. Masalan yo'qolgan tarixi yodgorlikning qurilishi qanday bo'lganligini animatsiya orqali ko'rish. Tasavvur qiling A.Temur davrida "Bibixonim", "Oqsaroy" kabi me'moriy obidalarning tarixini o'qish, fotolarini ko'rish bilan uning 3D modellarini namoyish qilinishi, o'sha davr muhitini qachalik ochib beradi. Tomoshabinni tarixga bo'lgan qiziqishini kuchaytirib, yanada oydinlik kiritishga yordam beradi.

Bundan tashqari **virtual o'yinlar va tadqiqotlar o'tkazishda foydalanish imkoniti bor.** AR muzeylarning ta'limiy faoliyati uchun ham qo'llanilishida tashrifchilar uchun ta'limiy o'yinlar tashkil qilish (masalan, "arxeolog bo'lib ko'ring"). Bu jarayon albatta tashrifchining yoshi va qiziqishidan kelib chiqadi. Asosan bu imkoniyatdan maktabgacha ta'lim va o'rta ta'lim o'quvchilari o'tkazilsa, ular muzeyda

olgan bilimlarini yanada mustaxkamlashlari, yanada eslab qolish imkoniyatini beradi. Muzeyda bolalar uchun maxsus interaktiv tadqiqotlar yo‘nalishlarini yaratishda sun‘iy intellekdan foydalanish mumkin. Bolalar AR yordamida tarixiy ob‘ektни "yaratish" yoki uni to‘g‘ri joylashtirish bo‘yicha o‘yin o‘ynashlari va shakillangan obidani taxlil-kamchiligi, o‘xshashligi, ranglar va naqshlari haqida ma‘lumotlarga ega bo‘ladi.

Sun‘iy intellektning emotsional holatlarni tahlil qilish qobiliyati ham mavjud bo‘lib, u muzeyda tashrifchilar bilan aloqani kuchaytirib, ositachi vazifasini o‘taydi. Sun‘iy intellektning tashrifchi ma‘lum ekspozitsiyani ko‘rganda uning qiziquvchanligi yoki zerikish darajasini aniqlashi, ekspozitsiyadagi buyumlarni yanada boyitish yoki kamaytirish, keltirilgan ma‘lumotlar ustida tahlil qilish kabi bir qator masalalarni yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. Buning zamirida ekspozitsiyalarning tartibini o‘zgartirish yoki yangi ma‘lumot qo‘shish orqali tashrifni yanada qiziqarli ekskursiya qilishini ta‘minlaydi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki ekspozitsiyalarni personallashtirish muzeylar uchun tashrifchilarga individual yondashuv imkoniyatini yaratadi va bu muzeyning jozibadorligini oshiradi. Lekin personallashtirish jarayonida tashrifchilarning shaxsiy ma‘lumotlarini himoya qilish, texnologiyalarni o‘rnatish va ishlatish bo‘yicha moddiy va texnik bazani rivojlantirishga katta ahamiyat qaratish kerak bo‘ladi. Sun‘iy intellektni muzeylarda qo‘llashda bir qator yangiliklar, qulayliklarga erishish barobarida bir qancha xatarlarni ham hisobga olishimiz zarur bo‘ladi. Axborot maxfiyligi va shaxsiy ma‘lumotlar xavfi SI texnologiyalari tashrifchilarning shaxsiy ma‘lumotlarini to‘plashi mumkin. Bu axborotning suiiste‘moli yoki noqonuniy qo‘llanish xavfini yuzaga keltirib, bazaviy taxtidlarning kelib chiqishiga olib berishi mumkin. Madaniy yoki tarixiy ahamiyatli ma‘lumotlarga tahdidida noto‘g‘ri algoritmlar yoki sun‘iy intellekt xatolari noto‘g‘ri ma‘lumot tarqalishiga olib kelishi va tarixiy manbalar o‘rtasida tofovudning vujudga kelishi. Bundan tashqari sun‘iy intellektni joriy etish yuqori sarmoya talab qiladi. Muzeylar SI texnologiyalarini uzluksiz modernizatsiya qilib borishi kerak, bu esa xarajatlarni yanada oshiradi. Sun‘iy intellektning joriy etilishi inson mehnatiga bo‘lgan talabni qisqartishi mumkin, bu esa ijtimoiy salbiy oqibatlariga olib kelishi ehtimoli yo‘q emas. Sun‘iy intellekt muzeylarda yangi tajribalar yaratishga va ularning samaradorligini oshirishga katta hissa qo‘shishi mumkin. Lekin, uni joriy qilish jarayonida xavflarni yaxshilab baholash, axborot xavfsizligini ta‘minlash va muzey xodimlarini yangi texnologiyalar bilan ishlashga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki xar bir texnologiya inson omili bilan dunyoga keladi.

Адабиётлар рўйхати

1. Михаил Пиотровский «Для музеев нет табу. 50 статей за 10 лет». 2016г. С.-304 ISBN: 978-5-91208-203-0
2. Столяров Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика. – Москва: Высшая школа, 2004.
3. Искусственный интеллект для культурного наследия. Лучана Бордони, Франческо Меле. Cambridge Scholars Publishing, 22 июн. 2016 г. - Всего страниц: 160
4. Музеи и цифровая культура: новые перспективы и исследования. Тула Джаннини, Джонатан Питер Боуэн. Май 2019 DOI:[10.1007/978-3-319-97457-6](https://doi.org/10.1007/978-3-319-97457-6). Издатель: Springer Series on Cultural Computing. ISBN: электронная книга - 978-3-319-97457-6: твердый переплет - 978-3-319-97456-9
5. [www. n-cult.ru](http://www.n-cult.ru) Издательство «Наука и культура». Музей №7 // 2011. Информационные технологии в музеях Нью-Йорка и России. Елена Медведева и А.Григорьева.

ZOOLOGIYA FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA VIRTUAL LABORATORIYA MASHG'ULOTLARI VA PISA TESTLARINI QO'LLASH

Soliyeva Gulnoza Daniyarovna

JDPU, Zoologiya va anatomiya kafedrası o'qituvchisi

(+998974357989 daniyarovnag@gmail.ru)

Toxirov Sardor JDPU, talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zoologiya fanini o'qitish samaradorligini oshirishda virtual laboratoriya mashg'ulotlarini hamda PISA testlarini qo'llash borasida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: Zoologiya, Virtuallik, virtual laboratoriya, virtual reallik, multimedia, PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS, o'qib tushunish, savodxonlik, xalqaro baholash dasturi.

ABSTRACT

This article provides information on the application of virtual laboratory training as well as PISA tests to improve the effectiveness of teaching Zoology.

Keywords: Zoology, Virtuality, virtual laboratory, virtual reality, VirtualLab, multimedia tools, PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS, reading comprehension, literacy, International Assessment Program.

KIRISH

Ayni paytda respublikamizda ta'lim jarayonini takomillashtirish uchun o'quv jarayoni samaradorligini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Amaliyot o'qituvchining dars jarayonida o'quvchilarga bergan bilimlari yig'indisining amaldagi tadbig'idir. Zoologiya fanidan barcha nazariy bilimlar amaliyotda qo'llanilmasa, o'z samarasini bermaydi. Shunday ekan, zoologiya qonuniyatlari, tushunchalar, moddalarning xossalari, ularni hosil qilishni tajribalarga asoslangan holda o'rganish fanni yanada mukammal tadqiq qilishga imkon beradigan omil ekanligini anglash qiyin emas.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida eng dolzarb muammolardan biri o'quv jarayonini takomillashtirishda innovatsion, axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish va o'quv jarayonining samaradorligini oshirish sohasida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishdan iborat. Jumladan, zoologiya fanini o'qitishda eng dolzarb muammolardan biri o'quv jarayonini takomillashtirishda virtual laboratoriyalardan, virtual demonstratsiyalardan foydalanish va o'quv jarayonining samaradorligini

oshirish sohasida uslubiy ishlanmalarni yaratish va ularni ta'lim jarayoniga tadbiq etishdan iborat. PISA ta'lim yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro dastur (Programme for International Student Assessment) bo'lib, ta'lim muassasalarida 15 yoshgacha bo'lgan o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholaydi.

Bu dastur 3 yilda bir marotaba o'tkaziladi. Dastlab 1997-yilda ishlab chiqilgan va 2000-yilda birinchi marta qo'llanilgan.

O'zbekiston Respublikasining PISA xalqaro baholash dasturida 2022-yildan boshlab ishtirok etishining huquqiy-me'yoriy asoslari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda qabul qilingan 997-son Qarori bilan shakllantirilgan. PISA xalqaro baholash dasturi 2000-yildan buyon xalqaro pedagogik amaliyotga tatbiq etilgan. Hozirgi kunda bizning davlatda ham ko'plab maktab va maktabgacha ta'lim tashkilotlari "Xalqaro baholash dasturi" ga o'tgan. [1]

O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish vazifasi ustuvor etib belgilab berilgan. Ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatdan yangilash, shuningdek, malakali pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishda "ta'lim berishga kompetentlik hamda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashni ko'zda tutgan holda pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash markazlari faoliyatini qayta ko'rib chiqish" ko'rsatib o'tilgan.

Hozirgi kunda respublikamizda quyidagi xalqaro baholash dasturlari tadbiq etib kelinmoqda:

PIRLS – boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matni o'qish va tushunish darajasini baholash;

TIMSS – 8-sinf o'quvchilarining tabiiy-ilmiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonligini baholash;

PISA – 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash.

TALIS – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish;

PISA tadqiqotlari o'qish savodxonligida topshiriqlarning murakkabligi o'quvchilarning bilim olishlariga to'siq bo'la olmaydi, balki muammolarni yechishga doir malaka va ko'nikma hosil qilishlari uchun zaruriy manbaa bo'ladi. So'nggi yillarda o'quvchilarning o'qib-tushunish ko'nikmasini xotiraga tayanib baholash, matn bilan tanishganlaridan so'ng matn asosidagi savollarga javob berish, bevosita tadqiqotlarda o'tkazilgan sinovlardan ko'ra samarali emasligi haqida munozaralar olib borilmoqda. Ancha oldin tanishgan matn bilan ishlab, javob berish o'quvchilarga qiyinchilik yaratishi aniq, dasturda o'qish savodxonligining bu jihati ham inobatga

olindi. Shuningdek, o'quvchiga matnli topshiriq berilib, qisqa vaqtdan keyin matn olib qo'yilsa, kitobxonning o'qib-tushunish ko'nikmasi xotirada saqlab qolish ko'nikmasi bilan aralashib ketishi aniqlandi. Aslida o'qib-tushunish ko'nikmasi xotirada saqlab qolish ko'nikmasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ikkalasi bir-birdan ayro o'rganilmaydi. Shularni inobatga olib hozirda PISA o'qish savodxonligini baholash tartibiga oid kiritilgan o'zgarishlar o'zini oqlamagan. Mazkur masalani o'rganish maqsadida, PISA tadqiqotlarining keyingi etaplarida berilgan matn o'qib chiqish uchun sarflanadigan vaqt, savollarga javob berishda matnni takrorlashlariga ajratilgan vaqt va topshiriqni bajarish uchun belgilangan umumiy vaqtlarni inobatga olinishi ko'zda tutilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'qitishning an'anaviy usullarida fan bo'yicha olingan nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliy ko'nikmalarni hosil qilish uchun xizmat qiluvchi laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarga katta ahamiyat beriladi. Lekin ular aksariyat xolatlarda kutilgan natijani bermaydi. Buning sabablari quyidagichadir: – laboratoriya stendlarining etarli emasligi;

– mavjud laboratoriya stendlari zamonaviy uskunalar, qurilmalar va apparatlar bilan ta'minlanmaganligi;

– ko'pchilik laboratoriya stendlarining zamonaviy talablarga javob bermasligi va ma'naviy eskirganligi;

– laboratoriya ishlari va stendlarini mukammallashtirib turish zarurligi;

– ayrim laboratoriya sxemalarini yig'ish uchun ko'p vaqt talab qilinishi sababli o'quvchilar ajratilgan vaqtdan unumli foydalana olmasligi. Yuqorida keltirilgan kamchiliklarning ko'pchiligini o'quv jarayoniga virtual laboratoriyalarni kiritish yo'li bilan bartaraf qilish mumkin. Virtual laboratoriya (VL) dasturiy kompleks bo'lib, foydalanuvchiga har xil turdagi qurilmalar va tizimlar bilan ishlash ko'nikmalarini xosil qilish va ularni xar tomonlama tadqiq qilish imkoniyatini beradi. Foydalanuvchi VL bilan ishlashi laboratoriya ishlari (LI) deb ataluvchi ayrim seanslar ko'rinishida tashkil qilinadi. Virtual laboratoriya - tajribalar o'tkazish va fanlarni qiziqarli tarzda o'rganish uchun ideal muxit bo'lib hisoblanadi. Interfaol virtual reallik oddiy eksperimentlar bilan bir qatorda quyidagi sanab o'tilgan murakkab eksperimentlarni ham o'tkazish imkoniyatini beradi;

– qimmat va murakkab jixozlarni talab qiluvchi eksperimentlar;

– real sharoitlarda o'tkazish qiyin yoki amalda mumkin bo'lmagan eksperimentlar; – real sharoitlarda katta mablag'larni talab qiluvchi eksperimentlar;

– qisqa vaqt davomida o'tkazilishi zarur bo'lgan eksperimentlar va x .k.

Virtual laboratoriya ishlarini ma'ruza materiallariga qo'shimcha ravishda ma'ruza vaqtida ham namoyish qilish mumki. Bunda ma'ruza va laboratoriya mashg'ulotlari o'rtasidagi vaqt bareri olib tashlanadi, natijada o'qitish samaradorligi va sifati ortadi. Virtual laboratoriyalarni samarali tarzda qo'llash o'qitish sifatini orttirish bilan bir qatorda katta mablag'larni tejash imkoniyatini ham beradi. Yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarda, laboratoriya mashg'ulotlarining o'quvchilarning aqliy qobiliyati, so'zlash madaniyati, bir-biriga do'stlik, inoqlik munosabatlarini hisobga olingan holda tashkil qilinishi o'quvchilarda bir-biriga yordam, do'stlik, inoqlik hissi uyg'onishiga va bu orqali ularning malaka va ko'nikmalarini egallashlari osonlashishiga olib keladi. Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish, avvalo, o'quvchilarning shu fandan olgan nazariy bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi, turli sifat va miqdoriy reaksiyalarning rang va miqdor o'zgarishi bilan borishi, cho'kma tushishi va gaz ajralishi bilan boradigan tajribalar ularda fanga katta qiziqish uyg'otishi tabiiy.

PISA tadqiqotlarida o'quvchilarning tabiiy fanlardan tayyorgarligini baholashda quyidagi uch jihatga alohida e'tibor qaratiladi:

–Topshiriqlar o'quvchilarning kundalik hayotdagi qiziqishlari va ehtiyojlariga mosligi;

–Muammo mazmuni (kontekst)ning hayotiyliigi;

PISA 2022 tadqiqotida, O'zbekistondagi 15 yoshli o'quvchilar tabiiy fanlardan jami 564 balni qo'lga kiritdi. Mazkur yo'nalishda o'g'il bolalar qizlarga qaraganda balandroq, maktablar joylashuvi bo'yicha tahlil qilinganda shahar maktablari qishloq maktablaridan yaxshiroq natija qayd etdi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, PISA 2022 tadqiqotda ustuvor yo'nalish etib tabiiy fanlar belgilangan edi.

Zoologiya fanini o'qitishda elektron axborot ta'lim resurslaridan foydalanish.

Zoologiya darslarida multimedia vositalaridan foydalanish va ularni tatbiq etish davomida o'quv jarayonida o'ziga xos yangi usul vujudga keladi. Ularni o'quv materiallarini ko'rgazmaliligini oshishi, o'quvchilarning bilim samarasini nazorat qilish imkoniyatining paydo bo'lishi, o'qituvchining o'z ishfaoliyatini yangi uslub va usullar asosida tashkil etishga yondashuvlar bilan bevosita izohlash mumkin. Zoologiya darslarida «Sutemizuvchilar» sinfi haqida ma'lumot beruvchi mavzular hajmi kattaligi va birmuncha murakkabligi bilan umurtqalilar tipining boshqa sinflaridan ajralib turadi. O'rganiladigan mavzularning murakkablashib borishi, hayvon organizmining mukammalashishi bilan ular tanasida organlar, ularning vazifasi ham o'zigaxos tarzda o'zgarib borishi o'quvchini biroz «qiynab» qo'yadi. O'quvchilarga mavzu yuzasidan ma'lumotlarni kompyuter yordamida qabul qilishga

bo'lgan qiziqishlarini va bevosita zoologiya dars samaradorligini oshirishda undan foydalanishni hisobga olgan holda, o'zlashtirish qiyin bo'lgan mavzularni kompyuter vositalari asosida tatbiq etish imkoniyatlarini qo'llash orqali dars samaradorligini yanada oshirish mumkin. Zoologiya darsligidagi mavzularni belgilab olish, ularni hartomonlama o'rganib, zaruriy materiallar tanlash asosida kompyuterlashgan dars ishlanmalarini dasturlashtirish mumkin. Multimedia vositalarida sutemizuvchi hayvonlar hayotini o'zida mujassam etgan ma'lumotlar jamlanmasi, test topshiriqlari, topishmoqlardan keng foydalanish ham muhimdir. Unga ko'ra har bir o'quv jarayonida mazkur materiallar o'quvchi bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga, uning dars mavzusidan tashqari ham qo'shimcha ma'lumotlar olishiga imkon yaratadi. Tadqiqot ishlari davomida multimedia vositalaridan foydalanish davomida o'quv jarayoni va biologiya darslarining sifat samaradorligi oshganligini o'quvchilarning mavzular yuzasidan olgan bilimlarining sifat ko'rsatkichlarini yuqori darajaga ko'tarilganligi bilan izohlash mumkin. O'quvchilarning dars mobaynida olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishi, o'quvchilarda bilim, malaka, ko'nikma va kompetentlikni rivojlanganligidan dalolat beradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, kompyuterlashgan dars jarayonlari nafaqat o'quvchining bilim va ko'nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, balki o'qituvchilarning ilmiy izlanishga va o'z ustida tinimsiz mehnat qilishlariga keng imkoniyatlar yaratadi. Aniq fanlar, tabiiy fanlar bilan fanlararo integratsiyani qo'llash o'quvchilarni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlashning muhim omili hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. A.Sh.Rashidov Matematika darslarida ta'limning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyasi. Центр научных публикаций. 2021 yil. 3-son. 68-72 bet
2. M.Q.Oripova, PISA – o'quvchilarni ta'limiy yutuqlarini baholash xalqaro dasturining ahamiyati // Konferensiya materiallari. – Toshkent, 2022. 166-169 B.
- 3.Qodirov S.S. Virtual borliq texnologiyasini qo'llash sohalari va ularni yaratishdagi texnik, dasturiy va tashkiliy muammolar.–Farg'ona: "Zamin nuri", 2014.
- 4.Radjiev A.B.va boshqalar. O'quvchilar savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar dasturi. Qo'llanma. Toshkent – 2019 62 bet
5. Dildora Madjidova. Virtual o'quv laboratoriyada amaliy mashg'ulotlar. –T: "Adabiyot uchqunlari", 2017.

BADIIY ASARLAR TARJIMASIDA TARJIMONLIK TRANSFARMATSIYALARIDAN BO'LGAN “QO'SHISH” VA “TUSHIRIB QOLDIRISH” USULLARIDAN FOYDALANISH

Axmadova Nodira Faxriddinovna
TerDU talabasi. +998934720628
axmadovanodira2005@gmail.com

Annotation: Ushbu maqola tarjima jarayonidan qo'shish va tushurib qildirishda uchraydigan muammolarni yoritib beradi va ularni yechishda qanday yondashuvlardan foydalanish mumkinligini ko'rsatib beradi.

Key words: qo'shish, tushurib qildirish, tarjima transfarmatsiyalari, ma'no.

Tarjima san'ati asrlar davomida rivojlanib kelmoqda va har bir davrda tarjimonlar o'z usullarini yaratganlar. Tarjimada bunday usullar o'z asarlarini boshqa madaniyatlar uchun yanada tushunarli qilish yoki matnning ta'sirchanligi oshirish uchun qo'llaniladi. Har qanday tarjima jarayonida tarjimon matn mazmunini iloji boricha aniq aks ettirishga intiladi. Biroq, badiiy asarlar tarjimasida tarjimonlar ko'pincha asl matn mazmunini o'zgartirmasdan, qo'shish va tushurib qoldirish kabi texnikalardan foydalanishiga to'g'ri keladi[2.P17-18].

Lavrens Venuti “tarjima” jarayonida “ko'rinmas” bo'lishi yoki “o'zgaruvchan” bo'lishi mumkinligini aytadi. U tushurib qoldirish usulining ba'zida ma'noni to'g'ri yetkazmasligi mumkinligini, shuningdek, qo'shib qo'yish usulining esa muallifning niyatidan kelib chiqishi kerakligini ta'kidlaydi.

Tarjima jarayonida muallifning niyatini yoki kontekstni to'liqroq tushuntirish uchun izohlar berilishi mumkin. Bu o'quvchilarga badiiy asar haqida kengroq tasavvur beradi.

Tarjimada ba'zi madaniy elementlarni tushuntirish zarurati tug'ilsa, ularga qo'shimcha ma'lumotlar kiritiladi. Misol uchun, an'analar, urf-odatlar yoki tarixiy voqealarni izohlash. Badiiy asarlarning tiliga mos keladigan stilistik elementlarni qo'shishga harakat qilish mumkin. Bu ifoda shakllari yoki metaforalar bo'lishi mumkin. Asarda bir necha marta takrorlangan fikrlarni qisqartirish orqali matnni soddalashtirish va oqimini yaxshilash mumkin.

Ayrim joylarda noaniq ifodalar yoki bog'lanmagan fikrlar bo'lishi mumkin, ular tarjima jarayonida chiqarib yuborilishi kerak. Ba'zan muayyan madaniyatga mos kelmaydigan yoki o'quvchilarni chalkashtirishi mumkin bo'lgan unsurlarni olib tashlash maqsadga muvofiqdir. Ushbu maqola aynan shu usullarning qanday ishlatilishi va ularning badiiy asarlar tarjimasiga ta'sirini ko'rib chiqadi.

Qo'shish – bu tarjimonlik transformatsiyalaridan biri hisoblanadi va bu biror tilning grammatik yoki leksik tuzilishi boshqa bir tilga qo'shilish yoki birlashtirish orqali o'zgaradigan vaziyatlarda qo'llashimizga to'g'ri keladi[2. P12-14]. Bu jarayonda, asosan, ma'lum bir ma'lumotni yoki mazmuni bir tildan ikkinchi tilga o'tkazishda, qo'shimcha elementlar, kontekst yoki strukturaviy o'zgarishlar kiritiladi. Qo'shish usulida tarjimon tarjima qilinayotgan tilning qoidalari va madaniyatiga mos ravishda qo'shimchalar kiritishi mumkin. Bu esa tarjima qilingan matnni yaxshiroq tushunishga va qabul qilishga yordam beradi. Bu usul ko'pincha nutqning tabiiyligini va mantiqiylikini ta'minlash uchun ishlatiladi.

Misol tariqasida, ba'zi iboralar yoki tushunchalarni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish o'rniga, ularni qo'shimcha izohlar bilan kengaytirish orqali yanada aniqroq va tushunarli qilib berish mumkin.

1. “*It would have frightened him*” said Holmes.

“*Bu vaziyat uni qo'rqitib yuborgan bo'lar edi, ehtimol*” dedi Holmes.

Ushbu gapda “ehtimol” so'zi qo'shib olingan. Chunki, “would have” fe'li hali sodir bo'lmagan voqeani ifodalaydi.

2. “*It was a special paint*” he said.

“*Bu maxsus tayyorlangan, chizilgan sur'at*” dedi u.

Ushbu gapda „chizilgan” so'zi tarjimonlik transformatsiyalarining qo'shish usulidan foydalanib qo'llanilgan. Ingliz tilidagi ma'noni o'zbek tilida kitobxonlarga yetkazib berish maqsadida qo'shib olingan. Bu orqali kitobxon yozuvchi yetkazmoqchi bo'lgan ma'noni anglab olishi oson kechadi.

3. “*Keep back!*” Holmes shouted to Lestrade

“*Qaytar*” deb baqirdi Holmes Lestreydga qarata.

Bu gapni so'zma-so'z tarjima qilinganda, kitobxonga asl ma'noni yetkazib berish maqsadida, tarjimonlik transformatsiyalaridan biri bo'lgan qo'shish usuli qo'llanilgan. Asl matndagi “*Keep back!*” Holmes shouted to Lestrade gapini tarjima matniga „*Lestredga qarata* „ *Qaytar*” deb baqirib yubordi” deb tarjima qilishimiz mumkin. Bunda o'quvchiga tushunarli ma'no kelib chiqishi uchun „yubordi” va „qarata” so'zlari qo'shib olindi.

4. “*Watson, you are very slow*” said Holmes.

“*Vetson, toshbaqa Kabi harakatlanyapsan*” dedi Holmes jahl bilan.

Asar tarjimasida asl ma'noni o'z holicha yetkazib berish uchun tarjima qilinayotgan tildagi ba'zi ekvivalentlardan foydalanishimizga to'g'ri keladi. Misol uchun, asarda “*Watson, you are very slow*” gapini so'zma-so'z tarjima qilganimizda “*Vetson, juda sekinsan dedi Holmes*” degan tarjima kelib chiqadi. Ammo, qo'shish qo'llanilganda ayni ma'noni yetkazib berish uchun va toshbaqa” so'zi sekinlik, timsoli sifatida tushunilgan uchun „*Vetson, toshbaqadek harakatlanyapsan*” dedi Holmes jahl

bilan “ degan tarjima hosil bo’ladi. Bu asarning yanada mazmunliroq yoki chalkashliklarning oldini olish uchun hissa qo’shadi.

5. *“Why not” asked Tom.*

“Nega ekan” so’radi Tom o’ziga ishongancha.

Ushbu gapda ko’zlangan ma’noni yetkazib berish uchun „Nega ekan” so’radi Tom o’ziga ishongancha “ degan tarjima hosil qilindi. Shu bilan birga, “o’ziga ishongacha” so’zi tarjimonlik transformatsiyalarining qo’shish usulida foydalanib qo’llanilgan.

6. *“Hello” said Ben.*

“Salom” deb gap boshladi Ben.

Ushbu gapda asl matndagi ma’noni yetkazib berish uchun qo’shish usulidan foydalanib, “gap boshladi” qo’shib olingan. Bu kitobxonning haqiqiy ma’noni anglab olishiga yordam beradi.

Tushirib qoldirish - bu asl matndagi semantika (ma’no)si jihatidan ortiqcha bo’lgan so’zlarning tarjima jarayonida tushirib qoldirishga hisoblanadi. [2. P 18-19] Tarjimonlik transformatsiyalaridan tushirib qoldirish deb ataladigan usul, asl matndagi ma’lumotni yoki tushunchani tarjima jarayonida ba’zi qismlarini o’chirish yoki e’tiborsiz qoldirish bilan bog’liq. Bu usul asosan, ma’lumotning muhimligi yoki madaniy konteksti tufayli, tarjimada noaniqlik yoki tushunmovchilikini oldini olish maqsadida qo’llaniladi. Masalan, ba’zi madaniy elementlar tarjima qilinmasa, ularning asl matndagi ahamiyati yo’qolishi mumkin. Shu sababli, ba’zida bu qismlar tushirib qoldiriladi va shu holda tarjima qilinadi. Bu usul orqali asar yoki matnning ma’nosi va konteksti yaxshiroq saqlanadi. Tarjimadagi bu usul haqida quyidagi misollar orqali kengroq tushunchaga ega bo’lamiz:

1. Remember Sir Charles had two brothers, the youngest brother, Roger, was a bad man.

Janob Charlsning 2 o’g’ili bo’lib, biri Roger – yomon yigit edi.

Ushbu gapda asl matndagi *the youngest brother* so’zini tushirib qoldirish usulidan foydalangan holda “biri” deb tarjima qildik. Negaki, bu tarjimaning sodda va lo’nda bo’lishini ta’minlaydi.

2. *“What a strange story” I said. “Stapleton was clear man”.*

“Qanday g’alati hikoya”, “Stepleton juda aqilli edi “ dedim men.

Tarjima jarayonida ingliz tilidagi sifat+ot shaklida yasalgan gaplarni o’zbek tilida birgina sifat bilan ifodday olishimiz mumkin. Misol uchun: bu gapda “*clear man*” so’zini shunchaki bir so’z bilan “*aqilli*” deb tarjima qilishimiz mumkin. Bunda ham tushirish qoldirish usuli sezilarli rol o’ynaydi.

3. *“Why not” asked Tom. “Does a boy get a chance to paint a fence everyday?”*

“Nega axir” so’radi Tom. Har kuni bunday imkoniyat bo’laveradimi?”

Berilgan gapda *does a boy* soʻzini tushurib qoldirdik, chunki ushbu soʻzsiz ham biz maʼnoni bemalol anglay olamiz. Yaʼni tushirib qoldirish orqali maʼnoni yanada tushunarli va loʻnda qilib yetkazib berishimiz mumkin boʻladi.

4. *“Let me try a little. If you let me, I’ll give you my apple.”*

“Birozgina sinab koʻrishimga ruxsat berganingda, senga olmamni berardim”.

Quyidagi gapda bir soʻzni yaʼni *if you let me soʻzini* qayta-qayta aytishdan qochish maqsadida biz uni tushurib qoldirilgan ekanligini koʻrishimiz mumkin. Bu kitobxonga mutolaa jarayonida maʼnoni yaxshi anglash qiyinchilik tugʻdirmasligida bevosita xizmat qiladi.

5. *“There are still some things I don’t understand”, I said to Holmes.*

“Haligacha, tushunmaydigan narsalarim bor dedim” Holmesga.

Biz asl matndagi *some* soʻzini tushirib qoldirilganmiz. Bu ham maʼnoni yaxlitligicha yetkazishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, grammatik nuqtaʼi nazardan aniq tarjima qilish koʻpincha imkonsizdir, chunki tillar oʻrtasida grammatik tuzilmalar boʻyicha mutlaq tenglik juda kam uchraydi. Koʻpincha tarjima qilinayotgan tildagi soʻz birikmalari asl matn tilidagi bilan mos kelmaydi va stilistik farqlar jarayonni yanada murakkablashtiradi. Asl va tarjima qilingan matnlar oʻrtasida soʻz tartibi, soʻzlar soni, ularning grammatik toifalari va asosiy leksik maʼnolari mukammal mos kelishi esa juda kam uchraydi. Umuman olganda, ushbu keltirilgan usullar tarjimonning ijodiy yondashuvi va oʻz uslubini namoyon etishda muhim ahamiyatga ega. Ular orqali tarjima jarayoni yanada samarali va aniq boʻladi, natijada oʻquvchilar uchun qulayroq va tushunarliroq matn yaratiladi. Shu sababli, tarjimada grammatik transformatsiya shakli sifatida qoʻshish va tushirib qoldirish keng qoʻllaniladi.

USED LITERATURE:

1. Arthur Conan Doyle, *The Hound of Baskervilles*, Macmillan, 2005,
2. Allayorova R. *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*. Urganch, 2008
3. Arthur Conan Doyle, *The Hound of Baskervilles*, Macmillan, 2005,
4. Oxford University. *Oxford Dictionary of Current English*. – USA: Oxford University press, 2006.
5. Nafisa, A. *Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol*. *JournalNX*, 40-43.
- 6 *Cambridge Advanced Learner’s Dictionary*. Cambridge University Press, 2008
7. Nabi, F., & Xudayqulov, A. (2024). *GRAMMATICAL RULES OF PRINCIPLES OF ENGLISH TO DARI TRANSLATION*. *Interpretation and Researches*, (8(30)). Извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2459>
8. Mark Twain, *The Adventures of Tom Sawyer*, 2004,

9. Kizi, A. N. O. (2019). Lexical problems in rendering the story “A Christmas Carol” by Charles Dickens into uzbek. *ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ*, 34.
10. Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN’S LITERATURE. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, 4(07), 21-25.
11. Aliboyeva, N. A. Q. (2022). The direct translation of roald dahl's novel “matilda” into Uzbek language. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(9), 77-80.
12. Safarova, D. A., & Khasanova, K. B. (2022). ENGLISH TOPONYM TRANSLATION METHODS IN RUSSIAN LANGUAGE. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(5), 37-40.

"PREVENTING REDUNDANCY AND ENSURING MEANING RETENTION IN TRANSLATION" THE PROCESS OF TRANSLATION OF LORD JIM BY JOSEPH CONRAD.

Jumayeva Mavluda Anvar qizi - TerSU student
+998905220649, jumayevamavluda03@gmail.com

Annotation: The topic "Preventing Redundancy and Ensuring Meaning Retention in Translation" is crucial for translators as it helps in ensuring that the text is expressed clearly and concisely.

One of the translator's main tasks is to eliminate unnecessary repetition and choose words that convey the intended message accurately, preserving both the clarity and the essence of the original text. This involves using synonyms and collocations appropriately, understanding cultural nuances, and ensuring that the grammar and style remain aligned with the target language while maintaining the integrity of the original content.

Key Words: Redundancy (Tautology), translation, clarity, simplicity in writing, collocations, grammar and stylistics, reduction of expressions.

Redundancy (or tautological sentence) is a phrase or expression that is unnecessarily repetitive, unclear, or not precise. In simpler terms, redundancy involves repeating words or expressions that do not add any new meaning. It often results in a sentence that unnecessarily restates something and is considered a stylistic flaw.

Redundancy (from Greek, tautologia - the same words) refers to the excessive use of a single idea, concept, or meaning expressed through different words or phrases. In translations, we encounter many identical sentences and expressions and aim to avoid them in order not to bore readers with the same meaning in the translated text. This process involves using different equivalents in the target language to avoid redundancy while preserving meaning and content in translation. Negative Effects of Redundancy makes the text complex and difficult to understand. Unnecessary words make the text longer without adding any new information. Makes reading and understanding harder: Repetitive phrases slow down reading and may fatigue the reader. Eliminating redundancy ensures that the writing is clear, concise, and understandable. This also helps in engaging the readers and listeners. Translators thus make an effort to perform a broader and deeper analysis of words and their synonyms between the two languages.

"The Elements of Style" by William Strunk Jr. and E.B. White is a well-known book that provides guidance on writing with clarity and conciseness, and it addresses

redundancy as one of the key elements of effective writing. Here are some relevant points on redundancy and tautology (taftalogiya) from the book:

Omitting Redundant Words:

The book advises writers to avoid unnecessary words or phrases that repeat the same idea. For instance, phrases like "advance planning," "each and every," or "true fact" are redundant because they repeat the meaning unnecessarily. In English, simplicity is valued, and these kinds of repetitions should be eliminated to improve clarity. Example: "Each and every" → "Each" or "Every" (both convey the same idea). "True fact" → "Fact" (a fact is inherently true).

Avoiding Tautology:

Tautology refers to saying the same thing twice in different words. Strunk and White suggest removing tautological expressions to make writing more concise and less repetitive. For instance, phrases like "a small bit" or "a free gift" add no additional meaning and should be simplified.

Example: "*A free gift*" → "*Gift*" (*a gift is always free by definition*). "*Absolutely necessary*" → "*Necessary*" (*if something is necessary, it has implied that it is absolutely so*).

Use of Strong Verbs:

The book encourages writers to avoid using weak verbs with redundant adjectives or adverbs. For example, instead of saying "*He made a loud noise,*" it is better to use a more direct verb like "*He shouted.*" This helps reduce unnecessary words and makes the writing clearer.

Conciseness in Writing:

One of the core principles in "The Elements of Style" is to express ideas as simply and directly as possible. By cutting out redundant or unnecessary words, the writer improves both the flow and clarity of the text. This is essential in avoiding tautological constructions that can confuse or bore the reader.

Example: "*In close proximity*" → "*Nearby*"

"*In the event that*" → "*If*"

By focusing on simplicity and eliminating unnecessary repetition, Strunk and White help writers avoid tautology and redundancy, leading to clearer, more effective communication.

Let's consider the process of translating Joseph Conrad's Lord Jim into Uzbek, where we encounter similar sentences and expressions. In this case, we need to preserve the meaning while using different words in the translation to avoid redundancy.

"*Do you want him?*" and "*Do you want to know?*" [3.P32] Both questions can be translated with similar structures, but care should be taken to avoid repeating similar

wording without adding any new meaning in the target language. In Uzbek, both can be phrased in a way that avoids unnecessary repetition.

"Uni istaysizmi?" This was translated with different words in Uzbek and *"buni bilmoqchimisiz?"* also that form used to say in another way in Uzbek.

"I don't want him, no one wants him." and *"You want to know?"* [3.P32] In translation, maintaining the same question structure and negation could lead to redundancy if not handled carefully. For example, translating *"I don't want him"* and *"no one wants him"* in a way that does not overemphasize the negation might prevent unnecessary repetition.

"Uni istamayman, hech kim istamaydi. Siz esa bilishni xohlaysizmi?" In this way, the verbs 'to want' and 'to know' express the same meaning, but different verb forms are used to avoid tautology.

"I shall go tomorrow – and that is the end." [3.P32] *"Ertaga ketaman, shu bilan tugaydi."*

"That time will not come" [3.P32] *"O'sha vaqt kelmaydi."* In these translations, redundancy is avoided while maintaining clarity. In Uzbek, the phrases might either express finality or conclusion, but care should be taken to avoid using redundant expressions that convey the same meaning twice.

Repetition of the word "Impossible. *"That it was impossible! Impossible!"* [3.P68] The repetition of "Impossible!" can be seen as redundant. In English, it serves to emphasize the character's disbelief or emotional state, but in translation, this could be condensed into a single "Impossible!" or a phrase that captures the intensity without repeating the same word.

"You promised unasked - remember" [3.P68] this could be seen as slightly redundant, as the phrase *"You promised unasked"* already implies that the promise was given without a request. The phrase *"remember"* may not add extra meaning, especially in a translated version, as it is often implied in the context.

"I shall hold you like this" and *"Thou art mine!"* [3.P68] These two phrases express similar sentiments: the first shows her action, and the second shows her emotional claim. Depending on the tone, one of these expressions might be removed or combined in translation to avoid redundancy.

In the translation, the redundancy may occur if the emotional weight or actions are over-explained. For example, phrases like *"You promised unasked – remember"* could be simplified to make the dialogue more natural and less repetitive in the target language. Similarly, some of the emotional intensity in the dialogue could be conveyed through structure or tone without repeating the same sentiments.

In conclusion, preventing redundancy (or tautology) and ensuring meaning retention are essential elements of a successful translation process. Redundancy, if not

carefully managed, can lead to unnecessary repetition that dilutes the meaning, complicates the text, and causes confusion for the reader. On the other hand, ensuring meaning retention requires the translator to preserve the original ideas and concepts while adapting them in a way that is both clear and natural in the target language.

Effective translation goes beyond simple word-for-word conversion. It involves a deep understanding of both the source and target languages, including their vocabulary, grammar, style, and cultural contexts. Translators must carefully select the appropriate words, phrases, and expressions that convey the intended message without unnecessary repetition. This often requires the use of synonyms, restructuring sentences, and adapting idiomatic expressions to ensure the translated text flows smoothly and remains faithful to the original meaning.

By reducing redundancy and maintaining the integrity of the original message, translators can create texts that are not only linguistically accurate but also clear, engaging, and meaningful for the target audience. Therefore, the translator's role is not just about linguistic proficiency but also about the ability to make choices that reflect the nuances of both languages and cultures, ensuring that the essence of the message is both preserved and enhanced.

Used literature:

1. "The Elements of Style" by William Strunk Jr. and E.B. White
2. Allayorova R. Tarjima nazariyasi va amaliyoti, Toshkent, 2008, –P.55
3. 'Lord Jim' by Joseph Conrad. This version is retold by Grabam Read
4. Wisdom, electronic dictionary app version: 3.2.4
5. Nafisa, A. Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol. *JournalNX*, 40-43.
6. Nabi, F., & Xudayqulov, A. (2024). GRAMMATICAL RULES OF PRINCIPLES OF ENGLISH TO DARI TRANSLATION. *Interpretation and Researches*, (8(30).
извлечено от
<https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2459>
7. Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN'S LITERATURE. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, 4(07), 21-25
8. Safarova, D. A., & Khasanova, K. B. (2022). ENGLISH TOPONYM TRANSLATION METHODS IN RUSSIAN LANGUAGE. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(5), 37-40.

USING “OMISSION” IN THE TRANSLATION PROCESS OF “THE HOUND OF THE BASKERVILLES” BY ARTHUR CONAN DOYLE.

Begaliyeva Marjona Normaxmatovna - TerSU student

+998990782973, marjonabegaliyeva1@gmail.com

Annotation: This article is about using “omission” in the translation process of literary work and focuses on solving out translation problems.

Key words: Omission, literary work, literary translation, “The Hound of Baskervillas”, translational transformations.

The translation of literary works is a complex creative process in which the translator must convey the content of the original text into the target language while preserving its meaning. During this process, various forms of translational transformations are applied, and omission is one of them. This method of transformation helps make the translated text more engaging and easier to comprehend.

Omission in translation is not only driven by linguistic reasons but also by cultural, social, and stylistic factors. For example, certain cultural references or geographical descriptions may be omitted during translation because they are irrelevant or too complex for the target audience to understand. For these reasons, the use of omission in the translation process is appropriate. Omission, as a type of translational transformation, is widely applied in the translation of literary works, and Arthur Conan Doyle’s work “The Hound of the Baskervilles” serves as a clear example. This article explores how omission as a translational transformation helps resolve issues of semantic adaptation and simplification in the translation process, based on the above-mentioned work.

During the translation of a literary work, the translator may use translational transformations to avoid monotony by modifying sentences from the original text. This makes the content clearer and ensures that the text is comprehensible to the reader. Omission can be used as an effective example of this. Let us analyze examples from “The Hound of the Baskervilles” to demonstrate this point.

When translating The Hound of the Baskervilles into Uzbek, the translator must consider the importance of making the text concise and avoiding confusion for the reader. Additionally, repetitive words with similar meanings should not appear frequently in the translated text. Even a single repeated word can distort the structure of the work and lead the target audience to misinterpret its main idea. For example, the following sentence from the book:

Suddenly Stapleton became wild and angry¹
when translated literally:

To‘satdan Stapleton yovvoyilashdi va jahli chiqdi conveys this meaning.

However, during the translation process, applying the omission type of translation transformation results in: To‘satdan Stapletonning jahli chiqdi, which is concise, clear, and understandable for the reader. In this case, the word yovvoyilashgan is rarely used in Uzbek to describe people. Therefore, omitting this word and only using jahli chiqdi is considered more appropriate.

In the process of translating a work, it is natural for certain words to appear repeatedly. To avoid this repetition, it is necessary to use omission. For instance, the sentence from the book:

I am now able to answer the question at the end of last letter²
when translated literally:

Men so‘ngi xatimning so‘ngida savolga javob bera olaman conveys this meaning.

However, by applying omission, where the words “at the end” and “last” carry the same meaning, one of them is omitted, and only the word “so‘ngi” is used. As a result, the translation becomes:

Men xatimning so‘ngida savolga javob bera olaman.

This approach contributes to making the text more meaningful and helps to avoid confusion.

During the process of translation, it is common for the grammatical structure of one language to differ significantly from that of another. This may lead to the alteration of the meaning structure within the context being translated, or even result in the misrepresentation of the author’s original intent. The primary goal of translation is to prioritize meaning while recreating the thoughts conveyed through the original grammatical structure, rather than strictly preserving that structure. This process may involve the use of different grammatical tools or even omitting the grammatical form altogether³. For example, in the text:

First, let me tell you about Sir Henry and Miss Stapleton⁴, a literal translation would render:

Avvalo, Janob Genri va Stapleton xonim haqida aytib berishimga ruxsat bering.

However, the structure let me is one of the most commonly used grammatical forms in English, particularly in letters, where it carries a polite tone. In Uzbek,

¹ Arthur Conan Doyle, The Hound of Baskervilles, Macmillan, 2005 -P 32.

² Used the literature above.

³ Allayorova R. Tarjima nazariyasi va amaliyoti, Toshkent, 2008, 49-bet.

⁴ Arthur Conan Doyle, The Hound of Baskervilles, Macmillan, 2005 -P 32.

however, this form is rarely used in literary works or letters. Instead, a conversational tone is preferred. In this case, a literal translation would convey an overly formal tone, which is not suitable for this work. Therefore, by applying omission, the sentence could be translated as:

Avvalo, Janob Genri va Stapleton xonim haqida soʻzlab bersam, avoiding the let me structure entirely.

Omission is the opposite of addition. In translation, words that are semantically redundant are often omitted. Such words from the original text can be understood in the translated text without explicitly including them. For instance, in the sentence:

He took a large piece of paper out of his pocket⁵, a literal translation would read:
U choʻntagidan katta qogʻoz boʻlagini chiqardi.

However, this would be semantically inaccurate, as the word piece is unnecessary in Uzbek. By omitting this word, a more precise translation is achieved:

U choʻntagidan katta qogʻoz chiqardi.

Another example from the text reads:

Every day he went out hunting and drinking with a gang of wild friends⁶, when translated literally, it becomes:

U har kuni yovvoyi doʻstlar toʻdasi bilan ovga chiqardi va ichib yurardi.

However, by applying omission, the meaning becomes clearer in the translated text:

U har kuni doʻstlari bilan ovga chiqib, ichib yurardi.

The words a gang, wild, and and have been omitted.

Similarly, another sentence:

The lights burned brightly in Merripit House and the curtains of the dining room were open⁷, when translated using omission becomes:

Merripitlar xonadonida chiroqlar yorqin yondi va xonaning pardalari ochiq edi.

In this case, the word dining is omitted because in Uzbek, the term dining room does not exist as a distinct concept.

In conclusion, achieving a grammatically precise translation from a formal-grammatical perspective is often impossible, as absolute equivalence in grammatical structures across languages is rare. Frequently, the norms of word combinations in the target language do not align with those in the source language, and stylistic differences further complicate the process. It is even rarer for the word order, the number of words, their grammatical categories, and their primary lexical meanings to match perfectly

⁵Arthur Conan Doyle, *The Hound of Baskervilles*, Macmillan, 2005 -P 10.

⁶Arthur Conan Doyle, *The Hound of Baskervilles*, Macmillan, 2005 -P 10.

⁷Arthur Conan Doyle, *The Hound of Baskervilles*, Macmillan, 2005 -P 49.

between the original and translated texts. For this reason, omission, as a form of grammatical transformation, is widely used in translation.

Used literature:

1. Arthur Conan Doyle, *The Hound of Baskervilles*, Macmillan, 2005, –P 70.
2. Allayorova R. *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*, Toshkent, 2008, –P 64.
3. Wisdom, electronic dictionary app version: 3.2.4
4. Nafisa, A. Using Stylistic Devices in Translation as an Example of the Story a Christmas Carol. *JournalNX*, 40-43.
5. Kizi, A. N. O. (2019). Lexical problems in rendering the story “A Christmas Carol” by Charles Dickens into uzbek. *ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ*, 34.
6. Nabi, F., & Xudayqulov , A. (2024). GRAMMATICAL RULES OF PRINCIPLES OF ENGLISH TO DARI TRANSLATION. *Interpretation and Researches*, (8(30)).
извлечено от
<https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2459>
7. Aliboyeva, N. A. Q. (2023). LITERARY TRANSLATION OF CHILDREN’S LITERATURE. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, 4(07), 21-25
8. Safarova, D. A., & Khasanova, K. B. (2022). ENGLISH TOPONYM TRANSLATION METHODS IN RUSSIAN LANGUAGE. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(5), 37-40.

ТРАВМА ВНУТРИ САЛОНА АВТОМОБИЛЯ

(Литературный обзор)

Тогаймуродов Шерали Нормуминович

Ташкентский областной филиал
научно-практического центра судебно-медицинской
экспертизы

Аннотация. В данной статье приводится анализ литературных данных, касающихся травмы внутри салона автомобиля. По данным судебно-медицинской экспертизы травма внутри салона автомобиля возникает чаще всего при встречных столкновениях с другими транспортными средствами, ударах о неподвижную преграду, при опрокидывании автомобиля или его падении с высоты, существенно реже - при столкновении автомобилей, движущихся в попутном направлении.

Ключевые слова: транспортный травматизм, судебно-медицинская экспертиза, повреждения и смерть в результате ДТП, меры профилактики.

Аннотация. Ушбу мақолада автомобилнинг ичида шикастланиш бўйича адабиётлар таҳлили маълумотлари берилган. Суд-тиббий экспертиза маълумотларига кўра, автомобилнинг ичида ҳайдовчи ва йўловчиларнинг шикастланиши асосан автомобилнинг бошқа транспорт воситаси, ҳаракатсиз жисм билан тўқнашувида, айрим ҳолатларда автомобилнинг ағдарилиб кетишида ёки унинг баландликдан йиқилишида ҳамда автомобил ҳаракатининг кескин ўзгаришида (секинлашиш ёки тезлашишида) рўй беради.

Калит сўзлар: транспорт травматизми, суд-тиббий экспертиза, йўл-транспорт ҳодисаларида жароҳатланиш ва ўлим, профилактик чоралар.

Annotation. This article presents an analysis of the literature data concerning injury in the interior of a car. According to the forensic medical examination, injury occurs most often in oncoming collisions with other vehicles, impacts on a stationary barrier, when the car overturns or falls from a height, and much less often-when cars collide moving in the same direction.

Key words: transport injuries, forensic medical examination, damage and death as a result of road accidents, preventive measures.

Травма внутри салона автомобиля возникает чаще всего при встречных столкновениях с другими транспортными средствами, ударах о неподвижную преграду, при опрокидывании автомобиля или его падении с высоты, существенно реже — при столкновении автомобилей, движущихся в попутном

направлении. По частоте встречаемости она уступает лишь травме от столкновения движущегося автомобиля с пешеходом.

Резкая остановка, вызванная столкновением, сопровождается смещением тел водителя и пассажиров вперед, к осевой линии и вверх при лобовом (срединном) столкновении либо вперед, вбок и вверх — при передне-краевом. В случаях столкновения на повороте центробежная сила приводит к смещению их тел в сторону, противоположную повороту.

Повреждения при травме внутри салона автомобиля формируются в две фазы: за счет вызванного инерционным смещением тела ударного контакта с частями салона (первая) и последующего сдавления тела между сместившимися его частями (вторая фаза). В ряде случаев повреждения могут причиняться также в результате удара (обычно о спинку сиденья) при отбрасывании тела назад. Нередко ударный контакт приводит к формированию признаков общего сотрясения тела.

Пассажиры переднего сиденья погибают от полученных повреждений в семь раз чаще, чем водители, и в пять с половиной раз чаще, чем пассажиры заднего сиденья. Меньшие объем и тяжесть повреждений у водителя объясняются фиксацией конечностей рулевым колесом и педалями, минимальным за счет этого смещением его тела при ДТП и постоянным эмоциональным напряжением (собранным). В отличие от водителя, пассажир переднего сиденья находится в эмоционально расслабленном состоянии, конечности его не фиксированы, при отсутствии подушек безопасности это способствует более значительному инерционному смещению тела во время ДТП.

К специфическим повреждениям у водителя относят полосовидные ссадины с подкожными и (или) внутрикожными кровоизлияниями — отпечаток ремня безопасности. Одна из них бывает расположена в области надплечья и передней поверхности груди (при левостороннем положении руля ориентирована сверху вниз и слева направо, при правостороннем — сверху вниз и справа налево), другая, ориентированная косопоперечно (от поясной части ремня), — на животе. По их контуру нередко можно обнаружить поверхностные раны от действия кромок ремня безопасности, а в проекции — локальный перелом ключицы. В тех случаях, когда из-за смещения тела вбок ремень безопасности соскальзывает на передне- боковую поверхность шеи, образование ссадины на ней сопровождается повреждением сонной артерии, переломами рогов подъязычной кости и щитовидного хряща. Аналогичные повреждения от ремня безопасности могут возникать и у пассажира заднего сиденья.

От удара об обод рулевого колеса на передней поверхности туловища возможно образование дугообразных ссадин и (или) кровоподтеков, обращенных, как правило, выпуклостью вниз или, что реже, вбок или вверх (зависит от того, с какой частью рулевого колеса произошел контакт). При наличии у рулевого колеса спиц оно может причинять повреждения Т-образной формы.

К специфическим повреждениям относят кровоизлияния в мягкие ткани области основания пальцев кистей, разрывы первых межпальцевых промежутков. При правильной фиксации руками обода рулевого колеса - сгибательные переломы лучевой кости в «типичном месте» с зоной разрыва костной ткани на тыльной поверхности кисти (при неправильной фиксации возможно образование разгибательных переломов с зоной разрыва на ладонной поверхности кисти). Кроме того, подкожные разрывы бицепсов и прямых мышц живота, ступенеобразные (в профиль) переломы грудины, а также поперечные ссадины, кровоподтеки и ушибленные раны на задней поверхности локтевого сустава и переломы локтевой кости (при выставленной в оконный проем дверцы согнутой в локтевом суставе руке водителя при условии наличия у машины вертикальной стойки форточки).

При смещении тела вверх обод рулевого колеса может причинять локальные, в том числе двойные, переломы диафиза бедренной кости в нижней ее трети.

На подошвенной поверхности стоп (чаще правой) нередко образуются кровоизлияния в мягкие ткани в сочетании с косыми переломами плюсневых костей: на правой ноге от упора на тормозную педаль, на левой - от упора в педаль сцепления либо в выступ щитка передка на полу салона.

Специфическими повреждениями одежды являются следы контакта с ремнем безопасности в виде полосовидного смятия и потертости материала, его «резаных» повреждений от кромок ремня, сглаженности ворса и складчатого заглаживания, следов трения на пуговицах в виде параллельных царапин. Крайне редко при столкновении на значительной скорости и в связи с этим резком проскальзывании ремня и выраженном трении возможно «спекание» материала синтетической одежды и ремня. На подошвах от контакта с педалью тормоза могут образовываться «штамп-повреждения» в виде негативного отпечатка ее рисунка. Лучше всего они проявляются на плотном материале - коже или кожзаменителе.

Характерными повреждениями у водителя при лобовом столкновении являются ссадины, кровоподтеки и даже ушибленные раны углообразной

формы в лобно- теменно-височной области от удара о край зеркала заднего вида, в случаях его жесткой фиксации - также вдавленные переломы.

При поступательном движении тела водителя вперед и вверх возможно формирование повреждений в лобной области от удара о кромку солнцезащитного щитка.

Удар головой о лобовое стекло приводит к образованию ветвистых ссадин и поверхностных ран с внедрением в них частиц стекла. При этом в трещинах лобового стекла могут быть обнаружены частицы эпидермиса, обрывки волос, кровь, которые используют с идентификационной целью.

Вследствие вызванного резким сгибанием шеи удара головой о рулевое колесо (встречается, как правило, при фиксации тела ремнем безопасности) возникают различные по характеру повреждения вплоть до ушибленных ран и переломов лицевых костей. На жевательной поверхности зубов в этих случаях могут быть обнаружены элементы скола эмали.

В области верхних конечностей, кроме перечисленных выше специфических повреждений, нередко растяжения и разрывы капсулярно-связочного аппарата, переломы костей кистей.

На передней поверхности коленных суставов (при леворульной машине чаще правого) от удара о край панели образуются прямоугольной формы ссадины, кровоподтеки или ушибленные раны. Им могут сопутствовать фрагментарный перелом надколенника, Т- или Y-образные переломы дистального метаэпифиза бедренной кости либо изолированные переломы его наружного или внутреннего мыщелка. В зависимости от скорости соударения — двойные переломы диафиза бедренной кости, задневерхние вывихи в тазобедренном суставе с отрывом верхнего края крыши вертлужной впадины, трещины дна вертлужной впадины. Иногда от удара о рулевое колесо возникают двусторонние переломы переднего полукольца таза. При ударе о нижний край панели верхней частью голени образуются переломы проксимального метаэпифиза большой берцовой кости.

Подвертывание стопы приводит к формированию винтообразных переломов большой берцовой кости в нижней ее трети либо переломов лодыжек.

Признаки общего сотрясения тела и внутренних органов у водителя менее выражены, чем у пассажиров. Тем не менее встречаются разрывы сердца, аорты, легких в области корней, органов «верхнего этажа» брюшной полости — желудка, печени, поджелудочной железы, кишечника. При резком ударе о рулевое колесо возможен разрыв купола диафрагмы с перемещением органов брюшной полости в плевральную.

Характерные повреждения одежды встречаются в основном на брюках. Они формируются от ударного контакта и трения о край панели и локализуются обычно в проекции коленных суставов. Прежде всего, это Г- и П-образные или извилистые (вертикальные) разрывы ткани, потертости поверхности материала и оплавление ткани из синтетического волокна.

К характерным повреждениям обуви относят разрывы шва задника и отрывы каблука или подошвы сзади.

Специфические повреждения у пассажира переднего сиденья - ссадины, кровоподтеки, надрывы кожи - могут причиняться по проекции прилегания ремнями безопасности при скорости столкновения автомобиля с преградой свыше 60 км/ч. При смещении и соскальзывании ремня на переднебоковую поверхность шеи наряду с ними возможно возникновение повреждения сонной артерии и переломов рогов подъязычной кости и щитовидного хряща. Аналогичные повреждения могут причиняться ремнем безопасности также и пассажиру, сидящему на заднем сиденье.

В тех случаях, когда пассажир переднего сиденья, предвидя столкновение и пытаясь фиксировать свое тело, упирается ладонями в панель, могут возникать переломы дистальных отделов лучевых костей и повреждения кожи ладоней.

При смещении в момент удара ног пассажира вперед и вверх происходит упор на пальцы с образованием винтообразных переломов фаланг, чаще первого пальца.

К специфическим повреждениям на одежде пассажира переднего сиденья относят совпадающие с проекцией повреждений на коже следы контакта с ремнем безопасности в виде полосовидного смятия материала, потертости, «резаных» повреждений от кромок ремня, сглаженности ворса и складчатого заглаживания, а также следы трения на пуговицах в виде параллельных царапин и «спекание» ткани одежды из синтетических волокон и материала ремня безопасности при высокой скорости соударения.

От скольжения ног по резиновому коврику в зависимости от характера материала подошвы на ней могут возникать параллельно расположенные царапины и (или) потертости.

Характерные повреждения у пассажира переднего сиденья образуются от контакта с деталями салона — панелью приборов, лобовым стеклом, крышей и кромкой кузова, краем зеркала заднего вида, передней боковой стойкой, спинкой сиденья и т. д.

Повреждения у пассажиров заднего сиденья возникают от действия ремней безопасности (обычно располагаются косо сверху вниз), от контакта со спинкой переднего и заднего сидений, с деталями задних дверей и крышей кузова.

При упоре в спинку переднего сиденья руками возможно формирование переломов дистального отдела лучевых костей и разрывов кожи на ладонной поверхности кистей, при фиксации стопы между полом и нижней частью переднего сиденья - винтообразных переломов костей голени и переломов лодыжек.

Если у пассажира имелись нательный крест или украшения (медальон, цепочка, амулет и проч.), из-за резкого удара о спинку переднего сиденья могут возникать отображающие их рисунок и размеры отпечатки в виде кровоизлияний и ссадин. Подобные отпечатки встречаются иногда также у водителя транспортного средства и пассажира переднего сиденья.

От скольжения ног по резиновому коврику, как и у пассажира переднего сиденья, на подошвенной стороне обуви могут образовываться параллельно расположенные царапины и (или) потертости.

При ударе (толчке) в задний бампер автомобиля тело водителя и пассажиров обоих сидений смещается назад и вдавливаются в спинки сидений без образования повреждений на туловище. Тем не менее при отсутствии подголовника из-за резкого запрокидывания головы назад в сочетании с последующим резким сгибанием шеи возможно повреждение шейных позвонков, оболочек и ткани спинного мозга. Наибольшую опасность представляет повреждение I-II шейных позвонков, особенно если оно сопровождается трансдентальными или транслигаментозными вывихами зубовидного отростка. Иногда, при фиксации тела ремнем безопасности, смещение таза и бедер кзади приводит к образованию повреждений на задней поверхности голеней в верхней трети от прижатия к переднему краю сиденья.

Определение места расположения пострадавшего внутри салона автомобиля с учетом того, что специфические повреждения образуются далеко не всегда, осуществляется посредством производства комплексной медико-автотехнической экспертизы на основании сравнительного анализа и оценки характерных повреждений, их сопоставления на теле и одежде пострадавшего и транспортном средстве. Решение этой задачи путем математического моделирования с использованием диагностических коэффициентов пока еще нашло практического использования.

Характер повреждений, которые может получить водитель вследствие автотравмы, напрямую зависит от скорости движения автомобиля непосредственно в момент столкновения. На низких скоростях (не более 25

км/ч) рулевая колонка и ремень безопасности предотвращают сильные повреждения водителя, на более высоких скоростях - становятся их главной причиной. Возможны многочисленные переломы костей грудной клетки и лицевого отдела черепа при их контакте о рулевое колесо, полосовидный кровоподтек и переломы ребер от ремня безопасности, переломы пальцев кисти, локтевых костей из-за того, что водитель держит рулевое колесо, травмы руки при соударении ее о рычаг коробки передач, переломы костей голени, стопы и области голеностопного сустава вследствие сильного удара ног о педали тормоза и сцепления, и контакта колен с элементами салона автомобиля. Кроме того, все пристегнутые пассажиры могут получить так называемые хлыстообразные переломы шейного отдела позвоночника вследствие его чрезмерного сгибания (в момент лобового столкновения) или разгибания (при ударе автомобиля сзади). Непристегнутые водитель и пассажиры получают тяжелые повреждения в результате динамического контакта с элементами салона, пробивают головой лобовое стекло и могут в итоге вылететь через него на дорожное покрытие. У таких пострадавших находят круговые переломы основания черепа и множественные переломы костей свода черепа.

Наиболее безопасным местом в салоне автомобиля является пассажирское место за водителем, наиболее опасным - переднее пассажирское место.

Травма водителя и пассажира (пассажиров) внутри салона автомобиля возможна при столкновении с другим транспортом или с неподвижными предметами, при опрокидывании, переворачивании автомашины, и падении автомобиля с высоты, внезапном резком начале движения, столкновении автомобиля. Механизмы образования повреждений при травме внутри салона автомобиля: сотрясение тела; соударение тела с внутренними частями автомобиля; сдавление тела между сместившимися частями автомобиля.

Основными являются повреждения, возникающие при ударе и сдавлении внутренними частями автомобиля, в результате резкого перемещения тела. Так, при столкновении автомашины находящиеся внутри водитель и пассажир смещаются вперед. Водителя можно установить по ряду характерных повреждений. Это образующиеся от сдавления груди рулевым колесом ссадины или кровоподтек, обычно неполной кольцевидной формы, переломы грудины и ребер, разрывы кожи между первым и вторым пальцами; ссадины или раны передней поверхности коленного сустава, переломы надколенника при перемещении вперед и сдавлении панелью приборов; повреждения голеностопных суставов; повреждения на лице в виде кровоподтеков, ушибленных ран, переломов костей лицевого отдела черепа; перелом

вертлужной впадины таза, иногда с лобковой костью, вывихи бедра при резком упоре ногами.

Если водитель или пассажир был пристегнут ремнями безопасности, то у него образуется полосчатый кровоподтек, реже другие повреждения от сдавления ремнем, и вместе с тем, снижается число тяжелых травм вследствие удерживания тела от перемещения по салону. При резком изменении скорости, что бывает при ударе в машину сзади, у водителя и пассажиров наблюдается хлыстообразные переломы VI-VII шейных позвонков, реже IV-V поясничных, разрывы связок и межпозвоночных дисков вследствие отбрасывания, сдавления кзади, разгибания шейного отдела позвоночника и запрокидывания головы. Профилактическим средством таких переломов служит подголовник.

Наибольшее число травм человек, находящийся в автомобиле получает при ударе о двери, рулевое колесо. Анализ случаев со смертельным исходом показал, что 52% из них по причине деформации кузова и 46% из-за удара пассажира о внутреннюю часть автомобиля. Необходимо помнить, что повреждения головного покрова и контузии более опасны, чем повреждения черепа. При ударе по голове мозг смещается и вследствие этого нарушение его функционирование. На повреждения человека оказывают: его вес, возраст, рост, пол человека, скорость и характер столкновения, массы автомобилей, использование ремней безопасности, наличие безопасной рулевой колонки, квалификация водителя. При столкновениях люди малых габаритов (маленькие дети) могут оказаться в более тяжелых ситуациях.

Основная причина получения тяжелых и смертельных травм это удары о рулевую колонку и переднюю панель. Особую опасность представляет ветровое стекло. Использование ремней безопасности снижает процент тяжести ДТП наполовину. Среди водителей и пассажиров, не пользующихся ремнями безопасности, получают ранения 46,3% и гибнут 3%. Для пристегнутых ремнями эти величины составляют 19,2% и 0,8%. Эту истину многие не знают, а из тех лиц кто знает, не всегда надевают ремень безопасности. Пожелание надевать ремень безопасности относится к начинающим и опытным водителям.

Тяжесть травм зависит от расположения места, на котором сидит человек в салоне автомобиля. Чем больше элементов автомобиля, о которые он может удариться, тем больше вероятность получить травму. Исходя из этого, самыми опасными местами в автомобиле являются передние, т.е. водителя и пассажира сидящего рядом с ним. Опасность размещения человека в автомобиле зависит в основном от вида ДТП и его особенностей.

При резком торможении автомобиля сидящие в нем по инерции продолжают движение с прежней скоростью (фаза I). Водитель сначала

ударяется областью коленных суставов о панель приборов, после чего происходят отрыв тела от сиденья и удар грудью о рулевое колесо; при высокой скорости за этим следует удар головой о лобовое стекло. Следующим этапом является смещение тела вниз и назад (фаза II), голова водителя травмируется о верхнюю часть рулевого колеса, после чего его тело отбрасывается на сиденье автомобиля. Смещение головы приводит к возникновению черепно-мозговой травмы и повреждению шейно-затылочного сочленения. У всех находящихся в машине возможна «хлыстовая травма» с разрывом спинного мозга или развитием диффузного аксонального повреждения головного мозга.

При нарастании ударной перегрузки создается опасность гидродинамического удара в области полостей сердца и крупных сосудов (прежде всего аорты) с их последующим разрывом. Следовательно, как правило, интересуют размещение лиц в салоне (кто сидел за рулем), их позы и действия. Об этом можно судить по характеру травм и следам на одежде на основании медико-трассологического подхода, поскольку в момент удара возникают отношения следообразования: головы и груди водителя - с рулевым колесом, его кисти - с впереди расположенной панелью, правой кисти пассажира - с впереди расположенными деталями интерьера, локтя левой руки водителя - с окантовкой окна передней двери.

Рекомендуется также применение принципа биомеханических маршрутов, основанного на том, что отдельные части тела людей в салоне находятся в различных условиях по отношению к интерьеру салона. Так, ноги пассажира переднего сиденья находятся в ином положении, чем у водителя (располагаются на педалях). Положение ног водителя определяет повышенную нагрузку на область голеностопных суставов, биомеханика смещения ног у пассажира переднего сиденья несколько иная (и соответственно, направление воздействия нагрузок): его ноги проскальзывают вперед с последующим упором в ограничение передненижней части салона. При этом подвергаются воздействию носковая часть обуви и стопы.

Биомеханика смещения тела человека влияет и на характер повреждений его одежды, которая также должна быть исследована. Так, при смещении рук вперед ткань куртки на участке шва, соединяющего рукав со спинкой, подвергается натяжению, при этом возможны надрывы и даже разрывы ткани. В случае фронтального столкновения наблюдаются повреждения одежды (штанин, чулок) на уровне коленных суставов. При боковом столкновении повреждения ткани локализуются в основном на стороне, соответствующей удару в автомобиль.

Повреждения, характерные для водителя:

- локализующиеся на передней и левой поверхностях тела;
- рвано-ушибленные раны в области первого межпальцевого промежутка, раны и ссадины на тыльной поверхности кисти, иногда сочетающиеся с переломовывихом основной фаланги I пальца;
- ушиб локтя левой руки (кровоподтеки по локтевому краю предплечий);
- поперечные переломы средней трети плечевой и бедренной костей (рабочая поза водителя, конечности которого находятся на рычагах управления, имеет более фиксированный характер, поэтому поперечные переломы плечевых и бедренных костей в средней трети у водителя встречаются в 3-4 раза чаще, чем у пассажира переднего сиденья);
- травмы и следы на одежде, обуви, объясняемые профессиональными действиями водителя (энергичное торможение, переключение скоростей, перемещение рулевого колеса в крайние положения и др.);
- переломовывих голеностопного сустава;
- дугообразный кровоподтек на груди от рулевого колеса; по мере снижения травматических свойств рулевого колеса благодаря изготовлению его из более пластичного материала, утопляемой под воздействием удара рулевой колонки, ремням безопасности этот след обнаруживается все реже;
- прямые переломы грудины и ребер при ударе о руль;
- переломы надколенника и ушибленные раны коленной области при ударе о край приборной доски;
- центральный вывих бедра (перелом вертлужной впадины);
- разрыв органов грудной полости, разрывы печени от рулевой колонки;
- перелом левой ключицы от ремня безопасности;
- при исследовании предметов одежды могут отмечаться следы скольжения на подошве обуви, отрыв ее в передних отделах, отрыв каблука;
- в частности, на подошве правого ботинка образуется след от педали торможения (вследствие активных действий водителя в момент удара).

Повреждения, характерные для пассажира переднего сиденья:

- раны и ссадины на основании ладони и в нижней части предплечья правой руки - при рефлекторном выбросе руки вперед и упоре ее в переднюю панель автомобиля;
- раны и ссадины на нижней части подбородка;
- разрыв шейно-затылочного сочленения;
- повреждения носковой части обуви и стопы;
- ушибленные и резаные раны на лбу и лице, переломы черепа в лобной области и лицевых костей от ударов об окантовку ветрового стекла и само стекло;

- повреждения мозга с преимущественным поражением лобных и височных долей;

- перелом правой ключицы от ремня безопасности;

- повреждения нижних конечностей и органов брюшной полости от ударов о панель приборной доски.

У пассажиров заднего сиденья могут наблюдаться повреждения теменной области, чаще не очень большие, но возможна и тяжелая черепно-мозговая травма.

Столкновение может быть лобовым, боковым, касательным, задним.

Удары могут быть прямыми, косыми, эксцентричными.

Необходимо учитывать что водитель имеет возможность избежать удара или уменьшить тяжесть своей травмы путем изменения своего положения в автомобиле с помощью рулевого колеса. Известно немало случаев, когда водитель, избегая прямого удара (на себя) инстинктивно подставляет под него пассажира сидящего рядом. Об этом всегда должен помнить сидящий с водителем пассажир.

Самое опасное столкновение - удар в бок; при высокой скорости обеих автомобилей лобовой удар опасней. В четырехместном автомобиле, согласно данным мировой статистики, наиболее опасное место около водителя. В пятиместном автомобиле - около водителя и посередине заднего сиденья. Особое значение имеет толерантность человека. Толерантность способность организма переносить неблагоприятное влияние ударов, перегрузок, как в момент ДТП, так и после него. Существует определенные пределы толерантности у различных людей. Они определяются: физической подготовкой, возрастом, состоянием организма в целом, генетическими особенностями. Например, уровень толерантности костей лица равен 4 КН, в течение 3 мс. человека можно рассматривать как сочетание механической и биологической системы. Механическая система в основном служит для передвижения. Биологическая система предназначена для жизнедеятельности человека. Особую роль необходимо отметить, психологию человека, его реакция на различные внешние сигналы. Сотрясение мозга при линейном замедлении движения головы находится в пределах 200-300 g. Где g - ускорение силы тяжести равно - 9,8 м/с². Здесь уместно отметить, что удар головой о двухслойное ветровое стекло в полтора раза чаще приводит к трясению головного мозга, чем при ударе об однослойное. Удары в височную и теменную области головы наиболее опасны. В качестве допустимого уровня повреждения головы является скорость движения автомобиля от 30 до 40 км/час. Вот именно поэтому в местах скопления людей и, в случае, когда дорога не позволяет

безопасно ехать по ней со скоростью более 30-40 км/час, устанавливают соответствующий дорожный знак. В ДТП на голову приходится более 70% травм! Повреждения головы являются основной причиной смертельных случаев. Второе место после травм головы к смертельному исходу приводят повреждения грудной клетки и внутренних органов в ней. Необходимо помнить, что травмы сердца и крупных сосудов при ДТП происходит без выраженных клинических признаков и часто пропускаются при обследовании.

Адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Автомобиль йўлларидан инсон хавфсизлигини ишончли таъминлаш ва ўлим ҳолатларини кескин камайтириш чоратадбирлари тўғриси”даги ПҚ-190-сон қарори, 04.04.2022 йил.
2. Бухвалов С.А. Медико-социальные аспекты распространенности детского травматизма (факторы риска, организация профилактики и лечения): Автореф. дисс. канд. мед. наук. Россия. 2010.
3. Фиёсов З.А. Суд тиббиёти //Тиббиёт олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик. - Тошкент, “Global Books” нашриёти, 2018.
4. Индиаминов С.И., Гамидов С.Ш., Исмаилов Р.А. Характеристика повреждений у пешеходов при автомобильной травме //Проблемы биологии и медицины. 2020, №5.1 (123), С. 164-169.
5. Индиаминов С.И., Абдумуминов Х.Н., Ким А.А. Судебно-медицинская характеристика повреждений у велосипедистов при столкновениях с другими транспортными средствами //Судебно-медицинская экспертиза. 2023, №1, С. 14-18.
6. Индиаминов С.И., Шойимов Ш.У., Азимов К.И. Экспертная оценка переломов костей нижних конечностей у детей-пешеходов при автомобильной травме //Проблемы биологии и медицины. 2020, №5.1 (123), С. 169-172.
7. Кишишян Р.А. Детский дорожно-транспортный травматизм у детей: медико-организационные аспекты проблемы: Автореф. дисс ... докт. мед. наук. Москва. 2010.
8. Лочин Ф.Н., Тожиқулов Р.А. ва бошқ. Йўл-транспорт ҳодисаларида болалар ўлими: келиб чиқиш сабаблари ва ноҳуш ҳолатларнинг олдини олиш чоралари //ТТА ахборотномаси. 2023, 77-79 б.
9. Породенко В.А., Ануприенко С.А. Детский дорожно-транспортный травматизм в г. Краснодаре. Кубанский научный медицинский вестник. 2014;7:61-64.
10. Судебная медицина: национальное руководство /под ред. Ю.И.Пиголкина. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2018.
11. Маякова М.В. Судебно-медицинская оценка травматических повреждений участников ДТП (водителей и пассажиров переднего сидения), возникающих в салоне автомобиля при лобовом столкновении с движущейся преградой // Актуальные вопросы судебно-медицинской науки и практики. - Киров, 2010. - С. 245.
12. Шодиев Г.Б., Бекназаров Ш.Й., Лочин Ф.Н. Ўлимга олиб келувчи автожароҳатларни баҳолашнинг суд-тиббий мезонлари. ТТА ахборотномаси. 2023, 270 б.

О'ZBEKISTONDA EKOTURIZM: SALOHİYATI VA RIVOJLANISHI*Nizomiddinov Ozodbek Otabek o'g'li**Abduolimova Mohinur Yahyo qizi**Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash**muhandislari instituti milliy tadqiqot universiteti**1-bosqich bakalavr talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolani yozishimning sababi yurtimizda Ekoturizmga bo'lgan qiziqishni oshirish hamda sayyohlarni ekoturizm vaqtidagi madaniyatini yuksaltirish. O'zbekistonning ekoturizm salohiyati va imkoniyatlarini ko'rsatishdan iborat.

Annotation: I write this article in order to increase the interest in ecotourism in our country and to raise the culture of tourists in ecotourism. It shows the potential and potential of ecotourism in Uzbekistan.

Аннотация: причина, по которой я пишу эту статью, заключается в повышении интереса к экотуризму в нашей стране и повышении культуры туристов во время экотуризма. Заключается в демонстрации потенциала и возможностей экотуризма Узбекистана.

Kalit so'zlar: Ekoturizm, Yunesko, speleologiya, gid, ekotur.

Kirish: Ekoturizm nima? Hozirgi kunda insoniyat ekologik muammolarni hal qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalariga katta e'tibor bermoqda. Turizm sohasi ham bu jarayonda alohida o'rin egallaydi. Shu kontekstda, ekoturizm tabiiy muhitni muhofaza qilish va mahalliy madaniyatni asrab-avaylashga asoslangan barqaror turizm yo'nalishi sifatida shakllandi. Ekoturizm nafaqat sayohatni anglatadi, balki inson va tabiat o'rtasida mas'uliyatli munosabatlarni shakllantirishning samarali vositasi hamdir. Ekoturizm tabiatni muhofaza qilishga ham, rivojlanishiga ham hissa qo'shishi mumkin. U hech bo'lmaganda, ushbu faoliyatni tegishli tashkil etish va boshqarish tomonidan qo'llab- quvatlanadigan, turizm, bioxilma-xillik va mahalliy jamoalar o'rtasidagi ijobiy xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Ekoturizm an'anaviy turizmdan tabiiy turizm obektlarining ustunligi, kam resurs va energiya sarfi, sayyohlarning ekologik tarbiyasi bilan farq qiladi. Ekoturizm 1990 yilda rasmiy maqomga ega bo'ldi va shu bilan o'zining har yili "Adventure Travel & Ekoturizm bo'yicha yillik Butunjahon Kongressi" xalqaro simpoziumini chaqirish va notijorat tashkilotlarini yaratish huquqiga ega bo'ldi.

Ekoturizmning asosiy tamoyillari yaxshi saqlanib qolgan tabiiy hududlarni ziyorat qilish, tiklanmaydigan tabiiy resurslardan barqaror loydalanish, tabiiy, ijtimoiy

va madaniy xilma-xillikni saqlash, muayyan (ancha qat'iy) xulq-atvor qoidalariga rioya qilish, an'anaviy turizm turlariga resurslardan kamroq, intensiv foydalanish, qaraganda tabiiy sayyohlarning ekologik tarbiyasi, ularning mahalliy madaniy va tabiatni boshqarish faoliyatida ishtirok etishi, ekologik sayohatlarni puxta rejalashtirish, ularni ishlab chiqish va amalga oshirishga kompleks yondoshish kabilar kiradi.

Atrof-muhit uchun foydasi Ekoturizm orqali tabiiy bog'lar, qo'riqxonalar va ekologik ahamiyatga ega hududlar muhofaza qilinadi. Bu esa yo'qolib ketish xavfi ostidagi hayvon va o'simlik turlarini asrashga yordam beradi. Bundan tashqari mahalliy aholi uchun imkoniyatlar Mahalliy jamoalar uchun ish o'rinlari yaratiladi. Masalan, qo'llanma xizmatlari, hunarmandchilik mahsulotlarini sotish va mehmonxonalar boshqaruvi orqali aholi daromad manbalarini kengaytiradi. Shuningdek turistlar uchun afzalliklar Ekoturizm turistlarga tabiat bag'rida dam olish, yangi madaniyatlarni o'rganish va ekologik ongni rivojlantirish imkonini beradi. Bu turizm shakli insonning ichki xotirjamligini oshirishga ham yordam beradi.

O'zbekistonning ekoturizm salohiyati va rivojlanishi

O'zbekiston boy tabiiy va madaniy merosga ega mamlakat sifatida ekoturizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega. 2024-yilning yanvar-iyul oylarida O'zbekistonga 4,2 mln xorijiy sayyoh tashrif buyurgan bo'lib, ularning oqimi 2023-yilga nisbatan 15,3 foizga oshgan. Bundan tashqari Prezidentimizning "O'zbekiston Respublikasida ekologik turizmni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori asosida ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Misol uchun **Tabiatga sayohat** elektron platformasi va uning mobil ilovasini ishlab chiqishga buruq berildi. Bundan tashqari O'zbekistonning **ekoturizm xaritasini** ishlab chiqish va chop etish. Yana bir muhim qarorlardan biri Ekohududlarda turoperatorlar tomonidan turizm xizmatlarini tashkil qilish davomida sayyohlar xavfsizligini ta'minlash tizimini takomillashtirishni nazarda tutuvchi tartibni belgilash haqidagi buyrug'iga asosan Turoperatorlik firmalari tomonidan "Toshkent-Chorvoq-Toshkent", "Toshkent-Bildirsoy-Chimyon-Toshkent", "Toshkent-Zomin-Toshkent", "Toshkent-Aydarko'l-Toshkent" kabi marshrutlarda o'tkazilgan ekoturlar, cho'l hududlardagi tuyadagi sayr, nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo turistlarining katta e'tibor va e'tiroflariga sazovor bo'lishi kutilmoqda.

O'zbekistonning Hisor, Bobotog', Ko'hitangtog' (Surxondaryo), Chaqchar (Qashqadaryo), Nurota (Navoiy-Jizzax), Zarafshon (Samarqand), Turkiston (Jizzax), Oloy (Farg'ona), Qurama, Chotqol (Namangan) tog'lari, Qizilqum cho'lidagi qoldiq tog'lar, Qizilqum cho'li, Orol dengizining qurigan tubi va qoldiq sho'r ko'llar, Ustyurt platosi, Borsa kelmas sho'rxogi, Mingbuloq botig'i, Aydarko'l, Dengizko'l, Amudaryo va Sirdaryo sohilidagi to'qaylar, Muruntov kareri va tabiatning noyob yodgorliklari bo'ylab majmual va mavzuli ekoturlar tashkil etish to'laqonli yo'lga qo'yilmagan.

Shuningdek G'or turizmida ham amalga oshirilishi kerak bo'lgan ishlar bor masalan yurtimizda 500dan ortiq g'orlar bo'lib, ma'lumotlarga ko'ra, yetarli turistik infratuzilmaga ega bo'lmaganligi sababli ularning birortasiga ham ekoturlar tashkil etilmayapti. O'zbekistonda 17 mingdan ortiq tabiiy suv omborlari 51 ta suv ombori, 500 ta ko'llar va 1.5 mingdan ortiq buloqlar mavjud. Shu va boshqa imkoniyatlardan foydalanish orqali yurtimizga yana ko'plab sayyohlarni jab qilish mumkin. O'zbekistonning ekoturizm salohiyati orqali turistlar sonini yanada tezroq, pandemiyadan oldingi davrdagiga yetkazib olishimiz hattoki undan oshirib olishimiz mumkin.

Ugom-Chotqol milliy bog'i: Landshaftlari bilan mashhur va turistlar uchun qiziqarli joylardan biri. O'zbekiston hududida YUNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan noyob milliy bog' mavjud. Bu bog' sayyoramizning haqiqiy mo'jizasi bo'lib, o'zining beg'ubor tabiati, ajoyib tabiiy va tarixiy qadamjolari bilan hayratga soladi. Ugom-Chotqol milliy bog'i 1990-yilda Bo'stonliq, Parkent va Ohangaron tumanlarini o'z ichiga olgan Toshkent viloyati hududida tashkil etilgan. Ulug'vor tog'lar ko'p sonli daralar va kanyonlarni hosil qiladi hamda ular orasidan Pskom, Chotqol, Ugom va Ko'ksuv tog' daryolari oqib o'tadi.

Zomin dam olish maskani: Go'zal tog'lar fonida dam olish uchun ajoyib maskan. Bu yerda ulug'vor tog'lar, maftunkor tabiat va musaffo havo ortida ekologik, sog'lomlashtiruvchi, madaniy-sport turizmini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Bu yerda siz mahalliy aholining kundalik hayotida ishtirok etishingiz, hosil yig'im-terimida ishtirok etishingiz, tog' oldi tekisliklari bo'ylab ot minishingiz, dor yo'llarda uchishingiz va agar qo'lingizdan kelsa, alpinizm va hatto speleologiya – tog' g'orlari haqidagi fan bilan shug'ullanishingiz mumkin.

Bundan tashqari o'rmon xo'jaligida ham bir qancha imkoniyatlar mavjud:

Mo'ynoq davlat o'rmon xo'jaligi Nukus shahridan 207 km uzoqlikda joylashgan. o'z ichiga "Kemalar qabristoni", "O'rmonchilar eko bog'i", "Orol tarixi muzeyi"ni ladi. Bu yerda qurigan orol dengizi ostidagi eski kemalarni hamda qurigan dengizdagi hayratlanarli eko bog'ni ko'rish mumkin.

Boysun DO'X: O'zbekistondagi eng katta va tabiiy resusrlrga ega bo'lgan eko markazlardan biri. Bu yerda siz har hil sharshara va ekstrimal daralarni ko'rishingiz mumkin. Bundan tashqari har hil ko'llar va g'orlar insonda o'zgacha hissiyot uyg'otadi. Misol uchun dunyoga mashhur va eng qadimgi odamlardan birining suyaklari topilgan "Teshiktosh" g'ori mavjud.

Ekoturizmning muammolari va ularni hal qilish yo'llari

O'zbekiston ekoturizmni rivojlantirishda bir qator muammolarga duch kelmoqda

1. Infratuzilamning yetishmasligi: Qulay transport va xizmat ko'rsatish tizimlari mavjud emasligi. Mehmonxona va gidlarning yetishmasligi. Buning oldini olish uchun qulay va zamonaviy yo'llarni qurish va shubday avtotransport bilan taminlash lozim.

2. Ekologik ong yetarli darajada rivojlanmagan: Ba'zi turistlar va mahalliy aholining ekologik mas'uliyati past darajada. Bu muammolarni hal qilish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligi, ta'lim va targ'ibot dasturlarini amalga oshirish kerak.

3. Xalqaro va mahalliy reklamaning zaifligi buning natijasida xalqaro sayyohlarni jalb qilish sust. Raqamli platformalarda, xususan ijtimoiy tarmoqlarda faol reklama yuritish orqali mahalliy va xalqaro sayyohlarni imkon qadar tezroq jalb qilish mumkin.

Xulosa: Ekoturizm – bu faqat sayohat qilish emas, balki atrof-muhitni saqlash, madaniyatlarni qo'llab-quvvatlash va kelajak avlodlarga tabiiy boyliklarni yetkazib berishdir. O'zbekiston ekoturizmni rivojlantirishda katta imkoniyatlarga ega va bu yo'nalishda zarur chora-tadbirlarni ko'rish barqaror turizm rivojlanishiga xizmat qiladi. Ekoturizmni rivojlantirish orqali O'zbekiston ekologik barqarorlikni taminlash va iqtisodiy salohiyatini oshirishga erishiladi. Ekoturizmning rivoji nafaqat turistlarni jalb qilish, balki tabiatni muhofaza qilish va ekologik madaniyatni targ'ib etishga xizmat qiladi. Bu esa nafaqat mahalliy iqtisodiyotga foyda keltiradi, balki O'zbekistonning xalqaro obro'sini ham oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lex.uz sayti
2. Gazeta.uz sayti
3. Egamberdieva I.Sh. "Ekoturizm" Toshkent-2021 234-bet
4. O'zbekiston statistika qo'mitasi
5. O'rmon xo'jaligi agentligi

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	OILADA BOLA TARBIYASI VA UNING PEDAGAGIK VA PSIXOLOGIK JIXATLARI	3
2	TA'LIM JARAYONINI YAXSHILASHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING PEDAGAGIK VA PSIXOLOGIK JIHATLARI	6
3	O'QITUVCHINING PEDAGAGIK FAOLIYATIDA PERSEPTIV JIXATLARI	12
4	“TOM SOYERNING SARGUZASHTLARI” ASARIDA TARJIMA TRANSFORMATSIYALARINING “GAP BO'LAKLARI ALMASHTIRUVI” TURIDAN FOYDALANISH	17
5	USING LEXICAL AND GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN „ THE ADVENTURES OF SHERLOCK HOLMES AS WELL AS THE HOUND OF BASKERVILLES“ BY ARTHUR CONAN DOYLE	19
6	ARCHITECTURE AND BUILDING	23
7	ANTONIM SO`ZLAR- O`QUVCHILARDA MILLIY MA`NAVIYATNI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA	27
8	ERGONIMLARNING FUNKSIONAL-SEMANTIK TAHLILI	37
9	LINGVISTIK EKSPERTIZA TALQININING QADIMIY ASOSLARI	43
10	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIM OLUVCHI BOLALARNING SOG'LOM OVQATLANISH TEXNOLOGIYASI	49
11	TARJIMADA LEKSIK ALMASHTIRUVDAN FOYDALANISH	53
12	GRAFIK VA GEOMETRIK SHAKLLARNING POETIK MATNLARDAGI MAZMUN XUSUSIYATLARI	57
13	TURK VIZUAL MATNLARINING LEKSIK-POETIK XUSUSIYATI	63
14	FINLANDIYA VA O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMINING QIYOSIY TAHLILI	71
15	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MILLIY O'YINLARI ASOSIDA BOLALARDA ODOB-AXLOQNI O'RGATISH VA SHAKLLANTIRISH	78
16	INTEGRATING DIGITAL STORYTELLING TO IMPROVE WRITING AND PRONUNCIATION IN ESL STUDENTS	83
17	DEVELOPMENT OF TEACHERS' PEDAGOGICAL SKILLS AND TEACHING STYLES ON CLASSROOM MANAGEMENT	87
18	SOTSIAL KONFLIKTLAR VA ULARNING IJTIMOIIY YECHIMLARI	91
19	GIPERBOLA VA UNGA DOIR MASALALARNING SODDA ISHLANISH USULLARI URUNMA TENGLAMASINING TADBIQI	96
20	O'ZBEKISTONDA ELEKTRON DAVLAT XIZMATLARINING HUQUQIY ASOSLARI	101

21	МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРДА SOG'LOM OVQATLANISHDA VITAMINLARNING AHAMIYATI	112
22	SIMULYATSIYA O'YINLARINI O'QITISH USULLARI VA MAZMUN MOHIYATI	116
23	ВАЖНОСТЬ КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ГЛАГОЛАМ РУССКОГО ЯЗЫКА	122
24	ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ЧИСЛОВОЙ ЛЕКСИКЕ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ	126
25	РАЗРАБОТКА ЯЗЫКОВЫХ КУРСОВ ДЛЯ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ ВОЕННЫХ УЧИЛИЩ К МЕЖДУНАРОДНЫМ НАУЧНЫМ КОНФЕРЕНЦИЯМ	129
26	DINIY EKSTREMIZM VA TERRORIZMGA QARSHI KURASHDA O'ZBEKISTON TAJRIBASI	134
27	THE WORK OF THE ORGANS OF SPEECH	140
28	IMPORTANCE OF INTOATION IN ENGLISH	145
29	MODIFICATION OF VOWELS IN CONNECTED SPEECH	150
30	YO'L-TRANSPROT HODISALARIDA BOLALAR O'LIMI: SABABLAR, OQIBATLAR VA OLDINI OLISH CHORALARI	155
31	UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA "MATN PROTSESSORI" MAVZUSINI INNOVATSION METODLAR ORQALI O'QITISH	159
32	BADIIY ASARLARNI EKTRANLASHTIRISH: O'ZBEK KINO SAN'ATINING ILK QADAMLARI	166
33	'ZBEKISTON TARIXI DAVLAT MUZEYI MISOLIDA VAQTINCHALIK KO'RGAZMALAR FAOLIYATINING RIVOJLANISHI	170
34	MUZEY EKSPUZITSIYASIDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	176
35	ZOOLOGIYA FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA VIRTUAL LABORATORIYA MASHG'ULOTLARI VA PISA TESTLARINI QO'LLASH	182
36	BADIIY ASARLAR TARJIMASIDA TARJIMONLIK TRANSFARMATSIYALARIDAN BO'LGAN "QO'SHISH" VA "TUSHIRIB QOLDIRISH" USULLARIDAN FOYDALANISH	187
37	"PREVENTING REDUNDANCY AND ENSURING MEANING RETENTION IN TRANSLATION" THE PROCESS OF TRANSLATION OF LORD JIM BY JOSEPH CONRAD.	192
38	USING "OMISSION" IN THE TRANSLATION PROCESS OF "THE HOUND OF THE BASKERVILLES" BY ARTHUR CONAN DOYLE.	196
39	ТРАВМА ВНУТРИ САЛОНА АВТОМОБИЛЯ	200
40	O'ZBEKISTONDA EKOTURIZM: SALOHİYATI VA RIVOJLANISHI	212

***Напоминание!** — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.*

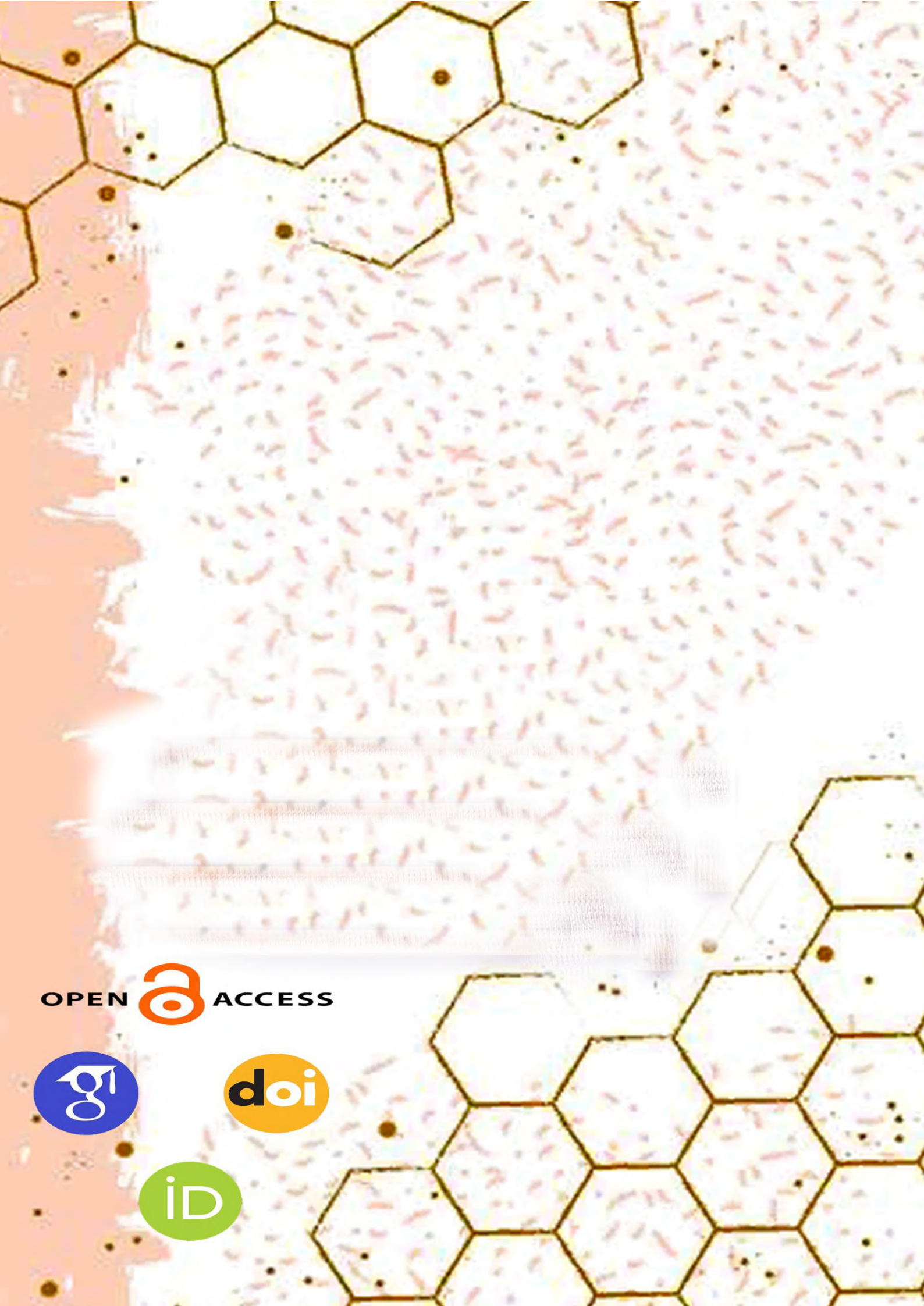
**Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович**

**Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон**

**Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович**

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2024-г.

OPEN ACCESS

